

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK MUSİKİSİ ANASANAT DALI

ANADOLU KÜLTÜRÜ
VE SEMAHLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali Haydar TİMİSİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Pınar SOMAKÇI

MART 2007
İSTANBUL

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK MUSİKİSİ ANASANAT DALI

ANADOLU KÜLTÜRÜ
VE SEMAHLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali Haydar TİMİSİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Pınar SOMAKÇI

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Pınar SOMAKÇI

Jüri : Doç.Dr. Metin BALAY

Jüri : Yrd. Doç. Çetin KÖRÜKÇÜ

Sınav Tarihi : 21.03.2007

Şehir : İSTANBUL

ÖNSÖZ

Anadolu Halk Kültürü her geçen gün üzerine yeni halkalar eklenen bir zincir halinde genişleyerek, tarihsel gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişimin en hızlı yaşandığı kültürel alanların başında da hiç şüphesiz müzik ilk sırayı almaktadır. Gerek teknolojik gelişmeler, gerek icra tekniklerinin ilerlemesi, gerekse toplumun estetik değer yargılarındaki değişiklikler müzik alanında yaşanan bu gelişimi gün geçtikçe daha da hızlandırmaktadır. Bu alanda her ne kadar pek çok yönüyle iyiyi ve güzeli arama mücadelesiyle dolu bir gelişim süreci yaşansa da, ne yazık ki 21. yüzyıl koşullarında popüler kültürün etkisiyle, hem kültürümüz hem de onun en değerli yapı taşı olan müziğimiz günlük tüketime yönelik ifade biçimlerine bürünmektedir.

Böyle bir ortamda gerek akademisyen gerekse sanatçılar olarak, ürettiğimiz kültürel değerlerin kalıcı eserlere dönüşebilmesi için, onların, temeli bin yıllara dayanan Anadolu Kültürü'nün üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yüzyıllardır Anadolu'da yaşamış pek çok kültürün bir şeyler kattığı semahları ve onun içerisinde yaşadığı Alevi-Bektaşî kültürünü de bu düşünceyle incelemeye başladım. Çünkü alt kültürlerin birleşerek ulusal kültürün yapı taşlarını oluşturduğu düşünüldüğünde, bu tip araştırmaların ulusal kültürümüzün kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacağına inanmaktayım.

Tez çalışmam sırasında bu düşüncelerimi benimle paylaşarak yardım ve katkılarını esirgemeyen hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. PINAR SOMAKÇI, Sayın Yücel PAŞMAKÇI, Sayın Yrd. Doç. Çetin KÖRÜKÇÜ ve Doç. Dr. Metin BALAY'a değerli araştırmacı Nejat BİRDOĞAN'ın arşivinden yararlanmamı sağlayan Sayın Şule BİRDOĞAN'a, tercüme, redaksiyon ve nota yazım konularındaki yardımlarından dolayı Sayın Öner YAĞCI, Sayın Cenk YALÇIN ve Sayın Diriliş USTA'ya, Radyo Barış arşivindeki fotoğraf ve video görüntüleriyle çalışmamıza katkıda bulunan Sayın Ali Rıza ERKAN'a, lisans ve yüksek lisans eğitimimde emeklerini ödeyemeyeceğim İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı ve Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği Anasanat Dalı'nın değerli öğretim üyelerine emeklerinden dolayı teşekkür ediyorum. Saygılarımla.

ALİ HAYDAR TİMİSİ

MART - 2007
İSTANBUL

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	V
ÖZET	IV
SUMMARY	VII
GİRİŞ	1
1. ANADOLU KÜLTÜRÜ.....	2
1.1 Anadolu Kültürünü Oluşturan Unsurlar	2
1.2 Türk Kültürü ve Anadolu'ya Etkileri	23
1.3 Anadolu Aleviliği	57
2. SEMAHLAR	90
2.1 Semahların Özellikleri	102
2.2 Semahların Bölümleri	109
2.3 Semahlarda Söz Unsuru	113
2.4 Semahlarda Figür Özellikleri	115
2.5 Semahların Ezgi ve Ritim Özellikleri	119
2.6 Semahlarda Kullanılan Ses Dizileri	121
3. SONUÇ	122
KAYNAKÇA	126
EKLER:	130
Semahlarda Kullanılan Güfteler	130
Notalarıyla Örnek Semahlar	159
Fotoğraflar	314
ÖZGEÇMİŞ	325

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
 AÜ DTCF : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
 AÜDTCFD : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
 AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
 Bkz. : Bakınız
 C. : Cilt
 CÜİFD : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
 Çev. : Çeviri
 Der. : Derleyen
 DİBD : Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi
 DİBY : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi
 EÜY : Erciyes Üniversitesi Yayınları
 HÜSBE : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Hz. : Hazreti
 İTÜ TMDK : İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı
 İÜ SBE : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
 KSÜİFD : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 MÖ : Milattan önce
 MS : Milattan sonra
 md. : maddesi
 S. : Sayı
 s. : Sayfa
 t.y. : Tarih yok
 TDKY : Türk Dil Kurumu Yayınları
 TDV : Türk Diyanet Vakfı
 TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
 TTK : Türk Tarih Kurumu
 v.b. : Ve benzeri
 Vd. : ve devamı
 Vol. : Volume
 y.y. : Yüzyıl
 Yay. : Yayınevi

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK MUSİKİSİ ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU KÜLTÜRÜ
VE SEMAHLAR

Hazırlayan
Ali Haydar TİMİSİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Pınar SOMAKÇI

MART 2007

ÖZET

Bir kültürel sistemin tam anlamıyla anlaşılabilmesi, o kültürel sistemin bütün anlam ve değerlerinin ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Toplumların kültürel özellikleri ise yaşadıkları coğrafyanın tarihi derinliklerinde gizlidir. Bundan dolayıdır ki Anadolu Halk Kültürü'nün şekillenmesinde yaklaşık dört bin yıl öncesinden günümüze kadar pek çok milletin, pek çok kültürün katkısı olmuştur. Yani Hitit'lerden başlayıp günümüz Türkiye'sine uzanan bu yolda, üzerinde yaşayan her toplum Anadolu'ya bir şeyler vermiştir, ondan bir şeyler almıştır. Bu da yine binlerce yılda oluşmuş bir zincirin, her halkasını farklı bir medeniyetin oluşturmasına rağmen, onun tek parça halinde yaşayan ortak bir kültür mirasına dönüşmesini sağlamıştır. Anadolu'nun dünya coğrafyası üzerinde, doğu batı kültürlerinin tam ortasında kalışı ise bu etkileri diğer bölgelere oranla daha da artırmıştır.

Böyle bir ortamda “*Anadolu Kültürü ve Semahlar*” konusunu seçerken akademisyen ve konuyla ilgili diğer araştırmacıların semahlarla ilgili olarak uzun yıllardan beri ulaşmakta zorluk çektikleri kapsamlı bir çalışmayı arşivlere kazandırmak amaçlanmıştır. Ancak semahları sadece müzikal ve dinsel halk dansları niteliğiyle değil tarihsel, sosyal ve mistik yönleri olan bir olgu olarak incelemek, onun içerisinde barındırdığı kültürel birikimi algılayabilmemiz için bir ön şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bir çok kültür ögesinde olduğu gibi semahlar da üzerinde yaşadığı toprakların geçmiş inanç ve kültürlerinden pek çok özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Bundan dolayı semahları incelerken sadece müzikal ve figüratif özelliklerini incelemek yerine, onu içerisinde olduğu Anadolu Kültürü’nün ışığında ele almak gerekmektedir. Bu şekilde konunun daha net bir biçimde değerlendirilebilmesini sağlayarak, semahların sadece bir halk dansı olmayıp, içerisinde barındırdığı mistik ve kültürel motiflerle binlerce yıllık bir birikimin günümüzdeki son şekli olduğunun altını çizmek istenmektedir. Burada gün ışığına çıkması gerektiği düşünülen en önemli nokta ise; semahların ve içerisinde yaşadığı Alevi-Bektaşî kültürünün sadece bir inanç sistemi veya onun kültürel unsurlarından değil, tarihsel süreç içerisinde Anadolu’da yaşamış bütün medeniyetlerin ve inanç sistemlerinin bir bileşkesi olduğudur.

Yapılan bu araştırma bir yandan semah olgusunun kültürel altyapısını, diğer yandan da semah ezgi ve sözlerindeki yapısal özellikleri ortaya koymaktadır. Bu bakımdan çalışma iki ana araştırma başlığında ortaya koymaya çalışılmıştır. Birincisi semahlarla ilgili yapılan saha çalışması ve ikinci olarak da bir kaynak taraması niteliğini taşıyan önceki araştırmacıların semahlar hakkında yaptıkları araştırma, yayın ve arşivleme çalışmalarının incelenip değerlendirilmesidir.

Saha çalışmasının belli başlı amaçları; semahların yerel niteliklerinin yerinde izlenebilmesi, daha önceki araştırmalarda yapılan tespitlerden yola çıkarak ne gibi değişikliklere uğradığının anlaşılması ve varsa yeni semahların derlenmesi olarak özetlenebilir. Bu çalışmalar içerisinde en önemli yeri Anadolu Alevi-Bektaşî geleneğinin kaynağı olarak görülen Nevşehir’in Hacı Bektaş ilçesinde bulunan Hacı Bektaş Veli türbesi ve civarında yapılan saha araştırması oluşturmaktadır. Bu çalışmanın önemi ise Hacı Bektaş ilçesinde her yıl Ağustos ayında yapılan şenliklere

Anadolu'nun pek çok yöresinden farklı kültür ve yerel özelliklere sahip semah ekiplerinin katılmasıdır. Bu çalışmalar sırasında Anadolu'nun dört bir köşesinden gelen Alevi-Bektaşî gruplar bir arada incelenerek aralarındaki benzerlik ve farklılıkları daha net olarak görme imkanı bulunmuştur.

Kaynak taramalarında ise İ.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuarı tez arşivi, T.R.T. nota arşivi, çeşitli müzik firmalarınca yayınlanmış yerel ve bölgesel sanatçılara ait albüm kayıtları ile semahlarla ilgili daha önce yayınlanmış kitap, makale ve araştırma yazılarının incelenerek, semahların hem müzikal, hem kültürel, hem de inanç boyutuyla ilgili daha önce yapılan tespitlerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede hem daha önceki araştırmalarda elde edilen veriler farklı kaynaklardan alınarak bir noktada toplanmış, hem de semahlar ve Alevi-Bektaşî kültürünün günümüze gelene kadar göstermiş olduğu değişiklik ve gelişmeler ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Sonuç olarak bütün bu araştırmalar neticesinde semahların içerisinde yaşadığı Anadolu Kültürü içerisindeki yeri tespit edilerek, geçmiş kültürlerden alarak günümüze taşıdığı özelliklere dikkat çekilmiş, bu sayede tarihsel süreç içerisinde Anadolu'da yaşayan ve (göç, ticaret, savaş vb.) çeşitli sebeplerden dolayı Anadolu dışından gelen kültürel unsurların Alevi-Bektaşî kültürüne ve semahlara yaptığı katkı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Semah, Anadolu Kültürü, Kültürel Süreklilik, Alevilik ve Bektaşilik

**REPUBLIC OF TURKEY
HALIÇ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH MUSIC MASTER BRANCH**

**ANATOLIA CULTURE
AND
ALEVIS RELIGIOUS DANCE**

**PREPARED BY
Ali Haydar TİMİSİ**

**ADVISER
Assistant Professor Doctor
Pınar SOMAKÇI**

MARCH 2007

SUMMARY

Truly understanding of a cultural system, depends on the appearance of real meaning and values of this cultural system. Society's cultural specifications are hidden underneath the geography they lived in. Therefore, lots of different cultures and nations effected the current shape of Anatolian Folk culture since four thousand years until today. In other words, starting with Hitits until today Turkey, every society influenced Anatolia, and has been influenced from Anatolia. And this enabled the chain - which has been formed in thousand of years – turn into a one-peace living common cultural heritage - even though the rings of this chain has been made of different civilizations. Geopolitical location of Anatolia, by being in

the middle of western and eastern cultures, increased those influences more than the other regions.

In such an atmosphere, while choosing “Anatolian Culture and Semahs” subject, our main goal was to support archives with sufficient information which all academicians and other related observers had difficulty reaching the detailed research. However we realized that we had to observe semah not only as musical or religious folk dances, but also historical, social and mystical ways in order to understand the cultural accumulation. Because, as well as many cultural aspects, semah would also reflect the influences of past beliefs and cultural specification of the ground they lived on. For this reason while observing semah, rather than focusing on musical and figurative specifications, we had to focus on Anatolian culture. This way we wanted to enable a better evaluation of semah and express that semah is not only a folk dance, but it is the latest accumulation of a mystical and cultural motives semah supports. Most important point we would like to bring out is that: semah and Alevi Bektasi culture is not only a belief system or its cultural aspects, but is a combination of all civilizations lived in Anatolia through history and their belief system.

This research exhibits the cultural infrastructure of semah, and the structural characteristics of the melody and words of semah. Therefore we try to show our research under two subtitles. First, is our field research, and the second is a research and evaluation of previous sources including all publications and the researches about semah.

Main reasons of field researches can be summarized as: Semah’s observation of local specifications. Understanding of it’s changes depending on the previous researches, and If there is, composing new semah. Among this research the most important is the field research made around Haci Bektas Veli Mausoleum located in Nevsehir’s Haci Bektas province which is seen as the resource of Alevi Bektasi tradition. The importance of this research is the attendance of semah teams from different regional specialties and cultures into the festival which takes place every year on August in Haci Bektas province. At this research we had to chance to evaluate and see certain similarities and differences among those Alevi Bektasi teams which came from different regions of Anatolia.

With the research about sources, by checking I.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuari archives, TRT notes archive, local artist's albums broadcasted by different music companies, and such publications as books, articles or researches: we aimed at evaluation of previous results about semah's musical, cultural and religious dimensions. So that we can combine the previous information from different sources, and also bring out the improvement and changes of semah and Alevi – Bektasi culture.

In conclusion, these researches help us determine the location of semah's in Anatolian Culture and focuses on the specialties it carries from the past cultures. And in this point of view, we see the outside effects of cultural aspects to semah and Alevi -Bektasi culture due to migration, trade, war etc...We tried to prove that semahs and Alevi Bektasi cultural elements, are the belief system and cultural synthesis of existing Anatolia's different periods.

Key words: Alevis religious dance, Anatolia Culture, Cultural Continuity, Alevism and Bektashism

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca gerek ilahi, gerek ilahi olmayan pek çok din ve inanç sisteminin etkisinde kalmıştır. Bu din ve inanç sistemlerinin pek çok kuralını da günlük hayatlarına taşımıştır. Ancak tarihsel süreç içerisinde pek çok kere din ya da inanç sistemlerini değiştirmiş olsa da, bu değişimler, toplumları bir kısım eski âdet ve geleneklerinden tam anlamıyla koparamamıştır. Her yeni gelen din eski yaşam biçimlerinin altyapısıyla yorumlanarak benimsenmiş, bu durum da geçmiş inançlara ait özelliklerin günümüzde bile hâlâ devam etmesini sağlamıştır.

Anadolu coğrafyasında yaşayan toplumlar da tarih boyunca, değişen ve gelişen kültür yapısı çerçevesinde, çeşitli dinleri ve inançları benimsemiş olmalarına rağmen, günümüzde bu toplumların büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiştir. Ancak büyük çoğunluğu İslamiyet dairesine giren Anadolu insanı eski inançlarını ve bu inançlara bağlı olarak gelişen uygulamalarını tamamen silip atamamıştır. Bilakis bu inanç ve pratiklerin semah örneğinde de görüldüğü üzere bir kısmını da kabul ettikleri yeni dinlerin içinde devam ettirmişlerdir.

1. ANADOLU KÜLTÜRÜ

Bilimsel araştırmalardan elde edilen verilere göre MÖ 10 bin - 8 bin yılları arasında Batı Avrupa'da buzul çağı devam ederken, Anadolu'ya nemli, ılıman bir iklim hâkim olmaya başladı. Aynı durum, Mezopotamya ve Nil boylarında da oluşmuştur. Ancak bu bölgeler o tarihlerde tamamen ormanlarla kaplı olduğundan tarıma elverişli değildi. Anadolu'nun bazı yöreleri sık ormanlarla kaplı olsa da seyrek ormanlarla kaplı mera alanları da vardı. Buzul çağından beri devam eden göçebe toplayıcılık bu bölgelerde zamanla yerini tarım kültürüne terk etmeye başladı. Anadolu bu özelliğiyle dünya tarihinin ilk büyük devrimi olan, insanın toprakla dostluğunun başladığı ilk yaşam alanıdır.

1.1 Anadolu Kültürünü Oluşturan Unsurlar

Çambel – Braidwood – Mehmet Özdoğan – Wulf Schirmer başkanlıklarındaki bir heyetin Diyarbakır yöresinde kazdığı Çayönü yerleşmesinin en eski evresi, radyo karbon on dört (C14) sonuçlarına göre MÖ 7250-6750 yılları arasında tarihlenmektedir. Çayönü yerleşmesinde oturanlar Anadolu'nun en eski çiftçileridir. Buğday yetiştirmesini, onu hasat etmesini ve öğütmesini biliyorlardı. Bunu, ele geçen aletler kanıtlamaktadır. Tarımın yanı sıra hayvancılıktan da yararlanıyorlardı. Sofralarında koyun ve keçi eti bulunuyordu. Köpek ilk evcil hayvandı. Kadın heykelcikleri Ana Tanrıça'ya daha bu dönemde tapıldığına işaret etmektedir.¹

Kazılarda bulunan tapınak odalarının duvarlarında ve sedirlerinin kenarlarında boğa başları ya da boynuzları gömülü bulunuyordu. Böylece bu devirde tarımın başlaması ile boğalara tapma inancının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yeni Taş Devri'nde olduğu gibi daha sonraki Anadolu için de öküz ve boğa, yalnız doğa gücünün ve çoğalımın bir sembolü değil, ayrıca toprağın sürülmesinde gördüğu büyük iş bakımından tarımın da başlıca etkeni idi. Bununla birlikte Yeni Taş Devri Anadolu'sunda asıl tapılan varlık, sonraları tarihi devirlerde Tanrı Ana adını taşıyan ve insan için bereket ve çoğalımın sembolü olan Tanrı'dır. Hacılar'da ve Çatalhöyük'te yapılan kazılarda, Tanrı Ana'nın yüzlerce heykelciği bulunmuştur.

---

¹ AKURGAL, Ekrem; "Anadolu Uygarlıkları", Net Turistik Yayınları Aş, 7. Baskı, İstanbul, 2000, s. 22

Tanrı Ana, daima çıplak olarak çeşitli şekillerde, yatmış, çömelmiş, uzanmış durumlarda ve özellikle doğum yapma sırasında tasvir edilmiştir. Tanrı Ana'nın doğum yapma haliyle çok sık tasvir edilmiş olması, ona, özellikle insanlığın devamlılığını sağlayan, bereket ve çoğalmanın sembolü olarak tapıldığını anlatmaktadır. Çıplak tasvir edilmiş kadın heykelciklerine Yeni Taş Devri'nde, birçok Akdeniz ve Yakındoğu ülkelerinde rastlanması, Ana Tanrı'nın yeryüzünün bu bölgelerinde egemen olduğuna işaret etmektedir. Doğum yapma sırasındaki Tanrı Ana'nın iki leopar arasında yer alması sonraları Hitit Devri'nden, Roma Çağı bitimine kadar rastlayacağımız Kybele adlı Tanrı kadının böylece ilk şekli ile MÖ 7. binde Orta Anadolu'nun güney bölgelerinde ortaya çıktığını anlatmaktadır.

Doğa koşulları Anadolu'da değişik bir yapılaşmaya neden olmuştur. Anadolu insanı Mısırlılar gibi atalarının topraklarını terk etmemişler, kentlerin üstüne yeni kentler kurmuşlardı. Anadolu'da 20. yüzyıl arkeologlarınca bulunan otuz beş (35) metrelik höyükler dünyanın hiçbir yerinde görülmemektedir. Bu bilgiler ışığında da Anadolu insanının Anadolu'nun ilk yerleşim zamanlarından beri bulunduğu toprakları inatla terk etmediğini anlıyoruz.²

Anadolu Yarımadasının bugün için bilinen en eski adı "Hatti Ülkesi" idi.³ İlk defa Mezopotamya yazılı kaynaklarında, Akkad Sülalesi döneminde (MÖ 2350-2150) kullanılan bu adlandırma, 7. yüzyıl Assur yıllıklarında görüldüğü üzere, MÖ 630 tarihlerine değin, süregelmiştir. Bu ad o denli yerleşmişti ki MÖ 2000 tarihlerinden itibaren Anadolu'yu istila etmeye başlayan Hind-Avrupalı "Hititler" bile yeni yurtlarından söz ederlerken Hatti Ülkesi deyimini kullanmışlar ve bu yüzden Hattuşa (Boğazköy) tabletlerini ilk okuyan filologlar hep bu tabire rastladıkları için bambaşka bir dil konuşan bu yeni kavme de Hatti adını taktılar. Oysa sonradan aynı tabletlerden öğrenildiğine göre söz konusu Hind-Avrupalı halk kendini Nesice konuşan Nesililer olarak anıyordu. Zaten filologlar söz konusu Hind-Avrupalı kavim için "Hatti" sözcüğünü olduğu gibi almayıp, onun Ahdi-Atik'de zikredilen "Heth" ve "Hittim" şeklinden esinlenerek Almanca "die Hethiter" İngilizce "the Hittites", Fransızca "les Hittites" ve İtalyanca "Gli Ittiti" deyimlerini ürettiler.

² A.g.e., AKURGAL; s. 22

³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. AKURGAL, Ekrem; "Hatti Uygurluğu", AÜ DTCF Yayınları, Ankara, 1987

Hattilerin dili hakkında pek az bilgimiz var. Hattuşa'nın MÖ 14. ve 13. yüzyıllarına ait ibadet konuları üzerindeki tabletlerinden öğrendiğimize göre Hitit rahipleri dinsel törenleri yönetirken arada bir kendi dillerinden olmayan alıntılar okuyorlardı. Çevirileri satırlar arasında verilen bu deyişlerden önce "*rahip şimdi Hattili (yani Hattice) konuşuyor*" açıklaması bulunmaktadır. Bu tür alıntılardan başka ayrıca dağ, nehir, kent, tanrı adlarından, bazı dinsel ve mitolojik konulu metinlerden de Hatti dili kalıntıları elde edilmiştir.⁴

Hitit İmparatorluğu'yla birlikte köleci devlet anlayışı da Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamıştı. Kuzeyden gelen kavimlerin boyunduruğu altına giren Hatti boyları yeni ataerkil düzenin koşullarına da boyun eğmişlerdi. Binlerce yıldır süregelen barış, yerini tanrısallaştırılmış kralların zulmüne bırakmıştı. Özel mülkiyetin yaygınlaşması ile Anadolu'da insanların başka insanlar tarafından sömürsü de başlamış oldu.⁵

Hititler'de birçok tanrı bulunsa da, yine de beş bin yıldan beri dişi bir tanrıya bağlı olan Anadolu insanı, Ana Tanrıçası'na çeşitli biçimlerde tapınmaya devam etti. Göksel bağlılıklarını ifade etme ve göksel tapınmaları sırasında şarkı, müzik ve dans gibi unsurlara yer veren Hititler'den günümüze kalan metinlerde bu ritüellerde söylenen şarkı sözleri de ele geçmiştir.⁶ Ana Tanrıça, Hattiler'de Vuruşemu, Hurriler'de Hepat, Hititler'de ise Arinna'nın Güneş Tanrıçası adını taşımıştı. Geç Hitit Dönemi'nde adı Kupaba'ydı. Hitit İmparatorluğu'nun koruyucusu Güneş Tanrıçası'nın sembolleri panter ve güvercindir. Nitelikleri doğru yargı, merhamet ve otoritedir. Hepat ise Hititler için göklerin kraliçesidir. Onu ya bir aslanın üzerinde ya da tahtında otururken görürüz. Hepat sadece Orta Anadolu halklarının değil, Torosların, Halep'in de tanrıçasıdır. Ancak bereketin sembolü bir erkek tanrıdır bu kez.

Bugün Hitit İmparatorluğu sınırları içerisindeki bölgelerde yetiştirilen elma, kayısı, kızılıçık meyveleri bizlere onların mirasıdır. Kocakarı ilacı olarak anılan birçok bitki tohumundan yapılan karışımlar, o devirlerde ilaç olarak kullanılıyordu.

---

⁴ a.g.e AKURGAL; s. 22

⁵ BAŞDEMİR, Kürşat; "Bilim ve Ütopya Dergisi", S. 52, İstanbul, Ekim 1998

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. CANDAN, Ergun; "Türkler'in Kültür Kökenleri", Sımr Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005

Henüz kırık ve kayıp Hitit tabletlerinden dolayı bu konularda ayrıntılı bilgilere ulaşamamıştır.⁷

Tarih Anadolu'da bin tanrılı Hititler'e sahne olurken, imparatorluğun en güçlü dönemlerinde bile yarımadanın dört bir yanında Ana Tanrıça Kültü hâlâ yaşamaktaydı. Koca bir dünya imparatorluğu kuran, yankıları Akdeniz'in karşı kıyılarından duyulan Hititler'in Anadolu halkları üzerindeki kültürel etkisi, her şeye rağmen kendi halinde fazla duyulmamış olan yerli Luwi halkları kadar olamamıştır. İmparatorluk kalıntıları üzerinde Frigya Krallığı ve küçük Anadolu beylikleri ile yaşam sürerken yerli Luwi halkları güneyden kuzeye, doğudan batıya, Anadolu'nun dört bir yanına özgün Anadolu mirasını taşımışlardır. Bugün bile Akdeniz'de, Ege'de, Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da birçok yörenin adı Luwi kökenlidir. Onlar Hititler gibi ulaştıkları topraklara yeni düzenin çoktanrılı değerlerini değil, hoşgörünün ve barışın tanrıçasını taşımışlardır. Bu yayılma Anadolu sınırlarını aşmış, Trakya'ya, Yunanistan'a, İtalya'ya ve Afrika'ya kadar uzanmıştır.

Bu devletlerden başka Hurriler ve Mitanniler de aynı dönemde Güneydoğu Anadolu'da özgün uygarlıklar yaratmışlardır. Hurrilere ilk önce MÖ 3. binin sonlarında Mardin dolaylarında rastlanmaktadır. Mitanni devletinin kralları ise Hint-Ari kökenli idiler. Hindistan'a giden bazı Hint-Ari boylarının İran yaylası üzerinden Güneydoğu Anadolu'ya geldikleri ve yerli halk olan Hurrilerle kaynaştıkları tahmin edilmektedir.⁸

MÖ 8. yüzyılın ortalarında Urartu'nun etki alanı Suriye'ye doğru genişlemeye başlamıştı. Kral II. Sardur bazı Geç Hitit beylikleriyle bir koalisyon kurup Asur egemenliğine karşı harekete geçti. Ancak Asurlular MÖ 743 tarihinde Adıyaman-Gölbaşı yöresinde Urartu-Geç Hitit koalisyonunu yenerek Tuşpa'yı kuşatınca Urartu egemenliğine büyük bir darbe vuruldu. Urartu Krallığı, Medlerin aynı bölgelerde güçlü bir devlet kurmalarıyla, ya 7. yüzyılın sonunda ya da 585 tarihlerinde ortadan kaybolmuştur.⁹

⁷ ERTEM, Hayri; "Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 172

⁸ <http://www.arkeo.org/icerik.asp?menu=prehistorya&konu=hurriler>

⁹ a.g.e ERTEM; s. 22

Urartu dini de çoktanrılıydı. En önemli tanrıları Haldi (Savaş Tanrısı), Teişeba (Fırtına Tanrısı-Hititlerde Teşup) ve Şivini (Güneş Tanrısı) idi. Urartular bu tanrılara açık hava kutsal alanları yanında kendilerine özgü büyük bir kompleks oluşturan tapınaklarda da törenler düzenlerlerdi. Bu tür tapınaklara örnek olarak Ağrı'nın Patnos ilçesindeki Aznavurtepe kalesindeki tapınak ile Toprakkale'deki tapınak verilebilir.

Dilleri Hurrice ile akraba olan Urartular, çivi ve hiyeroglif yazısı kullanıyorlardı. Urartu ülkesi ve çevresi gümüş, bakır ve demir kaynakları açısından zengin olduğundan maden işlemeciliği oldukça gelişmişti. Kuyumculuk, kabartmalarla süslü tunç kemerler, tunçtan heykeller, kazanlar, at koşum takımları ve silahlar ile demirden şamdanlar dikkat çekicidir.¹⁰

Batı Anadolu'da Gediz ve Küçük Menderes yörelerinde oturan Lydialılar'ın ise nereden geldiği kesin olarak belirlenememiştir. Hint-Avrupa karakterli bir dilleri olan Lydialıların Batı Anadolu'da MÖ 2. bin yılın ikinci yarısından itibaren var oldukları kabul edilmektedir. Lydia soyluları ölümlerini, Frigler'deki gibi tümüslere gömüyorlardı. Hint-Avrupa ailesinden olan dilleri Hitit öncesi öğeler taşımaktadır. Lydia devletinin MÖ 546 yılında son bulmasıyla İranlılar Ege Denizi kıyılarına kadar tüm Anadolu'yu ellerine geçirdiler. Pers egemenliği MÖ 333 yılına değin sürmüştür. Bu dönemden sonra yerli kültür gelişiminin yerini Batıdan gelen yeni etkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan bir kültür almaya başlamıştır.

Doğu Avrupalı bir kavim olduklarına inanılan Frigler de, Hititler gibi Orta Anadolu topraklarında hüküm sürmüşlerdir. Onlar da Hitit geleneklerini sürdürmüşler ve Anadolu'nun özgün değerleri ile bütünleşmişlerdir. Hatta daha ileri giderek, bir yanda Akdeniz ve Assur'a yönelen siyasal yayılmacılığın yanı sıra çok eskilerden beri devam eden Ana Tanrıça kültürünün yayılmasını sağlamışlardır. Frigya'da Ana Tanrıça'nın ismi Kybele idi. Kybele'nin merkezi tapınma yeri ise kutsal sayılan Pessinus idi. Pessinus'da Kybele'yi simgeleyen ve gökten indiğine inanılan bir taş bulunmaktaydı. Frigler'den sonra Orta Anadolu'da birçok kent çeşitli kavimlerin saldırısına maruz kalarak yıkıldığı halde Pessinus bu dinsel gücü sayesinde uzun yıllar yaşamıştır. Sonraları Galatlar döneminde kenti beş Frigyalı ve

---

¹⁰ <http://www.arkeo.org/icerik.asp?menu=prehistorya&konu=urartular>

beş Galatlı rahip birlikte yönetmişlerdir. Kybele'nin yanı sıra Lidyalıların yaşamında Artemis ve Dionysos'un da önemli bir yeri vardı. Bu üçlü tanrı anlayışı Lidya dininin temel unsuruydu. Bu üç tanrı da doğa tanrılarıydı. Yerli gelenekler korunmuştu ve bütün ataerkil etkilere rağmen, anaerkil hayat anlayışı yeni biçimlerle mevcut düzene direniyordu.¹¹ Sonraki konularda da görülecek olan üç ve beş sayılarına Anadolu'da kazandırılan kutsallık ilk olarak yine bu dönemde ortaya çıkmaktadır.

Neolitik dönemden beri Anadolu'daki en kutsal varlık olarak bilinen Ana Tanrıça, Ege dünyasından aldığı yeni özellikleriyle, Anadolu'nun batı kıyılarında Artemis olarak ortaya çıkar. Artemis, babası Zeus'tan sonsuza dek bakire kalmayı dilemiş ve perileri ile birlikte hep bakire kalmıştır. Ayın üç ayrı dönemini temsil eden Artemis'in tacı aynı zamanda, kadının gelişimini de simgeler. Hilâl yeni doğmuş bir kızı, yarım ay genç kızlığa geçişi, dolunay ise olgunluğu, doğurganlığı ve analığı anlatır. Bu üç yönüyle Artemis, ataerkil düzenin ona verdiği yeni nitelikleri; bakireliği, kadınlığı ve analığı aynı vücutta taşır. Giritli tanrıça Britomartis'in adı atlı bakire anlamına gelir. Bu tanrıça avcı kılığında dağlarda köpeklerle dolaşır ve erkeklerden uzak yaşar. Anadolu'nun Kybelesi bu yenedünya değerlerinde Giritli tanrıçanın özellikleriyle benimsenmiştir. Anadolu'nun batı kıyılarında birçok yeni tanrı ortaya çıkmışken halk Artemis'i daha çok benimsemiştir. Halk ona "doğanın ulu anası" diye yakarır. O da Kybele gibi bir yeryüzü tanrıçasıdır ve Ana Tanrıça'nın yeni görünümüdür.¹² Daha sonra Anadolu'nun bu güçlü tanrıçası başka ülkelere taşınacak ve başka inanç sistemlerini de etkileyecektir.

Dionysos da, Kybele ve Artemis gibi doğaya dönük bir tanrıdır. Anadolu'da; Frigya ve Lidya bölgelerinin tanrısıdır. Doğa ile ilgili birçok sıfatı vardır. Ormanlarda yaşar, topraktan çıkan bitkilerin ve tarımın tanrısıdır. Coşkunu bir şarap tanrısı olarak simgeler. İnsanların olduğu kadar vahşi hayvanların da tanrısıdır, onlarla birlikte yaşar. Doğanın sırlarına ermek ve tanrısallaşmak Dionysos dininin temel amacıdır. Bunun için ayinlerde şarap içilir ve sarhoş olunur. Tanrısal sırra erişmek onlar için doğa ile yakınlaşmaktır. Dionysos dininin müritleri Bakkhalar aynı Pessinus rahipleri gibi kendilerinden geçerler. Onlar için tanrısal gerçek

¹¹ BAŞDEMİR, Kürşat; "Bilim ve Ütopya Dergisi", S. 52, İstanbul, Ekim 1998

¹² a.g.e.

dağlarda, ormanlarda yabani hayvanlarla birlikte coşmakta gizlidir. İnsan ile doğa arasındaki ilişkinin en yoğun yaşandığı aşamada artık Bakkhalar tanrısallaşırlar, şarap ve sarhoşlukla bilinçlerini aşip tanrısal erdeme ulaşırlardı. Bakkhalar elbiselerinin üstünde, omuzlarından bir ceylân postu sarkıtarak, başlarında çelenk, ellerinde sapı sarmaşık ya da asma yaprağıyla sarılı asalar taşırlardı. Sonbaharda dağlara çıkarlar, geceleri meşalelerin ışığında, coşkun bir şekilde çalgı çalar, oyun oynar, bağışırlardı.¹³ Çalgı eşliğinde dinsel nitelikli dans uygulamalarının Anadolu'daki ilk örneklerine burada rastlanmaktadır. Dionysos Kültü, düzenlenen bu törenler ve dilden dile anlatılan efsanelerle halk arasında önemli bir yere sahip olmuştu.¹⁴ Bu efsanelerden Anadolu'da en bilinenlerden biri de Dionysos ve Kral Midas'la ilgili olanıdır;

“Lidya ve Frigya çevresindeki ormanlarda Bakkhalar'la birlikte dolaşan yaşlı bir Satyr şarabı fazla kaçırıp bir ağacın altında sızar... Bakkhalar ve diğer Satyrler onu unutup yollarına devam ederler... Yaşlı Satyr'i bulan köylüler onun sıradan bir Satyr olmadığını farkedeler. Bunun üzerine, onu alıp Kral Midas'a götürürler. Bakkhalar'ın sırlarına erişmiş olan Kral, yaşlı Satyri tanıyıp 11 gün boyunca sarayında konuk eder. Onu en iyi şekilde ağırlar. Sonra da Tmolos Dağı'nda (Bugünkü Bozdağ) bulunan Tanrı Dionysos'un yanına götürür. Dionysos buna çok sevinir ve Krala: "Dile benden ne dilerse" der. Midas da bir müddet düşündükten sonra, dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini ister. Dionysos da, "Tamam" der. "Bundan sonra dokunduğun her şey altın olacak..." Kral Midas dünyasal büyük bir servete artık sahip olacağıının mutluluğu içinde Dionysos 'un yanından ayrılır. Ancak hiç aklına bile getirmediği bir akıbet onu beklemektedir... Midas dönüş yolunda ağaç dalına, başağa, çakıla dokunup bunların altına dönüştüğünü görerek önce çok sevinir. İsteğine mucizevi bir şekilde kavuşmuştur. Dokunduğu her şey bir anda altına dönüşmektedir. Fakat saraya ulaşıp yemeğe oturduğunda işler değişir. Dokunduğu ekmek, dudağına götürdüğü şarap derhal altın külçesine dönüşmekte bu nedenle de hiç bir şey yiyememektedir. Dileğinin ne kadar yersiz ve ne kadar sakıncalı olduğunun farkına işte o an varır. Ertesi gün derhal Dionysos 'un yanına giderek tekrar huzuruna çıkar ve dileğinden vazgeçtiğini söyler. Dionysos Midas'a

¹³ <http://www.kraloyuncu.net/nedir/mitoloji/bakkhalar.php>

¹⁴ CANDAN, Ergun; “Türkler’in Kültür Kökenleri”, Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 240

Sardes'deki Paktalos Deresi'nin kaynağında (bugünkü Şart Çayı) yıkanmasını söyler. Böylelikle Midas bu sihirden kurtulur.”¹⁵

Bu efsanede ileriki tarihlerde Anadolu dervişlerinin ruhsal arınmalarını sağlayan fikrî oluşumun kaynaklarından birini gözlemlemek mümkündür. Dünyevi isteklerin “altın” arınmanın ise “su ile yıkanmak” olarak sembolize edildiği bu efsanede, Kral Midas'ın Dionysos sırlarına nasıl eriştiği anlatılırken aynı zamanda efsaneyi dinleyenlere de, dünyasal arzu ve isteklere aşırı derecede bağlanılmaması gerektiğini son derece açık bir üslupla anlatmaktadır. Dionysos Sırları içinde önemli bir yere sahip olan, "arınma" ve "sadeleşmenin" gerekliliğini Orfe, mabedindeki inisiye adaylarına şöyle açıklıyordu: *Alev alev yanmakta ve ışıl ışıl ışıldamakta olan yüce alemin derinliklerine yükselebilmek için önce kendi iç aleminizin derinliklerine gömülmeniz gerekir. Ey özel yol mensubu... Bedenini, düşüncenin ateşiyle eritip yok et. Alev nasıl için için kemirdiği odundan ayrılıp serbestleşiyorsa, sen de maddeden aynı şekilde kopup serbestleş ve sen de bir ateş ol... Ruhun ancak o zaman Dionysos sırlarına erebilir ve ancak o zaman ezeli - ebedi sebeplere özgü o arı gerçekliğe ulaşabilirsin. Kendi benliğinden vazgeçmeyen ilâhi benliğe ulaşamaz. Ey Delf'in evladı, sırlar kapısından geçebilmek için önce kendinden vazgeçebilmelisin. Tanrılar diyarına açılan kapı buradadır. Kendi sırrını bilmeyen bu yolu bulamaz. Kendi sırrını bil ki, Tanrıları da bilesin... Çünkü bu sırrı içinde taşımaktasın.”¹⁶* Burada da görüldüğü gibi tanrısal sırları kendi benliğinin içerisinde arama düşüncesi Anadolu'da kendini ilk olarak Dionysos sırları içerisinde göstermektedir.

Bugünkü Batı uygarlığı doğuşunu büyük ölçüde Anadolu topraklarında MÖ 1200'den sonra gerçekleşen kültür gelişmelerine borçludur. MÖ 12. yüzyılın başında olagelen göçler Anadolu'nun tarihsel akışına yeni bir doğrultu vermiş ve MÖ 3. binden beri Mezopotamya etkisinde bulunan yarımada söz konusu tarihten sonra yüzünü batıya çevirmiş ve Roma Çağının bitimine değin Batı Akdeniz dünyasının atmosferi içinde yaşamıştır. Politika ve kültür alanlarındaki bu değişiklik daha sonra MÖ 600-545 arasında Batı uygarlığının İon kentlerinde doğmasını sağlamıştır.¹⁷

¹⁵ CANDAN, Ergun; “Türkler'in Kültür Kökenleri”, Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 240-241

¹⁶ a.g.e., s. 242

¹⁷ AKURGAL, Ord. Prof. Dr. Ekrem; “Anadolu Uygarlıkları”, Net Turistik Yayınlar A.Ş., 7. Baskı, İstanbul, 2000, s. 134

Yunan kavimleri Anadolu'ya ilk geldiklerinde yerli halkların direnci ile karşılaştılar. Troya Savaşı bir yönüyle anaerkil Anadolu topluluklarının yurtlarını Yunanlı istilacılara karşı savunmasıydı. Yunan işgaline yıllarca direnen Anadolu'nun anaerkil halkları için artık istilalar dönemi de başlıyordu. Romalılar Pessunus'dan Anadolu'nun binlerce yıllık Kybelesi'ni Roma'ya taşıma seferinde bu toprakları tanıdılar. Anadolu Batıdan Roma'nın doğudan ise başka bir istilacı gücün Perslerin kısıkcındaydı. Romalıların Anadolu çıkartması Şarap Tanrısı Dionysos'un baş tanrı olduğu Teos'la başladı. Bu savaştan galip çıkan Roma ordusu için artık Anadolu kapıları açıldı.¹⁸

Roma İmparatorluğu'nun işgal ettiği Anadolu topraklarında oluşturulan eyaletler imparatorluğun olduğu kadar kişiler için de başlıca zenginlik kaynağı olmuştu. Eyaletler Roma halkının ganimeti sayılırdı. Halkın elindeki altın ve gümüş alınır ve askerler de geri kalanı yağma ederlerdi. İmparatorluk, maden ve taş ocaklarına, tuzlalar, tersaneler, ormanlar ve her türlü taşınmaz mala el koyardı. Bu şekilde elde edilen zenginlik Anadolu'dan Roma'ya akardı.¹⁹

Roma zulmü devam ederken, Aziz Paulos, Yahudi kurallarından arındırılmış yeni bir dini batı dünyasına tanıttı. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun doğu kesimlerinde kölelerin ve ezilenlerin başkaldırısıydı. İmparatorluğun çıkarları ile çatıştığından ezilmeye çalışıldı. Köleci toplum Hıristiyanlıkla dönüşüm sürecine girmiş, feodal toplum yapısı oluşmaya başlamıştı. Hıristiyanlığın yayılmasında öncülük yapan Aziz Paulos, Ephesos'a geldiğinde, burada Hıristiyanlığı daha önce kabul etmiş bir grup eski Musevi bulunuyordu. Roma imparatorlarının Hıristiyanlara kimi zaman çok acımasız davrandığı bu yıllarda Paulos, kimi gizliden kimi açıkça bunların sinagoglarında uzun saatler süren konuşmalar yaparak yeni dini yaymaya çalıştı. Kentte ilk Hıristiyan kilisesi kuruldu, dini törenler burada yapılmaya başlandı, yeni dinin propagandası kentin sınırlarını aştı, ardından diğer kentlerde de kiliseler kuruldu. İşte, mektupların gönderildiği kiliseler Anadolu'da, Ephesos merkez olmak üzere kurulan ilk yedi kiliseydi.²⁰

¹⁸ BEAN, E. G; "Eski Çağda Ege Bölgesi", Çeviren İ. Delemen., Arion Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 49-52

¹⁹ TANİLLİ, Server; "Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş, İlk Çağ", Say Yayınları, İstanbul, 1988, s. 464.

²⁰ <http://www.turbul.com/bolgeler/bolgeozellik.asp?id=221&nid=smyrakilisesi>

Hıristiyanlık tarihinde Aziz Paulos'a gelene kadar kadar İsa'nın Tanrının oğlu olduğuna rastlanmamaktadır. *İncil*'in Markos yazımında İsa, Meryem ve Yusuf'un oğlu olarak geçerken Aziz Paulos'da İsa Allah'ın oğlu olur. Tanrı, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesine gelmeden çok daha önce doğa dinlerinin doğada ve insan yaşamındaki üçlü olguları gözlemleyerek üçlü bir inanışı benimsedikleri bilinmekte, arkeolojik bulgu ve mağara resimleri de bize bu yönde birçok ipucu vermektedir. Daha önce Lidyalılar'da da görülen "teslis" (üçleme) kavramı burada yine karşımıza çıkmaktadır. İ.Ö. 3. bin yıl Sümer Tanrıları Anu, Enlil ve Ea'dır. Sümerlerden etkilenen Babil inançları da ona benzerlik gösterir. Babil de, Sin (Ay), Şamaş (Güneş) ve İştâr (Venüs) üçlüsü vardır. Yunan tanrıçası Hekate de üç farklı görünüş altında ortaya çıkar: Gökte Seleme veya Luna (Ay), yerde Diana ve yerin altındaki ölümler diyarında Hekate.²¹ Yine kültürlerin ve inançların kendinden sonra gelen inanç ve kültürleri nasıl etkilediğinin bir başka örneğine de Alevi-Bektaşî inancındaki Allah-Muhammed-Ali üçlemesinde rastlanmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'yu işgali sonrası Artemis, diğer tanrılara rağmen batı kıyılarının vazgeçilmez tanrıçasıydı. Sonraları Hıristiyanlığın hızlı yayılmacılığına rağmen antik Artemis kültü varlığını ve gücünü uzun süre korudu. Aziz Paulos üç yıl boyunca Hıristiyanlığı yaygınlaştırmak için başarılı çalışmalar yaptıysa da güçlü bir dirençle karşılaştı. Efes'te Artemis'e sunulan giysi ve takılar kendine özgü bir ticaret sistemi oluşturmuştu. Bu giysilerin ve takıların sık sık değiştirilmesi gümüş ustaları için çok iyi bir pazardı. Bu nedenle Aziz Paulos'un çalışmaları en çok onları rahatsız etmişti. Demetrios adlı bir gümüş ustası mesleğinin tehlikeye gireceğini sezerek, meslektaşlarından oluşan bir heyetle tiyatrodan Aziz Paulos'un vaazında halkı kışkırttı. Halk hep bir ağızdan "Yücedir Efeslilerin Artemis'i" diye bağırdı. Halkın yatıştırılması için kent meclisinin sözcüleri açıklama yaparak Artemis'in yüceliğini vurguladılar ancak geçmişin değerleri bir şekilde biçim değiştirip yeni toplum yapısına uyum göstererek yaşamaya devam etmeliydi. Artemis çoktan Hıristiyanlaşarak Meryem Ana olmuştu. İbranice'de genç kız anlamına gelen "almah" sözcüğü; Yunanca'da "bakire"ye dönüştü.²²

Meryem de Artemis gibi bakire idi. Hıristiyanlar kilisenin ilk zamanlarında Meryem'in Artemis ile karıştırılması kaygısıyla ona tapınmaktan çekinmişler ama

²¹ KAYA, Hasan; "Alevilik Kızılbaşlık", Senfoni Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 69

²² ALKAN, İ.; "İsa Gerçekten Yaşamış mıydı?", Bilim ve Ütopya Dergisi, S.31, İstanbul, Ocak 1997, s. 33

sonraları, ona Tanrı Anası anlamına gelen Theotokos sıfatını vermişlerdir. Theotokos sıfatı 5. yüzyılda Tanrı ve insan arasındaki ayrımı bir karmaşaya dönüştürdüğü gerekçesiyle kaldırılmak istenmiştir ancak bu öneri Efes Konsili'nde reddedilmiştir. Meryem Ana Evi'nin bulunduğu Arvilia vadisinde yapılan arkeolojik kazılarda Artemis'e ait birçok adak kalıntısı bulunmuştur.

Leto'nun Artemis'i doğurduğu bildircinler yeri Ortygia aynı zamanda Meryem Ana'nın evinin yeridir. Evin aşağısındaki vadide eskiden Tanrıça Artemis için festivaller yapılırdı. Sonraki yıllarda Meryem Ana sevgisi bütün Anadolu'ya yayılacak, Anadolu halkları İslamlaşırken Hıristiyanlığı terk edecekler fakat Meryem Ana'yı yine de çok seveceklerdi. Müslümanlık döneminde ise Anadolu'da filizlenen Alevi – Bektaşî İslam anlayışı, Anadolu'daki bu kutsal makama farklı bir boyutta olsa da Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'yı oturtacaktı.

Bu kültürel sürekliliğin Anadolu'daki bir başka örneğini de Nejat Birdoğan'ın *“Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı”* adlı kitabından aktarıyoruz. *“Bir örnek olmak üzere Eskişehir-Afyon yolunun yakınında, Ümraniye yönünde biraz içerde olan Bağlıca Köyü'ndeki Sinan Baba ziyareti ve tekkesini alalım; Burada bulunan bir ilkçağ kitabesinden anlaşıldığına göre, burada önceleri bir Zeus tapınağı vardır. Yine orada bulunan bir Bizans kitabesi, burada bir Bizans kilisesinin de var olduğunu göstermektedir. Eski adı “Pekara” olan bu yerdeki Sinan Baba ziyareti ise yöre halkının şifa odağı olmuştur.”*²³ Bu tip örneklere Anadolu'da birçok yerde rastlamak mümkün olduğu gibi inanç ve kültür açısından da aynı süreklilik birçok alanda görülmektedir.

Hıristiyanlık, Anadolu'nun eski tanrısal destanlarından etkilenmiş, öyküler değişik biçimlerde ermiş destanlarına dönüşmüştür. Kapadokya'da yaşayan Ermiş Georgios'un burnundan alevler çıkararak canavarı öldürmesi gibi, Hıristiyanlığın kutsal günlerinin çoğu eski çoktanrılı çağlardaki günlerinin devamıdır. Meryem Ana'nın gökyüzüne uçuşu ve Artemis'in bayram günleri çakışmaktadır. Çoktanrılı dünyanın tapınakları yenedünyanın görkemli kiliselerine dönüşmüştür. Kısaca Anadolu'da Hıristiyanlığın yayılmasıyla başlayan Rumlaşma hareketi sadece

---

²³ BİRDOĞAN, Nejat; *“Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı”* Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 167

Anadolu dışındaki coğrafi alanlardan gelen göçlerle değil tamamen kültürel bir sentezle oluşmuştur.²⁴

Hıristiyanlığın etkisiyle ağırlığını hissettiren Rumlaşma süreci Doğu Roma'nın bölgede etkili güç olmasıyla, bölge halklarının kimliğini temsil eder konuma gelmiştir. Bizans artık Anadolu'da etkin bir güçtür ve İstanbul bu gücün odağıdır. İmparatorluğun İstanbul üzerindeki etkinliğinin artmasıyla birlikte ekonomik, kültürel, dinsel çelişkiler de ön plana çıkmıştı. Zamanla orta sınıflar yok edilerek büyük arazi sahipleri küçük arazileri ele geçiriyorlar, halkı yarı köle durumuna düşürüyorlardı. İmparatorluk askeri gücünü oluşturan köylüleri bu yeni gelişmelerden korumak amacıyla, büyük arazi sahiplerinin daha da güçlenmesine izin vermedi. Bu kararlar Anadolu'da daha sonraki yüzyıllarda da devam edecek olan yarı feodal sömürü düzeninin temellerini oluşturdu. Hıristiyan olmayan halklara uygulanan vergi düzeni, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslam dininden olmayanlara karşı uygulanan reaya düzenine dönüştü. Birkaç yüzyıl sonra Anadolu'da oluşturulan Büyük Selçuklu uygarlığı, sadece Türklerin oluşturduğu bir kültürel birikim değil, ağırlıklı olarak binlerce yıldır Anadolu birikiminin ürünüdür. Kırsal alanlarda yaşamı kabullenmiş Türkmen boylarının öylesine görkemli bir kültür oluşturmaları bilimsel açıdan mümkün değildir. Kaldı ki, Anadolu'ya İran üzerinden gelen Türkler beraberlerinde köklü Pers kültürünü de taşımışlardır. İsa'dan sonra binli yılların başlangıcında Orta Asya'dan gelen Türkmen boyları uzun yıllar İran'la iç içe yaşamışlardı. Anadolu topraklarına geçerken beraberlerindeki İranlıları da bu topraklara taşımışlardı.²⁵

Bununla birlikte Herakleitos ve Platon gibi pek çok düşünürün de bu ortak kültür ve inanç mirasına önemli etkileri olmuştur. İsa'dan beş yüz yıl önce sürekli akış öğretisi ile diyalektik düşüncenin temellerini atan Herakleitos, “söz” anlamına gelen “Logos” kelimesini şu şekilde tanımlamıştır: "*Nasıl ateşe yaklaştırılan kömürler başkalaşarak ateşlenir, uzaklaştırılınca da sönerse, ruhumuz da ortaklaşa olanın ardından giderse logostan pay alır, ayrılırsa logossuzdur. Us ile konuşmak isteyenler herkesle ortaklaşa olan ile kendini güçlendirmelidir. Dünya birdir, ne bir tanrı tarafından yaratılmıştır ne de insan tarafından, bir yasaya göre yanan ve bir*

²⁴ <http://arkeoloji.atpace.com/arkeoloji/anadolutarihi.html>

²⁵ UMAR, Bilge;” Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi”, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 192.

yasaya göre sönen ve başı sonu olmayan bir ateştir."²⁶ Ona göre bütün şeyleri ateş yönetir ve sürekli yaşayan ateştir. Ateş bir gün gelecek bütün şeyleri yargılayıp yakacaktır. Herakleitos'a göre logos var olan her şeyi yöneten tek ve değişmez doğa kanunudur. Bu kavram daha sonra antikçağ düşünce ve inançlarına dinsel bir boyut getiren stoacılar tarafından tanrısallaştırılmış, istemeden de olsa Hıristiyan dünya ile bir bağ kurulmasını sağlamışlardır. Herakleitos'un İsa'dan beş yüz yıl evvel tanımladığı logos, *İncil*'de tanrısal bir kimlik kazanmıştır.²⁷ Meryem Ana'yı yurdundan koparıp Batı Anadolu'ya, Efes'e getirdiğine inanılan Aziz Jean'ın İncili şu sözlerle başlar; "*Başlangıçta söz vardı ve söz Tanrı ile beraberdi ve söz Tanrı idi.*"²⁸ Logos kavramının felsefi boyutu Hıristiyan dinine bu şekilde yansıtılır.

Logos kavramının İslamiyet'in gelişi sonrasında Anadolu topraklarında kitlesel bir din felsefesine dönüşmesinde İranlı Hurufiler'in de önemli etkileri olmuştur. İran topraklarında barınamayıp kaçan Hurufiler, Hacı Bektaş Veli tarikatına sığınmışlar ve Bektaşî inançlarına da oldukça katkıda bulunmuşlardır. Hurufiler'e göre Tanrı gizli bir hazinedir. Varlığı ve özü sestem oluşur. Sesin ortaya çıkması ile de evren oluşmuştur. Tanrı kendi silüetini insanın yüzünde göstermiştir. İnsanı, Tanrı'dan ayıran ise kelam yani sözdür.

Tanrıya, Tanrı'nın ölümsüzlüğüne ulaşmanın tek yolunun, onu ancak gerçek anlamda sevmekle mümkün olacağını söyleyen Platoncu görüş ise yine bir süre sonra Anadolu topraklarında tasavvuf adı altında yeniden kimlik kazanmıştır. Bu yeni din felsefesi sevgi üzerine kurulmuştur. Daha sonraki konularda ayrıntıları verilecek olan ve Hallac-ı Mansur'da doruklaşan bu Tasavvuf inancının özü yoktan var olma değil, tanrıdan oluşmadır. İnsan ve Tanrı birlik içindedirler.

Türkmen boylarının Anadolu'yu yurt edinmesi ile Anadolu'daki kültürel etkileşim ve değişimler ağırlıklı olarak iki önemli kaynaktan beslenmişlerdir. Bunlar Ahmed Yesevi'nin görüşlerini dile getiren Yesevilik ve Bektaşilik'tir. Bu iki görüşün de Horasan'dan geldikleri iddiasıyla birbirleriyle iç içe oldukları savunulsa da, temelde önemli farklılıkları vardır. Her iki görüş de Anadolu halklarının İslam'a bakış

²⁶ HANÇERLİOĞLU, Orhan; "Felsefe Ansiklopedisi", C.2, s. 308

²⁷ Halikarnas Balıkcısı; "Merhaba Anadolu", Bilgi Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, 1997, s. 77

²⁸ İncil, Yuhanna; 1. Bölüm, Kaya Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1996, s. 202

açılarını Arap kültüründen farklı olarak etkilemiş ve Anadolu’da yaşayan eski değerlerle yenilerini kaynaştırmışlardır.

Anadolu'daki birçok erenler gibi Hacı Bektaş Veli'nin de kökleri Horasan'da aranmıştır. Bu Horasanlı yakıştırmaları o dönemin erenleri için kullanılan genel terimdir. Ancak sonraları içeriği unutulmuş Horasan diyarından gelenler olarak yorumlanmıştır.²⁹ Hacı Bektaş Veli diğer erenler gibi Anadolu'nun binlerce yıllık köklü değerlerini yeniden yorumlayarak Türkmen ve yerli Rum halklarının yeni yaşamına uyarlamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin kuruluş devrinde olan Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerine oturmasında da büyük hizmetleri oldu. Sultan Orhan zamanında teşkil edilen “Yeniçeri Ordusu”na dua ederek, askerlerin sırtlarını sıvazladı. Böylece Hacı Bektaş Veli'yi kendilerine manevi pir olarak kabul eden Yeniçeri Ordusu, manevi hayatını ve disiplinini ona bağladı. Hacı Bektaş Veli, asırlarca Yeniçeriliğin piri, ustası ve manevi hamisi olarak bilindi. Yeniçerilerin; *"Allah, Allah! İllallah! Baş üryan, sine püryan, kılıç al kan. Bu meydanda nice başlar kesilir. Kahrımız, kılıcımız düşmana zıyan! Kulluğumuz padişaha ayan! Üçler, yediler, kırklar! Gülbang-i Muhammedi, Nûr-i Nebi, Kerem-i Ali... Pirimiz, sultanımız Hacı Bektaş Veli..."* diyerek savaşa başlamaları, bunun manidar bir ifadesidir.³⁰

Anadolu mutasavvıflarından bir diğer önemli isim ise Mevlana Celaleddin-i Rumi'dir. Onun oluşturduğu Mevlevilik de Anadolu tasavvufunun ana damarlarından biridir. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, Horasan'ın Belh kentinden olup Kübreviyye tarikatında halife konumundadır. Bahaeddin Veled Konya'ya yerleştikten sonra, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad da dahil olmak üzere çok sayıda kadın-erkek ona yönelir ya da bağlanırlar. Babasının ölümünden sonra Şeyhlik makamına oturan Mevlana Celaleddin-i Rumi (1207-1273) olgunlaşma sürecinde o dönemin önemli merkezleri olan Halep, Şam medreselerinde hadis ve fıkıh üzerine yetişir. Ancak onun gerçek anlamda olgunlaşması Şems-i Tebrizi ile karşılaşmasından ve ondan tasavvufu öğrenmesinden sonradır. Mevlana o

²⁹ TUNCER, Ömer; “İşte Anadolu”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 56

³⁰ <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=408>

güne kadar öğrendiği bütün bilgilerin zahiri olduğunu anlar ve Şems ile buluştuktan sonra onlardan vazgeçer.³¹

Mevlana'nın kendisini bir bütün olarak gördüğü Şemseddin Tebrizi *Makaalat'*ında “*Her şey insana fedadır, insansa kendisine... Arşa gitsen de faydası yok, yedi kat yerin dibine girsen de. Gönüle, gönül sahibine yar olmak gerek. Bütün peygamberlerin, erenlerin, temiz erlerin çalışıp can vermeleri bunun içindir, bunu arıyorlardı. Bütün alem bir kişidedir. İnsan kendisini bildi mi, her şeyi bildi demektir... Kâbe dünyanın ortasındadır. Bütün alem halkı yüzlerini ona çevirir. Fakat şu Kabe'yi ortadan kaldırdın mı, birbirlerinin gönüllerine secde ettikleri meydana çıkar. Onun secdesi bunun, bunun secdesi onun gönlünedir.*” diyerek belki de bu sözleriyle tasavvufta yer alan vahdeti vücut kavramını en özlü biçimiyle özetlemektedir.

Anadolu halklarının ekonomik ve siyasi olarak bütünleşip birlik oluşturmaları ise, din ve mezhep ayrımı gözetmeyen Ahilik örgütü ile olmuştur. Bu örgüt bütün zanaatçıları, çiftçileri ve esnafı aynı birlik altında birleştirmiştir. Bir devlet bütünlüğü sağlanamayan kararsız Anadolu ortamında bu meslek birliği halkları birbirine daha da yaklaştırmıştır. Genç Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi gücü bu örgütle artmıştır. Anadolu'da Ahilik örgütü ile bir pazar ekonomisi oluşturulmuş ve malların kalitesi artmış, çeşitli standartlarda üretim başlamıştır. İzlerine günümüzde hâlâ Anadolu'nun birçok yerinde rastlanan Ahiliğin örgütlü bir güç haline gelmesi 13. yüzyılda Anadolu'ya Horasan'dan göç eden ve “Horasan Erenleri”nden olduğu bilinen Ahi Evran (1169-1261) sayesinde olmuştur.³² Acılı ve zor bir hayat yaşayan Ahi Evran, Selçuklular'ın ve Moğollar'ın zulmünden nasibini almıştır. Ancak Anadolu halklarına kazandırdıkları unutulmamış, Fatih döneminde Ahilik örgütü yasaklansa bile, halklar arasında bu meslek birliği yaşatılmıştır. Ahi Evran da tıpkı mitolojik dönemlerin Herakles'i gibi, Hristiyan dünyasının Kapadokyalı Aziz Georgios'u gibi ejderha ile uğraşır, ama o savaşmaz, korkunç yaratığı duası ile yola getirir.

Ahi Evran, Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) örgütünün kurucusu Fatma Bacı'nın eşidir. Anadolu'daki büyük bir kadın örgütlenmesi olan bu örgüt kadın

³¹ <http://www.alewiten.com/tasavvuffelsefesi.htm>

³² CANDAN, Ergun; “Türklerin Kültür Kökenleri”, Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 328

erkek ayrımını kabul etmemiş kökleri Anadolu'nun binlerce yıllık anaerkil yapısına uzanan kadının gücünü tekrar hatırlatmıştır. Sufiler Anadolu'nun İslam ile değişen yeni inanç sisteminde, dine farklı bir yorum getirerek kadını güçlü kılmışlardır. Fatma Bacı ve Hatun Ana, Hacı Bektaş Veli tarafından sayılan ve sevilen insanlardır. Kadınların oluşturduğu bu birliğin antik dönem kadınlarının (Amazonlar ve Bakkhalar) devamı niteliği taşıdığı görülmektedir.

Türkler'in Anadolu halkları ile kültürel etkileşimi, kaçınılmaz olarak ırksal bir kaynaşmanın ürünüdür. Anadolu'daki büyük etnik grupların, özellikle Ermeniler, Rumlar ve Kürtler'in yüzyıllar boyu köylerde ve kentlerin birçok mahallelerinde yerel değerlerini yitirmeden 21. yüzyıla kadar yaşamaya devam ettikleri bilinmektedir. Ancak bu toplumların büyük bölümü Türkmen boylarının Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte İslamlaşmışlardır. Yerli halk Türkler'in gelmesi ile büyük oranda Türkleşmiş ancak aynı zamanda çeşitli etnik gruplar günümüze dek varlıklarını kısmen korumuşlardır. Her şeye rağmen Malazgirt sonrası kitlesel Türkmen göçleri Anadolu'yu geniş ölçüde Türkleştirmiştir. Sonraları M.S. 1300'lü yıllarda özellikle batı Anadolu'ya kitlesel Türk göçleri başlamış, Anadolu'daki Türk yoğunluğu bu göçlerle birlikte diğer halklara nazaran artmıştır.

12. ve 13. yüzyıllara ait dönemde ise Anadolu halklarının, özellikle de göçebe Türkmenler'in ekonomik ve toplumsal durumu oldukça kötüydü. Sultanlarının halka karşı zalim tutumları ve işkenceci uygulamaları halkta merkezi otoriteye karşı güçlü bir tavır geliştirmişti. Baba İlyas bu tepkinin simgesiydi. Ekonomik yapıdaki bozulmalar ve yarı feodal yapı içerisinde yeni zengin kitlelerin ortaya çıkması, diğer yanda halkın gitgide yoksullaşması büyük çelişkiler yaratıyor, bir isyanın koşulları her geçen gün hazırlanıyordu. Bütün bu nedenlerin yanında, Selçuklu'nun İran Bizans karışımı yönetim geleneğini İslam ilkeleriyle yaşatma çabasına karşılık, Heterodoks dervişlerin etkilediği halkların daha farklı bir İslam anlayışı vardı. Baba İshak önderliğinde Malatya'da, Elbistan'da, Sivas'ta, Amasya'da, Kayseri'de Selçuklu orduları bozguna uğratıldı. Babailerin Konya'ya gireceğinden korkan sultan, sarayını terk edip kaçtı ama tüm mal varlığı ile seferber ettiği Selçuklu orduları Kırşehir-Malya'da 4.000 Babai'yi kılıçtan geçirerek ayaklanmaya son verdiler.³³

---

³³ ÇAMUROĞLU, Reha; "Tarih, Heterodoksi ve Babailer", Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1992, s. 169

Daha sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan Babai ayaklanmasını bastıran Anadolu Selçuklu Devleti, kendi halkı ile yaptığı bu savaştan sonunda galip çıkmasına rağmen bu yıpratıcı dönem devletin çöküşüne neden olmuştur. Heterodoks dervişler halka devletin inanç ve düşünce sisteminden daha farklı bir yaşam biçimini kabul ettirmişler ve sınıfsal bir kopuş başlamıştı. Devlet Moğol saldırıları karşısında güçsüz kalmış, fazla bir direniş gösterememişti. Ayaklanmanın oluşturduğu kararsız ortam Osmanlı Beyliği'ne yaramış, Heterodoks dervişlerle uzlaşmacı ilişkiler geliştirerek Anadolu toprakları üzerinde kararlı bir devlet yapısı oluşturmuşlardır. Bu dönemde Osmanlılar'ın Hacı Bektaş ile olumlu ilişkileri Anadolu'nun fethini kolaylaştırmıştır. Yeni devlet düzeni ile başlangıçtaki uzlaşma zamanla bozulmuş, ancak Osmanlı ile zaman zaman sürtüşmeler yaşansa da Anadolu Selçuklu dönemine nazaran daha yakın ilişkiler yaşanmıştır.

Özellikle Osmanlı Dönemi'nde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında yapılan evlilikler, hem devlet düzeyinde hem de halklar düzeyinde bütünleşen bu yeni kimliğin çatısını oluşturmuş, Osmanlı'nın uluslaşma sürecini hızlandırmıştır. Anadolu Hıristiyanlarının kısa bir süreçten sonra Müslümanlığı benimsemelerinin ana nedenlerinden biri, kökleri binlerce yıla dayanan Anadolu halk kültürünü, Ortodoks bir süreçte baskı altında tutan eski rejimin yerine daha hoşgörülü ve yerli halkların değerlerine daha yakın olan Alevi kimliği ile uzlaştırmalarıdır. Bu yeni din anlayışı Hıristiyanlık öncesi doğaya dönük inanç biçimi ile örtüşmüş, dahası ona özündeki zenginlikleri katmıştı.

Kültürel anlamda sürekliliğin en önemli kanıtı Anadolu'daki coğrafi bölgelerin, kentlerin, ırmakların isimlerindeki ardılıktır. Bu isimlerin çoğunlunun kökleri 4.000 yıl öncesine dayanır. Türkleşme döneminde bu isimler küçük değişikliklerle devam etmiştir. Eski Helen dilindeki bazı sözcükler ve takılar Türkçe'ye aynı şekilde yansımıştır. Türkçe'nin yüzlerce yıl Anadolu'da egemen olması ile Rumca'ya da etkileri olmuştur. Türklerle çok çabuk kaynaşan yerli halklar ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı Müslümanlığı benimsemişler, geçmişteki binlerce yıllık kültürel zenginliklerini de Anadolu'nun bu yeni efendilerine benimsetmişlerdir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yöresel olarak toplu din değiştirmeler olmuştur. Anadolu tarihinde büyük bir eşitlikçi ayaklanmaya neden olan Şeyh Bedreddin'in de annesi bir Rum tekfurunun kızı idi.

Şeyh Bedrettin'in Babası Selçuklu Sultanı 2. İzzeddin Keykavus'un torunu olduğu söylenen Abdülaziz'in oğlu İsrail, annesi Rum asıllı bir Hıristiyan iken Müslüman olmuş Melek Hatun'dur. Babasının mesleği dolayısıyla Simavna Kadısı Oğlu diye tanınmıştır.³⁴ Ortak mülkiyeti savunan görüşleri ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kitleleri etkileyen Şeyh Bedrettin aynı zamanda felsefi boyutta da büyük bir düşünürdür. Ona göre doğa ve tanrı bir bütündür. Madde ve ruhu birbirinden ayırmak olanaksızdır. Bütün dinlerin kaynağı birdir. Mehdi hiçbir zaman gelmeyecektir ve kıyamet olmayacaktır. Cennet ve cehennem bu dünyaya ilişkin kavramlardır. Yeryüzündeki bütün mülkler ortak kullanılmalıdır ve herkesin malı olmalıdır. Bedrettin'den etkilenen Börklüce Mustafa Aydın dolaylarında, Torlak Kemal de Manisa dolaylarında Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlardır. Şeyh Bedrettin ve müritlerinden Börklüce Mustafa, Torlak Kemal gibi ihtilalcilerin başarılarından kaygılanan Çelebi Sultan Mehmet, şeyhin üzerine büyük bir kuvvet göndermiş, o sırada Karaburun'da bulunan Börklüce ve Manisa'da bulunan Torlak'ın kuvvetleri yenilmiştir. Bayezid Paşa komutasındaki devlet güçleri şeyhin adamlarını dağıtmış ve kendisini de ele geçirmişlerdir. Şeyh, Serez'de bulunan padişahın huzuruna götürülmüştür. Padişah, onun aynı zamanda bir din bilgini olduğunu ve hareketinin de bir yönüyle dini nitelik taşıdığını göz önüne alarak hakkında hüküm vermek üzere ilim adamlarından bir heyet kurulmasını emretmiş, bu heyet de, şeyhin çalışmalarının ve görüşlerinin dini hükümlerle bağdaşmadığına, isyan sayıldığına, malı ve ailesi korunmak koşuluyla kendisinin idam edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Heyet üyelerinden Mevlana Haydar Acemi tarafından açıklanan bu kararın doğru olduğunu bizzat Bedrettin'in de kabul ettiği rivayet edilir.³⁵

Bu ayaklanma, bin yılı aşkın bir zaman önce, aynı bölgede Romalılara karşı yapılan eşitlikçi Aristonikos ayaklanmasının bir tekrarıdır. Ama diğeri gibi bu başkaldırı da kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Yine de Şeyh Bedrettin'in düşüncesi ayaklanmanın bastırılması ile yok olmamış daha sonraki yüzyıllarda da müritlerine rastlanmıştır.

Anadolu'da 16. yüzyılın ortalarına kadar büyük başarılar ve fetihlerle süren Osmanlı İmparatorluğu, ekonomisini ayakta tutan gelirlerin azalması üzerine halkların üzerindeki baskıları iyice arttırmaya başlamış ve dolayısıyla tepkiler de

³⁴ <http://www.geocities.com/rk1iz/osmanlid.htm>

³⁵ Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, I.cilt, s. 306-307

artmıştı. Celali ayaklanmaları bu tepkileri dile getirir. Osmanlı ordusu bu ayaklanmaları bastırmak için yüz binlerce insanı katleder. Bu iç savaş birçok sorunu da içinden çıkılmaz hale getirir. Anadolu erenlerinin temellerini kurduğu devlet-halk barışıklığı ortadan kalkmaktaydı. Ayrımcılığın boyutu Anadolu Selçuklu dönemini bile aşmıştı. Alevi-Sünni ayrımı, İstanbul-taşra ayrımı, yerleşik-göçebe ayrımı imparatorluğu gitgide yıpratıyordu. Kırsal alan-kent dengesi bozulmuş, kısacası devlet ve halkın bağları onarılamayacak şekilde kopmuştu.

17. yüzyıl İstanbul'un Anadolu'nun üzerinden ellerini biraz çektiği ve denetimi azalttığı yüzyıldır. Tımar sistemi ile toprağa bağlı nüfus kentlere akmaya başlamıştı. Ancak bu gelişme halkları biraz soluklandırırsa da çöküşü durduramamıştı. Tımar sisteminin çöküşü ve batıdaki Burjuva Devrimi karşısında Osmanlı acizdi ve sona yaklaşıyordu. Osmanlı etnik kimliklere karşı tavrını değiştirmiş, yeni dönemin koşulları Anadolu halkları arasındaki bağları da tamamen koparmıştı. Çelişkilerin artışı kimlik kaosunu içinden çıkılmaz hale getirmişti. Yeni kimlikler tarihsel süreklilik değerlerine önem vermiyordu. Bu binlerce yıl öncesine dayanan soylu bağların arayışındaydı. Bu arayışın sonuçları ağır ve trajik olacaktı. Yüzlerce yıl aşığılanan Türk kimliği Anadolu'da sindirilmeye çalışılıyor, Anadolu insanının kültürel kimliği uzak Asya ülkelerinde aranıyor.³⁶

İşte bu olumsuz şartlar Anadolu'da bu dönemlerde anarşinin artmasına sebep olmuştur. Merkez ve taşra teşkilâtında görülen bozulmalar, pek çok isyanın çıkmasını ve dolayısıyla devlet nizamının sarsılmasını beraberinde getirmiştir. Bu isyanları üç grupta toplamak mümkündür; Taşrada çıkan Celâlî İsyânları, Eyalet İsyânları ve İstanbul merkezli Kapıkulu İsyânları. Celâlî İsyânlarının en önemli sebepleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, devletin uzayan savaflara bağlı olarak azalan gelirlerini karşılayabilmek için vergileri artırması, tımar sistemindeki bozulmalar ve köylünün artan vergilere karşı huzursuzlukları idi. Halkın devlete olan güveninin sarsılması, isyancıların gücünü daha da artırıyordu. Kalenderoğlu, Karayazıcı, Deli Hasan gibi Celâlîlerin isyanlarına, medrese öğrencileri ve başıboş leventlerin isyanları da eklenince, devlet isyanları bastırmada oldukça zorlandı. Bu

---

³⁶ BAŞDEMİR, Kürşat; "Bilim ve Ütopya Dergisi, S. 52, İstanbul, Ekim 1998

isyanlar yüzünden özellikle Anadolu'da dirlik ve düzenlik kalmadığı gibi, iktisadi durum da oldukça bozulmuştu.³⁷

Yavuz Sultan Selim zamanında Bozok'da isyan eden Kızılbaş Şeyh Celâl'in isyanı üzerine, daha sonra meydana gelen isyanlara hep Celâli İsyancıları ve asilere de Celâliler denmiştir. Celâlî İsyancıları iki ayrı safhada incelemek mümkündür: Birinci safhada, Safevi Devleti'nin himayesinde, bir mezhep mücadelesi tarzında başlayan ve daha ziyade İran'ın tahrikleri sonucu Osmanlı Devleti'ne fırsat buldukça isyan eden Şii Türkmenler'in hareketleridir. Bunlara Alevi veya Kızılbaş isyanları da denmektedir. İkinci safha ise, Osmanlı Devleti'nin hukukî, sosyal ve iktisadi hayatının bozulması ve bunun neticesinde devlet teşkilatında kayırmaların, baskıların, zulümlerin ve rüşvetin artması üzerine, bu sebeplerden biriyle devlete kırgın olanlarla daha evvel Celâli isyanlarının temelini teşkil eden mezhep mücadelesinin birleşmesi safhasıdır. Bu ikisi başlayınca, Osmanlı devleti kontrolü çok ciddi manada kaybetmiştir. Bu kontrolün kaybı, hem hukukî alanda ve hem de mali alanda yanlışlıkların ve zulümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bunlara Safevi devletinin tahriklerini ve de seferlerde alınan kötü neticeleri de ekleyince, Osmanlı Devleti'nin en az 200 yılına damgasını vuran Celâlî isyanları ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden bazıları şöylece özetlemek mümkündür.

1) Osmanlı Devleti'ni yücelten hukuk ve adalet sistemindeki bozulma bu isyanların birinci sebebidir. Zira devlet görevlileri, adaleti arka plana itince ve halka ağır vergiler salmaya başlayınca, vatandaş devletinden her geçen gün soğumuştur. Bir taraftan idarecilerin zulmüne ve diğer taraftan Celâlilerin baskısına dayanamayan halk, evini yurdunu terk ederek çoğunlukla bir başka Celâli grubuna karışıyordu.

2) Osmanlı iktisadi hayatındaki bozulma önemli bir isyan sebebiydi. Bir taraftan refah ve lüks ve diğer taraftan da buna ulaşmak için başvuru rüşvet yolu, bunların yanında vatandaşın vergi ve fakirlik kısıkaçları arasında kalması, insanları isyana teşvik ediyordu. III. Murad devri Osmanlı Devleti'nde enflasyonun yaşandığı ilk dönemdir. Bu yüzden Yeniçeri İsyancıları da başlamıştır.

---

³⁷ <http://www.enfal.de/otarih49.htm>

3) Osmanlı Devleti'nin savaşlarda zafer yerine mağlubiyetler alması da isyanların önemli sebepleri arasındadır. Mesela uzun süren Osmanlı Avusturya savaşları, halkı bıktırmış ve psikolojik açıdan insanları devletten soğutmuştur. Bu arada bir ateşli silah olarak tüfeğin Anadolu'da bol miktarda bulunması da, tarihçiler tarafından, savaşlar kadar isyanlara sebep olarak gösterilmektedir.

4) İlimiye sınıfının bozulması ve devlet işlerinde ehliyet yerine yakınlarla ve dostlara görev verilmesi, devlete isyan edenlerin maalesef kalitesini yükseltmiştir. Yani Celâliler, eskisine nazaran daha güçlü reisler çevresinde toplanmaya başlamışlardır. Devlet hayatında yanlış uygulamalardan rahatsız olan bazı vasıflı devlet adamları da, maalesef patlamaya hazır bomba gibi duran isyancı grupların başlarına geçebiliyorlardı. Karayazıcı, Deli Hasan, Tavi Ahmed ve Canboladoğlu isyanları bunlara örnek olarak verilebilir.³⁸

---

³⁸ <http://www2.gantep.edu.tr/~at21447/celali.htm>

1.2 Türk Kültürü ve Anadolu'ya Etkileri

Günümüzde Türk denildiğinde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve ana dili Türkçe olan insanlar akla geliyor. Halbuki yeryüzünde ana dili Türkçe olup da Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışında yaşayan milyonlarca insan vardır. İlk Türkler, bugün Orta Asya diye bilinen yerde, Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında yaşıyorlardı. Çin tarihleri MÖ2000-1000 yılları arasında ilk Türk hükümdarından bahsetmektedir. Böylece Türkler'in bilinen tarihi, dört bin yıllık bir tarihtir. Bunun yanında Türk Dili'nin üç bin yıl öncesi bilinmemektedir. Türkler o zamanlar hem soy, hem dil bakımından yakın komşularından, yani Çinlilerden ve Moğollardan farklı idiler. Türk adı çeşitli Türk boylarından birinin adı idi. Bu kelimenin aslı "Türük" olup kuvvetli anlamına gelmektedir. Tarihte ilk "Türk" adı Orhun yazıtlarında "Türük" olarak geçer. Anlamı; Devletine bağlı halk, teba, güçlü-kuvvetli ulustur.³⁹

Türkler, tarihin bilinen dönemlerinden bu yana, nüfus itibariyle kalabalık, hareketli ve güçlü bir millet olarak bilinmektedir. Yaşadıkları bölgelerdeki iklimlerin çeşitliliği, onların sosyoekonomik ve kültürel hayatlarında da önemli roller oynamış; böylece onlar, özellikle Türk tarihinin önceki dönemlerinde veya en azından belli bir safhasında Avrasya'nın bozkırlarında göçebe bir hayat yaşamışlardır. İnsanın tabiat kuvvetlerine hâkim olamadığı eski çağlarda coğrafyanın insan hayatı üzerindeki etkileri göz önüne alınırsa, bozkır ikliminin birçok bakımlardan eski Türk yaşayışı, düşünce tarzı, inancı, dünya görüşü, örf ve âdetlerine, kısacası kültürüne köklü tesirler yaptığı görülmektedir.

Ancak bir kültürün oluşmasında sadece coğrafi imkânların işlenmesi yetmemektedir. Medeniyetlerin doğuş sebepleri ve doğuş şekilleri kültür tarihçilerini en çok düşündüren konuların başında gelmektedir. Oswald Spengler'e göre; "yüksek kültür" esrarlı kozmik kuvvetlerin dünyadaki insan hayatına müdahalesinden doğar. Danilevsky'ye göre ise, medeniyetin ortaya çıkmasındaki faktörlerden biri, dil birliği ile bağlı kültürlerin siyasi bağımsızlığı, diğeri de bu gruplardaki etnografik malzemelerin zenginliğidir. Ne var ki bu iki cevap da

---

³⁹ KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", 16.Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48

düşünceleri daha da anlaşılabilir bir duruma sokmaktadır. Bu konuda Toynbee'nin ileri sürdüğü çözüm ise şudur; Medeniyetin ortaya çıkması ve gelişmesi;

- Coğrafi çevre şartlarına,
- Toplulukta bir yaratıcı grubun var olmasına,
- Çevre ve insan arasında devamlı bir meydan okuma halinin olmasına bağlıdır.⁴⁰

İnsanların kültür değerleri yarattığı ve geliştirdiği bilinmektedir. Bunun yanında, belirli ruhi karaktere sahip toplulukların, ortaya konan çeşitli kültür değerlerini kontrol edebilme kabiliyeti de unutulmamalıdır. Toplum, kendi içerisinde görünen her kültür belirtisini kabul etmemekte, ancak umumi telakkisine, düşünce tarzı ve yaşayışına uygun düşenleri benimsemektedir. Kafesoğlu, her kültürün coğrafi çevre, insan faktörü, toplum olmak üzere üç temel dayanağının olduğunu belirtmektedir. Bu durum başka coğrafi çevrelerde yaşayan ve ayrı karaktere sahip insan toplumlarına mahsus olmak üzere birbirlerinden farklı kültürler doğacağını gösterir.⁴¹

Türkler, İslam'dan önce genel olarak göçebe hayatı sürmekte ve Türklerin sosyal yapısında bozkır kültürü önemli bir yer tutmaktaydı. Bozkır kültürünün merkezinde ise “at yetiştiriciliği ve çobanlık” bulunmaktadır.⁴² Bunun sonucu olarak, bu hayvanlara yeni yeni otlaklar bulmak neticesinde oluşan göçebelikte bu kültürün ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Bozkır kültüründe rol oynayan baş aksiyon binicilikti. Geniş otlaklar ve uzak subaşlarını süratle dolaşmak zorunda olan bozkır kültüründe önce kalabalık sürüleri kollamak gibi bir ekonomik araç olan binicilik, kısa zamanda askeri değer kazanarak Bozkır savaşçılığının temeli olmuş ve at da savaş atı tipine doğru geliştirilmiştir.⁴³ Burada Türklerin Anadolu'ya gelirken beraberlerinde getirdikleri en önemli değerler “at yetiştiriciliği” ve buna bağlı olarak hareket kabiliyeti yüksek bir askeri güçtür.

İbrahim Kafesoğlu, “*Türk Milli Kültürü*” adlı eserinde, eski Türk kültürünün dünya ve Anadolu tarihinde, hayvan besleyiciliğini geliştirmek ve yaymak suretiyle

⁴⁰ YAYLA, Ali; “Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Notları”, İ.T.Ü. T.M.D.K. Temel Bilimler Bölümü

⁴¹ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 1997, s. 214

⁴² a.g.e., s. 216

⁴³ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 1997, s. 219-221

ekonomik; yüksek teşkilatçılık yolu ile de sosyal olmak üzere iki bakımdan kesin tesirine değinmektedir.

İslam öncesi Türklerde aile (oguş), bütün toplum tiplerinin önemli bir sosyal kurumu olarak karşımıza çıkar. Eski Türk toplumunda da ilk sosyal birlik aile idi. Aile Eski Türk toplumunun çekirdeği konumundaydı. Türklerin, dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına verdikleri büyük ehemmiyetten ileri gelir ki, bunun bir delili de Türk dilinde, başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte mevcut olan akrabalık nüansları karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴

Ziya Gökalp'a göre ise, eski Türk ailesi ne ana tarafından bir aile idi, ne de baba tarafından aile tiplerinden birine mensuptu. Eski Türk ailesi 'soy' adını alırdı. Soy da, hem erkek hattından hem de kadın hattından gelen akrabalar vardı. Bu iki türlü akrabalar, hukukça birbirlerine eşitti. Soy, Batı Türklerinde yedinci göbeğe kadar çıkar ve soyun dışarısında kalanlar ise, yabancı sayılırlardı. Eski Türklerde, sülale içinde 'soydan büyük' olan şehzade, hükümdar olurdu. Osmanlı Hanedanı da böyle idi. Boy ve sop devirleri geçtikten sonra, soy isimleri aile ismi olmaya başladı. Çapanoğulları, Kazanoğulları gibi.⁴⁵

Türklerde evlenen kız ve erkek, ailesinden kendi hissesine düşenleri alarak ayrı ev kurardı; zira evlenmek sözü ayrı ev kurmak, ev sahibi olmak demektir. Nitekim eski Türklerde, bir genç evlenirken, ne karısını, kendi baba ocağına getirirdi, ne de kendisi, karısının ocağına giderdi. İç güveylik olmadığı gibi, iç gelinlik de yoktu. Erkek, baba ocağının mallarından payını alır, kız da 'yumuş' adlı bir çeyiz getirirdi. Gelinle güvey, mallarını birleştirerek, ortak bir ev sahibi olurlardı.⁴⁶ Evlenmede diğer bir özellik, kız evinin oğlan evinden "kalın" (kadına erkek tarafından verilen çeyiz) istemesi geleneğidir. "Kalın", kız ailesine verilen aile malıdır. "Kalın"ı verilen gelin, "kalın"ı veren ailenin "eşit üyesi"dir. Türkler'de "kalın", yaygın olarak taksitle ödenirdi. Fakat, kız kaçırarlara, bir ceza olarak olsa gerek, kalını peşin olarak ödeme zorunluluğu konmuştu. Kalın verme, 10. yüzyılda Oğuzlar'da da devam etmiştir.

⁴⁴ DOĞAN, İsmail; "Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar", Sistem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 167-206

⁴⁵ GÖKALP, Ziya.; "Türk Medeniyeti Tarihi", C.II, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1974, s. 289-290

⁴⁶ a.g.e GÖKALP; s. 289-290

Verilen kalının cins ve miktarı ise, evlenenlerin servetlerine göre değişirdi.⁴⁷ Kadınlar hemen hemen erkeklerle eşit hakka sahipti. Onların da erkeklerinkine benzer bir hayatı vardı; ata biner, kılıç kullanırlardı. Türklerde kadının sosyal statüleri yüksektir ve Türklerin genellikle tek eşle evlendikleri de bilinmektedir. Müslümanlıktaki kadın erkek ayrımcılığına rağmen kadınların erkeklerle eşit statüde oldukları toplum tipi örneğini yine Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşı toplulukları günümüze değin sürdürmüşlerdir.

Aile müessesinin ayakta olabilmesi için en önemli kurallardan biri de hiç şüphesiz sadakattir. İşte bu sadakati bozacak bir unsur olan zina Türklerin hayatında olmadığı gibi yasak ve cezası da ölümdü. Nitekim İbn Faldan, Oğuz kadınlarından söz açarken: 'Zina diye bir şey bilmezler. Böyle bir suç işleyen biri ortaya çıkarılırsa onu iki parçaya bölerler. Şöyle ki: Bu kimseyi iki ağacın dallarını bir yere yaklaştırarak bağlarlar. Sonra, bu dalları bırakırlar. Dalların eski duruma gelmesi sonucu, o kimse iki parçaya bölünür' teşhisinde bulunmaktadır.⁴⁸ Türk aile yapısının esasları eski Türk siyasi, sosyal hemen bütün kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır.⁴⁹

Aileden sonraki en büyük sosyal birlik 'Uruk' idi.⁵⁰ Uruk tabirinin sosyal bünyede neyi ifade ettiği kesin değildir. Büyük bir ihtimal 'aileler birliği' manasında kullanılmaktadır. Aileler veya uruklar bir araya geldiği zaman 'boy' meydana geliyordu ve başında, boydaki iç dayanışmayı muhafaza etmek, hak ve adaleti düzenlemek ve gerektiğinde silahla 'boy'un menfaatlerini korumak ile vazifeli bey bulunuyordu. Buna göre boy, siyasi mahiyette bir birlik idi. Boylar birliğine ise 'bodun' deniliyordu. Başında umumiyetle, arazisinin genişliğine ve halkın çokluğuna göre yabgu, şad, ilteber vb. gibi unvanlar taşıyan idarecilerin bulunduğu 'bodun' müstakil veya bir 'il'e tabi olabilirdi. Boylar çoğunlukla soy ve dil birliğine sahip oldukları halde, bodunların daha ziyade, sadece sıkı iş birliğinin meydana getirdiği siyasi topluluklar olduğu anlaşılıyor.⁵¹

⁴⁷ ÖGEL, Bahaeddin; "Türk Kültürünün Gelişme Çağları", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s.256

⁴⁸ TÜRKDOĞAN, Orhan; "Türk Tarihinin Sosyolojisi", Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 256

⁴⁹ KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", Ötüken Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1997, s. 229

⁵⁰ GÜNGÖR, Erol; "Tarihte Türkler", Ötüken Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999, s. 53

⁵¹ KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", Ötüken Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1997, s. 231

Türklerin en belirgin özelliklerinden biri de kuvvetli bir teşkilatçılık kabiliyetine sahip olmalarıdır. Yaşadıkları hayat onları hürriyete, istiklale alıştırdığı için hiçbir zaman devletsiz olmamışlardır. Gerçekten, en az 2500 yıllık tarihlerinde devletsiz kaldıkları, yani istiklallerini kaybettikleri bir zaman olmamıştır. Dünyada daima bir veya birkaç Türk devleti bulunmuştur.⁵² Bununla beraber bozkır Türk cemiyet ve devletinde istiklal düşüncesi, sadece idareci zümre tarafından istenmesi ile değil, halkın da aynı şuur içinde bulunması, yani istiklal düşüncesinin bütün toplulukta ortak bir arzu halinde var olması şeklinde belirir ve bu kolektif şuur daima mevcut olmuştur.⁵³

Türk töresi, eski Türklere atalarından kalan bütün kuralların toplamı demektir. Töre sözcüğünün, Türk sözcüğü ile aynı kökten olduğu da söylenmektedir.⁵⁴ Türkler daima etrafları düşmanla çevrili bir hayat yaşadıkları için çok disiplinli, hep birlik ve beraberlik içerisinde yaşamak zorundaydılar. Bu yüzden Türk ülkesinde nizamı sağlayan töre her şeyden önce gelirdi. Türk Töresi, bugünkü gibi yazılı kanunlar halinde değildi; örf ve âdet şeklinde sözlü kurallar şeklindeydi.⁵⁵ Bunun yanı sıra Töre, hükümleri değişmez kalıplar değildi. Bir sosyal-hukuki normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlar uygun olarak yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açıktı.⁵⁶ Şu da bir gerçek ki töreye hükümdar da karşı gelemezdi; tersine töreye aykırı düşüşü için kaanlar tahtlarından indirilir, hatta idam edilirdi.⁵⁷

Türkler tarihleri boyunca dini mahiyette türlü inançlara bağlanmışlardır. Bunların içinde ‘iptidai’leri olduğu gibi, semavi olanlarda vardır.⁵⁸ Türklerin İslam öncesi dini inanç sistemlerinde bir bütünlük olduğu söylenemez. Dini inanç açısından bakıldığında, bütün bir inanç bazında tam bir çeşitlilik ortamı yaşanmaktaydı. Yaşadıkları bölgelerin refah seviyesinin yüksek olması, başka milletlerin buralara akınlar yapmasına sebep olmuş ve dolayısı ile Budizm, Zerdüştlük, Mani ve Hıristiyanlık gibi dinler, Türkler arasında bir tepki görmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çünkü Türklerin o dönemde inanç sistemlerinde

⁵² A.g.e GÜNGÖR; s. 54

⁵³ A.g.e KAFESOĞLU; s. 233

⁵⁴ a.g.e GÖKALP; s. 17

⁵⁵ a.g.e GÖKALP; s. 57

⁵⁶ a.g.e KAFESOĞLU; s. 247

⁵⁷ GÜNGÖR, Erol; “Tarihte Türkler”, Ötüken Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999, s. 57

⁵⁸ KAFESOĞLU; “Eski Türk Dini”, Ötüken Yayınları, Ankara, 1980, s. 8

organik bir bütünlük görülüyordu. Türkler, İslam'dan önce, bütün dinleri, taassup ve dar görüşlülükten uzak bir şekilde son derece tolerans ve müsamaha ile karşılamışlardır.⁵⁹ Bundan dolayı da Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu kültürünün içerisine pek çok farklı inanç ve kültür motifini taşımışlardır.

Bunun yanında, Türklerin de kendilerine özgü bir dini vardı. Bu din her şeyden önce, öncesiz, sonrasız, güçlü, kudretli, bağışlayıcı, lütfedici, öldürücü, diriltici, hiçbir şeye benzemeyen yeri-göğü yaratan bir Tanrı inancı ihtiva ediyordu. Onlara göre dünyayı ve her şeyi Tanrı yaratmıştı. O göğün dokuzuncu katında otururdu. Gök dokuz kat olduğu gibi, yer de dokuz kattı. İnsanlar bunların orta yerinde bulunuyorlardı. Yukarı göğe doğru ruhlar üstün varlıklar; aşağı yere doğru da aşağı ve kötü mahlûklar otururdu. Tanrı'dan başka kutsal olan şeylerde vardı, ama bunlar Tanrı değildi. Tanrı tekti.⁶⁰

İslamiyet Türkler arasında herkesi içine alıp milli bir din oluncaya kadar, istisnalar dışında hemen hemen bütün Türk boyları arasında geleneksel Türk dini hâkim idi. Hun Türkleri devrinde 'Tanrı' sözü, hem ilahlığı, hem de gök'ü ifade etmekte idi. Hun hükümdarlarına 'Tanrı kutu' unvanı verilirdi ki, böylece Türklerin ilahi hâkimiyet düşüncelerinin gökle ilgili olduğu ve bir inancına doğru tekâmül edilmiş bulunduğunu ifade etmektedir.⁶¹

Türklerin dini inanışlarına ne ad verildiği henüz aydınlanmış değildir. 'Eski Türk Dini İnanışları' veya 'Geleneksel Türk Dini İnanışları' şeklinde ifade edilen bu inanışlara bazı araştırmacılar 'Tektanrı İnancı', 'Şamanizm' veya 'Toyunizm' adını vermişlerdir. Son yıllara kadar geçerli olan, fakat üzerinde ittifak edilemeyen bu isimlerin doğru olmadığı ortaya konulmuştur. Bunlar arasından Şamanizm, Naturizm ve Animizm'e ait özellikleri içermekte olup, yalnız başına bir din olarak algılanmamış, geleneklerde, dini inanışlar içerisinde bazı teknikler şeklinde varlığını sürdürmüştür. Bunun yanında eski Türk boyları arasında ortak bir değer olan Geleneksel Türk dini inanışları, bugün de Sibirya-Altay Türkleri arasında varlığını sürdürmektedir. Bu özelliği dolayısıyla geleneksel Türk dinine, Türklerin milli

⁵⁹ BOZKUŞ, Metin; "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler ArasındaYayılmaları", Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sivas, 1998, s. 2

⁶⁰ KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", Ötüken Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1997, s. 55

⁶¹ KANTAR, Cemal; "Türklerin İslam Dinini Kabulü", DİBD, C. 11, S. 2, Ankara, 1972, s. 113

inancıları demek mümkündür.⁶² Çağdaş Bizans tarihçisi Theophylaktos Türklerin, toprağı, suyu, ateş ve havayı (dört unsuru) takdis etmekle beraber, sadece, yerlerin ve göklerin haliki bir Tanrı'ya taptıklarını, ona at, sığır ve koyun kurban ettiklerini söyler. Türklerde insan ölünce ruhu bedeninden çıkıp giderdi. İyi insanların ruhları uçmağ denilen bir çeşit cennete gider, kötüler cehennemlik (tamu'luk) olurlardı. Tanrı'nın iradesinin üstünlüğüne inanılırlar, Tanrı öyle istediği için bir işin öyle olduğunu kabul ederlerdi. Türklerin din inancında, Gök-Tanrı bütün dünyanın yaratıcısı olarak kabul edilmekteydi. Aynı zamanda, ona zaman zaman 'Türk Tanrısı' dedikleri de oluyordu, çünkü onlar Tanrı'nın istediği gibi yaşayan insanlardı.

Türklerde tabiat ruhları için at ve koyun kurban edilirdi. Göge ve güneşe saygı gösterirler selam verirlerdi, ama onlara asla tapmazlardı. Yine aynı şekilde 'kurt'a da Türk tarihinin hiçbir devrinde tapılmamıştır. Gerçekte Türkler arasında madde şeklinde bir ilaha tapınmanın varlığı da gösterilemez.⁶³ Dua etmek, kurban kesmek, amaçları için savaşmanın kutsallığı gibi uygulamaların dışında evlenme boşanmalarda, ahlâki değerlerde semavi dinlere yakınlığını gördüğümüz Türklerin eski hayatlarındaki şu hususlarda dikkatten kaçmamaktadır. Hırsızın başı kesilir, ipe bağlanırdı, zina diye bir şey görülmezdi ve cezası ölümdü. Türklerde aile yuvası kutsaldı. Karı-koca birbirine sadık ve saygılıydılar, ırza tecavüz edenler idam edilir, kız evlada sahip olmak felaket ve şerefsizlik sayılmaz, yasal olarak tek hanımla evlenilirdi. Kadın mallarını tasarruf hakkına sahipti, kumar hoş karşılanmaz, sözden dönmek, sarhoş olacak kadar içmek, ihanet suç sayılırdı.⁶⁴ Bütün bunların neticesinde, Geleneksel Türk Dinine baktığımızda Türklerin tektanrıya inandığı, bu özelliğın de İslam dinine girmelerinde etkili olduğunu gözlemlenmektedir.

Birçok araştırmacı-yazar, Yakut ve Altaylı Türkleri göz önüne alarak eski Türklerin Şaman Dinine inandıklarını iddia ederler. Hâlbuki Şamanlık sonradan muhtemelen Moğollar zamanında Türkler arasında yayılmıştır.⁶⁵ "Şaman" kelimesi Tunguzca'dır. Şaman yerine "Kam" da denilmektedir. 'Kam'lar, tabiatüstü kuvvetlerle temasa geçebilen insanlardır. Bunlar kendilerine göre bir takım usullerle

⁶² ERDEM, Mustafa; " Geleneksel Türk Dini ve İslam", Dini Araştırmalar, İstanbul, 1998, C. 1, S. 2, s. 73

⁶³ ECER, Vehbi; "İslam Tarihi Dersleri", Kayseri, 1991, s. 102

⁶⁴ a.g.e., s. 110

⁶⁵ ESİN, Emel; "İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş", İstanbul, 1978, s. 59

trans haline girer, yani kendilerinden geçer ve normal insanların işitmediği şeylerden haber verirlerdi. Bu halleriyle Kam veya Şamanlar din adamı olmaktan ziyade birer kabile büyücüsü durumundaydılar. Gelecekte haber verirler, hastaları iyileştirirler, ruhlar âleminde neler olup bittiğini bilirlerdi. Hâlbuki din deyince her şeyden önce evren ve insan hakkında, en uzak geleceği de içine almak üzere belli bir açıklama getiren inanç sistemini anlıyoruz.⁶⁶ Dolayısıyla Şamanlık bireysel bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinden çok bir sihir karakteri ortaya koyan ve esasen bir Bozkır-Türk inanç sistemi olmayan Şamanlığın Türk topluluklarındaki inanç sistemleriyle hiçbir ilgisi yoktur.⁶⁷ İnanç sistemi olmadığına göre aynı zamanda tek başına bir din de değildir.

Bu Şaman kozmogonisine göre, esas itibariyle, tanrıların en yükseği, insanoğlunun atası olan Tengere Kayra Han (veya Bay Ülgen) “kişi”yi ve bunun aracılığı ile de yeryüzünü, dağları, vadileri yaratmış, kişinin kendisi ile mücadeleye girişmesi üzerine, ona Erlik adını vererek ışık diyarından yeraltına atmış ve yerden dokuz dallı bir ağaç büyüterek, her dalında bir cins insan yaratmıştır. Şamanlık inancına göre, kâinat üst üste katlardan kuruludur. Katlar muayyen şeylerle birbirinden ayrılmıştır. Bundan dolayı Şaman “sanatını icra ederken” bir kattan diğerine geçmek için büyük kuvvet sarfına mecbur kalmaktadır. Yukarıda 17 kat vardır ki, ışık âlemini teşkil eder. Aşağıda 7 veya 9 kat da karanlıklar dünyasıdır. İnsanlar bu iki âlem arasındaki yeryüzünde otururlar. Koruyucu bütün iyi ruhlar, kahramanlar ve taunlar ışık dünyasında, zararlı ruhlar ve kötülük tanrıları karanlıklarda yaşarlar. Göğün en üst katında bir altın taht üzerinde oturan Bay Ülgen’in 9 kızı ve 9 oğlu vardır vb...⁶⁸

Şamanlık yetileri genellikle kalıtsaldır. Kam olacak çocuk daha çocukken marazlı ve dalgındır. Bunun yanında Şamanlık babadan oğula geçer.⁶⁹ Dinden ziyade bir sihir karakteri ortaya koyan Şamanlığın, Türk topluluklarındaki, Tanrı ve “yer-su” inançları ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu ilginin var olabileceği intibamı uyandıran, Türkçe din adamı manasındaki “Kam” ile “Şaman” kelimesinin aynı olduğu yolundaki eski bir iddia da “Şaman” tabirinin bir Hint-İran dilinde

⁶⁶ TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman; “Dinler Tarihi”, Ocak Yayınları, Ankara, 1988, s. 45

⁶⁷ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Bozkır Kültürü”, TKAE Yayınları, Ankara, 1987, s. 88

⁶⁸ ÖGEL, Bahattin; “İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi”, Ankara, 1985, s. 192

⁶⁹ ELİADE, Mircea; “Şamanizm”, Çeviren: İ.Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 39

keşfedilmesi ile geçerliliğini kaybetmiş bulunmaktadır. Ancak Türk inancı ile Şamanlık arasında hayret edilecek bir uyumluluk hâsıl olmuş ve bu bilhassa Türklerdeki atalar kültürünün, kartal inancının, demirciliğin ve at kurbanının “Şamanilik” vasıf kazanmasında dikkati çekmiştir. Şamanizm, ne kendine özgü bir din, ne de büyüün bir şeklidir. Her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve bir tekniktir. Bir teknik olarak Şamanizm; değişik ve farklı şekillerde Kuzey ve Orta Asya’da, Eskimoların yaşadığı yerlerde, Orta Afrika ve Kuzey Amerika’daki ilkel kabilelerde de görülür.⁷⁰ Anadolu kültürü üzerindeki en önemli etkileri ise bazı önemli benzerliklerden dolayı Alevi-Bektaşî semahları ve dedelik kurumu üzerinde olmuştur.

Ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve âdeti, geleneksel Türk dini tarihinin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Aslında atalar kültürü, tıpkı tabiat güçlerine inanma yani natürizm gibi, dinler tarihi içerisinde, çok çeşitli toplumlarda görülen bir vakadır ve hatta bazı din bilimcileri onu menşei olan bir dini form şeklinde görmek istemişlerdir. Her halükarda, Atalar kültürü (culte des ancêtres veya Manizm) özellikle patriarkal aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda görülen bir dini vakadır. Buna göre, ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı ve onlara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır. Mamafih, atalar kültüründe ölen her atanın ruhu ve dolayısıyla da mezarı kült konusu olmamakta, yalnızca saygıdeğer olanlar buna erişmektedirler. Bu anlamda “ölüler kültürü”(culte des morts) ile atalar kültürünü de bir birinden ayırt etmek gerekecektir.⁷¹

Tahtacı Alevilerinin Sultan Nevruz’un kutlandığı 23 Mart sabahı, yaptıkları mezarlık ziyareti de temelinde Atalar Kültü’nün bulunduğu önemli bir örnek olarak dikkati çekmektedir. 23 Mart sabahı herkes, özellikle de çocuklar en güzel giysilerini giyerler. Küsler barışır, suçlular affedilir, kabahatler bağışlanır. Mezarlığa gidenler, birlikte götürdükleri yiyeceklerini, bir mezarın yanı başına açtıkları bir savanın üzerine yerleştirirler. Mezar başlarında yapılması âdet olan ocaklardan biri yakılarak kahve cezvesi ateşe sürülerek kahve hazırlanır. Topluca yemek yenir, içki içilir. Yoldan gelip geçenlere bu yiyecek ve içeceklerden ikram edilir. Aralarında

⁷⁰ İNAN, Abdulkadir; “Tarihte Ve Bugün Şamanizm”, Ankara, 2000, s. 181

⁷¹ GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun; “Türk Din Tarihi”, Laçın Yayınları, Kayseri, 1999, s. 59

kan davası bile olsa yoldan geçen herkes sofraya buyur edilir. Eğer küs olan iki aile böyle bir günde mezar başında bir araya gelirse aralarında küslük kalmaz. Ancak yoldan geçerken davet edilen kişiler davete icabet etmezlerse bu, mezardaki aile büyüğüne karşı bir saygısızlık olarak kabul edilip aralarındaki husumet daha derin bir hal alır.⁷²

Türkler gibi atalar kültürüne sahip diğer kavimlerde bu inanç, eski Yunanda Heroslar da olduğu gibi ölen bazı kudretli kimselerin yarı-tanrı sayılmasına kadar ileri gitmiş iken ve bunlarda tanrılara insanlar kurban edilirken Türklerde böyle âdetler görülmemiştir.⁷³ Fakat eski Türklerde Gök-Tanrı ve atalara kurban olarak hayvan kesilirdi. Hayvan cinsinden de erkekler seçilirdi. En makbul kurban olan at iskeletlerine Bozkır Türk kavimlerine ait mezarlarda rastlanır. Bundan dolayı Asya Hun imparatorlarına ait kurganlarda ve Orta Avrupa’da Hun ve Avar çağı mezarlarında bol miktarda at iskeletleri bulunmuştur.⁷⁴

Atalar kültü ile ilgili olarak, Türklerde ataların tasvirlerinin yapıp saklandığına dair kayıtlar da mevcuttur. Gerçekten de, Orta Asya Türkleri arasında görülen ve bazıları da hayvan derilerinden yapılan sembollere Altaylılar “töz”(tös), Yakutlar “tangara” diyorlardı. Bunlar duvarlara asılır veya torbalarda saklanır, önemli bir yolculuğa veya ava çıkarken üzerlerine saçı saçılır, ağızlarına yağ sürülürdü.⁷⁵

Eski Türkler tabiatta bir takım gizli kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı: Dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. bunlar aynı zamanda birer ruh idiler. Ayrıca güneş, ay, yıldız, yıldırım, gök gürültüsü, şimşek gibi ruh-tanrılar tahsis edilmişti Bu ruhlar iyilik veren ve kötülük getiren olarak ikiye ayrılmıştı.⁷⁶

Türkler, dağlarına ve ırmaklarına o kadar bağlıydılar ki, başka ülkelere göç ettikleri zaman, her aşiret kendi dağının ve ırmağının adını yeni yurduna götürerek oradaki yeni ırmağa ve dağa verirdi. Mesela, Oğuzlar, Farab’da ikamet ettikleri vakit

⁷² <http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/29/1>

⁷³ a.g.e., s. 305

⁷⁴ a.g.e., s. 307

⁷⁵ GÜNAY, Ünver; GÜNGÖR, Harun; “Türk Din Tarihi”, Laçın Yayınları, Kayseri, 1999, s. 60

⁷⁶ KAFESOĞLU; 1999, s. 302

Farab şehrinin adı 'Karacuk'du. Oğuzlar kışın şehirde otururlar, yazında Karacuk adlı dağa çıkarlardı. Sonradan Oğuzlar Türkiye'ye hicret ettiler. Bunların bir kısmı Musul'a yerleşti. Orada yayla ettikleri dağa 'Karacuk' adını verdiler. Diğer kısımları da Diyarbakır, Birecik ve Ankara'ya yerleştiler. Bunlar da oralarda yayla ettikleri dağa 'Karacadağ' adını verdiler.⁷⁷

Aynı şekilde ateş de Türklerde kutsal sayılır, temizleyici bir güç görülürdü. Özellikle kötülüklerinden şüphe edilenler için ateş, bir temizleme aracı olarak görülmekteydi. Mesela Yakutlarda, ava çıkmadan önce, yakılan ateşin üzerinden atlamak suretiyle veya tütsüleme yoluyla elbiselerini ve silahlarını temizleme âdeti mevcuttur. Ateş vasıtasıyla kötü ruhlardan temizlenme uygulamasının Müslüman Türklerde de devam ettiği bilinmektedir. Başkurtlar ve Kazaklarda, hastaları kötü ruhlardan temizlemek amacıyla yapılan 'alaslama' uygulaması bunu açıkça göstermektedir.⁷⁸

Türklerde tektanrı inancının doğup gelişmesinde, Orta Asya'nın yaşamaya son derece elverişsiz olan tabiat ve iklim şartlarının büyük etkisi vardır. Orta Asya'da hayatı etkileyen en önemli unsur, tabiat ve iklimdir. Türkler, Tanrı'yı, hayatlarını en çok etkileyen tabii çevre içinde aramışlardır. Fakat yeryüzündeki varlıklar birbirlerinin benzerleri olup, aynı mekânda yan yana bulunmaktadırlar. Bunlardan birinin yaratıcı olması ve bütün varlıklara hükmetmesi mümkün değildi. Hâlbuki Tanrı, tek ve benzersiz olup, her şeyin üzerinde, her şeye hükmeder bir durumda olmalıydı. Bu duruma göre, Tanrı yeryüzündeki varlıklardan biri olamazdı. Türkler, bu kanaate vardıldıktan sonra gözlerini 'Kök Tengri' dedikleri gökyüzüne çevirdiler. Gökyüzü, yeryüzündeki hayatı belirleyen bir rol oynuyordu. Üstelik O, tek, benzersiz, her şeyin üzerinde ve her şeye hükmeder bir durumdaydı. Böylece, Türkler inançlarının merkezine 'Gök Tanrı'yı yerleştirdiler.

Bu kavram, onların zihinlerinde zamanla maddi bir varlık olmaktan çıkıp, her şeyi yaratan ve her şeye hükmeden manevi bir varlık haline dönüşmüştür. Nitekim Orhun Yazıtlarında, Türklerin evreni yaratan ve ona hükmeden tektanrı inancına

⁷⁷ GÖKALP, Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi, C.II, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1974, s. 174 -5

⁷⁸ GÜNAY, Ünver; "Din Sosyolojisi", İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 55

ulaşmış olduklarını görmek mümkündür.⁷⁹ Bu yazıtlarda, bu konuyla alakalı; ‘Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış...’ yine bunun yanı sıra ‘ Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş’⁸⁰ ifadeleri dikkati çekmektedir.

8. yüzyıllarda büyük Gök-Türk İmparatorluğu'nun başında bulunan Türk sülâlesinin Gök-Tanrı hakkındaki inanç ve anlayışları bir hayli gelişmiş ve olgunlaşmış olduğu bıraktıkları yazıtlardan anlaşılmaktadır. Bu yazıtlarda hakan ve beyleri, Türk milletine yaptıkları iyilik ve yardımları için, Tanrı'ya içten gelen minnet ve şükran duygularını ifade ediyorlar. Hakanları tahta çıkaran, zaferleri kazandıran, felâketlerden koruyan Türk Tanrısı Gök-Tanrı'dır.⁸¹ Savaşlarda Tanrının iradesi üzerine zafere ulaşılır. Emreden, iradesine uymayanı cezalandıran Tanrı, bağışladığı kut ve ülüğ (kısmet)'ü lâyük olmayanlardan geri alır. Ulu Tanrı şafak söktürür (“tan üntürü”), bitkiyi canlandırır. Ölüm de onun iradesine bağlıdır. Tanrı, canı verdiği gibi, onu isteğine göre alır.⁸² Gök-Tanrı'nın en önemli niteliklerinden biri de onun her şeyi bilmesidir. Ezeli ve ebedi (bengü ve mengü) olan, Hakanlara kut ve güç veren, kozmik düzenin, toplumun organizasyonunun ve insanların kaderinin kendisine bağlı olduğu Gök-Tanrı'nın, semavi dinlerde olduğu gibi tapınakları mevcut değildir⁸³

Kitabelerin bir yerinde Tanrı ile “yer” eşit fonksiyon icra eder gibi görünmekle beraber, aslında Gök-Tanrı'nın çok eski zamanlardan beri tek ulu “varlık”ı temsil ettiğine dair deliller vardır. MÖ ki Asya Hunları devrinde (üstelik 6. ve 8. Asırlarda artık fonksiyonunu kaybetmiş olan) Güneş, Ay, yıldız tanrılarının (kutsallarının) mevcudiyeti, Gök-Tanrı'nın, tıpkı semavi dinler (Musevilik, Hıristiyanlık, İslâmlık)'deki gibi, tek kudret olduğu keyfiyetini gölgelendirmez. Çünkü dinler tarihinde tespit edilmiştir ki, hiçbir din, hiçbir devirde tek itikat ve amelden ibaret olmamış, “hiçbir Tanrı'ya tek başına itaat edilmemiş” ve Tanrı daima kutsal sayılan ikinci derecede, yan varlık inançları ile çevrilmiştir (semavi dinlerde Tanrı=Allah ile

⁷⁹ KOCA, Salim; “Türkler ve İslamiyet”, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.8, S.22, İstanbul, 1996, s. 275

⁸⁰ ERGİN, Muharrem; “Orhun Abideleri”, Boğaziçi Yayınları, 24. Baskı, İstanbul, 1999, s. 9-29

⁸¹ İNAN, Afet; “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, TTK Yayınları, 11. Baskı, Ankara 1972, s. 26.

Ayrıca bkz. TEKİN, Talat; “Orhon Yazıtları”, TDK Yayınları, Ankara, 1988

⁸² KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1997, s. 309

⁸³ GÜNGÖR, Harun; “Geleneksel Türk Dininde Din Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum 20-21 Kasım 1998 Konya), Ankara, 2000, s. 159

beraber meleklerle, resullere, kitaplara, azizlere de iman edilir). Türklerde de Gök Tanrı yanındaki: Hun devrinde Güneş, ay, yıldızlar ve Gök-Türkler çağında, yer (Kitabe ikide zikredilen “yir”) ve sular böylece kutsallar (“aziz”ler) durumundadır. Dinlerle “ulûhiyet” konusunda araştırmalar yapan W.Schmidt’e göre, “daha Hunlarda tektanrılığa doğru açık bir gelişme” gözlenen Bozkır dininde Tanrı, Gök Türkler devrinde manevî büyük tek kudret hâline yükselmiş bulunmakta idi. 7. asır Bizans tarihçisi Th. Simokattes, Gök-Türklerin, kutsal saydıkları ateşe, suya, toprağa tazim ettiklerini, fakat yalnız, yerin göğün yaratıcısı bildikleri Tanrıya taptıklarını belirtmiştir.⁸⁴

Diğer bir husus da, her ne kadar Göktürkler döneminde, Tanrı’nın Türkleri koruması ve hatta onları başka milletlerden üstün tutması, hakanların iktidarı ondan almaları sebebiyle, bir yerde “Türk Tanrısı” şeklinde adlandırmaya rastlanmakta ve bu nedenle de Türklerde Gök-Tanrı sanki “ulusal bir Tanrı” imiş gibi görünmekle birlikte, gerçekte o, “kabile ilahı” veya “milli bir ilah” hüviyetinden ziyade “evrensel Tanrı” olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle, her ne kadar Gök Tanrı, Türk milletinin hayat ve istikbali ile ilgilenirse de, onun bu ilgi ve alakası, Türklerin ona iman etmesi ve onun sayesinde muzaffer olmalarından kaynaklanmakta, onun asli hüviyeti bütün insanların ve kâinatın Tanrısı olmasında toplanmaktadır. Her ne kadar bazı kaynaklarda Gök Tanrı inancının doğrudan doğruya bir Şaman inancı olduğu söylene de Şaman bir dinin adı değildir, sihir ile uğraşan bir kişinin adıdır. Ne kadar dikkate değer ki, geç devirlerde Türkler arasında da yayılan Şamanlık eski Gök Tanrı inancına dokunmamıştır. Ulu Tanrı bahis konusu olduğu zaman Şamanlığın adeta “sırıttığını” söyleyen M. Eliade’ye göre Yakutlarda Gök-Tanrının izi olan Tangara Kayra Han ile Şaman fazla meşgul olmamaktadır.⁸⁵

Tarihte çeşitli Türk kütleleri, buldukları çevreye göre çeşitli dinlere girmişlerdir ve bu durum, İslâmiyet hariç, Türk kavimleri üzerinde olumsuz tesirler doğurmuştur.⁸⁶ Zerdüş, Buda, Mani ve Hıristiyan dinlerinin Türkler arasına girmesi daha önceki asırlarda da görülmesinin yanında asıl yayılışı 8. ve 11. asırlarda kendini göstermiş; Musevilik de bu devirde Hazar hakanları tarafından kabul

⁸⁴ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 1997, s. 311

⁸⁵ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, Ötüken Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 1997, s. 314

⁸⁶ TURAN, Osman; “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi 1”, Boğaziçi Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1999, s. 63

edilmiştir.⁸⁷ İlk defa Uygur Kağanı Bugu Kağan (759-780) Tibet seferi sırasında Mani dinini kabul etmiş ve halkı bu dine çevirmeleri için yanında Mani rahipleri getirmiştir. Uygur Devleti böylece resmen Mani Dini'ne girmişti.⁸⁸ Daha sonra Uygurların bir kısmı Budist oldular. Uygur Hanı nasıl Mani dinini devlet dini yapmış ve diğerlerine hürriyet tanımış idiyse, batıda da Hazar hanı aynı asırda, öylece Musevî dinini resmen kabul etmiş; fakat küçük bir yüksek tabaka dışında halk Müslüman ve Hıristiyan dinlerine girmiş ve geleneksel Türk dini de bu dinler arasında uzun müddet yaşamıştır. Doğuda Uygurlar Mani, Kuzeyde Hazarlar Musevî dinlerine resmen girerlerken Türk dünyasının en uzağında, Balkanlarda, bulunan Bulgar hanları da, 9. asırda (863 de), geleneksel Türk dininden Ortodoks Hıristiyanlığa geçiyorlardı.⁸⁹

Türkler bu dinlerin yanında, Konfüçyanizm ve Taoizm, Budizm, Zerdüştlük vs. dinlere de inanmışlardır. Şurası muhakkak ki, Eski Türklerin dinleri, karşılaştıkları diğer kavimlerin dinlerine göre, oldukça basit bir felsefesi olan bir dindi. Türkler yerleşik hayata doğru geçtikçe bu gelişmiş dinler onlara cazip geliyordu. Bu yüzden hangi yabancı kültürle karşılaşmışlarsa oranın dini inançlarını kolayca benimsemişlerdir. Böylece kimi Taoist, kimi Budist, kimi Maniheist, kimi Yahudi ve kimi Hıristiyan olarak diğer Türk topluluklardan ayrı düşüyorlar, zamanla Budist veya Hıristiyan kitle içinde eriyip gidiyorlardı. Anadolu'daki inanç ve kültür zenginliğinin bir diğer sebebi de Türklerin geçmiş dönemlerdeki inanç birikimlerini beraberlerinde Anadolu'ya da taşımalarıdır.

Türklerin Anadolu'ya gelirken beraberlerinde getirdikleri inanç birikimlerinden önemli bir bölümü bu gün Anadolu Alevi-Bektaşî'lerince yaşatılmaktadır. Örneğin Şaman geleneklerinde var olan Şaman/Kam olmak için yine belli bir Kam'ın soyundan gelme geleneği Alevi-Bektaşî dedelik kurumunda birebir yaşatılmaktadır. Alevi dedeleri de günümüze kadar gelen bu uygulamalarında dede olacak birinin mutlaka bir dedenin soyundan gelmesi geleneğini yaşatırlar. Yine Şamanların ellerinde taşıdıkları değnek ve bu değneğin yeşil çuha torba içinde taşınması geleneği, bu gün bile Alevi dedelik kurumunda birebir yaşatılmaktadır. Tarik, Alaca

---

⁸⁷ a.g.e., Turan; s. 64

⁸⁸ a.g.e., Turan; s. 66

⁸⁹ a.g.e., TURAN; s. 73

Değnek, Erkan Değneği gibi adlarla anılan bu değnekler belirli günlerde düvaz-imam okunarak torbasından çıkarılır.⁹⁰

Yine Türklerin Zerdüştlük inançlarından Anadolu'ya taşıyarak Anadolu'da yaşayan Grek ve Roma inançlarıyla bütünleştirdikleri bir diğer örnek de ateş veya ocak kültürüdür. Bu kültürde ateş ve ocak kutsal sayılır. Evler “alaslama” denilen yöntemle kötü ruhlardan arındırılır, savaflara gitmeden önce ateş üzerinden atlanarak kötü ruhların bedenden uzaklaştırılması sağlanırdı. Günümüz Türkçe'sinde de görülen “ocağı söndü”, “ocağına incir ağacı dikildi” sözlerinin kaynağında bu inançlar yatmaktadır. Alevi dedelerinin soylarının temizliği ifade edilirken de onların “ocakzade” ya da “ocakoğlu” diye nitelendirilmeleri yine ateşe ve ocağa duyulan bu saygının bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Esasen Konfüçyanizm ve Taoizm, Budizm, Zerdüştlük gibi dinlerin Türk kültüründeki inanç sistemine uymadığı, mahalli nitelikte kalmalarından bellidir. Yalnız İslâm dini, Türklerin genel inançları ile birçok bakımdan uygunluk göstermesi dolayısıyla, Türkler arasında yaygın ve Türklüğü takviye eden bir din durumundadır. İlk defa İslam Dini bütün Türkleri birleştiren bir din olmuştur.⁹¹

Din değıştirme, kültürün bütüncül yapısı içerisinde tek taraflı bir olay olarak değeriendirilemez. Her şeyden önce Türklerin gerek doğu gerekse batı yörelerinde önemli değışmelerle karşı karşıya bulunmaları gerçeğini kabul etmemiz gerekir. Hazarların bir yandan Yahudiliği kabul ederken, öte yandan ticari hayata atılmaları köklü yapısal değışmeleri gösterir. Hiçbir yenilik toplumun temel ihtiyaçlarına cevap vermeden o toplumu bilinçli olarak etkileyemez. Bu sebeple Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri süreci her şeyden önce, bu dinin, Türklerin, tektanrıya dayanan geleneksel Türk inançlarını da daha da kapsayan, İslam ülkeleriyle sosyal ve ekonomik ilişkileri sağlayan kültür çevresinde yaratılmış olmasıdır.⁹²

Lofland ve Stark'ın psiko-sosyal bir yaklaşımla ortaya koyduğu süreç modelde yedi aşamadan söz edilir ve bireyin din değıştirirken bu aşamalardan geçtiği

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. BİRDOĞAN, Nejat; “Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı”, Mozaik Yay. İstanbul, 1995, s. 74 vd.

⁹¹ a.g.e., KAFESOĞLU; s. 316

⁹² TÜRKDOĞAN, Orhan; “Türk Tarihinin Sosyolojisi”, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 310

belirtilir.⁹³ Bu aşamalardan üçüncüsü olan, ‘din değiştirme öncesi bir arayış dönemine rastlanıldığı’ tezinin Türklerin İslam’a geçişinde canlı olduğunu görüyoruz. İslam Dinine girmeden önce geleneksel dini inançlarının yanı sıra; Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi birçok farklı dine girişleri, Türklerin bu konuda bir arayışta olduğunu göstermektedir. Zira Türkler arasında İslamiyet’in ilk yayılışı bu dinlerin Türkler arasında itibar görmesiyle hemen hemen aynı devreye rastlamaktadır. Doğuda Uygur, kuzeyde Hazarlar ve batıda Tuna Bulgarları bu dinleri resmi din olarak kabul etmişlerdir.⁹⁴ Türklerin kültürleri ile İslam dini arasında birçok benzerlikler dikkati çekmektedir ve bu benzerlikler Türklerin İslam dinini kabullenmesini kolaylaştırmıştır.

Geçmiş dönemlerin en önemli ticaret güzergâhı olan İpek Yolu’nun önemli bölümlerine, uzun devreler halinde çeşitli Türk kavim ve devletlerinin hâkim oldukları bilinmektedir. Bundan dolayı gerek inanç gerekse dil yapılarında pek çok farklı kültürün izlerine rastlamak mümkündür.

Türk toplum yapısında, inanç, değerler sistemi ve metafizik dünya görüşü değişmekteydi. Bu değişim, şahıslar arası standart davranış kalıplarını da etkilemek sureti ile kültürel yapıya bir hareketlilik kazandırmaktadır. Toprağa yerleşme, yurt edinme, yeni ticaret yerlerinin kurulması, pazarların açılması, İslam ülkeleriyle devamlı ilişkiler, Türklerin sosyal hayatlarında yeni bir sayfa açtıklarını göstermektedir. Göktürk devletinin yıkılışı sırasında Türkler, İranlılarla birlikte Emevi Devletini yıkan akınlara karışarak, daha adil ve eşitlikçi bir siyaset güden, Abbasi devletini kurmayı başardıktan sonra, İslamiyet’e karşı daha yakın bir ilgi duymaya başladılar. Bunun başka bir sebebi de, batıda bu umut verici olaylar belirirken doğudan Orta Asya’ya doğru ilerleyen Çin yayılmasının Türkler için baskıcı bir durum olmasıdır. Bundan dolayı 751 yılında yapılan Talas Savaşı’nda Türkler Abbasiler tarafını tutmakla yalnız savaşın sonucunu değil, tarihin yönünü de değiştirdiler. Bu şekilde Türkler ile Araplar arasında karşılıklı ilişkiler başlamış oldu.

⁹³ LOFLAND, John and STARK; “Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective”, *American Sociological Review*, Vol.30, Rodney, 1965, s. 864-872

⁹⁴ TURAN, Osman; “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi 1”, Boğaziçi Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1999, s. 142

Emeviler döneminde Türklerin yaşadığı bölgelere yapılan fetih hareketleri, tam anlamıyla bir gönül fethi sağlayamamıştır. Bundan dolayı da Emevi idarecileri Türklerin yerli örf ve âdetlerine saygı duymak ve uygulamalarında kolaylık göstermek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu dönemde Türkistan'a giden farklı grupların propagandacıları da bölgenin milli âdetleri üzerine eğilmek zorunda kalmışlar ve eski Şamanî inançlarla birlikte İslam inançlarını yanlış yorumlamaları sonucu yeni bir takım inançlar icat etmişlerdir.⁹⁵

Müslüman Arap ordularının Türk sınırlarına ulaşmasıyla başlayan Türk-Arap ilişkileri, özellikle de Emeviler'in yanlış politikaları sebebiyle uzun süre olumsuz bir görünüm sergilemiştir. Bu görünüm kanlı savaşlar ve Türklerin İslamiyet'i kabulde gecikmeleri olarak özetlenebilir. Talas Savaşı'nda bu iki gücün, Çinliler karşısında birleşmeleri, Türk-Arap ilişkilerinin geleceği açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Hatta Talas Savaşının Türk tarihinin akışını yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu tarihten itibaren Müslüman Araplarla Türkler arasında barış ve dostane ilişkiler dönemi başlayacaktır. Bunun sonucu ise, Türklerin tedricen İslam Devleti hizmetine girmeleri, Müslümanlığın kabulünün hızla artmasıdır. Talas savaşının en önemli sonucu da, böyle bir gelişmeye imkân hazırlamasıdır. Liu En-Lin'in belirttiğine göre; "Eğer savaş Arapların aleyhine neticelenmiş olsaydı, Müslümanlığa vurulacak darbenin tamiri çok güç olacaktı. Belki de Orta Asya'da yaşayan Türklerin çoğunluğu, hatta bütünü Budistliği kabul etmek mecburiyetinde kalacaktı" ifadeleri bile Talas savaşının Türk ve dünya tarihi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁶

Eğer İslam Orta Asya'daki Türk toplulukları arasına tasavvufi bir nitelikte girip önemli ölçüde bu niteliği koruyarak yayılıp geliştirse, bunun bir sebebi, bu İslâm yorumunun mistik bir nitelik arz etmesi olduğu kadar, diğer bir sebebi de söz konusu bu İslâm öncesi sosyal tabanın, daha önceki dinlerin mistik karakterleriyle çok yakından tanışmış bulunmasıdır. Orta Asya gibi çok geniş bir alanda çok değişik siyasal ve sosyo-ekonomik şartlarda yaşayan muhtelif Türk zümrelerinin İslâm'dan önce kabul ettikleri dinler, bu konuyu çok iyi araştırmış olan Fuad Köprülü ve V.V. Barthold benzeri alimler başta olmak üzere, özellikle Jean-Paul Roux tarafından çok

⁹⁵ KARA, Seyfullah; "Anadolu Selçuklularında Din ve Din kurumları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002, s. 413

⁹⁶ YAZICI, Nesimi; "İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi", TDV, Ankara, 2002, s. 37

iyi incelenmiştir. Bu sonuncusunun ve İbrahim Kafesoğlu gibi bazı Türk tarihçilerinin de gösterdiği gibi, bu dinler, içinde Gök Tanrı kültü, muhtelif tabiat kültürleri, atalar kültü ve emsali çok eski inanç kalıntılarını barındıran Şamanizm gibi güçlü bir mistik büyü sisteminin üstüne geldiler. Bir kısmı, Zerdüştlük, Mazdekizm gibi doğrudan doğruya İran, diğer bir kısmı ise, Budizm ve -asında bir İran dini olmasına rağmen- Maniheizm gibi, Çin ile ilişkiler sonucu Orta Asya'da Türkler arasında yayılan bu dinlerin hemen hepsi de güçlü birer mistik karakter taşıyordu.⁹⁷ Bu noktanın, İslâm'ın Türkler arasında aldığı popüler şekilleri anlamak bakımından olduğu kadar, bu popüler şekillerin en güçlü temsilcisi tasavvufun, birtakım değişik tarikatlar halinde Anadolu'da günümüze kadar güçlü bir biçimde yer bulmasının sebeplerini kavramak açısından da asla gözden uzak tutulmaması gerekir.

Türklerin Müslümanlıkla tanışmalarında resmî kanallardan çok tüccarların ve sûfilerin propagandaları daha etkili olmuştur. Özellikle de Horasan Melâmetîliği denilen, kuru zühd (asetizm)'e önem vermeyen ama cezbeci (ekstatik) tasavvuf mektebinden yetişen İranlı ve Türk sûfilerin bu konuda büyük rolleri bulunduğunu, Fuad Köprülü'nün bugün hâlâ klasik niteliğini koruyan “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” isimli ünlü eserinden bu yana oldukça iyi biliyoruz. “Karahanlılar'ın İslâm'ı kabul edişlerinin menkıbevî hikâyesi olarak kabul edilebilecek meşhur “Tezkire-i Satuk Buğra Han” tamamen tasavvufî bir motifi yansıtır. Daha önce teşekkül etmekle beraber, 11. yüzyılda yazıya geçirildiği genellikle kabul edilen bu büyük menkıbe, Satuk Buğra Han'ın, sûfilerin mürşidi kabul edilen Hızır'ın delaletiyle İslâm'a girdiğini anlatır. Altınordu sahasında İslâm'ın yayılış süreci ise, son yıllarda oldukça iyi incelenmiş olup, burada da yine İslâm'ın mistik karakterinin çok etkili olduğu görülmektedir. Hayatı ve İslam uğruna yaptığı mücadeleler Satuk Buğra Han Destanı adıyla derlenmiş olan Karahanlı Devletinin bu ilk Müslüman hükümdarı'nın İslamiyet'i kabul edişi, Türklerin Müslümanlığa hızla geçişlerinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁹⁸

Demek ki İslâm'ın Türkler arasında yayılışı, doğrudan doğruya Araplar vasıtasıyla olmaktan çok, büyük ölçüde İranlılar kanalıyla ve mistik bir yorumla

⁹⁷ OCAK, A.Yaşar; “Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri”, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 18-60

⁹⁸ YAZICI, Nesimi; “İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi”, TDV, Ankara, 2002, s. 65

vuku bulmuştu. Tabii ki Araplar'ın da bu konuda gayretleri ve faaliyetleri bulunuyordu. Fakat onlarınki daha ziyade siyasi ve askerî alanda cereyan eden bir resmî İslâmlaştırma politikası niteliğindedir.⁹⁹

İlk planda fetihler vasıtasıyla İslam dini ile temasa geçen Türklerin ülkelerinde İslamiyet, büyük ticari kervan yollarını takiben ilerledi ve böylece onun yayılmasında şehirlerarası ticari münasebetler ağı ana mihverleri oluşturdu. Böylece coğrafi, siyasi ve ekonomik faktörler dini tasavvufi etmenlerle işbirliği halinde Türklerin İslamlaşmasında etkili oldular. Hakanların, beylerin veya öteki önderlerin İslam dinini kabulleri, halkın da onların yolundan gitmelerinde etkili oldu. Bunlara, o devirde İslam dünyasının maddi ve manevi medeniyet bakımlarından öteki kültür ve medeniyetlere olan üstünlüğünün cazibesi eklendi. İslamiyet öteki evrensel dinlerden farklı olarak ferdi misyonerlik anlayışına pek yer vermediğinden, İslamiyet'in ilk planda yayılmasında, İslam devletinin savaş ve barış hallerinde Türklerle olan münasebetlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Türklerin İslam dinini seçmesinde keramet sahibi olan ve gaipten haber veren kamlar ile İslam'ın evliya ve mürşitlerin birbirlerine benzemesini de önemli bir faktör olarak önümüze çıkılmaktadır. Bunun yanında Türk töresi ile İslam dininin ortaya koyduğu nizam arasında ve bilhassa ahlaki meselelerde büyük benzerlik dikkati çekmektedir. Bu hususların Türklerin, inanç ve ideallerine uygun gelen İslam dinine geçişte bir kolaylık sağladığı görülmektedir.¹⁰¹

Türk-İslam tarihinde Satuk Buğra Han'ın Müslüman olması en önemli olaylarından biridir. Satuk Buğra Han'ın Müslüman olduktan sonra İslam dininin Türkler arasında yayılması yönünde çok büyük çabaları olmuştur. Onun şahsında İslam dini doğuda Asya bozkırlarında ve göçebe Türkler arasında çok büyük itibar görmüş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir.¹⁰² Karahanlılar, Abbasi halifesini tanıdıktan sonra Karahanlı sikkelerinde, Abbasi halifelerinin adları yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Karahanlıların hükümdarlık telakkilerinde, eski Türk geleneklerinden kaynaklanan unsurlarla, İslami prensiplerin birleştirildiği

⁹⁹ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 32

¹⁰⁰ GÜNAY, Ünver; GÜNGÖR, Harun, "Türk Din Tarihi", Laçın Yay., Kayseri, 1999, s. 227

¹⁰¹ YILDIZ, Hakkı Dursun; "İslamiyet ve Türkler", DİBD, Özel Sayı, Ankara, 1981, s. 302

¹⁰² KİTAPÇI, Zekeriya; "İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları", 2. Baskı, Konya, 1995, s. 238

görülmekte, nitekim bu husus, dönemin ünlü bilgini ve devlet adamı Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde tipik bir biçimde yansıtılmış bulunmaktadır. Esasen, Karahanlılar döneminde eski Türk kültürü ve medeniyeti ile İslam kültürü ve medeniyetinin ve onun özellikle İran ve Arap unsurlarının karışıp kaynaşmasını, sosyo-kültürel hayatın hemen her alanında gözlemek mümkündür.¹⁰³ Böylece, Karahanlılar döneminde Türk- İslam kültürü ve medeniyetinin temelleri atıldığı gibi, İslam medeniyeti içerisinde Arap ve İran unsurunun yanı sıra, Türk unsuru da, ağırlığını hissettirerek kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim bu dönemden itibaren, Türkistan'da çok sayıda cami, medrese, kervansaray, hastane ve benzeri dini-sosyal müesseseler de yapılmıştır. Kaşgar, Balasagun, Koçgar, Talas, Semerkand ve Buhara, Karahanlılar döneminin hem siyasi başkentleri ve hem de kültürel merkezleri oldular. Yeni dinin yayılması, yapılan gazalar ve meydana gelen olaylar, Oğuz destanı gibi eski Türk destanlarının İslami bir ruhla yeniden işlenmesine imkân vermiş, ayrıca yeni destanların ortaya çıktıkları görülmüştür.¹⁰⁴

Yine Karahanlılar döneminde Tasavvuf da gelişme ve yaygınlık göstererek tarikatlar şeklinde organize olup sistemleşmek sureti ile geniş halk kitlelerine yayılmaya başlamış; mutaassıp Sünni olmalarına rağmen, öteki Müslüman yönetimler ve çevrelere oranla Karahanlılar, Sufiliği de sıcak bakmışlardır. Esasen Türk tasavvuf hareketinin öncülerinden olan ve Sufiliğin Türklerin arasında yer tutmasında anahtar rolü oynayan, Yesevîlik tarikatının kurucusu Hoca Ahmed Yesevi Karahanlıların hâkimiyeti altındaki şehir ve bölgelerde yaşamış olmasına¹⁰⁵ rağmen Anadolu'nun Müslümanlaşmasında da dervişleri aracılığıyla önemli rol oynamıştır.

İslam dininin kabulü Türklere yeni bir ruh ve kuvvet vermiş ve Asya steplerinden Avrupa içlerine kadar uzanan sahalarda büyük ve uzun ömürlü imparatorluklarda başlıca amil olmuştur. Müslüman Oğuzların, Hz Muhammed zamanından beri asırlarca Darül Cihad ilan edilerek seferler yapmasına rağmen bir türlü gerçekleştirilemeyen Anadolu'nun fethinde ve burasının ikinci bir Türk vatani olmasında, Osmanlı İmparatorluğu gibi Dünya tarihinin en büyük ve uzun ömürlü

¹⁰³ GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun;"Türk Din Tarihi", Laçın Yay., Kayseri, 1999, s. 306

¹⁰⁴ a.g.e., s. 306

¹⁰⁵ GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun;"Türk Din Tarihi", Laçın Yay., Kayseri, 1999, s. 307-9

İmparatorluklarından birinin kurulmasında İslam dininin oynadığı rol son derece önemlidir. Bunlardan daha önemlisi İslam dininin ortaya koyduğu nizam ile Türk töre ve yaşayışı birbirine uyduğu ve birbirini tamamladığı için Türkler milli varlıklarını da devam ettirmişlerdir.¹⁰⁶ Türkler Müslüman olduktan sonra kısa sürede İslam dinini benimsemekte ve İslam dininin bayraktarlığını omuzlarına almalarında da¹⁰⁷ bunun etkisi gözlenmektedir.

Türk-İslam devletinin İslam devletinden ayrıldığı noktalar ise özellikle, hükümlerlik anlayışı, devlette askeri karakter, dini davranış, toprak rejimi ve sosyal haklarda belirir. Buna göre, Türk devletleri İslam dininin hakim bulunduğu ülkelerde mevcut kültür çevresi değerleri ile bozkır Türk siyasi, sosyal, hukuki örf ve geleneklerinin birbiri ile kaynaştığı, kendine has teşekküllerdir. Bu kaynaşma tabiatıyla kolay olmamış, uzunca bir geçiş merhalesi gerekmiştir. Türklerin tek tek veya küçük aileler halinde Hilafet hizmetine girmeleri bir yana bırakılırsa, Türk-İslam devleti olan Karahanlılar zamanı bu geçişin devlet seviyesindeki devresini teşkil eder. Orta Asya’da halkı yüzde yüze yakın Türk asıllı bir sahada kurulduğu için siyasi, toplumsal ve hukuki yönden Türk olan bu devlet, dini açıdan İslamiyet’i temsil etmekle, Türk-İslam cemiyet tipine doğru köprü vazifesini görmüş bulunuyordu. Bu gelişmenin Selçuklular’da tamamlandığını görmekteyiz.¹⁰⁸

Türklerde, sosyal yapı, siyasi yapının temelini oluşturduğu için, Türklerin en sağlam devletleri, en çok yerleşik hayata dayandıkları zaman kurulmuştu.¹⁰⁹ Bunun yanında, şehir hayatına geçiş Doğu’dan Batı’ya doğru bir gelişme gösteriyordu. İlk Türk şehirleri İslamiyet’e ilk geçen bölgelerde gelişti ve oralarda devamlı bir Türk varlığı meydana geldi. Türkistan şehirleri Türk kültürünün yerleşik medeniyet halinde gelişmesine sahne olan yerler olarak Türk karakterini hep korumuşlar, yabancıları eritmişlerdir.¹¹⁰ Fakat bununla birlikte, Türkler artık yeni bir hayata geçmiş bulunuyorlardı. Bu yeniliğin başlıca iki kaynağı vardı. Birincisi, yeni bir inanç sistemini benimsemişlerdi ve bu inanç sistemi insanın sadece Tanrı ile değil aynı zamanda diğer insanlarla olan münasebetlerini de düzenliyordu. Bu yüzden

¹⁰⁶ YILDIZ, Hakkı Dursun; “İslamiyet ve Türkler”, DİBD, Özel Sayı, Ankara, 1981, s. 314-5

¹⁰⁷ KOCAOĞLU, Sami; “Türkler ve Müslümanlık”, DİBD., C. 10, S. 114-115, Ankara, 1971, s. 428

¹⁰⁸ KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, 16. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s. 356

¹⁰⁹ GÜNGÖR, Erol; “Tarihte Türkler”, 8. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1999, s. 160

¹¹⁰ a.g.e., s. 161

Müslüman bir devletin, sosyal, siyasi ve iktisadi bakımdan da İslam'ın esaslarına uygun bir teşkilatlanmaya geçmesi gerekiyordu. İkincisi, Türkler Müslüman olarak yeni bir medeniyet dairesinin içine girmişler ve bu daireye dahil olan başka bir takım milletlerle kültür ve medeniyet alışverişi yapmaya başlamışlardır.¹¹¹

İslam dinine girdikten sonra Türklerde Şamanizm kalıntıları İslam dini sistemi içerisinde birlikte sürüp gitmektedir. Alevilik-Bektaşilikte ki 'dedelik' kurumu ile 'Kam Şamanlık' arasında birçok noktadan benzerlik bulunduğu dikkati çekmektedir. İslam dinini kabul eden Türklerde Şamanizm'in en önemli izleri, ilk dervişlerin istedikleri zaman bir hayvan veya kuş şekline girebilmeleridir. Mesela, 'Geyikli Baba'; bu dervişler geyiğe binerler ve tepelerinde geyik boynuzları bulunan şapkalar taşırlardı. Bu dervişler, yalnızca rahip ve sihirbaz mahiyetindeki insanlar değil, peşlerine taktıkları on binlerce Türk'ü yerleştiren liderler idi. Eski ve orijinal Şaman elbiseleri, kuş veya hayvan şekillerini taklit etmek sureti ile yapılan elbiselerdi. Bunu giyen Şaman, hem kendi atasının ve hem de istediği zaman o kuşun şekline girebileceğini göstermek istiyordu. Bu şekil değiştirmeye mitoloji araştırmalarında 'metamorphose' denir. Türkler ise, bu deyim karşılığı olarak 'donuna girmek' sözünü kullanırlardı. Mesela Ahmed Yesevi, turna donuna; Hacı Bektaş Veli, güvercin donuna, Abdal Musa ise geyik donuna bürünürlerdi. Şamanizm'in bir din olmaktan ziyade, bir inançlar sistemi, bir kült olduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra da bu kültürün, uyum sağlayabildiği oranda, toplumsal yapı içinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.¹¹²

İslam kültür çevresinde Türkler, daha ziyade Şii eğilimli İranlılarla temas kurmalarına rağmen, büyük çoğunlukla Sünni idiler. Çünkü, İrani geleneklerle ilgisi az olan Sünnilik, aynı zamanda Türk düşüncesine uygun düşen bir akliliği ihtiva ediyordu. Türkler, Sünniliğin dört kolundan biri olan Hanefilik'i benimsemişlerdi. Sebebi de, bu mezhebin iradeyi tanıyarak akıl yoluyla delillendirmeyi caiz görmesi ve bazı hukuki esaslarının Türk aslından geldiği sanılan Semerkandlı Maturidi tarafından Maverâünnehir Türk çevresinde işlenmiş bulunması idi ve dolayısıyla Hanefiliğin, İslami hukuk nizamını zaman ve şartların icaplarına uydurmayı

¹¹¹ a.g.e., s. 159

¹¹² TÜRKDOĞAN, Orhan; "Türk Tarihinin Sosyolojisi", Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003, s. 232-8

mümkün kılmak vb. yönleri ile gerçekçi ve tatbiki yanı yüksekti.¹¹³ Bununla birlikte, her ne kadar Türklerin önemli bir kısmının Sünniliği savunduğunu ve Hanefi fıkhına göre hareket ettiğini ifade etsek de, göçebe Türkmenler'in eski kavmi âdetlerinin tesirinde kaldıklarını, bu bakımdan da fakihlerin kendilerine oldukça karışık ve sıkıntılı gelen öğütlerinden çok, kamların ve ozanların telkinlerine tâbi olduklarını, daha önce Hıristiyanlık, Budizm, Mazdeizm ve Maniheizm gibi çeşitli inanç sistemleriyle teması bulunan Oğuz Türkmenleri'nin, daha İslamiyet'le temasa geçtikleri ilk dönemlerden başlayarak, kendi ananelerine uygun gelen Batıni cereyanlara meylettiklerine dikkat çekilmektedir. Böylece, din tarihinde sıklıkla görünen bir olay, Türk din tarihinde de kendini göstermiş, İslam kelamcılarının ve fakihlerinin uzun hükümlerini kavrayamayan göçebe Türkmenler, İslamiyet'in kendi anladıkları ve geleneklerine uygun gelen şekillerine tabi olmuşlardır. Zaten, ihtida tarihi ve sosyoloji ile ilgili çalışmalar, çeşitli toplumlar içerisinde müesses dinlerin yayılması olayında, 'resmi' ve 'kitabi' dindarlıktan ziyade 'mistik formlar'ın etkili olduğunu bize göstermektedir. Bu gün bile Anadolu topraklarında yaşayan tasavvuf ve mistik inanç biçimlerinin kaynağında bu etkileri fazlasıyla görmek mümkündür.

Türkler, başlangıçta İslamiyet'i normal şartlarda bilginler eliyle değil de, daha çok mistik yönü ağır basan dervişler eliyle öğrenmişlerdir. İslamiyet'i kabul ederek şehirlerde yaşayan Türkler, zamanla devletin desteklediği medreselerde öğretilen kitabi dini icapları benimseyip dinin emirlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Bunun yanında sürekli göçebe hayatı yaşayan, İslamiyet'in bilgidenden ziyade duygusal yönünü ön planda tutan ve İslamiyet'i şeklen ve sathi bir şekilde benimseyen Türkmenler ise, daha çok eski Türk inançlarına bağlı bir dini hayatı sürdürmeye çalışmışlardır.¹¹⁴

Türkler, İslam öncesinde hayat şartları gereği şehircilikten uzak, çadırda yaşamaya alışkın, basit bir hayat sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, din ve mezhep konularına pek ilgi duymamış, hatta başlangıçta İslamiyet'i benimsediği halde, yine de kendi milli geleneklerine bağlı kalmışlar, yaşantılarında bir değişikliğe gitmemişlerdir. Bu arada eski Şamani inançlara benzeyen inançlara da sıcak

¹¹³ KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", 16.Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s. 377

¹¹⁴ BOZKUŞ, Metin; "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", CUIFD., S. 2., Sivas, 1998, s. 417

bakmışlardır. Bu bağlamda, Türklere İslamiyet'i seçtikten sonra en uygun gelen inançlardan birisi de keramet sahibi, her derde deva bulan ve gaipten haber veren Kam'ların yerine Müslüman şeyhlerin ve evliyanın geçmesi olmuştur. Bunlar göçebe Türklere İslamiyet'i geniş, yumuşak bir ruh ve mana ile anlatmışlar ve Türklerin İslamlaşmasında önemli katkılar sağlamışlardır.¹¹⁵

Bunun yanında, ariflerin uzun zaman aç kalmaları, herkesin yapamayacağı büyük ve ağır işleri yapmaya çalışmaları ve gelecekte haber vermeleri gibi inançlar Şamanların usullerinin bir devamı olarak Türkler tarafından tarikatlara sokulmuştur. Yine yağmur isteme esnasında başın açık, saçların dağınık olması ve semaya doğru bir takım sözlerin söylenmesi ile Müslümanların yağmur duası esnasında yaptıkları uygulamalar arasında benzerlikler vardır. İslamiyet'i benimsedikten sonra da göçebe Türklerin hayatında varlığını sürdüren eski inançlar, bu insanlar tarafından yadırganmamış, ancak bir takım anlam değişikliğine uğramıştır. Ayrıca göçebe Türkler arasında, daha çok sûfi ağırlıklı fikirler arasında gelişen Hz Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin etkin olduğu bir dini anlayış da yayılmıştır. Bunlar eski inançlarına İslami çerçeve içerisinde devam ettirmişlerdir.¹¹⁶

Türkler Müslüman olunca, tarihlerini, efsanelerini ve geleneklerini, kısacası kültürlerini İslamî ruh ve motiflerle yeniden düzenlediler. Böylece menşee efsanelerinde, Sami telakkiye uygun olarak Türkler, Nuh peygamberin oğlu Yafes'in soyuna bağlandılar. İslami dönemde Oğuz namelerinde yahut Şecer-i Terakime'lerde bunun örnekleri mevcuttur. İran kültürünün hâkim olduğu bir çevrede Müslüman olmak, dinleri gibi kültürlerinde de Arap motiflerinden çok İranlı kültür motiflerinin Türklerin arasına nüfuz imkânı sağlamıştır. Böylece, İslamiyet öncesi geçmişlerini unutan Türklerden mesela Karahanlılar, kendilerini bir İran efsanesinden alınan adla Afrasyaboğulları Hanedanı olarak gösterdiler. Öte yandan, Anadolu'da yaşayan birçok Türk ailesi, Ehl-i Beyt sevgisi ve Hz Ali vasıtası ile veya ashaptan bir başkası aracılığı ile kendilerini Hz Muhammed'e bağladılar. Özellikle Tasavvuf ve tarikat silsilemelerinden bu itibari bağlantıların örneklerini sıklıkla görmemiz mümkündür. Bunun yanında Türkler Müslüman olduktan sonra kendilerine ait efsanelerinde ve destanlarında eski Türk kültürünün motiflerini İslami temalarla

---

¹¹⁵ a.g.e., s. 410

¹¹⁶ a.g.e., s. 418

bezemeye çalışmışlardır. Burada hep ihtida psikolojisi altında eski inançlara bir olumsuz vaziyet alışı görmemek mümkün değildir. İslam dini yayıldııkça, eski dinin Kamlarının hakir görülmeleri aynı psikolojinin başka bir tezahürünü ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁷

Türklerin eski inançlarını devam ettiğine dair örnekleri çoğaltabiliriz. Mesela, 16. yüzyılda Müslüman Oğuzların yas ve ölü aşı törenleri eski geleneksel inançlarıyla benzerlik göstermekteydi. Dede Korkut'ta, Müslüman Oğuzlara ait matemde görülen yüz yırtıp, saç yolup ağlamak, bağıra çağıra ağıt söylemek, beyaz çıkarıp kara giymek, ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek, at kesip aş vermek geleneksel inançlarındaki ölüer kültüne mahsus ayinlerindeki unsurlarıdır. Bunun yanında, mezarlara ve ağaçlara nezir olarak paçavra bağlamak, Türklerin geleneksel inançlardan biridir. Bütün bunlar, Müslüman Türklerin halk tabakası içinde dini bir vazife imiş gibi telakki edilmektedir. Eski Türkler bu 'nezr'i, dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, umumiyetle 'yer su' dediği kült'e bağışlar, Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhuna bağışlarlar. Günümüz Anadolu'sunda 'yer su' kült'ü gerçek veya uydurma velilerin mezarlarına yerleşmiştir. Yine toplanan etnografya ve folklor materyalleri Anadolu köylerinde Türklerin eski inançlarından kalıntılar gözlenmiştir. Herkesin bildiği ağaçlara ve türbelere bağlanan paçavralar, kötü bir ruhun bulunduğu inanç olarak karşımıza çıkan, 'albastı', 'al karası', yine bunun yanında, kötü ruhların çaldığı 'talih, saadet unsurunu' geri getirmek için yapıldığına inanılan eski Türklerin 'kut kuyma' dediği 'kurşun dökme'¹¹⁸ âdetleri de Türklerin eski inançlarından Anadolu'ya taşıdıklarını görmekteyiz. Aynı şekilde halkın İslam dini içerisinde kabul ettikleri ölünün arkasından 'sevabını ölünün ruhuna bağışlamak' üzere fakirlere yemek ve helva vermek âdeti Türklerin İslam dinine girmeden önce 'aş verme' şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Müslümanlığın Anadolu'daki algılanışı ve hayata geçirilişinde en önemli etkiyi Türklerin yaptığı görülmektedir. Ancak Türklerin İslâm yorumuyla doğrudan ilgilenen Türk tarihçileri, yalnızca Fuad Köprülü ve Osman Turan olmuştur. Türk tarihinin hemen hemen bütün alanlarını çok geniş ve sentetik bir yaklaşım içinde kavrayan Fuad Köprülü daha çok sûflik, heterodoks İslâm ve dinî-sosyal halk

¹¹⁷ GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun;"Türk Din Tarihi", Laçın Yay., Kayseri, 1999, s. 285

¹¹⁸ a.g.e., s. 24-9

hareketleri üzerinde durmuş, Selçuklu tarihinin yeri henüz doldurulamamış büyük âlimi Osman Turan ise, genellikle ağırlık noktası Türk devletlerinin siyasetleri çerçevesinde İslâm'ın etkilerini ele alan, zaman zaman da sosyal hayatta İslâm'ın yeri ve yorumlanması meselesi üzerine çok genel çizgilerle eğilen birtakım makaleler yayımlamıştır. Her iki tarihçi de makalelerinde meseleye daha ziyade milliyetçi tarih perspektifinden bakmışlar ve özellikle de idealist bir çerçeveye çizmiş olup, belirgin bir şekilde "Gökalpçi" bir yaklaşımla, Türkler arasında İslâm'ın adetâ millî bir din niteliğini kazandığı ve Türklere has bir şekil aldığı fikrini münhasıran işlemişlerdir.¹¹⁹

Türklerin İslâm yorumunu, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş coğrafya ve tarihsel süreç içerisinde birbiriyle eşzamanlı ve paralel olarak gelişen, biri Sünni (ortodoks), diğeri gayri Sünni (heterodoks) İslâm yorumu olmak üzere başlıca iki paralel süreçte takip etmek, tarihsel bir zorunluluktur; çünkü bu zorunluluk tarihsel sürecin zamanımıza kadar aynen bu şekilde cereyan etmesinden ileri gelmektedir. Bu iki süreçten ilki, Uygurlar zamanından beri yerleşik bir medenî hayatı tanıyan Hârezm, Maverâünnehir ve Fergana bölgesi gibi yakın çevresinde sakin Türk toplulukları arasında gelişmeye başlayan Sünni İslâm'ı simgeler.¹²⁰ Başta Buhara olmak üzere, Semerkant, Merv, Belh gibi hemen hepsi de eski Budist kültür merkezi olan büyük şehirler, yerleşik Türkler arasında oldukça geniş bir taban bulan, Kitap ve Sünnet esasına dayalı, "akıl ve rey" i temel alan Hanefilik ve Matüridilik mezheplerinin en gelişmiş merkezlerinden olma durumuna geldiler. Bu bölgede biri hukuk, diğeri inanç ağırlıklı bu iki mezhebin güdümündeki Sünni İslâm, buralardaki medreselerde -üstelik Arapça olmak üzere- önemli eserlerini verdi. Böylece hem Karahanlılar'dan itibaren Gazneliler ve Büyük Selçuklular gibi Türk devletlerinin resmî mezhebi oldu, hem de yerleşik halkın büyük çapta benimsediği Müslümanlık anlayışını oluşturdu.

Gerçekte Karahanlılar'dan Osmanlılar'a kadar hemen bütün Türk devletlerinin ve bu devletlerdeki çoğunluk yerleşik halkın Sünni İslâm'ı resmen kabul etmelerinin çok muhtemel olarak üç tarihsel sebebi vardır: Birincisi, ilk Müslüman Türk devletlerinin, onların meydana çıkışından az bir zaman önce her bakımdan güçlü bir

¹¹⁹ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 34

¹²⁰ KÖPRÜLÜ, Fuad; "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", 4. Baskı, 1981, Ankara, s. 8-10

şekilde Sünni İslâm'ın yerleştiği Maverâünnehir yöresinde kurulmuş olmalarıdır. Bu belki en önemli ve en dikkate alınması gereken sebeptir. Bu Türk devletlerinin bu yapının dışında kalmaları söz konusu olamazdı. Eğer burada Şiilik güçlü bir şekilde yerleşebilmiş olsaydı, Türklerin İslâmlaşma süreci herhalde Şiilik istikametinde gelişecekti. İkincisi, Sünni İslâm'ın, yaklaşık üç yüz yıllık gelişmiş ve kurumlaşmış bir siyaset geleneğine, zamanına göre hayli sistematik ve gelişmiş bir hukuk düzenine ve epeyce işlenmiş yazılı bir teolojiye sahip bulunması, kısaca bir Müslüman devletinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapılanma imkânını sunabilmesidir. Daha Emevi İmparatorluğu zamanından itibaren -bazen bizzat Emevî, hattâ Abbasî halifelerinin baskılarına rağmen- teoloji, felsefe ve hukuk alanında önemli bilim adamları ve düşünürler yetiştiren Sünni İslâm'ın bu potansiyelinin, Karahanlılar, Gazneliler ve özellikle Büyük Selçuklular gibi Türk devletlerince iyi değerlendirildiği bir gerçektir.¹²¹ Üçüncü olarak ise, Müslümanlığı henüz kabul etmiş bu Türk devletlerinin, büyük bir çoğunluğu Sünni Müslümanlığa mensup diğer İslâm devletleri arasında ve özellikle Abbasî hilâfeti nezdinde meşruiyet kazanma ve saygınlık edinme endişelerini hesaba katmak icap eder. Kanaatimizce o çağlar için yeni kurulan devletler açısından çok önemli olan bu durumu, Türk devletlerinin Sünni İslâm yorumunu benimsemelerinde önemli bir faktör olarak görmek doğru olacaktır. Bu yüzden Maverâünnehir'deki gelişmiş kültür merkezlerinde zamanına göre öteki İslâm ülkelerine kıyasla bile yüksek bir bilim ve düşünce seviyesini tutturmuş bu Sünni İslâm'ın tarihini bilmek, bütün bir Osmanlı çağında ve Cumhuriyet Türkiye'sinde hâkim Sünni İslâm yorumunu ve uygulamasını, ayrıca buna bağlı dini ve bilimsel düşünce geleneğini, halkın eğilimlerini bilmek bakımından bizim için ayrı bir önem taşır.¹²²

Sünni İslâm'ın gelişmiş fikir potansiyeli, özellikle Büyük Selçuklular tarafından, bu devletin güçlü siyasi hâkimiyeti paralelinde çok iyi kullanılmıştır. Büyük Selçuklular'ın Sünni İslâm'a sağladıkları destek, yalnızca onların dönemiyle sınırlı kalmamış, İran siyasi tarihine Büveyhîler'le ilk adımını atan Şiiliğin, İlhanlılar devrindeki kısa süreli parlaması hariç tutulacak olursa, 16. yüzyıl başlarına kadar İran'da kesinlikle bir daha hâkimiyet mevkiine gelmesine engel olmuştur. Osmanlı

¹²¹ A. Bausani; "Religion in the Saljuq period", The Cambridge History of Iran 5: The Saljuq and Mongol Periods, s. 283-290

¹²² OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 38

Devleti'yle rakip olduğu ve Yıldırım Bayezit'i yendiği için Türkiye tarihçiliğinde bugüne kadar görmezlikten gelinen ve önemsenmek istenmeyen Timur'un, kendi zamanında İran'da Sünni İslâm'ın gelişmesi yolunda sarfettiği çabalar, militan Şiiliğe karşı takındığı kesin tavır, İran'da Şiiğin devletin resmî mezhebi olma durumunu en az bir elli yıl daha geciktirmiştir. Bununla beraber Timur, hiçbir zaman katı bir Sünni siyaset takip etmemiş, imparatorluğundaki diğer din mensuplarına karşı yumuşak davranmıştır. Hatta bilinenin aksine, İmamiye (On iki imam) Şîası'na mensup ulema onun zamanında oldukça rahat nefes alabilmiştir. Hindistan'da Babür İmparatorluğu zamanında da çok ılımlı bir Sünni politika takip edilmiş olduğu gibi, bu imparatorluğun önde gelen hükümdarlarından Ekber Şah'ın, son derece toleranslı bir din anlayışına sahip bulunduğu, zamanında bütün dinlerin imparatorlukla mevcut ruhanî temsilcilerini ve âlimlerini toplayıp onlarla uzun uzun tartışmalar yaptığı, hattâ bütün dinlerden seçmeler yaptırarak Dîn-i İlâhî adını verdiği yeni bir senkretik dinî hareket başlatmak istediği, ancak bunun başarısızlığa uğradığı çok iyi bilinir.¹²³

Çoğunluğunu şüphesiz ki Türkiye Türklerinin oluşturduğu Batı Türkleri arasında Sünni İslâm yorumunun gelişmesi ve yayılması açısından asıl Büyük Selçuklu döneminin önemini vurgulamak gerekir. Çünkü Anadolu Selçukluları, her ne kadar Büyük Selçuklular karşısında "asi evlat" konumunda bulunsalar da, bu açıdan "baba"larının yolunu terk etmemişler, devlet ve yerleşik kesim itibariyle büyük ölçüde Sünni İslâm yorumunu korumuşlardır. Böylece Sünni İslâm, Anadolu Selçukluları zamanında Türkiye topraklarının hâkim Müslümanlık anlayışını oluşturmaya devam etmiştir. Anadolu Selçukluları'ndaki Sünni İslâm yorumunun, bazı Arap ülkelerinden farklı olarak geniş bir hoşgörüyü dayalı düşünce ve yaşayış ortamını da beraberinde getirdiğine bazı tarihsel olaylar şahitlik ediyor. Endülüs'te Müslüman Araplara ve Yahudilere karşı yürütülen engizisyon zulmünü bütün dehşetiyle yaşadığı için, içi Hıristiyanlara karşı kızgınlıkla dolu olarak Anadolu'ya gelen, bütün zamanların en ünlü mutasavvıfı Muhyiddîn-i Arabî'nin (öl. 1242), burada Hıristiyanların yasadışı hoşgörü ortamına şaşırıp kaldığını ve bunu değiştirmek için zamanın Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Kılıçarslan'a bir mektup verdiğini biliyoruz.¹²⁴

¹²³ BIYIKTAY, Halis; "Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 78-86

¹²⁴ TOGAN, A. Zeki Velidi; "Umumi Türk Tarihine Giriş", 2. Baskı, İstanbul, 1970, s. 213; ayrıca bk. ÜLKEN, H. Ziya; "Türk Tefekkür Tarihi", Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1934, s. 149-151

Osmanlı Devleti'yle birlikte Sünni İslâm, kendi tarihinin siyasi açıdan en güçlü dönemini yaşadı. Osmanlı Sünniliği, daha Osmanlı Devleti'nin başlangıcından itibaren kurulmaya başlayan medreselerle, İslâm dünyasının klasik zihniyetine varis oldu. İslam dünyasının Kahire, Şam, Halep, Bağdat, Buhara, Semerkant vb. önemli bilim ve kültür merkezlerinde bu zihniyetle yetişen Osmanlı uleması, Sünni İslam'ı dini bilimler ve düşünce alanında yeniden yorumladılar. Bu yorum, İslami bilimlere yeni hedefler, yeni gelişmeler sağlayacak amatör bir bilimsel amaca yönelik olmaktan çok, 15. yüzyılda artık bir imparatorluk haline gelmiş Osmanlı Devleti'nin pratik ihtiyaçlarının giderilmesini hedef alan pragmatik nitelikli bir yorumdu ve üzerine dayandığı malzeme ise yeni değildi. Çünkü Osmanlı uleması, kendi orijinal eserlerini ortaya koymak yerine, genellikle İslâm orta çağlarının kelim, fıkıh, hadis ve tefsir alanlarında artık klasikleşmiş eserleri üstünde çalışmayı, bunları şerh etmeyi, bunlara talik ve haşiye yazmayı tercih etti. Bununla birlikte Osmanlı Sünniliği, 16. yüzyılda gerek İran Safevi faktörü, gerekse bazı toplumsal bunalımlar yüzünden belli ölçüde bir fanatizme büründüğü dönem hariç tutulursa, özellikle kuruluş döneminde ve Fatih zamanında önemli ölçüde geniş bir müsamaha ortamını yansıtıyordu. Kuruluş döneminde Osmanlı ulemasının, sultanların teşvikiyle Bizanslı din bilginleriyle sık sık teolojik tartışmalar yaptıkları çok iyi bilinir. Bu tartışmalar taraflar arasında belli ölçüde bir yakınlaşmayı sağlıyordu.¹²⁵

16. yüzyılın, belirtilen iki önemli sebeple Osmanlı Sünni yorumunda bir daha genişlemesi mümkün olmayan bir zihniyet daralmasının başlangıcını simgelediğini söyleyebiliriz. O zamana kadar heterodoks kesime karşı herhangi bir baskı siyaseti gütmeyen Osmanlı merkezî yönetimi, çok sıkı bir denetim politikası uygulamaya başladı. Devlet, yayımladığı belgelerde zındık, mülhid, ehl-i rafz veya râfızî terimiyle nitelendirdiği bu heterodoks kesime karşı, Ehl-i Sünnet'in savunuculuğunu resmen ve sık sık telâffuz etmeye başladı. Heterodoksiye karşı 16. yüz yıla kadar görülmeyen bu radikal tavır alışın sebebi, teolojik bir çatışmadan ziyade, siyasi, yani Safevî propagandasına karşı kendini ve topraklarını savunma amacına yönelik idi. Nitekim İslâm tarihinin dikkatli bir incelenmesi, Sünni İslâm'ın tarihinin belli dönemlerinde görülen, bu daralmaların, -Türkiye'de zaman zaman ileri sürüldüğü

---

¹²⁵ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 42

gibi- Sünni İslâm yorumunun ana karakteriyle ilişkilendirilmesinden çok, ilgili dönemlerin siyasi ve sosyal konjonktüründeki krizlerle sıkı sıkıya bağlantılı görülmesini gerektirir.¹²⁶

Türkler arasında Sünni İslâm kısaca yukarıda genel bir perspektif içinde özetlenmeye çalışıldığı şekilde bir gelişme gösterirken, öte yandan, Arapça bilmek bir kenara, okuma yazma dahi bilmeyen, hayvan sürülerinin ardından sürekli yer değiştiren göçebe Türk topluluklarının arasında ise değişik bir İslâm yorumunun geliştiği görülüyor. Gerek dayandığı sosyal taban, gerekse bu tabanın yapısal nitelikleri ve buna bağlı hayat tarzının oluşturduğu yorum tarzı bakımından Sünni İslâm yorumundan birçok önemli farklılıkları bulunan bu İslâm yorumunu, heterodoks İslâm olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.¹²⁷

Burada önemle altını çizmemiz gereken nokta şudur: Bu heterodoks İslâm, göçebe Türkler arasına dışarıdan getirilmedi veya o zamanki İslâm dünyasında mevcut birtakım heterodoks mezhepler gibi, yıllar yılı süren teolojik tartışmaların sonunda oluşmadı. Bu heterodoks İslâm yorumu, zaten önceki dinleri vasıtasıyla alışmış buldukları mistik kültür üzerine yine mistik bir nitelikte gelen İslâm'ın, geniş çapta, eski dinlerin kalıntılarıyla -bunları mitolojik şifahî gelenekler halinde saklayan sosyo-kültürel bir zeminde- birleşerek değişime uğramasıyla zaman içinde meydana geldi. Bu heterodoks İslâm yorumunun en dikkat çekici yanı, Türkler ve Anadolu halkları arasında İslâm'dan önce mevcut olmuş bulunan bazı dinlerin kalıntılarını İslami kavramların içinde birleştiren ve yoğuran bir senkretizm (bağdaştırmacılık) olmasıydı. Bunun çok tabii bir sonucu olarak da, bu İslâm yorumunun Sünni İslâm gibi ince ince işlenmiş ve gelişmiş, sistematik yazılı bir teolojisi yoktu ve hiçbir zaman da olmayacaktı. Kabile geleneklerinin şifahi kültür kalıpları içinde yoğrulan şifahi bir teolojisi vardı ve bu teoloji tabii olarak daha çok mitolojik bir karakter arz ediyordu. Bu İslâm yorumunda, ağır tabiat şartları altında sürdürülmekte olan konar-göçer hayatla uyuşamayan şer'i emir ve yasaklar pek yer bulamıyor, onların yerine eski ritüeller görünürde bir İslâm cilasını altında geniş ölçüde varlığını sürdürmeye devam ediyordu. İşte bu mistik nitelikli heterodoks İslâm'ı göçebe Türk toplulukları içine, Ahmed-i Yesevî'den daha önce ve onun

¹²⁶ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslâm" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 42

¹²⁷ a.g.e., s. 43

zamanında yaşamış olup isimlerini bilemediğimiz, ama tıpkı onun gibi Horasan Melâmetiyye mektebinden yetişme sufiler başarıyla yaydılar. Ahmed-i Yesevî bunların adı tarihen bilinmekle olan en önemli simalarından biridir.¹²⁸

Ahmed-i Yesevî ve özellikle halifelerinin Çin Türkistanı, Maverâünnehir ve Hârezm gibi, Orta Asya'daki çeşitli bölgelerde yaşayan Türk toplulukları arasında heterodoks bir nitelik kazanmış olan bu İslâm yorumunu yerleştirmede oynadıkları rol, belki Türk tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Eski geleneksel kalıplarla ifade edilmek ve yorumlanmak durumundaki bu mistik heterodoks İslâm, sufi propagandacılar sayesinde çok tabii olarak eski. atalar kültü ve Budizm'den kalan aziz kültü üstüne bina edilen güçlü bir evliya kültü etrafında kurumlaşarak gelişti ve Türk Halk İslâmı'nın -Sünni kesimi de dahil olmak üzere- ana karakteristiğini yarattı. Evliya kültü, yani tabiatüstü birtakım ilâhî güç ve yetkilerle donanmış bulunduğu inanılan kutsal bir şahsiyetin mistik karizması etrafında şekillenen, sarsılmaz inanç, bağlılık ve takdis duygusu, bu halk Müslümanlığında yüzyıllardır kitabî İslâm'dan daha derinlere işlemiş bir halde bugüne kadar gelmiştir. Türk dünyasının hemen her tarafını dolduran adı belli veya belirsiz sayısız evliya türbeleri, evliya kültürüne dayalı bu İslâm yorumunun somut kanıtlarıdır.

İşte 10. yüzyılda başlayıp, bir bakıma -Orta Doğu, Anadolu ve hatta Balkanlar'daki yerel etkiler saklı kalmak kaydıyla- günümüz Alevilik-Bektaşiliğine kadar uzanan bu heterodoks Türk İslâm'ının gelişim süreci böyle başladı. Bu İslâm yorumunun Orta Asya'daki gelişme süreci kısmen Barthold, kısmen Emel Esin, ve İrene Melikoff'un araştırmalarıyla oldukça iyi bilinebilir haldedir. Fakat asıl Melikoff'un çalışmalarıdır ki, Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın araştırmalarını epeyce ileri götürmüş ve bugün Anadolu Türkleri arasındaki heterodoks İslâm'ın tarihini önemli ölçüde gün ışığına çıkarmıştır. Bu heterodoks İslâm'ın, 15. yüzyılın sonlarından başlayarak yaklaşık 16. yüzyıl boyunca Anadolu'da bir kısım konar-göçer Türkmen zümrelerini geniş ölçüde etkileyen On İki İmam (îmamiyye) Şiiliği'nin, Hz. Ali kültü, On İki İmam Kültü ve Kerbelâ kültü gibi Şii motiflerle bu dönemde henüz ilgisi yoktur. Dolayısıyla bu heterodoks İslâm henüz Alevîlik -daha doğrusu tarihsel ve doğru adıyla Kızılbaşlık- değildir. Başka bir ifadeyle bu

¹²⁸ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslâm" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 44

heterodoks İslam, eski kabilesel inanç ve geleneklere kendiliğinden uyarlanmış mistik bir "konar-göçer halk Müslümanlığı"dır.¹²⁹

Bu heterodoks Müslümanlığın en belirgin özelliklerinden birincisi, yukarıda da bir ara temas edildiği üzere, senkretik (bağdaştırmacı) olmasıdır. Bu yüzden ulaştığı her yerde çok geniş bir inanç yelpazesini kolayca özümseyerek kendi bünyesine mal edebilmiştir. Bu bağdaştırmacı özelliği sebebiyle, Osmanlı fetihlerinin ilerlemesine yardımcı olan (Kalenderi, Haydari ve Bektaşî) dervişlerin temsilciliğinde Balkanlar'a kadar çıkabilecek bir güce erişecek, buradaki bir kısım gayri Müslim halkın Müslümanlaşmasında gösterdiği kolaylık sayesinde, eski yerel inanç ve ritüelleri özümseyerek onlarca uygulanabilir kolay bir yorum ortaya koyacaktır.¹³⁰

Heterodoks İslâm'ın bu senkretik ve mistik karakterinin dışında, çok önemli diğer bir özelliğinden daha bahsetmek lâzımdır ki, o da ihtilalci Mehdici bir ideolojiyi (messianisme revolutionnaire) özünde barındırmasıdır. Çok muhtemel olarak eski Mezopotamya kökenli İran mesiyaniğin kültürünün bir katkısı olan bu karakter, daha 9. ve 10. yüzyıllarda Orta Asya'daki, 13. yüzyıldan itibaren de Anadolu ve Balkanlardaki merkezi yönetimlere karşı gerçekleştirilen birtakım dini-sosyal halk hareketlerinde çok belirgin bir biçimde ortaya çıkar. 13. yüzyılda Selçuklu Anadolu'sundaki Babaîler isyanı, 15. yüzyılda Balkanlar'daki Şeyh Bedreddin isyanı ve nihayet 16. yüzyıl Anadolu isyanlarının önemli bir kısmı, bu heterodoks İslâm yorumunun sergilediği bu ihtilalci Mehdici ideolojiyi yansıtan tipik Mesiyaniğin isyanlarıdır.

İslâm'ın bu heterodoks yorumu, bir yandan daha 11. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da Türkler arasında daha çok tasavvufî tarikatlarla kendi gelişimini sürdürürken, öte yandan aynı yüzyıl sonlarından itibaren Türkmen göçleriyle birlikte Anadolu'ya intikal etti. 13. yüzyılın ilk çeyreği içinde de, sufilik boyutunda Kalendenlik, Yesevîlik, Haydarîlik ve Vefâîlik gibi tarikatlarla Anadolu'da belirginleşti. Sayılan sufi çevrelerin temsil ettiği heterodoks İslam, 16. yüzyıl başında Bektaşîlik olarak en son biçimini aldı. Deyim yerinde ise Bektaşîlik kabaca, heterodoks İslam yorumunun klasik sûfi kalıplarla ifadelendirilmesi ve tıpkı öteki

¹²⁹ a.g.e., s. 46

¹³⁰ Speros Vryonis Jr.; "The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization", Berkeley, 1971, s. 481-496

tarikatlara gibi bir tarikat şeklinde organize olmuş biçimi olarak tanımlanabilir. Bu organizasyonun dışında kalan Türkmen çevrelerinde ise, 15. yüzyılın son yıllarında başlayan koyu Safevi propagandası etkisi ile ve Şah İsmail-i Safevî'nin önderliğinde On İki imam (İmamiyye) Şiiliği'nin değişik bir yorumuyla yeni bir sentez oluştu. Hz. Ali kültü, On İki imam kültü ve Kerbelâ Matemi kültü, bu heterodoks İslam yorumunun temel öğeleri haline getirildi. Böylece bu heterodoks İslam, müteşeyyi bir görünüm aldı. Ama bu sentez kesinlikle Sünni bir mahiyet taşımadığı gibi, Şiilik hiç değildi.¹³¹

Bu sentezi hem Sünni İslam'dan hem de On İki imam Şiiliği'nden ayıran temel noktaların başında, Tanrı (ulûhiyet, divinite) inancının kendine mahsus niteliği gelir. I. Melikoff'un isabetle teşhis ettiği üzere, Alevilikteki bu Tanrı anlayışı, kısaca "Tanrı'nın insan bedeninde şekillenmesi" diyebileceğimiz hulûl (incarnation) inancı çerçevesinde, eski Türklerdeki Gök Tanrı kavramının Hz. Ali ile özdeş hale getirilmesinden oluşan bir Tanrı telâkkisidir.¹³² Bu sebeple Alevîlik'te Hz. Ali, tarihsel Hz. Ali'den tamamen farklı olup tanrısal bir konumdadır ve Alevi teolojisinin belkemiğini oluşturur. On İki imam kültü aslında bu temel inancı kamufle eden daha ikincil bir kültür, ikinci temel nokta, Hz. Hüseyin etrafında teşekkül eden Kerbelâ Matemi kültüründe düğümlenir. Deyim yerindeyse, Anadolu Alevîliğini tarihi boyunca ayakta tutan -temelde eski Mezopotamya kökenli- bu kült, aslında, Alevilikte kolektif vicdanın sembolü haline gelmiş bir "acı, ıstırap" kültürüdür.

Alevîlik 16. yüzyıl başında Şah İsmail-i Safevî tarafından işte bu iki ana kültür etrafında, eski Türk kabile hiyerarşisinin, çok belirgin mistik bir ruhla sentezinden ibaret mükemmel bir cemaat teşkilatına kavuşturuldu. Eski kabile sefleri ve dinî reisler olan Türkmen babaları, böylece Hz. Ali soyundan gelen seyyidler, dedeler haline geldiler. Bu soylar, ocak denilen kutsal dede-seyyid ailelerini oluşturdu ve Alevî zümrelerinin her biri, başlarında, aynı zamanda Alevi yolunun mürşidi olan dedelerin bulunduğu bu ocaklara bağlandı. Bu, tıpkı tasavvufî tarikatlar örneğinde gerçekleştirilmiş bir teşkilatlanmaydı. Bu sebeple bu ocakların her biri, Alevîlik

¹³¹ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 48

¹³² Melikoff, Irène; "Le problème Kizilbas", *Turcica*, VI, Paris-Strasbourg, 1975, s. 51-54; aynı yazar, "Hadji Bektash", s. 22-24

bünyesindeki bir tarikat sayılabilir. İşte böylece 16. yüzyıl başları, Türk tarihinde heterodoks İslam yorumunun en mühim dönüm ve dönüşüm noktasını oluşturur. Bu dönüşüm sonrası heterodoks İslam yorumunun adına, o dönemdeki adıyla Kızılbaşlık, Osmanlı belgelerinde en çok kullanılan ismiyle Râfızîlik, bugün daha çok kendilerinin tercih ettiği ismiyle Alevilik deniyor. Bu yeni yapılanmada, eskiden olduğu gibi yine şer'i ibadetler yer almıyordu. Onların yerine, kökü Orta Asya'da ta İslâm öncesi devirlerde Şamanların yönetiminde icra edilmekte olup yalnızca evli çiftlerin katılabildiği kırmızı içme ritüeline dayanan, İslâmî dönemde de Ahmed-i Yesevî ve halifeleri zamanında sufi bir âyin yapısı kazandırılan ritüel,¹³³ geçmiş Anadolu inanç sistemleriyle de bütünleştirilerek Âyin-i Cem ismi altında temel ibadet durumuna getirildi.

Kızılbaşlık yahut Alevîliğin tarihsel temeli, 10. yüzyıldan beri Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken yolunun üstündeki topraklardaki kültürlerden aldıklarını yine Anadolu Kültürü'yle birleştirerek yüzyıllar içinde şekillendiren Türk heterodoks İslâm yorumudur. Anadolu ve 15. yüzyıldaki Osmanlı fetihlerinden sonra da Balkanlar da, bu senkretizme hiç şüphesiz ki önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ama unutulmaması gereken, bu katkıların Alevîliğin temelini atan ilk değil, onun gelişmesine yardımcı olan sonraki katkılar oluşudur.

---

¹³³ OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 48

1.3 Anadolu Aleviliği

Bektaşiliği ve Aleviliği daha iyi tanıyabilmek ve anlayabilmek için inanç sistemlerinin ortaya çıkış dönemi olarak bilinen 8. yüzyılda Anadolu'nun toplumsal ve dinsel koşullarının ortaya konması gerekmektedir. Bunun için 8. yüzyıl Anadolu'sunun sosyal, ekonomik ve dinsel tablosunu çıkarmak Bektaşiliğin ve Aleviliğin arka planını öğrenmek için gereklidir. İslam tarihinde ortaya çıkan düşünce ekollerini, ortaya çıktıkları dinî, kültürel, sosyal ve siyasi ortamdan tecrit ederek anlamak mümkün değildir. Belirli bir toplumdan veya kültürden ya da coğrafi bölge veya milletten gelen insanların, çoğunlukla aynı itikâdi ve siyasi oluşumlara yönelmesi, başka bir ifadeyle bazı mezheplerin belli coğrafi bölgelerde ve halklar arasında yayılması bu temel gerçeğin önemli kanıtlarındandır.¹³⁴

Özellikle Anadolu'daki dinî hayatın nasıl şekillendiğini öğrenmek için Anadolu'da yaşayan en büyük ve köklü medeniyetlerin sahibi olan Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce yaşadıkları coğrafyalarda ne gibi inançlarla karşılaştıklarını ve Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştııkları binlerce yıllık birikim içerisinden hangi inançları benimseyip, hangilerine karşı tavır aldıklarının bilinmesinde fayda vardır. Daha önceki konularda "Müslümanlık Öncesi Türk Kültürü"ne kısa da olsa değinilmesinin sebebi de budur.

Türklerin değişen coğrafyalarıyla beraber yaşadıkları kültür ve medeniyet değişiklikleri dinî hayatlarının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Kendilerine ait inanç sistemleri, dinleri olmasına rağmen zamanla yeni karşılaştııkları evrensel, büyük ve etkin dinlere ilgi göstermişlerdir. Dolayısıyla Anadolu'da binlerce yıldır süregelen inanç ve kültür akımlarından da önemli derecede etkilenmişlerdir. Bu inanç ve kültür akımlarının başlıcaları; Hitit, Frigya, Lidya, İyon Gelenekleri, Eski Mısır ve Yunan Gelenekleri, Mitraizm, Mezopotamya Gelenekleri (Sümer, Babil), Roma Gelenekleri, Musevilik, Hıristiyanlık ve Eski Arap Sami Gelenekleri, İslamiyet, Sufizm ve diğer Batını Gelenekler'dir.¹³⁵

¹³⁴ KUTLU, Sönmez; "Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik", DİBY, Ankara, 2003, s. 12

¹³⁵ CANDAN, Ergun; "Türkler'in Kültür Kökenleri", Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 15

Hiçbir kültür bütünüyle ölmez, başka kültür ve medeniyetlerle farklı biçimlerde tekrar ortaya çıkar¹³⁶ sözünden yola çıkarak İslam'ı yeni benimseyen insanların da, daha önceki kültürel bilinçleri, yeni dinlerini anlama, yorumlama ve yaşamalarında etkili olmuş ve farklı din anlayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur diyebiliriz. İslam dünyasında sufilik akımının tarikatlar şeklinde bir takım dışsal bölünmeler neticesinde ortaya çıkmasından sonra, çeşitli yerel kültür ve dinlerden gelen Şii ve Batını inançlar bunlar arasına karışarak Kalenderiye ve Haydariye gibi birtakım tarikatların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. “Taife-i Abdâlân ve Cevâlîka” gibi adlar alan bu zümreler ehl-i sünnet alimleri tarafından dışlanmış ağır ithamlara maruz bırakılmışlardır.

10. yüzyılın birinci yarısında Oğuzların yaşam alanları, Hazar Denizi'nden Sir (Seyhun, İnci) ırmağının orta yatağındaki Fârâb (11. yüzyıldaki adı ile Karaçuk) ve İsficab yörelerine kadar olan yer ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlardır. Aynı yüzyıl içinde Oğuzların, yerleşik yaşama geçişlerindeki en büyük etkenin İslamlaşma olduğu ve İslamiyet'in gelişimiyle yerleşik yaşam düzeninin geliştiği iddia edilmektedir. Faruk Sümer'in Kaşgarlı Mahmut'tan aktardığına göre; Moğol istilası sırasında bir kısım göçebe Türkmenler, aşağı Sir-Derya boylarında yaşamaktaydılar. Bu durumu yazar, “Horasan adı ile şüphesiz Türkistan da ifade olunuyordu.” diyerek aktarmaktadır. Yine aynı çalışmada Faruk Sümer, Türkmenler'in Horasan'a ve oradan Anadolu'ya göçlerini Moğol istilasına dayandırmaktadır.¹³⁷

Özellikle Moğol istilasından sonra Anadolu'ya başlayan derviş akınlarının büyük çoğunluğunu Kalenderi, Haydari dervişleri oluşturmaktadır. Kalenderiler, Haydariler, Hurufiler, Nimetullahiler, Nurbahşiler, Kızılbaşlar, Ali-Allahiler gibi inançlar, Anadolu'da Bektaşiliğin ve de Aleviliğin arka planını oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı M. Fuat KÖPRÜLÜ “Anadolu dinî tarihi ve özellikle Bektaşiliğin menşe'lerini gerçek yönüyle anlamak için, araştırılması gereken en önemli cihet, Anadolu'ya gelen Türkmen aşiretlerinin dinsel hayatı problemidir”.¹³⁸ demektedir.

¹³⁶ a.g.e., KUTLU; s. 12

¹³⁷ SÜMER, Faruk; “Oğuzlar (Türkmenler)”, Ana Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1980, s. 33

¹³⁸ KÖPRÜLÜ, M. Fuad; “Bektaşiliğin Menşe'leri I”, Haz: M. Yaman, Cem Dergisi, Yıl.5, S. 52 İstanbul, Eylül 1995, s. 12

Anadolu'ya gelen Türkler içerisinde iki farklı sosyal grupla karşılaşılır. Göçebe ve yarı göçebe topluluklara mensup olanlar olduğu gibi yerleşik kültüre, şehir hayatına geçmiş topluluklar da vardır. Şehirli ahali, medreselerde öğretilen kitabi bilgilerle ve devletin resmi desteğini de alan Sünni inançlarla yetişmişler; göçebe topluluklar ise “kendilerine önce İranlı, sonra Türk sufiler tarafından getirilen tasavvuf ağırlıklı bir mistik Müslümanlık anlayışını benimsemişlerdir”.¹³⁹ Bu kesim, eski örf, âdet, gelenek ve inançlarını İslam inancıyla uzlaştırmak suretiyle yaşatmaya çalışmışlardır. Bunun için de dinî metinlerin yorumlanmasında Batını yorumu benimsemişlerdir. “Bu iki kesim arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasi şartların farklılığı, İslam’ı anlama, yorumlama ve yaşama biçimlerinin farklılığını doğurmuştur. Bu sebeple, Alevilik daha çok sufi ve mistik bir kalıp içerisinde şekillenen sözlü kültürün din anlayışını temsil etmektedir”.¹⁴⁰

Bektaşî-Alevî inançlarının erken kültür unsurlarının Anadolu’da yayılışında başta Moğol istilası olmak üzere çeşitli nedenlerle Maverâünnehir ve Horasan’dan Anadolu’ya göç eden farklı inançlara, öğretilere, akımlara ve tarikatlara bağlı olan topluluklar ve önemli şahsiyetler etkili olmuştur. Bu göçler sırasında özellikle Güney Azerbaycan ve İran’da Sünni olmayan düşünce sistemlerine bağlı çok farklı akımlar ve bu akımların karakteristik özelliklerini taşıyan çeşitli topluluklar ve önemli şahsiyetler Anadolu’ya yerleşmiş ve yerleştikleri bölgelerdeki dinî, siyasi, kültürel ve toplumsal yapıyı etkilemiş ve buldukları bölgenin yapısından da etkilenmişlerdir.

Türkmenler’in İslamiyet’le tanışması, 8. yüzyılın başlarında olmuş ve bu karşılaşmalar büyük katliamlara uğrama biçiminde gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Aynı yüzyılda Türkmenler, bir taraftan Moğol istilasından kaçarken, diğer taraftan Emevîler’in baskısı ile karşılaşıyorlardı. Bu noktada ifade edilmesi gereken temel sorun, 10. yüzyıl sonrasında Türkmenler’in dinsel anlayışdır. Arap militarizmini güdenlerin

¹³⁹ OCAK, A.Yaşar; “Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksinin Teşekkülü”, Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 45

¹⁴⁰ KUTLU, Sönmez; “Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik”, DİBY, Ankara, 2003, s. 30

¹⁴¹ ÖZGÜL, Vatan, “Kızılbaşlığın Gelişimi ve Türkmenler Üzerine Bir Deneme”, Folklor/Edebiyat Dergisi, S. 23, İstanbul, 2000, s. 121

zulmettikleri kitleleri, zalim-mazlum ikilemi çerçevesinde, öteki durumunda bulunan Şia yandaşlığına yani Şia düşüncesine sevk ettiklerini söyleyebiliriz.¹⁴²

Büyük Selçuklular zamanından beri “dârülcihâd” olan Anadolu’ya Türkmen boylarıyla beraber birçok Türkmen babalarının, dedelerinin, mutasavvıf Yesevi dervişlerinin, Horasan erenleri de denilen Melâmeti şeyhlerinin; Irak, Suriye ve İran’dan İsmaili propagandacılarının, Kalenderiye mensuplarının geldiği bilinmektedir. Fuad Köprülü, Acem harsına meftun saraylarda oturarak hükümdarların ve emirlerin himayesi altında yaşayan acemperest sufilerin Anadolu’nun dinî tarihinde önemli bir rol oynamadığını belirterek “Türkmen boyları arasında eski ozanlardan müntakil hâle-i kudsiyetle muhât olarak o basit ve iptidâî ruhlarda tasaltun eden babalardır.” demekle değişik kıyafetleri, dillerde dolaşan kerametleri ve farklı yaşam tarzlarıyla eski kam-baksı geleneğini İslami şekil altında devam ettiren Türkmen babalarının, Oğuz boylarının anlayabileceği şekilde dinî bilgileri yorumlayıp anlattıklarını yazar.¹⁴³

İşte bu derviş ve ozanların Türkmenler’in farklı bir inanç zeminine sahip olmalarının ve en azından bir bölümünün Şia hareketine bağlanmalarının en önemli sebeplerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Alevilikle ilgili bazı kavramları ilk kullananlardan biri olan Dede Korkut’un (Korkut Ata) menkıbelerinin, Yunus Emre’den de önce halk arasında yaygın olduğu bilgisi aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra günümüz Alevi edebiyatının temel taşlarından deyişlerde ve nefeslerde halen sıklıkla kullanılan bazı dinsel kavramlara, tarihsel ve kronolojik bağlamda eserlerinde ilk defa yer verenlerden birinin yine Dede Korkut olduğu söylenebilir.¹⁴⁴

Hasan ile Hüseyin’in hasreti su

Ayşe ve Fatma’nın nigâhı su

Şah-ı Merdan Ali’nün Düldülünün eğeri ağaç

Zülfikâr’ın kını ile kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyin’ün bişiğü ağaç

¹⁴² a.g.e., s.122, Ayrıca Bkz. GÖLPINARLI, Abdülbâki; “Türkiye’de Mezhepler Ve Tarikatlar”, İnkılap Kitabevi Yayını, İstanbul, 1997, s. 47

¹⁴³ KÖPRÜLÜ, Fuad - Franz Babinger; “Anadolu’da İslamiyet” Çev: Ragıp Hulusi, Yay. Haz: Mehmet Konar, İnsan Yay., İstanbul, 2000, s. 48-49

¹⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için KÖPRÜLÜ, Fuad; “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”5. Basım, DİBY, Ankara, 1984

Yukarıda Dede Korkut'tan aktarılan bu ifadeler, Alevilik / Kızılbaşlık'taki Dedelik Kurumu'nu çağrıştırdığı gibi erken dönem Kızılbaşlığın, 10. yüzyıl sonrasındaki süreçte gelişmeye başladığının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Göçlerle birlikte gelen derviş, dede, baba gibi mutasavvıfların bir kısmı kentlere yerleşerek yüksek kesimlere hitap etmişlerdir. Bir kısmı ise köylere, kırsal kesimlere yerleşerek halka İslam dininin öğretilerini basit, sade, anlaşılır ve tabiatlarına uygun bir şekilde anlatmışlardır. “Henüz eski dinlerinden ve atalarına ait inançlarından çok şeyler muhafaza eden bu Türkmenler, İran kültüründen uzak kalmışlardır. Oğuzlar, Karluklar, Halaçlar, Kanklılar, Kıpçaklar ve hatta Uygurlar; bütün geleneksel kabilevi teşkilat, örf ve âdetleriyle bu yeni vatanlarına, Doğu ve Orta Anadolu'nun bozkırlarına yerleştirilmişlerdir”.¹⁴⁵

Bazı araştırmacılar Anadolu'ya gelen Oğuzların ekseriyetle Alevi olduklarını yazmışlardır.¹⁴⁶ Ancak buradaki “Alevi” ifadesi bugünkü Alevi teriminin karşılığı olmasa gerek. 13. yüzyıl Anadolu'sunda göçebe Türkmenler arasında eski kam ve ozanlara benzeyen babalar, medreselerde öğretilen İslam'dan daha farklı, basit ve sade bir İslamiyet anlayışını yayıyorlardı. Çağın resmî kaynakları, onların Sünnilikle bağdaşmayan inançlarından dolayı, gayri Sünni olduklarını vurgulamak amacıyla bu kesim için “Hâricî, Râfîzî” gibi terimler kullanmışlardır.¹⁴⁷

“Anadolu'ya göçmüş mutasavvıf dervişler, dedeler, babalar, İslamı Anadolu coğrafyasında adeta bir ulusal dine dönüştürmüşlerdir. Bu dedeler, babalar Türklüğü ve ulusal öğeleri İslam potasında değil, İslamı Türklük potasında eritmiş ve yoğurmuşlardır.”¹⁴⁸ Bununla birlikte Anadolu inançlarının geçmişten gelen birçok değerini de reddetmeyerek yine bu ortak potada birleştirmişlerdir.

Tarikatların ortaya çıkışını değerlendiren Ö. Lütfü Barkan, Anadolu'ya yerleşen Gazıyan-ı Rum veya Alperenler namı altında zikredilen ve daha

¹⁴⁵ OCAK, A.Yaşar; “Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksinin Teşekkülü”, Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 58

¹⁴⁶ ÖZ, Baki; “Bektaşilik Nedir?”, Der Yay., İstanbul, 1997, s. 25

¹⁴⁷ OCAK; a.g.e., s. 64

¹⁴⁸ ÖZ; a.g.e., s. 26

İslamiyet'ten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan, eski ve geniş bir teşkilata mensup Türk şövalyelerinin mevcut olduğunu belirterek, Osman Gazi'nin arkadaşlarından birinin adının da Alp olduğuna işaret eder. Bunların şehre yerleşmiş ve İslam dünyasına mensup bazı dinî tarikatların tesiri altında kalanlarına, Gazi denildiğini belirtir. Bunların yanında "Ahiyan-ı Rum" yani Anadolu ahileri ile; Horasan erenleri de denen -Abdal ve Baba- ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta delişmen huylu dervişlerin bulunduğunu" belirttikten sonra, bunların her birinin "Türk ve İslam dünyasının her tarafında şubeleri bulunan teşkilatlar olduğunu görürüz" diyerek, bu dervişlerin Osmanlı ordularının yalnız iman gücünü artırmakla kalmayıp, dinî ve sosyal fikirler propagandası ile de halk kitlelerini, faaliyete geçirdiklerini, o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yaptıklarını ve fütühat işlerini kolaylaştırmakta olduklarını, hatta ordulardan evvel sefere çıkarak, karşı tarafı daha evvel manen fethettiklerini kaydeder.¹⁴⁹

Köprülü'nün de yazdığı gibi hemen hemen bütün Avrupalı araştırmacılar, ortaçağ Türklerinin Sünniliğin koyu birer savunucusu olduklarını, bu sayede Sünniliğin Şiiliğe üstün geldiğini söylemektedirler. Zaten Gaznelilerin, Karahanlıların, Selçukluların tarihi incelendiğinde bu devletlerin Sünniliği savundukları tarihsel bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada yaptığı araştırmalarla Köprülü şu soruyu sormakta: "Fakat acaba Türk halkı İslamlığı ne şekilde kabul etmekte ve ne mahiyette bir inanç sistemine sahip bulunmaktaydı?" Cevabı yine kendisi vermektedir. "Anadolu ve İran Türkleri arasında 7-10. yüzyıllar zarfında ortaya çıkan birçok Batınlık olayları, Türkler tarafından kurularak, özellikle Türkler arasında yaygınlaşan bir takım tarikatların Ehl-i sünnet inancına aykırılığı, Anadolu ve İran'da hâlâ bugün bile devam eden birçok Batını toplulukların var oluşu, İslam tarihinde, Türklerin de dikkate değer bir rolü olduğunu açıkça göstermektedir".¹⁵⁰

Gerçekte Türkmenler'in, kuruluşunda önemli görevler üstlendikleri bu devletlerin siyasi nedenlerle Sünniliği benimsedikleri, halkının büyük çoğunluğunun

¹⁴⁹ BARKAN, Ö. Lütfi; "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Cem Dergisi, Yıl 5, S. 54, İstanbul, 1995, s.10-11

¹⁵⁰ KÖPRÜLÜ, M. Fuad; "Bektaşiliğin Menşe'leri I", Haz: M. Yaman, Cem Dergisi, Yıl.5. S. 52, İstanbul, Eylül 1995, s. 11

da çeşitli inançlara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Daha Batını akımlarının hüküm sürdüğü Maverâünnehir ve Horasan'da iken İslam dinini kabul eden Oğuzlar, yüzeysel bir İslam cilası altında eski dinlerinin öğretilerini, gelenek ve göreneklerini devam ettirmişlerdir. Birçok araştırmacı Oğuzlar üzerinde hiçbir dinin (Hıristiyanlık, Hinduizm, Mazdeizm, Maniheizm, Zerdüştlük vs.) İslam dini dahil eski dinlerini unutturamadığını, siyasi gayeler güden Batını propagandacıların basit ve pratik inanç sistemlerinin Ehl-i sünnet inancından daha çok Türkmenler'i etkilediğinden bahseder.¹⁵¹

Eski tabiat ve atalar kültürlerinden Şamanizm'e, Şamanizm'den Budizm'e ve Zerdüştlük'e, Zerdüştlük'ten Maniheizm ve Mazdeizm'e ve hatta Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe varıncaya kadar Türkler arasında yayılan dinlerin ve mistik kültürlerin inançları, bir takım pratikleri, bir dinden ötekine geçerken, sürekli eskisinin yenisi içinde devamı suretiyle katlana katlana ve yeni kalıplara girerek İslam'ı kabul dönemine kadar gelmiştir.¹⁵² Bundan dolayıdır ki; Anadolu Aleviliği'ni incelerken onun İslamiyet'ten çok daha eskilere dayanan bir inançlar zinciri olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Görüldüğü üzere Anadolu Aleviliği bu gün geldiği noktada tarihsel süreçten aldığı onlarca inanç ve kültür değerini son olarak İslamiyet'in Batını yorumuyla bütünleştirmiş bir yaşam biçiminin adıdır.

Anadolu'ya gelen Türkmenler daha Orta Asya'da iken yerleşik halkın benimsediği İslam anlayışına uymayan bir Müslümanlığı yaşıyorlardı. Sürdürmekte oldukları devamlı seyir halindeki hayatları kitabi Müslümanlığın gereklerini kavramaya ve dolayısıyla yerine getirmeye müsait değildi.¹⁵³

Sünni İslam'ın karmaşık ve anlaşılması güç bir takım inançlarını önemsemeyen, İslam'ın ince ve karmaşık teolojik konularıyla hiç ilgilenmeyen, okuma yazma dahi bilmeyen Türkmen babalarının geleneksel inançlarıyla karışık kendilerine uygun gelen, tasavvufun basitleştirilmiş fikirleriyle yorumlanmış Müslümanlık anlayışına yönelen Türkmenler, hem yerleşik halkın hem yönetimin

¹⁵¹ KÖPRÜLÜ, a.g.e., s. 12 / Ayrıca Bkz. OCAK, A.Yaşar; "Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksini Teşekkülü", Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 81

¹⁵² OCAK; a.g.e., s. 81

¹⁵³ İNAN, Abdulkadir; "Makaleler ve İncelemeler", Haz: Hikmet Tanyu, 1968, Ankara, s. 463

hem de Sünni din alimlerinin hedefindeki kitle konumundaydılar.¹⁵⁴ Sünni inancın kadın ve erkeğin bir arada bulunmasını hoş görmeyen tavrına karşın yaşam tarzları gereği sabahtan akşama kadar kadınlı erkekli bir arada çalışan Türkmenler, bir arada eğleniyor, ibadetlerini yine bir arada gerçekleştiriyorlardı.

Mensubu buldukları kabilelerin şefleri, reisleri de olan baba, dede, abdal unvanlı kişiler, aynı zamanda dinî reis görevini de üstlenmişlerdi. Bu dedeler, babalar maddi-manevi hayatın bütün yönleriyle uğraşıyorlar, hastaları iyileştiriyorlar, aile içi huzursuzlukları gideriyorlar, ticari hayatı şekillendiriyorlar, dinî vecibelerin yerine getirilmesini sağlıyorlardı. İçlerinde yaşadıkları ve yönettikleri kabilelerin başında din adamı, büyücü, hakim ve şair kimliğini bir araya toplayan bu reisler; İslam öncesi eski efsaneleri İslami evliya menkıbeleri şeklinde devam ettirmekteydiler. Bugün bile Aleviler iç işlerindeki sorunları mahkemeye taşımazlar. Bu sorunları Görgü cemlerinde bağlı buldukları dedeler, babalar vasıtasıyla çözmeye çalışırlar.

Anadolu Aleviliği'nin ve Bektaşiliğin şekillenmesinde önemli bir yeri olan bu reislerden biri de Baba İlyas'dır. Baba İlyas da yukarıdaki anlatımdaki gibi mensubu bulunduğu kabilenin hem dinî hem de siyasi lideri konumundaydı. Yerleştiği zaviyede yöredeki halkın sorunlarına çareler bulmuş, hastaları iyileştirmiş, kadınlı-erkekli ayinler yaptırmış, sihir ve büyü gibi çok eski Şaman geleneklerini sürdürmüştür. Baba İlyas, eski Türk inançlarını İslamî inançlarla harmanlayan ve fikirlerini bu şekilde telkin eden bir Türkmen şeyhidir.¹⁵⁵

Anadolu Selçuklu devletinde yönetenlerle yönetilenler arasındaki büyük uçurumun (dil, kültür, yaşam, ekonomi vb.), özellikle doğu bölgesi Türkmenleri'ni iyice tedirgin ve kırgın duruma getirdiği bir dönemde, Konya'dan umudunu kesen Baba İlyas (Baba Resul) tümü ile siyasal ve ekonomik nedenlere dayanan bir ihtilal yapma, hiç olmazsa göçebe Oğuzların çok olduğu bir bölgede ayrı bir yönetim kurma yollarını aramaya başladı. Adamlarının en güçlüsü (Adıyaman'ın Samsat bucağına bağlı) Kefersutlu İshak idi. Güçlü kişiliği olan bu adam bir yandan Baba

¹⁵⁴ OCAK; a.g.e., s. 14

¹⁵⁵ OCAK, A.Yaşar; "Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksinin Teşekkülü", Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 112

İlyas düşüncelerine inanırken, öbür yandan da eski Türk-Şaman geleneklerini yaşatıyor ve yansıtıyordu. Baba İlyas, Halifesi İshak'ı Adıyaman güneyini güvenceye almak için görevlendirdi. Ayrıca Ankara, Sivas ve Amasya valilerini de değiştirmesi için öğrencisi Sadeddin Köpek'i kandırdı. Konya içinde bu adamı kanalıyla gizli çalışmalar yapıyordu.¹⁵⁶ Baba İlyas'ın amacı, kuracağı devletten olan herkesin dinine saygı göstermek, ancak Konya Selçukluları'nda olduğu gibi bir ekonomi uçurumu değil, bir sosyal adalet sağlamaktı. Olayı tasarladığı yıllar, Yesevi dervişlerinin sürekli gezdiği yıllardı. Bu dervişler de Sünni inançla uyuşmadıkları için iyice bileniyorlar ve Türkmen halkına eski Türk inancının derin izlerini taşıyan sufiliği aşıyorlardı. Göçebe halk yavaş yavaş köylüleşmeye yüz tutarken, bir din gereksinmesi de duyuyordu. Çok güçlü Baba İlyas müridlerine inanıyorlardı. Bu inanma Şaman alışkanlıklarına da uygundu. Bu temiz duygulu insanlara Konya sarayının haksızlığı iyice vurgulanıyor, Baba İlyas'ın ne yapmak istediği anlatılıyordu. Çok güçlü organizatörler (Şamlı İshak vb.) bu halkı örgütüyorlardı. Baba İshak, ayaklanmanın başkomutanı görevini yükleniyordu. O güne değin Şamanın her dediğini itirazsız karşılayan halk, bugün de Baba İshak'ın her buyruğuna eksiksiz katılıyordu. Bir yerde Baba İshak da şeyhine öylece bağlıydı. Anlaşmaları gereği ayaklanma sonunda ele geçecek mallar (ganimet) eşit olarak paylaşılacaktı.¹⁵⁷ Olaylar Selçukluların kulağına gidince Sultan 2. Gıyaseddin, Baba İlyas'ın kaldığı Çat köyüne saldırı buyruğunu verdi. Baba İlyas, kaçıp Amasya kalesine sığındı. Olayı duyan Baba İshak, ayaklanmayı böylece 1240 yılı son güzünde başlattı. Önce Kefersud, sonra Adıyaman, Kahta, Gerger ele geçti. Malatya valisi Muzaffereddin Alişir yenildi. Ancak Elbistan yöresinde bir daha İshak'a karşı çıktı ama gene yenildi. Bu iki yengi, Baba İshak'ı iyice güçlendirdi ve daha sonra Amasya'ya, şeyhine doğru yöneldi. O, Türkmenler'e verdiği söze uyarak onlara şeyhini göstermek istiyordu. Gittikçe de güçleri artıyordu. 2. Gıyaseddin, korkup Konya'dan ayrıldı.¹⁵⁸ Bir yandan da Armağan Şah'ı, bir Selçuklu ordusu ile Amasya'ya gönderdi. Korkunç boğuşmalar sonunda Baba İlyas yaralandı. İkinci gün Amasya kalesi burçlarında asılarak idam edildi. O gece müridleri onu oradan alıp bilinmeyen bir yere gömdüler. Aynı müridler bir hafta sonra bir gece Armağan

¹⁵⁶ BİRDOĞAN. Nejat; "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik", Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 67-70

¹⁵⁷ İBN-İ BİBİ; "El Evâmirü'l-alaiyye fi'l umûri'l Alaiyye, Ankara, 1956, s. 500

¹⁵⁸ AVCIOĞLU, Doğan; "Türklerin Tarihi", Tekin Yayınevi, C.5, İstanbul, 1978, s. 1993

Şah'ın kaldığı eve hücum edip onu da öldürdüler.¹⁵⁹ Bu olay yürürken, Baba İshak da yandaşlarıyla Amasya önlerine ulaştı. Acı olaydan iyice öfkelenen Türkmenler (başlangıçta Ağaç-eri-ler, sonradan Çepniler ve Sivas yöresi Karamanlıları) Selçuklu ordusuna saldırıp dağıttılar ve Konya'ya yöneldiler. Sultan 2. Gıyaseddin, bu kez Erzurum'daki güçlerini görevlendirdi. İki güç, Kayseri yöresinde Ziyaret adlı bölgede kapıştılar. Selçuklular gene yenildi. Baba İshak, neredeyse Konya'yı tutacaktı. Ancak Kırşehir bölgesinde Malya Çölünde Emir Necmeddin karşısına çıktı. Selçuklu ordusunun çoğunluğunu Gürcüler ve Romalı askerler oluşturuyordu. Tarihçi Ebu'l Ferec'in anlattığı gibi Baba İshak'a bir türlü saldıramayan Selçukludaki Türk askerlerinin durumunu gören Frenk (Roma) askerleri çelik zırhlarıyla saldırdılar. Türkmenler'in tümü çoluk çocuk, kadın erkek kılıçtan geçirildi. Baba İshak da öldürüldü. Böylece iki buçuk ay süren bu ayaklanma sona erdi. Türkmenler'in kurduğu Anadolu Selçuklu devletinin sultanı 2. Gıyaseddin, Türkmenler'i öldüren Frank askerlerine üç bin altın ödül verdi.¹⁶⁰ Kendisi de Konya'ya döndü. A. Yaşar Ocak'ın dediği gibi "tekrar eğlenceli hayatına başladı."

1240 yılında Baba İlyas önderliğinde ayaklanan ve tam on iki kez devletin ordularını yenip başkente yürüyen Türkmenler'in en sonunda Malya ovasında ücretli Frenk askerlerinin de yardımıyla mağlup edilerek kadın, erkek, çocuk denmeden öldürülmeleri,¹⁶¹ inançlarını tamamen yok edememiş daha sonra Bektaşilik adı altında yeniden toparlanmaları fazla uzun sürmemiştir. Savaş sonrasında yenilip öldürülen Baba İlyas, inananları tarafından boz atının üstünde göklere doğru gözden kaybolarak çıkmış ve bir gün inip kötülükleri yok edeceğine inanılmıştır. Tıpkı bir Şaman, tıpkı bir Mesih gibi. Daha sonraki birçok ayaklanmada isyancılar bu özellikleri kendilerinde topladıklarını iddia ederek bunu kullanmışlardır. Babai Türkmenleri'nin inançlarının Bektaşiler ve Alevilere geçmek suretiyle günümüze kadar geldiğini söylemek mümkündür.

Babailer hareketinin birinci türevi Bektaşilik ise, ikinci türevi daha başlangıcından itibaren onunla aynı sosyal tabanı ve aynı İslam anlayışını paylaşan Alevîliktir. Günümüz Bektaşileri ve Alevîleri bu büyük ayaklanmanın derleyip

¹⁵⁹ OCAK, A. Yaşar; "Babailer İsyanı", Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, s. 126

¹⁶⁰ TEKİN, Abdullah; "Babalılar Ayaklanması", Yurt Yayınları, Ankara, 1979, s. 66

¹⁶¹ OCAK, A. Yaşar; "Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksinin Teşekkülü", Dergah Yay., İstanbul, 1996, s. 31-32

toplayarak bir araya getirdiği, birbiriyle irtibatlandırdığı ve böylece bu isyana kadar muhtelif kesimler halinde yaşamakta iken, onun aracılığıyla Anadolu’da 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynı amaç uğruna bir araya gelen topluluğun devamından başka bir şey değildir.¹⁶²

İsyandan sonra Anadolu’nun dört bir yanına dağılan Baba İlyas’ın halifeleri (Sarı Saltuk, Barak Baba, Aybek Baba, Tapduk Baba-Emre, Hacı Bektaş Veli) özellikle Anadolu’nun batı bölgelerinde kurulan Türkmen beyliklerinde -daha çok Osmanlı Beyliği- büyük fetih hareketlerine katılmışlardır. Abdalan-ı Rum adıyla 15. yüzyılda Bektaşiliğin ve Aleviliğin teşekkülünde tarihî rol oynamışlardır. Diğer taraftan Babaîlerin bugünkü Alevilerin yapısını tam manasıyla yansıttığını söylemek de mümkün değildir.

13. yüzyılın siyasi ve sosyal düzeninin bozukluğuna rağmen eski Türk ‘akıncılık’ ve ‘alp’ geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle İslami bir sentez içinde birleşip Anadolu’da ortaya çıkan kurumlaşmış bir diğer şekli olan Ahilik de, örgütleniş biçiminin farklılığı dolayısıyla Mevlevilik, Rifailik, Kadirilik, Halvetilik ve Bektaşilik ile doğrudan ilişki içinde olmuştur. Gerek Alevilik ve gerekse Bektaşilik, Ahiliğin 13. yüzyıl zaviye geleneğinden adap ve erkan olarak pek çok unsur ve inanç motifi almıştır. 19 Temel inanç ve ibadetlerin yanında Kırklar Cemi’yle ilgili rivayetler, yol atası ve yol kardeşliği/musahiplik merasimi; her talibin iki yol arkadaşı, bir de yol atası tutmaya zorunlu olması; şedd (kuşak) bağlama, hırka, taç gibi unsurlarla ilgili kabuller; merasimlerde okunan dua ve gülbenkler, taliplerin bilmesi gereken sual ve cevaplar, Hz. Ali, On İki İmam ve On Dört Masum’la ilgili kabuller bunların arasındadır.¹⁶³ Saydığımız ortak adap ve erkan Hacı Bektaş Veli’nin bu teşkilat üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Zaten Ahiler, 14. yüzyıl sonlarında Bektaşî adını alıp, silsilelerini Hacı Bektaş Veli’ye dayandırmışlardır.

Selçuklu ve Anadolu Selçuklu sultanlarınca büyük ilgi gören ve sevilen Ahi’ler, Osmanlılar’a Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş döneminde de büyük

¹⁶² a.g.e., s. 213

¹⁶³ SARIKAYA, M. Saffet; “Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)”, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s. 93

yardımlarda bulunmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Sultan Osman Gazi ve kendisinden sonra gelen üç Osmanlı padişahının da bizzat Ahi Teşkilatı'na mensup oldukları bilinmektedir.¹⁶⁴

Ahilik gerek Ahi Evran'la Hacı Bektaş Veli arasındaki dostluk, gerekse aynı sosyal ve kültürel çevrede oluşmaları nedeniyle Bektaşilik'le sıkı bir etkileşim içinde olmuştur. Bilhassa 15. asrın ikinci yarısından itibaren Ahiliğin esnaf loncaları haline dönüşüp yarı resmî bir hüviyet kazanmasıyla, köylerdeki Ahi zaviyeleri etrafında büyük ölçüde devletten bağımsız hareket eden ve daha sonra Aleviliği teşkil edecek bir zümreleşme süreci başlamıştır. Özellikle Hz. Ali sevgisi, fütüvvet geleneğine bağlı olarak Ahilerde ve Alevi-Bektaş zümrelerinde ön plana çıkan bir inanç motifidir. “Ahiliğin başlangıcından itibaren Bektaşilikle sürdürdüğü sıkı ilişkiler, Ahiliğin esnaf localarına dönüşmesi sonucu halk arasında onların boşalttığı sosyal alanı, Alevi zümreleri zamanla doldurmuştur”.¹⁶⁵

Alevi-Bektaş kültürü Ahiliğin pek çok unsurunu benimseyerek devam ettirmiştir. Böylece Aleviliğin tarihi arka planındaki bir diğer oluşum zemininin de Ahilik olduğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Anadolu'da 16. asırdan sonra Alevi zümrelerini teşkil edecek tekke, zaviye ve ocakların ilk prototipi taşradaki Ahilik uzantılarıdır. Bir başka deyişle taşradaki Ahilik, Alevi zümreler için asıl kaynağı teşkil eder.

Türkler gerek yapıları gerekse İslamlaşma süreçlerinin uzun ve çalkantılı olması nedeniyle eski inançlarından pek çok unsuru gelenek halinde yeni dinî hayatlarına yansıtmişlardır. Alevi ve Bektaşilerde bu durum daha fazla ön plana çıkmaktadır. Hoca Ahmed Yesevî'nin Türkmen kitlesine, İslamî inançlarını, karmaşık felsefi izahlardan uzak, basit ve anlaşılabilir bir üslupla açıkladığı gibi bir başka Anadolu önderi olan Hacı Bektaş Veli'de aynı kitleye, aynı üslupla seslenmiştir.

Anadolu'ya göç eden Türk kavimleri söz konusu olduğunda, bunların İslam kültürüyle tanışıp, kültürel etkileşime girmeleri sonucunda Anadolu'da “Türk

¹⁶⁴ CANDAN, Ergun; “Türkler'in Kültür Kökenleri”, Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 328

¹⁶⁵ SARIKAYA; a.g.e., s. 206

Tasavvufu” diyebileceğimiz ve Hacı Bektaş Veli adına kurulan Bektaşilik ile somutlaşan yeni bir kültürel oluşum söz konusudur. Bu dönemin belirgin özelliği, İslam tasavvufundaki “Hak ile Hak olmak” aşamasını, halka hizmet etmekle bütünleştirerek “Hak’tan halka” sunmasıdır. Horasan’da başlayan oluşum Anadolu’da gelişmiş, Anadolu’da sahipsiz kalmış Türkmenler’e yol gösterme hizmetini de üstlenen Hacı Bektaş Veli çevresinde, Türk töresi ve Türk diliyle bezenerek şekillenmiş ve sonraları Bektaşilik adı verilen tasavvuf okulu kurulmuştur.¹⁶⁶

Kuruluş dönemlerinde dergahlar-tarikatlar, zamanının başlıca eğitim konusu olan dinî eğitim de dahil olmak üzere bazı meslek becerileri öğreten ve sosyal faaliyetlere yer veren merkezler şeklinde toplumsal bir gereksinmeye yanıt olarak oluşmuştur. Ancak, yönetsel açıdan tarikatların çoğu “şeyhe itaat” ile çalıştığından, zaman içinde istismara ve yozlaşmalara açık hale gelmiş ve sonuçta kapatılmak zorunda kalınmıştır. Bektaşilik daha o zamanlarda bile, diğer tarikatlardan farklılaşan bir özellik gösterir. Bir “itaat kültürü” ürünü değildir. Değiştirilemez nitelikteki “yol kuralları”nın öncelikli maddeleri arasında, ilk olarak “akılcı olmak” gelir; yani düşünen, irdeleyen insan ister. Körü körüne itaat eden insanı bünyesine kabul etmek istemez. Akıl ile yol almak önemlidir. Kişi kendini geliştirmelidir. “Kabını genişletmelidir”. Her an kendini daha iyiye götürmek için bir eğitsel çaba içinde olmalıdır. Araştırmacı olmalıdır. “Ara, bul” der Hacı Bektaş Veli. “Falancaya veya bana itaat et” demez. Yola katılana da kabul töreninde yapılan nasihat, “seni senden aldık, sana teslim ettik” şeklindedir. Ondan beklenen, kazanımlarıyla oluşturduğu olgun ve yetkin kişilikle, halka hizmet sunmasıdır. Kendi aklını kullanarak, eylemlerinin sorumluluğunu taşıması beklenir. Dolayısıyla yine yol kurallarının önemli bir maddesi olarak önceliği “yol kurallarına bağlılığa” vermiştir, mürşide değil. Böylece bağınazlıktan, itaat kültüründen ve yozlaşma tehlikesinden büyük ölçüde korunmuştur.¹⁶⁷

Alevilerin en önemli dini merkezleri Hacıbektaş’tır. Zira Aleviler, felsefelerinin temelini Hacı Bektaş Veli’ye dayandırırılar. Hacı Bektaş Veli’nin İslam yorumu ve yaklaşımı, Alevilerin “Hakk’a ibadet” anlayışına esas oluşturur.

¹⁶⁶ KOCA, Turgut; “Pir Nefes Üstad”, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1985, s. 40-41

¹⁶⁷ TEMREN, Prof. Dr. Belkıs; “Tasavvuf ve Bektaşilik Üzerine Bir Değerlendirme”

<http://www.hbektas.gazi.edu.tr/portal/html/modules.php?name=News&file=article&sid=714>

Hacı Bektaş Veli, 1209 yılında Horasan'ın önemli kültür merkezlerinden Nişabur kentinde doğmuş, Horasan ve çevresindeki Yesevi dergah ve medreselerinde eğitimini tamamlamış bir Türk mutasavvıfıdır. Ahmed Yesevi'nin halifelerinden Lokman Perende'nin yanında manevi terbiye almış, bilahare Anadolu'nun İslamlaştırılması çalışmalarında görevlendirilmiştir. Katıldığı Yesevi tarikatında "Babalığa" kadar yükselerek 1240 yılında Anadolu'ya gelmiştir. Burada yakın dostu Baba İlyas'ın yanına gelerek Amasya'ya yerleştikten sonra, Anadolu'nun birçok köşesini dolaşarak Batını Geleneği çevresine yaymaya başlamıştır. İslamî ilimlerde otorite olacak düzeyde şer'î bilgiye sahip olan Hacı Bektaş Veli, hoşgörüyü İslam'a davet ve tebliğ aracı olarak kullanmıştır. Hacı Bektaş Veli dönemi Anadolu'nun düşünce ve eylem bakımından en zengin dönemidir.¹⁶⁸ 1271 yılında öldüğünde ise artık onun çevresinde halkalanmış binlerce "Batını Anadolu Dervişi" vardı.¹⁶⁹

Aleviliğin tarihi süreç içerisinde bağımsız bir gelişim çizgisi olduğu tezi savunulamaz. Hakim tez, Anadolu sosyoekolojisinde Bektaşiliktir. Çünkü, Bektaşilik daha ziyade Anadolu topografyasında elit kadro kadar, Osmanlı yöneticileri tarafından da desteklenmiştir. Bu nedenle, Bektaşilik bir çeşit kent Aleviliğidir. Ancak, Horasan ve Maverâünnehir gibi önemli İran kültür bölgelerinden gelen Türkmenler'in taşıdıkları Şia ideolojisine yatkın düşünce akımlarını, Şamanizmle de kaynaştırılarak halk arasında yaymıştır.¹⁷⁰

Şii halkın hemen hemen tamamına yakını, Alevilerin bozulmuş Şiiler olduklarına inanırlar. Dindar olanlar, onlara yaklaşmaya çalışır ve kendince gerçek Alevilik dediği Şiiliği anlatmaya çalışır. Pratikte ise dindar Şiiler, Sünni dindarları kendilerine Alevilerden daha yakın bulurlar. Buna karşılık, Anadolu'daki Alevi kesim, Aleviliğin Şiilik ile bağlantısı olduğu söylemini şiddetle reddederek, şeriata bağlılığı çerçevesinde Şiiliğin Sünniliğe daha yakın olduğunu belirtirler. Mensuplarının belirttiği üzere, Alevilik, İslam'ın ilk yıllarından beri Hz. Ali ve nesebi lehinde İslam otoritesine muhalif bir felsefeyi barındırmıştır.

¹⁶⁸ BİRDOĞAN. Nejat; "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik", Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 107

¹⁶⁹ CANDAN, Ergun; "Türkler'in Kültür Kökenleri", Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 335

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜRKDOĞAN, Prof. Dr. Orhan; "Alevi Bektaş Kimliği", Timaş Yayınları, İstanbul, 1995

Sözlük anlamına göre Alevi, "Hz. Ali'ye bağlı ve ondan yana olan kimse" demektir. Bu bağlamda Alevilik genel olarak Hz. Ali'yi sevmek ve onun soyunun yani Ehl-i Beyt'in yolundan gitmek olarak tanımlanabilir.¹⁷¹ "Alevi" sözcüğünün etimolojik bakımdan anlamına yönelik bir sorun olmamakla birlikte yüzyıllara yayılan sosyal ve tarihsel süreç devreye girdiğinde "Alevi" kavramına yönelik farklı değerlendirmeler dikkati çekmektedir. Zaman içerisinde "Alevi" kavramının farklı amaçlarla kullanılması ve "Alevi" kavramının etimolojik, siyasal ve tasavvuf bakımlardan sahip olduğu farklı içerik ve zaman içerisinde bu içeriğin yaşadığı değişim, Alevilik konusundaki çalışmalarda ihmal edilmekte, ne yazık ki kavramın içeriğinden çok, araştırmacıların arzuladıkları içerik ön plana çıkarılmaktadır.¹⁷²

"Alevi" kavramının Hz. Ali ve soyunu nitelendiren bir başka anlamı da vardır. "Alevi" sözcüğünün bu kullanımı "Seyyid ve Şerif" kavramlarının da açıklanmasını gerektirmektedir. İslam öncesi Arap toplumuna "seyyid, şerif, emir veya "şeyh" adı verilen liderler başkanlık etmekteydi. Ancak biz "seyyid" ve "şerif" sözcüklerinin daha sonra kazandığı anlamla ilgileniyoruz. Çünkü bu kavramlar sonraları Hz. Ali soyundan gelenleri ve/veya bu iddiada bulunanları nitelemek üzere kullanılır olmuştur. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren bu şekilde kullanılan "seyyid" ve "şerif" kavramları, Hz. Ali'nin soyundan geldiğini gösteren belgeler ve bu belgeleri sağlayan Nakib-ül Eşraflık kurumunun oluşmasıyla da giderek yaygınlaşmıştır.¹⁷³ Anadolu Alevileri arasında ise dedelerin Hz. Ali soyundan geldiklerini nitelemek üzere "seyyid" kavramı kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁴ Emeviler'in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan olanlar için "seyyid, şerif ve emir" gibi lakaplar yanında "Alevi" kavramı da kullanılmaya başlanmış ve bu durum günümüze kadar sürmüştür.¹⁷⁵ Bugün hâlâ Suudi Arabistan, Mısır, Yemen ve İran gibi ülkelerde "Alevi" kavramı Hz. Ali soyundan gelenler için kullanılır. Özellikle 1826 öncesi Osmanlı arşiv belgelerinde

¹⁷¹ GÖLPINARLI, Abdülbaki; "Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri", İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1977, s. 19

¹⁷² YAMAN, Dr. Ali; "Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşılık", Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 106

¹⁷³ KILIÇ, Rüya; "Hilafet Mücadelelerinin İslam Tarihinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal Yapıdaki İzdüşümü: Seyyid ve Şerifler", HÜ SBE, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 5 vd.

¹⁷⁴ YAMAN, Ali; "Alevilik'te Dedelik Kurumu ve İşlevleri", İÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 43

¹⁷⁵ OCAK, A. Yaşar; Alevi md., TDVİA, C. II, İstanbul, 1989, s. 369

de bu şekilde kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Melikoff da "Alevi" kavramının İran'da soyca Hz. Ali'ye bağlı olmak şeklinde kullanıldığını ifade ediyor.¹⁷⁷

"Alevi" kavramı siyasal bir içeriğe de sahiptir. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'den sonra meşru halife olduğu Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin yandaşı olduğu şeklindeki bu içerik "Şii" kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁷⁸ "Şii" kavramı da "Hz. Ali yandaşı" anlamına gelmektedir.¹⁷⁹ Özellikle Abbasiler döneminde İslam dünyasının çeşitli yerlerinde devletler kuran birçok sülale, nüfuzlarını "Alevi" kavramının bu siyasal alana aktarılması olgusuna borçludurlar. Bu soya mensup olmanın siyasal yararları, bu soydan olsun olmasın birçok ailenin Hz. Ali soyundan geldikleri iddialarına yol açmış, bu şekilde birçok siyasal oluşum ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰ Safevi hanedanı da Hz. Ali soyuna mensubiyet iddiaları ile Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler üzerinde çok etkili olabilmıştır.¹⁸¹ Safevi hanedanı bu Kızılbaş Türkmen oymaklarınca kurulmuş, güçlenmiş ancak daha sonra farklı şekilde evrilerek bu Türkmen oymakları dışlanmış. Kaldı ki zaten Çaldıran Savaşı sonrasında Anadolu'daki Kızılbaş kitleler ile bağlantı da gittikçe zayıflamış olduğundan ve Safevi hanedanı da zaman içerisinde farklılaştığından sadece sözde bir ruhani ve mistik bağlantıdan söz edilebilir. Türkiye'deki Aleviler "Şiiler" olarak değerlendirmek suretiyle Alevi" kavramı "Şii" kavramı ile aynı anlamda da kullanılmaktadır. Mesela Moosa, "Aşırı Şiiler" dairesi içinde değerlendirmektedir.¹⁸² Yine bazı yabancı araştırmacıların çalışmalarında Anadolu'daki Alevilerin "Şii Türkler" olarak nitelendiğini görmekteyiz.¹⁸³ Sanırım buna bu iki grupta da var olan "Ehl-i Beyt sevgisi" yol açmaktadır. Bunun dışında inanç ve ibadet bakımından benzerliklerden değil de farklılıklarından söz edilebilir. Çünkü İran'daki Şiiler ile

¹⁷⁶ SEZGİN, Abdülkadir; "Alevilik Çalışmalarında Usul ve Osmanlı Arşiv Belgeleri" Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (Yaz 1998/6), 1998, s.52; Ayrıca bkz. SEZGİN, Abdülkadir; "Bektaşî Geleneği ve Türkiye Aleviliğinin Karakteristiği", I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998), GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi, Ankara, 1999, s. 298)

¹⁷⁷ MELIKOFF, Irene; "Uyur İdik Uyardılar", Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları, Çev. T. Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 26, 33, 34

¹⁷⁸ GÖLPINARLI, Abdülbaki; "Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri", İnkılap ve Aka Kitapevi, İstanbul, 1977, s. 19; FIGLALI, E. Ruhi; "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik", Selçuk Yayınları, Ankara, 1990, s. 7; ŞAPOLYO, Enver Behnan; "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi", Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 254

¹⁷⁹ PAKALIN, M. Zeki; "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", C. III, İstanbul, 1993, s. 353

¹⁸⁰ OCAK, A. Yaşar; Alevi md., TDVİA, C. II, İstanbul, 1989, s. 369

¹⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. SÜMER, Faruk; "Safevi Devleti ve Kuruluşunda Anadolu Türkleri'nin Rolü", Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976,

¹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. MOOSA, Matti; "Extremist Shiites", The Ghulat Sects, Syracuse University Pres, Newyork, 1988

¹⁸³ WHITE, G.E.; "The Shia Turks", Transactions Of The Victoria Institute, 43, 1908, s. 225-239

Anadolu'daki Alevilerin tarihsel ve sosyal süreç bakımından da farklı deneyimler yaşadıkları ve farklı şekilde evrildikleri açıktır.¹⁸⁴

Tarihsel süreçte coğrafi yakınlık ve Osmanlı-Safevi mücadelesi sonrasında yaşananlar nedeniyle en fazla İran'daki Şiiilerle Anadolu'daki Aleviler karıştırılmaktadır ki, onlar arasında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi "Ehl-i Beyt sevgisi" dışında ortak yön bulmak zordur.¹⁸⁵ "Alevi" kavramı Pakistan'da İsmaili, İran'da Caferi, Mısır ve Yemen'de Zeydi, Suriye'de Nusayri, Lübnan'da Dürzi mezhebi anlamına geldiği gibi, Sovyetler Birliği döneminde Moskova'da yapılan çalışmalarda "Alevi" kavramı "Ali İlahi" anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁶ Anadolu'da yer alan "Tahtacılar", "Abdallar", "Yörükler", "Zazalar", "Baraklar", "Avşarlar", "Malalar", "Çepniler", "Sıraçlar", "Amucalılar", "Bedreddiniler", "Terekemeler", "Nusayriler" ve "Bektaşiler" gibi isimlerle anılan gruplar bugün genel olarak "Alevi" kavramı ile adlandırılırlar.¹⁸⁷

Bilindiği üzere tasavvuf hareketlerinin kurumlaşması sonucunda tarikatlar ortaya çıkmıştı. Tasavvuf akımının kurumlaşmış biçimi olan tarikatların silsilelerinin genel olarak dört halife aracılığıyla Hz. Muhammed'e ulaştığı kabul edilmekle birlikte, tarikatlar esas olarak ilk halife Ebubekir ve Hz. Ali'ye dayandırılırlar. Tasavvufun 11. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde örgütlenmesinden sonra, bunların bir bölümü -Kadirilik ve Rifailik vd.- silsilelerini Hz. Ali'ye dayandırmalarından dolayı "Alevi" tarikatlar olarak da adlandırılmışlardır.

Orta Asya'da büyük Türk sufisi Hoca Ahmed Yesevi tarafından kurulan Yesevilik de silsile bakımından İmam Muhammed Hanefi aracılığıyla Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Anadolu'daki Alevi-Bektaşî gruplarda bulunan şecere ve icazetnamelerde de Hz. Ali'den gelme esastır. Anadolu'da Alevilik ve Bektaşîlik tasavvufî mistik yönü ağır basan inanç oluşumlarıdır. Alevi grupların değil fakat Bektaşî grupların ayin ve erkan bakımından tarikat niteliğine sahip bir yapılanma olduğu kabul edilmektedir. Kadirilik ve Rifailik gibi tarikatlar ise, Anadolu'daki

¹⁸⁴ YAMAN, Dr. Ali; "Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşîlik", Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 108

¹⁸⁵ YAMAN, Ali, "Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Cem Dergisi, S. 35, İstanbul, Nisan 1994, s. 36-38

¹⁸⁶ SEZGİN; a.g.e, 1999, s. 298

¹⁸⁷ bkz. ANDREWS, Peter Alford, (Ed. By); "Ethnic Groups In The Republic Of Turkey", Wiesbaden, 1989

Alevi, Bektaşî topluluklarca Alevi tarikatlar olarak görülmeyerek, Sünnilik dairesi içerisinde değerlendirilirler. Bu durum hiç şüphesiz Aleviliğe ilişkin tanım ve yorum farklarından kaynaklanmaktadır. "Alevi" kavramının içeriğini oluşturan unsurlar daha çok inanç kaynaklı olduğundan meseleyi herhangi bir etnik grubun tekeline indirgemek bilimsel açıdan mümkün değildir. Ancak Anadolu'daki Alevi, Bektaşî topluluklarda istisnai gruplar da olmakla birlikte Türk inanç ve kültürüne ilişkin unsurların hakim olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸⁸

Yesevilik, devletin İslam anlayışına daha yakın gözükse de Araplaşmış bir İslam düşüncesi anlamına gelmez. Asya Türkleri'nin yaşam anlayışını İslam'la bütünleştirmiş, İslam öncesi Türk halklarının yaşam biçimini, kültürel değerlerini, geleneklerini ve törelerini İslam inancı ile kaynaştırmıştır. Asya'da tohumları atılan bu akım, İran üzerinden Anadolu'ya gelirken Türkmen halkları tarafından da desteklenmiştir. Alevilik ise Anadolu'nun binlerce yıllık kültürel değerleri ile daha farklı bir İslam düşünce akımı yaratmıştır. Alevilerin tasavvuf anlayışı ve yorumu, ilk çağlardaki Anadolu halklarının doğa ile iç içe olan dinsel değerlerine benzer bir din düşüncesidir. Dinsel törenleri ise Dionysos dininin müritleri Bakkhalar'ın törenleriyle benzerlikler içerir. Her ikisinde de törenlere kadınlar da katılır. Bu ve bunun gibi pek çok örnekte de görüldüğü gibi, Aleviliğin içerisinde eski dönem Anadolu medeniyetlerinin kültürel ve dini özellikleri fazlaca bulunmaktadır.

"Bektaşî" kavramı ile "Alevi" kavramının durumu ise çok daha karmaşıktır. Bu iki kavram bugün birbirlerinin yerine kullanılabilirler gibi, "Alevi-Bektaşî" diye yan yana da kullanılabilirler. Bazı araştırmacıların Alevilere "Köy Bektaşîleri" dediğine¹⁸⁹; bazılarının ise Bektaşîliğin, Aleviliğin şehirdeki versiyonu olduğu şeklindeki değerlendirmelerine rastlamak mümkündür.¹⁹⁰ "Bektaşî" kavramı Hacı Bektaşî Veli'ye nispetle ortaya çıkmış bir tarikatır.¹⁹¹ Daha önce de belirtildiği üzere sözlük anlamına göre "Alevi" ise, "Ali'ye mensup" demektir. Tarihsel süreç içerisinde daha çok göçebe/yarı göçebe olarak yaşayan, Tahtacılar ve Çepniler gibi yerel adlarla anılan boylar, 16 ve 17. Yüzyıllardan başlamak üzere "Kızılbaş" olarak anılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti ve Sünni halk arasında "Kızılbaş" sözcüğünün,

¹⁸⁸ YAMAN, Dr. Ali, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşîlik", Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 109

¹⁸⁹ MELIKOFF, Irene, "Uyur İdik Uyardılar", Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları, Çev. T. Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 33

¹⁹⁰ ŞAPOLYO, Enver Behnan, "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi", Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 254

¹⁹¹ OCAK, A. Yaşar, Bektaşîlik md., TDVİA, C.V, İstanbul, 1989, s. 373

aşağılamaya yönelik anlamlar yüklenerek kullanılması, bütün bu grupların kendilerini "Hz. Ali'ye mensup" anlamında "Alevi" diye adlandırmalarıyla sonuçlanmış ve bu isim özellikle 19. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır.¹⁹² Kısaca Anadolu'da "Alevilik" kavramı bu şekilde ortaya çıkmıştır ve biz bu kavramı bu çerçevede kullanıyoruz. Genel olarak ifade etmek gerekirse "Bektaşî" sözcüğü de aralarında küçük farklılıklar olmakla birlikte, aynı gruplar için kullanılmıştır ve Hacı Bektaşî Veli'ye nisbetle kurulmuş "Bektaşîlik" tarikatına dayanmaktadır. Bu tarikat Hacı Bektaşî Veli'nin vefatından sonra ortaya çıkan ve onun ardıllarınca yaşatılan Hacı Bektaşî kültü çerçevesinde ortaya çıkmış, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde oldukça etkili olmuş, 1826'ya kadar da resmî himaye görmüştür.¹⁹³ Yeniçeri ocağının manevi piri olarak kabul edilen Hacı Bektaşî Veli bir taraftan da, Bektaşîliğin Yeniçeriler arasında farklı bir boyutta yaşanmasına sebep olmuştur. Bunu döneme ait arşiv belgelerinde açıkça görmek mümkündür.

Alevilik ve Bektaşîliği birbirinden bağımsız olarak ele almak bugün gelinen noktada tarihsel ve sosyolojik açıdan olanaksızdır. Her ikisi de zaman içerisinde aynı insan topluluklarını ifade eder hale gelmiştir. Melikoff'un da belirttiği gibi: "...Alevilik, Bektaşîlik'ten ayrılamaz. Çünkü, her iki deyim de aynı olguya, Türk halk İslamlığı olgusuna bağlıdır..."¹⁹⁴ Bugün gelinen noktada bu ikisi birbirlerinin yerine de sık sık kullanılabilir. Alevilik ve Bektaşîlik, inanç ve ahlak esasları ve edebiyatları bakımından da temel olmayan farklılıklar dışında ortaktırlar. En temel farklılık, Bektaşîlerin daha çok şehirlerde yaşamalarına karşın, Alevilerin göçebe/yarı göçebe çevrelerde yaşamaları şeklinde ortaya çıkmış sosyal bir farklılıktır. Ancak tarihsel olarak doğru olan bu farklılık, günümüzde anlamını yitirmeye başlamış, Alevi ve Bektaşî grupları nitelemek üzere "Alevilik" adı yaygın olarak kullanılır olmuştur.¹⁹⁵ Bilindiği üzere "Bektaşî" esas olarak dede/baba ve çelebilere bağlı topluluklara verilen addır. Ancak yer yer kendilerini "Bektaşî" olarak niteleyen ocakzade dedelere bağlı Kızılbaş Alevi grupları da vardır. Ayrıca İran Azerbaycan'ında, Tebriz yöresinde İlhçî'da Kırklar veya Cehelten olarak adlandırılan

¹⁹² MELIKOFF; a.g.e., 1993, s. 33

¹⁹³ YAMAN, a.g.e., s. 110

¹⁹⁴ MELIKOFF, a.g.e., 1993, s. 29

¹⁹⁵ YAMAN, Ali; "Alevilik'te Dedelik Kurumu ve İşlevleri", İÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 20

Ali İlahi grup, yine İran Azerbaycan'ında Hoy yakınlarındaki Kürt kökenli Ehl-i Haklar da kimi araştırmacılarca "Alevi" şemsiyesi altında değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

Bugün "Alevi" diye ile adlandırılan Anadolu'daki kitlelerin ataları Osmanlı İmparatorluğu devrinde daha çok "Kızılbaş" adı ile anılmaktaydılar, ülkemizde bugün yaygın şekilde Alevi olarak adlandırılan kitleler için kaynaklarda birçok ismin kullanıldığını söyleyebiliriz. Anadolu'daki "Alevi" kitleleri nitelemek üzere kaynaklarda, "Kızılbaş, Rafizi, Işık, Mülhid ve Torlak" gibi adların kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan en çok kullanılanı "Kızılbaş" adı olmuştur. Anadolu Alevileri kendileri için çok anlamlı "Kızılbaş" adını, Osmanlı yönetiminin ahlak dışı, din dışı anlamlar yükleyerek bir psikolojik savaş aracı olarak kullanması sonucunda bırakmak zorunda kalmışlardır. Melikoff un deyimiyle:"... Kızılbaş deyiminin, yerini Alevi'ye bırakmış olması..." bu gelişmelerin sonucudur.¹⁹⁷

Tarihte Babailer, Kızılbaşlar, Rafiziler, Bektaşî-Aleviler gibi isimlerle anılan topluluklar, günümüzde Anadolu Alevileri, bazen sadece Aleviler olarak anılmaktadır. Alevilik göçebe, ya da yarı göçebe Türkmenlerin İslam'ı kabul etmeye başladığı 10. yüzyıldan itibaren akıp gelen uzun bir tarihi süreç içerir. Alevi inancı Allah-Muhammed-Ali üçlemesi üzerine kurulmuştur. Allah inancı bir ölçüde "vahdet-i vücud" dayalı bir yorumla kabul edilerek, O'nun alemde ve özellikle insanda tecelli ettiğine inanılır.¹⁹⁸ Bu anlamda pek çok inanç ve kültürün bir bileşkesi olmasına rağmen Aleviliğin önemli bir yönünün de İslam Tasavvufu olduğu görülmektedir.

Klasikleşmiş ve sözlüklere girmiş şekliyle tasavvuf; Tanrı'nın niteliğini ve kâinatın oluşumunu, varlık birliği (vahdeti vücut) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî bir akımdır. Tasavvufta ana fikir, kâinatta ancak bir tek vücudun bulunduğuna inanmak ve başka varlıkları, o vücudun tecellilerinden ibaret görmektir.¹⁹⁹ Bazı araştırmacılara göre ise; İslam dininin özüdür ve ruhudur. Zahirî ilimler İslam'ın bedeni, Bâtîni ilimler anlamına gelen tasavvuf ise ruhudur.²⁰⁰ Bedensiz ruh, ruhsuz beden düşünülemediği için tasavvuf ve İslam da birbirleri için

¹⁹⁶ MELIKOFF, a.g.e., s. 34-35)

¹⁹⁷ MELIKOFF; a.g.e., s. 33

¹⁹⁸ ÜZÜM, İlyas; "Günümüz Aleviliği", İSAM yayınları, İstanbul, 1997, s. 189-192

¹⁹⁹ Meydan Larousse; c. 11, "tasavvuf" maddesi

²⁰⁰ KARA, Mustafa; "Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler", İstanbul, 1980, s. 19

vazgeçilmez görülmüşlerdir. Tasavvuf, içsel, bätini bir yoldur; Allah'tan gayri her şeyden soyunmak, “Tanrı”sal ahlakla ahlaklanmak, yeryüzünde Tanrı halifesi olarak dolaşabilmek için izlenecek Hakk’a giden deruni bir yoldur; Hakk ile Hak olmak yolunda ilerlemek için izlenen, önerilen yoldur; bireysel çaba gerektirir; kişinin, kişiliğinden “kötülük ve kötülüğe ilişkin her şeyi temizlemesi” çabasıdır.

Birçok araştırmacı ve yazar tasavvufun yani İslam mistisizminin ilk defa Peygamber'in bizzat kendisiyle başladığını söyler. Bu daha sonra amcasının oğlu, ahiret kardeşi ve damadı Ali ve Peygamber'in düşünsel evrimi içerisinde önemli bir rolü olan Salman-ı Farisi ile olan ilişkilerinde gelişir ve belli bir sistematığe kavuşur. Tasavvuftaki "Züht" dünya malından el etek çekip yalnız yaşama geleneği de örneğin, bunların aynı derecede yakın dostları ve Ehl-i Beyt fedaisi Ebu Zer Gaffari (ölümü, 625)'den gelir.²⁰¹ Muhammed'in sağlığında kurulan ve "Kırklar" diye tabir edilen ve Muhammed'in vereceği bütün kararlarda Ali ile görüşmesinin dışında, bir de bunlarla görüşüp tartıştığı ayrı ve müstesna bir cemaat olan Ashab-ı Suffa'nın varlığını bütün tarihçiler bilirler.²⁰² Kırklar, birbirlerine öyle güvenen bir topluluktur ki, bütün benlik duygularından arınmışlar ve mal varlıkları ile birlikte duygu ve düşünceleri ile de birleşmişlerdir. Tarihlere Alevî Tasavvufu olarak geçecek düşüncenin Peygamber'den sonraki ilk sahipleri Kırklar olarak görülmektedir. Fatıma, Ali, Salman-ı Faris, Hasan, Hüseyin, Mikdad İbn Esved, Ebu Zer Gaffari, Ammar İbn Yasir gibi adları günümüze kadar gelmiş olan 'Kırklar' topluluğuna ilişkin anlatımlar ve söylenceler oldukça çarpıcıdır.

Kırklar'la ilgili Alevilerin en önemli söylencelerinin başında ise Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünü girdiği söylenen Kırklar Cemi'yle ilgili olan söylence gelmektedir. *“Bir gün Cebrail, Hz. Muhammed'e Hakk'ın davetini bildirir ve O'na Miraç yolculuğunda rehberlik eder. Sema'da, yolculuk sırasında, önlerine bir aslan çıkar ve kükremeye başlar. Muhammed, ne yapacağını şaşırılmış durumdadır. O anda bir ses; "Ey Muhammed, yüzüğünü aslanın ağzına ver!", der. Muhammed, söyleneni yapar; yüzüğünü aslanın ağzına verir. Aslan, yüzüğü alınca sakinleşir. Muhammed, yoluna devam eder; göğün, en yüksek katına ulaşır. Sonunda*

²⁰¹ The Cultural Atlas of İslâm, İsmail R. Al-Faruqi – Ldis Lamya al-Faruqi, 1986, s. 295

²⁰² ÖZPOLAT, Latife, ERBİL, Hamdullah, “Melûli Divanı ve Aleviliğin, Tsavvufun, Bektaşiliğin Tarihçesi”, Demos Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006, s. 310

Hak tecelli eder ve Hakk'ın yüzünü görür. (...) Muhammed, Miraç'tan dönerken kentte bir kubbe ilgisini çeker; yürüyüp kapısına varır; kapıyı çalar. İçeriden bir ses; "Kimsin, niçin geldin?", diye sorar. Hz. Muhammed; "Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzünü göreyim!", karşılığını verir. Bu kez içeriden; "Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap", yanıtı gelir. Bunun üzerine Muhammed, kapıdan ayrılır. Tam gideceği sırada Tanrı Cebrail'i gönderir ve; "Ey Muhammed, o kapıya tekrar var!", buyurur. Muhammed, Tanrı'nun buyruğu üzerine yeniden o kapıya varır; kapıyı çalar. İçeriden; "Kim o?", diye bir ses duyulur. Muhammed; "Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Mübarek yüzlerinizi göreyim", der. Bu kez içerideki ses; "Bizim aramıza peygamber sığmaz. Ayrıca bizim peygambere de gereksinimimiz yok", karşılığını verir. Tanrı elçisi umarsız geri döner; makamına varıp sakinleşmeyi diler. Uzaklaşırken Cebrail yeniden gelir; "Ey Muhammed geri dön. Nereye gidiyorsun? Var o kapıyı arala, o meclise dahil ol! Yine 'kimsin' diye sorarlarsa, 'bir fakir dilenciyim' dersin ", buyurur. Muhammed, Tanrı'nun buyruğuna uyar. Yine o kapıya varır; kapının halkasına el vurur. İçeriden; "-Kimsin?", diye ses geldiğinde; "-Yoktan var olmuş bir yoksul dilenciyim. Sizi görmeye geldim. Girmeme izin var mı?", diye sorar. O an kapı açılır; "-Merhaba! Hoş geldin, kadem getirdin. Gelişin kutlu olsun, ey kapılar açarı!", diyerek kendisini karşılarlar. Tanrı'nın elçisi; "-Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla", deyip, önce sağ ayağını basarak içeri girer. İçeride otuz dokuz can oturmaktadır; yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır. Muhammed'in içeri girdiğini görünce hepsi kıyama dururlar; O'na yer gösterirler. Muhammed, geçip Ali'nin yanına oturur, ama O'nun Hz. Ali olduğunu anlayamaz. Derken; "-Bunlar kimler? Büyükleri hangisi, küçükleri hangisi?", diye düşünmeye başlar. Sonunda dayanamaz ve; "Sizler kimlersiniz? Size kim derler?", diye bir soru yöneltir. "-Bizler Kırklar'ız", karşılığını verirler. Muhammed; "-Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayabilmiş değilim ? ", deyince; "-Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır", yanıtını verirler. Muhammed'in; "Ama biriniz eksik, o birinize ne oldu?", sorusuna içeridekiler; "-0 birimiz Selman'dır; taşraya, parsaya çıktı. Hem niçin soruyorsun? Selman da buradadır. O'nu aramızda say", derler. Hz. Muhammed, Kırklar'dan bunu kanıtlamalarını ister. O an Hz. Ali, mübarek kolunu uzatır. Kırklar'dan biri destur çekip Hz. Ali'nin koluna bıçakla bir kesik atar; kolu, kan revan içinde kalır. Bu sırada diğer otuz dokuz canın kolundan kan akmaya başlar. Bir damla kan da

pencereden gelip meydana dökülür; bu kan taşrada, parsada bulunan Selman'ın kolunun kanıdır. Sonra Kırklar'dan biri Hz. Ali'nin kolunu bağlar; kan diner. O an tüm diğer canların da kanı durur. Bu sırada devşirmeden dönen Selman, getirdiği bir üzüm tanesini Hz. Muhammed'in önüne koyar ve; "-Ey yoksullar hizmetkari, bir hizmet et de bu üzüm tanesini paylaşır!", der. Muhammed kendi kendine; "Bunlar kırk kişi, üzüm ise bir tane. Bu bir tane üzümü kırk kişiye nasıl bölüştüreyim?", diyerek kararsızlığa düşer. Bunu gören Tanrı Cebrail'e; "Sevgili Muhammed zorda kaldı. Tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzüm tanesini bu tabağın içinde ezip şerbet etsin, Kırklar'a paylaşırıp içirsin"; buyurur. Cebrail, Cennet'ten bir nur tabak alır; Tanrı elçisinin huzuruna gelir; Tanrı'nın selamını arz edip o tabağı Muhammed'in önüne koyar; "-Şerbet eyle, ya Muhammed!", der. Kırklar, üzüm tanesini ne yapacak, nasıl paylaşılacak diye seyrederken birden Hz. Muhammed'in önünde, nurdan bir tabak belirmediğini görürler. Tabak güneş gibi balkır. Muhammed, tabağın içine bir damla su koyar; sonra mübarek parmağıyla o üzüm tanesini ezip şerbet eder; Kırklar'a sunar. Kırklar, şerbetten içer; tümü mest olur. Ayağa kalkar, "-Ya Allah" diyerek dest verirler. Üryan büryan semaha dururlar. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girer. Semah sırasında Hz. Muhammed'in başından mübarek imamesi düşer. Kırklar, imameyi alıp kırk parça ederler. Her bir parçayı biri alarak kırk parçayı kırk kişi, bağlayıp tennure yaparlar. Sohbet/semah sona erdikten sonra Muhammed bunlara pirlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar; "Pirimiz Şah-ı Merdan Ali'dir ve rehberimiz Cebrail Aleyhisselam'dır", derler. Bu yanıt üzerine Muhammed, Hz. Ali'nin Kırklar Meclisi'nde olduğunu anlar. Ali, Muhammed'e doğru yürür; Ali'nin yaklaştığını gören Muhammed, tecella ve temenna ile O'na yer gösterir. Kırklar da Hz. Muhammed'e katılır; saygıyla eğilip O'na yol açarlar. Bu sırada Hz. Muhammed Hz. Ali'nin parmağında, Miraç'a giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür..."²⁰³ Ufak farklılıklar gösterebilir de Kırklar Cemi'yle ilgili bütün anlatımlar kaynaklarını Bisâtî'nin 1017'de yazdığı Menakıb el-Esrar Behçet el-Ahrar adlı eserinden alırlar.

Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan iktidar kavgaları sırasında İslam aleminin nasıl bölünüp parçalandığını tarihlerden izlemek mümkündür. Ali taraftarlarının bu dönemde ve daha sonraki yüzlerce yıl içerisinde Peygamber ve

²⁰³ KORKMAZ, Esat; "Buyruk, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu", Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları, İstanbul, 2002, s. 15-18

Ali'nin öğretilerini yorumlamaları ve iktidar tartışmaları sırasında Alevi tasavvufu da yavaş yavaş şekillenir ve apayrı bir benlik kazanır. Ali taraftarlarının Emeviler devrinde devam eden iktidar mücadeleleri kendini aynı zamanda ideoloji olarak da geliştirir ve olgunlaştırır. Abbasi döneminde ise, Alevi Tasavvufu'nun ideolojik bir sistematığe kavuştuğunu görüyoruz. Ali'nin ve İmam Hüseyin'in torunlarından 6. İmam Cafer üs-Sadık (700-765) dönemin en ünlü bilgini ve en büyük hocası durumundadır. Kur'an'a getirdiği yorumlarıyla ve dönemin sorunlarına ilişkin tutarlı çözümlenmeleriyle bu yolun ilk çıkırını açar, temel çizgilerini çizer. Bu haliyle kendisinden sonraki tüm mutasavvıfları etkiler ve aydınlatır. Örneğin onun Kur'an'ın dört ayrı anlamı olduğuna ilişkin; "Mana, sıradan kişiler içindir; kinaye (dolaylı anlatım) seçkin kişiler içindir; letâif, erenler için ve gerçekler, peygamberler içindir" düşüncesi daha sonra Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarının açılmasına kaynaklık etmiştir.²⁰⁴

Alevi mutasavvıflar bir kere Tanrı'nın, insanın, evrenin ve Kur'an'ın gerçek anlamlarını ve niteliklerini düşünmeye, tartışmaya ve araştırmaya başladıktan sonra, kendilerinden önce ortaya çıkmış bütün düşünce akımlarını ve inançları da elekten geçirirler ve ortaya korkunç tutarlılıkta bir sentez çıkarırlar. Düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeleri nedeniyle de, dönemin gerici, yobaz çoğunluğu (düşünmeden inanan güruh) ve tutucu İslamcılar tarafından saldırılara uğrarlar, zindanlarda yatarlar, işkenceler görürler. Örneğin; ilk dönemin tasavvufçularına mal edilen, "Allah'ım sana herkesin yanında 'Rabbim' diyorum. Ama yalnızken sevgilimsin sen benim" özdeyişi anlayanlar için hem çok büyük bir gerçekliği ifade etmekte, hem de onların ne tür baskılarla karşı karşıya olduğunu anlatmaktadır. Tabii bunun daha da ötesine giderek o korkuyu atanlar da çıkmıştır içlerinden; Hallac-ı Mansur, Şehabuddin Yahya Suhreverdî, Muhiyeddin-i Arabî, İmad üd-Din, Seyyid Nesimi gibi... Cafer üs-Sadık'ın takipçisi olarak, onunla aynı dönemde yaşayan büyük düşünür Hasan ül-Basri'yi (642-728) görüyoruz. Onu Mısırlı Zün-Nun (? - 861), İranlı Ebu Yezid Tayfur İbn Süruşan Bestamî (? - 874), yine İranlı Ebu Abdullah el-Hüseyin İbn Mansur el-Hallac (857-922) izlerler. Bayezid-i Bestamî'nin büyükbabası Süruşan'ın Zerdüştlük'ten Müslümanlığa geçmesi, Hallac-ı

²⁰⁴ ÖZPOLAT, Latife - ERBİL, Hamdullah; "Melûli Divanı ve Aleviliğin, Tsavvufun, Bektaşiliğin Tarihçesi", Demos Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006, s. 311

Mansur'un da dedesinin Zerdüştî olması bunların ilerideki sentezci düşünceleri açısından oldukça dikkat çekicidir.²⁰⁵

Bunlardan Alevi-Bektaşî Tasavvuf Felsefesi'ni en çok en çok etkileyeni olan Hallac-ı Mansur 857 yılında İran'ın Fars Eyaleti'nde Tûr'da doğmuştur. Çocukluğu Vasil ve Tustar kentlerinde geçer. Baba mesleği olan hallaçlıkta (pamuk atıcılığı ve yatak-yorgan yapımıcılığında) çalışır. Çok genç yaşta iken ünlü mutasavvîf Sehl üt-Tusterî'den dersler alır ve hocasıyla birlikte Basra'ya gider. Oradan Bağdat'a geçer ve Amr ibn Osman el-Mekkî'nin öğrencisi olur. Onun müritlerinden birinin kızıyla evlenir. Daha sonra Cüneyd ile tanışır ve onun yönetiminde manevi hayatın gereklerini yapmaya başlar. Ama daha o yıllarda kayınpederi kendisine "sihirbaz ve kâfir" gözüyle bakmaktadır. İlk hacca gidişinde Mekke'de bir yıl kalır. Ağır çileler çeker. Tekrar Bağdat'a döndüğünde ise artık gerçek kişiliğine kavuşmuştur. Derler ki, Bağdat'a gelip de hocası Cüneyd'in kapısını çaldığında, Cüneyd "kim o" diye sorar. Mansur'un verdiği cevap, "Ene'l Hak" olur. Bu sözün anlamı, "Ben gerçeğim, ben Tanrı'yım, Tanrı'nın bizzat kendisiyim" biçimindedir. Daha sonra tutuklanıp da zindana atıldığı sırada yazdığı 'Kitab et-Tevasin' adlı kitabında Mansur özellikle bu kavramı tartışır ve Tanrı-İnsan-Evren'in aslında tek bir nesne, tek bir varlık olduğunu anlatmaya çalışır.

Hallac'tan etkilenen ilk Türk ozanı Ahmed Yesevi'dir. Yesevi'nin "Hikamları" tamamıyla Hallac'ın etkisinde yazılmıştır. O da Tanrı aşkı peşine düşer ve Hallac'ı bulur. Hallac'ın tüm görüşlerini ve "Enel Hak" anlayışını doğrulayan Yesevi, onun ölümüne sebebiyet veren katı mollaları eleştirmiştir.²⁰⁶ Daha sonraki yıllarda yine Hallac'ı Mansur'un düşüncelerinden etkilenen Hacı Bektaşî Veli, Taptuk Emre, Yunus Emre, Nesimi gibi Alevi tasavvufunun pek çok önderi ve şairi Anadolu Aleviliğinin şekillenmesinde Mansur'un tasavvuf yolunu izlemişlerdir.

Bâtını Bektaşî öğretisinde, Hallac-ı Mansur'un izlerini hem düşünsel boyutta, hem de uygulanan ritüellerde görmekteyiz. Bilindiği üzere Bektaşî Tarikatları'nda

²⁰⁵ a.g.e., s. 312

²⁰⁶ MASSIGNON, Louis; "Hallac-ı Mansur", Der.: Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM, Ant Yayınları, İstanbul, 1994, s. 69

yapılan ritüellerden biri, Hallacın idam edilmesini sembolize eder ve bu ritüel “Dar-ı Mansur” olarak isimlendirilir.²⁰⁷

Alevi tasavvufu Hoca Ahmed Yesevi (? -1166) ile aynı zamanda şiirsel düzeyde de zenginleşir ve Hacı Bektaş Veli ile doruğuna ulaşır. Tasavvufunun simgeleşen isimlerinden bir kısmını da burada anmak gerektiği kanaatindeyiz. Belhli Prens İbrahim Ethem (?-777), Ferid üd-Din Attar (1119-1193) Ferid üd-Din, İbn Arabî (Şeyh Muhyeddin Arabi (1164-1240), Mevlâna Celâleddin Rumî (1207 Horasan-Belh, 1273 Konya), Ahî Evren Velî (Hacı Bektaş Veli ve Mevlâna ile çağ-daş), Fazlullah Hurufî Astarabadi (1339-1398), Safî üd-Din Erdebil (1252-1335), İmad üd Din Nesimi (7-1404) ve Simavnalı Şeyh Bedreddin Mahmud (1357-1420).

Alevilik günümüze sözlü ve yazılı olmak üzere iki kaynaktan ulaşmıştır. Sözlü gelenek nesilden nesle aktarılan bilgi ve uygulamalar ve dedelerin ulaştırdığı bilgiler şeklinde günümüze ulaşmıştır. Sünni kitlelerin aksine eğitim kurumlarından yoksun kalan Aleviler inanç, gelenek ve kültürlerini daha çok bu yolla günümüze ulaştırmışlardır. Çevreyi temsil eden ve göçebe/yarı göçebe kitlelerin oluşturduğu bu gruplar, resmi din anlayışına karşı bir dinsel anlayışı, yani heterodoksiyi temsil ediyorlar, toplumsal yapıları itibariyle, Sünni çevrelerin aksine, eğitim ve kültür kurumlarından yoksun bulunuyorlardı. Bektaş dergahlarında ise belli bir organizasyon bulunmaktaydı. Bu dergahlarda bulunan Bektaş dervişleri ve onların nüfuzundaki kitleler, ocakzade dedelerin faaliyette buldukları kitlelerle kıyaslanmayacak ölçüde kurumlaşmış idiler. Bu durumu arşiv belgelerinden rahatlıkla görebiliyoruz. Ocakzade dedelerin faaliyette bulunduğu yerlerde yaşayan kitleler Bektaş dergahlarından daha farklı bir organizasyona tabi bulunmaktaydılar. Bu kitleler arasında, bilgiler, yazılı olmayan yani sözlü geleneğe dayalı bir şekilde nesilden nesile aktarılıyordu. Merkezi iktidarların bu kitleler üzerindeki baskısı ve zaman zaman gerçekleşen sürgünlerin yarattığı olumsuzluklar yaşamlarının her alanına yansımış, örneğin Cem ayinleri büyük bir temkinle ve gizlilik içerisinde yapılır olmuştur.²⁰⁸ Bu gizlilik de zaman içerisinde toplumun Sünni kesimiyle keskin bir ayrılığa vesile olarak, aynı zamanda Alevi toplumuna karşı atılan iftira ve yalanların halk arasında yayılmasına sebep olmuştur.

²⁰⁷ CANDAN, Ergun, “Türkler’in Kültür Kökenleri”, Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, s. 317

²⁰⁸ YAMAN, Ali; “A’dan Z’ye Alevilik Nedir?”, Ufuk Yayınları, İstanbul, 1999

Alevi Yol ve Erkanının günümüze ulaşmasının ikinci kaynağı ise yazılı kaynaklardır. Ancak bu kitlelerin sosyal yaşamlarının doğal bir sonucu olarak, sahip oldukları yazılı eserler de oldukça sınırlıdır. Alevi köylerinde yaptığımız araştırmalarda, daha çok dede evlerinde nefeslerin ve deyişlerin yer aldığı kitaplar (Cönkler), Menakıb-ı İmam Cafer-i Sadık, Hutbe-i Düvaz-deh İmam/Menakıb-ı Seyyid Safi, “Küçük Buyruk” olarak da bilinen “Dergah-ı Ali’de Seyyid Abdülbaki Efendi’nin Erenlere Muhib olan Temiz İnançlı Müminlere Gönderdiği Mektup” başlıklı bir kitapçık, Makalat-ı Hacı Bektaş Veli ve Vilayet-name adlı el yazması (Osmanlıca) eserlerin varolduğunu biliyoruz. Oysa Sünni kesimler yüzyıllara yayılan zaman sürecinde medreseler ve şeyh-mürid ilişkisi çerçevesinde birçok eğitim kurumlarına sahip olmuş, bu şekilde yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bektaş dergahları eğitim faaliyetleri ve araçları bakımından da, ocakzade dedelere bağlı Aleviler’le kıyaslanmayacak ölçüde kurumsallaşmış idiler. Dergahlarda yüzlerce cilt eser bulunurken Alevi köylerinde sadece Dede evlerinde elyazması kitaplar bulunurdu.²⁰⁹

Alevilerde inanç ve ibadet anlayışının kendine özgü yönleri bulunmaktadır. Bu anlayışın temeli biçimden çok özü esas almasına dayanır. Biçimsel anlamda ibadetin bir araç, olgun insan olmanın ise esas amaç olduğu kabul edildiğinden Cem’lere katılmak, oruç tutmak yetmez. Eline, diline, beline bağlı olmayan, en kutsal varlık olan insanı sevmeyen, olgunlaşmamış insanların ibadetlerinin de boşuna olduğuna inanılır. Bu kişiler Cem törenlerine alınmadıkları gibi toplumdan da dışlanırlar.

Alevi inancının temeli Hak-Muhammed-Ali sevgisine dayanır. İkinci bir önemli olgu da Ehl-i Beyt sevgisidir. Kelime anlamı ev halkı demek olan Ehl-i Beyt, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den oluşmaktadır. On iki İmamlar ise, Alevilerin Hz. Muhammed’den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın soyundan gelen kişilerdir. On iki İmamların adları sırasıyla şöyledir; İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri ve İmam Mehdi. Tevella ve teberra anlayışı da bu insanlara duyulan sevgiden kaynaklanır. “Tevella”,

---

²⁰⁹ YAMAN, Ali; “A’dan Z’ye Alevilik Nedir?”, Ufuk Yayınları, İstanbul, 1999

Ehl-i Beyti, On İki İmamlar'ı, On Dört Masumlar'ı, On Yedi Kemerbestler'i ve onların yolundan gidenleri sevenleri sevmek, teberrâ ise onları sevmeyenleri sevmemektir.

Alevilik'te bir diğer temel inanç motifi olan Dört Kapı Kırk Makam şeklindeki Kâmil (olgun) insan olma ilkelerini ise Hacı Bektaş Veli'nin "Makaalat" adlı eserinde görmekteyiz. Anadolu Aleviliğinin temel kavramı ve felsefesi bu Dört Kapı'da somutlaşır. Dıştan öze doğru gidişte, dört aşama (kapı) olduğu vurgulanır.²¹⁰ Dört kapıdan amaç benlik'in yok olmasıdır. Birlik bu kapıları aşmakla sağlanır.²¹¹

Bu dört kapının her birinin ayrıca on'ar makamı vardır. Birinci kapı olan Şeriat Kapısı'nın makamları; iman etmek, ilim öğrenmek, ibadet etmek, haramdan uzaklaşmak, ailesine faydalı olmak, çevreye zarar vermemek, peygamberin emirlerine uymak, şefkatli olmak, temiz olmak ve yaramaz işlerden sakınmaktır. İkinci kapı olan Tarikat Kapısının makamları; tövbe etmek, müridin öğütlerine uymak, temiz giyinmek, iyilik yolunda savaşmak, hizmet etmeyi sevmek, haksızlıktan korkmak, ümitsizliğe düşmemek, ibret almak, nimet dağıtmak ve özünü fakir görmektir. Üçüncü kapı olan Marifet kapısının makamları; edepli olmak, bencillik, kin ve garezden uzak olmak, perhizkarlık, sabır ve kanaat, haya, cömertlik, ilim, hoşgörü, özünü bilmek ve arifliktir. Dördüncü kapı olan Hakikat kapısının makamları ise; alçakgönüllü olmak, kimsenin ayıbını görmemek, yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek, Allah'ın her yarattığını sevmek, tüm insanları bir görmek, birliğe yönelmek ve yöneltmek, gerçeği gizlememek, manayı bilmek, sırrı öğrenmek ve Allah'ın varlığına ulaşmaktır.²¹²

Bunların dışında Anadolu Alevileri'nin hayat biçimlerini düzenleyen bir başka unsur da, "Eline-Diline-Beline" hakim olma kuralıdır. Bu üç unsur, Aleviler'in yaşamları boyunca uymaları zorunlu ahlak sisteminin adeta simgesidir. Gerçek insan ve gerçek İslam olabilmek, ancak Eline- Diline- Beline sağ ve sahip olmakla, yani edepli olmakla gerçekleşebilir. Görgü Cemi'nde Talib'in beline bağlanan "Tığ-bend" kuşağına üç düğüm atılır. Bunların anlamı, "Allah-Muhammed-Ali"nin

²¹⁰ ZELYUT, Rıza; "Öz Kaynaklarına Göre Alevilik", Anadolu Kültürü Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1991, s. 34

²¹¹ BİRDOĞAN, Nejat; "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik", Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 309

²¹² YAMAN, Mehmet; "Alevilik (İnanç, Edeb, Erkan)", Yayınevi yok, 2. Basım, İstanbul, 1993, s. 233-234

simgesi olduğu gibi, "Eline-Diline-Beline" sahip olmak ve kendine güveni olmaktır. Çok güçlü bir ahlak sistemi geliştirmiş olan Alevilik'te, ahlâk dışı bir davranışta bulunan kişi, yol dilinde “düşkün” sayılır ve toplum dışına atılır. Zira, kişi kendisine hoş gelmeyi, başkasına yapmamalıdır.²¹³

Nejat BİRDOĞAN, “Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik” adlı eserinde Anadolu Aleviliği’ndeki törenleri iki bölümde incelemek gerektiğini vurgulamaktadır. Bunların birincisi, katılanlara “Alevi” adını veren “Ali” kavramının anıldığı, o kutsal ve sevgili baskının duyulduğu “Ali”, “On İki İmam”, “Hacı Bektaş Veli” vb. yol ulularının temsilcisi olan “pir”in katıldığı dinsel törenlerdir. İkinci tip törenler ise yılın belirli günlerinde, birliği sağlama amacına yönelik adak kurbanlarının kesildiği törenlerdir.²¹⁴

Birinci dinsel törenlere örnek olarak “Cem Töreni”ni verebiliriz Alevi yolunun temellerinden olan Cem Töreni; çok karmaşık bir uygulamadır. Bu uygulama, genelde dinsel niteliklidir ama insanların hem tapınma işlevini, hem ruhen yenilenme, yıkanma eylemini, hem de toplumsal ve bireysel sorgulama işini kapsar. Cem yapılırken müzik ön plandadır. 12 Hizmet adı verilen ve 12 imamlara saygıyı da kapsayan uygulamalar sırasında şiir, müzik ve semah gündeme gelir. En önemli yanlardan birisi de Alevi insanların bu Cem’lerde dünya işlerinin sorgulanmasıdır. Cem’ler, özellikle Osmanlı devleti zamanında, Alevi halkın mahkemeleri gibi de çalışmışlardır. Aleviler sorunlarını çözmek için asla Osmanlı devletinin mahkemelerine gitmemişlerdir. Bu yola başvuran birisi düşkün sayılır ve toplumdan dışlanırdı. Gerek kişisel sorunlar, gerek çözülemeyen ailevi sorunlar, gerekse kişinin topluma karşı sorunları; Cem’de görüşülür, çözüme bağlanırdı.²¹⁵

Cem, Alevilikte en önemli dinsel törenin (ibadetin) adıdır. Cem'e ayrıca; Ayin-i Cem (Cem ayini), Ali Cemi, Görgü Cemi, İçeri Kurbanı da denir. Kış aylarında, özellikle Cuma akşamı başlaması kuraldır. Cem'de On İki Hizmet ve bu hizmetlerin ayrı ayrı sahipleri vardır. Her Alevi yılda bir kez görgüden geçer, hal ve gidişatının muhasebesini yapar, ikrarını tazeler ve topluma hesap verir. Kendilerinden şikayetçi olanları Cem'de bulunan canlar haklı görürlerse, şikayet

²¹³ a.g.e, YAMAN; s. 237

²¹⁴ BİRDOĞAN, Nejat; “Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik”, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 322-323

²¹⁵ ZELYUT, Rıza; “Öz Kaynaklarına Göre Alevilik”, Anadolu Kültürü Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1991, s. 182

edilenler onları razı etmek zorundadırlar. Kimseyle küsülü, dargın ve kavgalı kalamazlar. Birine hakları geçtiyse, ya da başkasının hakkı kendisinde kaldıysa hesaplaşır ve helallik alırlar. Barışmadıkça görgüleri yapılmaz. Yıllık görgüden geçen talipler, aynı zamanda daha önce yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere tövbe ederler. Görgüden geçtikten sonra manen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra Cem'e katılanlar, görgü-sorgudan geçerek temizlenmiş olanların kurban lokmasını yiyebilirler. Düşkünler (haksız yere keyfi olarak eşini boşayan, haram kazanç sağlayan, yalancı şahitlik yapan, nefesine hakim olmayan, hırsızlık yapan, adam öldüren, vergi ve askerlik borcu gibi vatan borcunu ödemeyen, annesine babasına evlatlık görevini yapmayan, insanlara zarar veren, komşusunu inciten, işçi ve yetim hakkı yiyenler) Cem'e alınmazlar. Böylece Cem halkı (Alevi toplumu) zararlı insanlardan, yaramazlardan arınmış olur.²¹⁶

Aleviliği diğer inanç sistemlerinden ayıran en önemli özellik de budur. Dünya işleri dünyada halledilir. Kul, öte dünyaya ait işlerini Tanrıya borcunu yerine getirmeden ölse bile bu onun sorunudur. Fakat bu dünya işlerini ve kul borcunu ödemek zorundadır. Yoksa toplumsal yaptırım uygulanır, "düşkün" ilan edilip dışlanır. Cem'in bir özelliği de, törene insana karşı borcunu ödemiş insanların girebilmesidir.²¹⁷

Alevi dinsel törenleri "Görgü", "Muhabbet cemi" ve "Abdal Musa" olmak üzere üçe ayrılır. Görgü cemi yıllık dinsel törendir. İnanca göre bir yıl içinde yapılanların hesabı verilir. Muhabbet cemleri herhangi bir fırsat nedeniyle bir araya gelindiğinde yapılan cemlerdir. Abdal Musa ise görgülerin sonunda ya da görüm yapılmadığı yıllarda tüm toplumu birlikte tutmak amacıyla bir akşam içine sığdırılan dinsel törenlerdir.²¹⁸

Cem, köylerde büyükçe bir evde, varsa Cemevi'nde; günümüzde kentlerde yine ya müsait bir yerde, ya bir salonda ya da Cemevi'nde yapılır. Cem'in Dede tarafından açıldığını herkese (köylerde bütün köylülere) bildirmek için On İki Hizmet'ten biri olan peyikler gönderilir. Bütün talipler Mürşid, Pir, Rehber huzuruna

²¹⁶ YAMAN, Mehmet; "Alevilikte Cem" Ufuk Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 7

²¹⁷ ZELYUT, Rıza; a.g.e., s. 183

²¹⁸ BOZKURT, Fuat; "Semahlar", Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 1995, s. 31

davet edilir. Bu daveti duyan canlar, Musahibi ile buluşur. Herkes evinde tertemiz yıkanıp en temiz elbiselerini giydikten sonra ev halkı ve Musahibinin ev halkı ile birlikte, Dedenin belirttiği gün ve saatte Cem'e katılırlar. Gözcü tarafından taliplerin yoklaması yapılır, hasta ve mazereti olanlar meydana çıkarılır. On İki Hizmet sahiplerinin de görevleri başında olup olmadıkları kontrol edilir. Meydan postundan önce "Mürşid postu" serilir. Mürşid, postun duasını yapıp, postuna oturur. Akşam saat sekiz sıralarında herkes eşleri ve Musahipleri ile "Hak Meydanı" olarak kabul edilen Cemevi'ne gelmeye başlar ve gelirken lokma (kuruyemiş, meyve, çörek, kömbe, baklava, helva gibi yiyecekler) getirirler. Musahipler ve eşleri Cemevi'ne gelince, Meydan'da Dâr'a durup, lokmalarının (niyaz) duasını alırlar. Duadan sonra talipler lokmalarını görevliye teslim edip diz üzeri gelerek meydana niyaz (secde) ederler. Genellikle talip Dede'ye veya post'a niyaz eder. Bunun anlamı: Hem "Ademe secde" hem de cemaatte bulunan bütün canlarla görüşmek, onlara saygı ve sevgi göstermektir. Cemevi'ne gelen canlar, Gözcü'nün göstereceği yere yaş sırasına göre kurulmuş saflara otururlar. Musahiplerin eşleri ise Cemevi'nde kendileri için ayrılmış bölüme otururlar. Erkekler, yönü Dede'den tarafa gelmek üzere orta yerde büyükçe bu boşluk bırakarak daire (halka) oluşturacak biçimde otururlar. Burada herkes birbirine dönüktür. Böylece 'Tarikat Namazı (Tevhîd Halkası) duvara bakarak hocanın arkasında değil; Cemal'e, Didar'a (Cenab-ı Hakkın iyilik ve güzellik sıfatının belirttiği Adem'in yüzüne) bakarak kılınır.²¹⁹ Yörelere göre çeşitli farklılıklar gösterse de Cem Töreni genel olarak şu sıraya göre yapılmaktadır:

1. On İki Hizmet sahipleri Cem'de gerekli araç ve gereçleri tamamlarlar.
2. Cemaat, Cemevi'nde toplanır.
3. Dede, usulünce Cemevi'ne girip postuna oturur.
4. Dede, canlara eğitici bir konuşma yapar.
5. Zakirler, sazla deyiş çalıp söyler.
6. Süpürge (car) çalınır.
7. Post (seccade) serilir.
8. Dargınlar barıştırılır, sorunlar çözümlenir, canlardan rızalık alınır.
9. On İki Hizmet sahiplerinin duaları verilir.
10. Çerağ (delil) uyandırılır.

---

²¹⁹ YAMAN, Mehmet; "Alevilikte Cem" Ufuk Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 8-9

11. Tezekâr (ibriktar) tarikat abdesti aldırır.
12. Kurban ve lokmaların duaları verilir.
13. Dede, yol-erkan konusunda canlara bilgi verir.
14. Gerekirse kısa bir dinlenme arası verilir.(Mola)
15. Cem mühürlenir (SECDE yapılır).
16. Üç Düvaz İmam okunur (SECDE yapılır).
17. Üç Tevhîd çekilir (SECDE yapılır).
18. Miraçlama okunur, Kırklar Semahı yapılır.
19. İstek semahları yapılır.
20. Sakka suyu dağıtılır.
21. Mersiyeler okunur.
22. Lokma ve Kurban(Sofra) hizmeti sunulur.
23. Lokmalar yenilip sofraya duası edildikten sonra Dede "Duran oturan..." duası verir. Bundan sonra da şu hizmetler yerine getirilir: Süpürge çalınır, post kaldırılır, On İki hizmet sahiplerinin duası verilir, Çerağ dinlendirilir ve Cem ibadeti sona erer.²²⁰

Yine yılın belirli günlerinde, birliği sağlama amacına yönelik adak kurbanlarının kesildiği törenlere örnek olarak da, kış aylarında Abdal Musa Lokması adı verilen töreni gösterebiliriz. Abdal Musa Lokması için evler dolaşarak lokmalar toplanır, kurbanlar kesilir, Cem yapılır, ertesi gün pişen lokmalar dağıtılır. Anadolu Alevileri'nde Abdal Musa lokmasının topluma yararlı olacağına, ürünlerin bereketli olacağına inanılır.²²¹

Bunların dışında Alevi'ler Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin anısına yüzyıllardır Muharrem ayında oruç tutarlar. Muharrem'in birinci günü başlanan oruç On iki İmamlar aşkına on iki gün tutulur. Muharrem Orucu sırasında Hz. Hüseyin'in susuz şehid olması anısına su içilmez, kurban kesilmez, traş olunmaz. Şubat ayında ise üç gün Hızır Orucu tutulur.

Alevi-Bektaşî kültürünün en önemli inanç motiflerinden biri de dedelik kurumudur. Dedelik kurumunun kökeni, geleneksel açıyla soy konusuna dayandırılarak salt İslâm kaynaklı değerlendirilmeye çalışılsa da, tarihsel ve

²²⁰ a.g.e., s. 11-12

²²¹ YAMAN, Ali; "A'dan Z'ye Alevilik Nedir?", Ufuk Yayınları, İstanbul, 1999

sosyolojik veriler bunun doğru olmadığını gösterir. Anadolu'da bugün yaygın olan saz geleneği, kadınlı erkekli törenler ve bu törenlerde yapılan “semâ” adı verilen dinsel danslar gibi “dedelik kurumu” da İslâmiyet öncesi Türk toplumuna dayanmaktadır. Bunların kökenini salt İslamiyet içerisinde aramak boşunadır. İslam'ın doğduğu yer olan Arabistan ve diğer İslam ülkelerinde ne sazı, ne kadınlı erkekli yapılan dinsel dans olan semahı, ne de kadınlı erkekli ibadet olan “Cem” törenlerini göremeyiz. Kökeni İslam öncesine dayanan bu unsurları, Türkler, İslâmi şekiller altında yaşatarak İslâm dinine kazandırmışlardır. Dedelik kurumunu anlayabilmek için, eski Türklerde benzeri görevleri yerine getiren Kamlarla (Şaman/Baksı) karşılaştırmak gerekir.²²² Ali YAMAN'ın da dikkat çektiği dedelik ve Şaman gelenekleri arasındaki benzerlikleri ise şöyle sıralamak mümkündür.

Anadolu'da Dede olmanın koşullarından biri “dede” soyundan gelmektir. Daha önceki konularda da değindiğimiz gibi Şamanlarda da Şaman soyundan gelmek gerekir. Bu olgunun dışında, seçiliş biçimlerinde, giydikleri giysilerde, gördükleri hizmetlerde, üstlendikleri görevlerde kendilerine gösterilen saygı ve sevgi, bu kadar zaman geçmesine karşın hâlâ büyük bir benzerlik gösterebilmektedir. Şamanlar gördükleri hizmet karşılığı, bazı oymaklardan yıllık ve ayından sonra gönüllerinden kopan küçük armağanlar alırlar. Günümüzde Dedeler de, yaptıkları hizmet karşılığı “hakullah” ya da “çırılık” denen para ya da mal alırlar.²²³

Dedeler de Şamanlar gibi tümüyle belleğe dayanarak zengin halk şiiri, nefesler, deyişler, dualar, Alevi-Bektaşî kültürüyle ilgili konuları, sözlü halk edebiyatı geleneğini kuşaktan kuşağa aktaran iletişim organlarıdır. Şamanlar gibi Dedelerin de hastalıkları iyileştirdiğine, birtakım kerametler gösterdiğine inanılır.²²⁴

²²² YAMAN, Ali; “Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri”, İÜ SBE, Siyasi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 44

²²³ <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>

²²⁴ ŞENER, Cemal; “Şamanizm”, Ad Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 77

2. SEMAHLAR

Alevi-Bektaşî inanç sisteminin içerisinde yaşatıldığı en önemli ritüel olan Cem'lerin ayrılmaz bir parçası da hiç kuşkusuz semahlardır. Gerek figür özelliklerinin sembolize ettiği ifadeler, gerek müzikal yapıları, gerekse söz içerikleriyde semahlar, Alevi-Bektaşî inancının olduğu kadar geleneksel Anadolu halk kültürü ve Orta Asya Türk geleneklerinin de içerisinde barındığı bir sentez olarak ortaya çıkmaktadır.

Alevi-Bektaşî topluluklarının geneline bakıldığında, bu insanların inançlarını ve kültürlerini pek çok alanda özellikle semahlar aracılığıyla ifade ettikleri görülmektedir. Semahlar gerek Cem törenlerinin ayrılmaz bir parçası oluşu, gerekse diğer alanlarda Alevi-Bektaşî kültürünü sembolize etmesi açısından Alevilik içerisinde çok önemli yeri olan bir olgudur.

Türkiye'nin kimi yörelerinde, yöresel ağızlara göre semah, zamah, samah, semağ biçimini alan "semah" sözcüğün aslı semâ'dır.²²⁵ "Sözcük aslında sm kökünden sam ve sim gibi bir mastar olup işitmek, duymak, dinlemek işitilen söz, iyi şöhret ve iyi anlama, şarkı dinleme ve mecazen şarkı, nağme, raks, vecd, üns meclisi ve nihayet yan dini mahiyette çalgılı, şarkılı ziyafet gibi türlü anlamlara gelmektedir. Sonradan kazanmış olduğu raks maddesi de musikinin doğal bir sonucudur.²²⁶

"Semâ" köküne dayanan sözcük Türkçe'de "semâ" ve "samah" biçimlerinde iki ana söylenişe ayrılır. Her söyleniş birbirinden ayrı iki oyun biçiminin adı olur. Semâ Mevlevî, samah ise Alevilerin dinsel oyununun adıdır. Mevlevî tarikatında sözcük kökenine bağlı kalmıştır. Bu biçim yazı dilimize de girmiştir, "samah" sözcüğü ise son dönemlere değin sözlüklerde bile yer almayacak ölçüde yazı dilinden uzak kalmıştır. Halk, sözcüğün asıl söylenişini değiştirmiş, zamanla "Semah" biçimine sokmuştur.²²⁷ Bundan dolayı asıl kaynağı "samah" olan kelime bu çalışmada günümüz Türkçe'sinde halk arasında da en çok kullanıldığı biçimiyle "semah" olarak kullanılmıştır ve genel bir bütünlük sağlaması açısından diğer

²²⁵ BİRDOĞAN, Nejat; "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik", Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 445

²²⁶ İslam Ansiklopedisi, TDVY., C.10, İstanbul, bkz. "Sema" maddesi.

²²⁷ BOZKURT, Fuat; "Semahlar", Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 1995, s. 19

araştırmacı ve yazarlardan yapılan alıntılardaki “samah” kelimesi de onların da hoşgörülerine sığınarak “semah” olarak değiştirilmiştir.

Bir diğer hususu da daha hemen başlangıçta belirtmek ve düzeltmek gerekmektedir. Bu çalışma sırasında yapılan saha araştırmaları ve kaynak taramalarında ortaya çıkan ve Alevi-Bektaşî topluluklarının semahları ifade ederken kullanmadıkları, aksine bu ifadeleri kullananları da hoş karşılamadıkları “semah oynama”, “semah oyunu” “semah dansı” gibi tabirler ne yazık ki birçok yazar ve araştırmacının eserlerinde kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminin en önemli yapı taşlarından biri olan “semahlar” dinsel ve mistik nitelikleri ve ibadetin bir parçası olmasından dolayı diğer halk oyunları ile önemli farklılıklar taşırlar. Sadece bu özellikleri bile semahların zeybek, horon, halay vb. örneklerden ayrı olarak tasnif edilmesi için yeterli bir sebeptir. Bundan dolayı Alevi-Bektaşî’lerin kendi ifadeleriyle “semah oynanmaz, semah dansı yapılmaz, semah dönülür”. Yani yapılan semah icralarını "semah dönme" şeklinde ifade etmek diğer söylemlere göre daha doğru olacağı için yararlanılan kaynaklardan bu araştırmaya taşınan bölümlerde ilgili yerlerde “semah dönme” ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle bundan önceki kaynaklarda gözden kaçtığı görülen bu hususa en azından bu araştırma içerisinde dikkat çekilmiş olacaktır.

Şimdiye kadar semahların kökeni üzerine iki ana görüş ileri sürülür.²²⁸ Bu iki görüşün birincisine göre semahlar “İç Asya inançlarından gelir”, ikinci görüşe göre ise “semahlar kaynağını İslam’dan alır”.

Bilimsel açıdan semahların İç Asya töre ve inançlarından kaynaklandığı görüşü daha yaygındır. Son yıllarda söz konusu görüşü doğrulayan kimi ciddi incelemeler de yayınlanmıştır. Elsa Krohn'a göre derviş dansları, Asyalı Şaman dansları, Asyalı kâfirlerin dansları ile Tibet'teki kutsal dansların ortak özelliği şudur: Danslar gittikçe artan bir coşku ile yükselir. Bir evrenin sonunda kesilmeye, bitkinliğe varır. Grenard ise İslam'daki derviş dansları ile Tibet'teki dansların benzerliğine değinir. Verilen bilgilere göre Tibet sınırında dolaşan dilenciler de fırl fırl dönerek oynarlar.

---

²²⁸ a.g.e., s. 35

Tavırları ve yüz ifadeleri de dervişlerinkini andırır.²²⁹ Asya'nın bu töreni günümüzde değişik bölgelerde değişik biçimlerde de ortaya çıkmaktadır.

Semahların eski dönemlerdeki izleri oldukça belirsizdir. Eldeki kimi veriler semahların İsa'dan önceki yıllarda dönüldüğünü gösterir. Bizans ve Çin kaynaklarının verdikleri bilgilere göre Hun ve Göktürkler eski çağlarda semahları andıran oyunlar oynarlar.²³⁰ İ.S. 568'de Göktürk hanlığını ziyaret eden Bizans elçisi Zemarkos böyle bir oyunla karşılaşır. Göktürkler çalidan ateş yakmışlardır. Bizanslılarca anlaşılmaz, Göktürk diliyle birtakım saçma şeyler homurdanırlar. Ziller, trampetlerle olağanüstü bir uyum sağlamışlardır. Gürültü gittikçe artar. Sonunda kötü ruhları ortadan kovmak için yanmakta olan dalların çevresinde bağırarak fırdolayı dönerler.²³¹

"Miladi 6-7. yy.da Çin kaynakları, Göktürklerin, bir ayak ile, hareketli bir mihver teşkil eden bir top üstünde durarak, muvazene için kollarını yana kaldırıp diğer ayakla fırtına gibi döndüklerini anlatır. Bu raksın milat devrinde de mevcut olduğu, İç Asya göçebelerinin kadim ili olan Şimali Çin'de bir mezar duvarındaki tasvirlerden bilinir. Rakkas, sağ ayağı ile bir top üzerinde muvazene kurmuş, sol ayağı arkaya uzanmış biçimde sanki dönmektedir. Açılmış kollarının yenleri uçuşur gibidir. Rakkasın önünde bir diz üzerine çökmüş musikişinas davul çalmaktadır. Çok çeviklik isteyen Göktürk dansı ve ona benzeyen Kengeres ili raksları, M.S. 7-8. y.y.da Çin sarayında da temaşa ediliyordu. Göktürk raksı, Çin tarihlerinde adı Çin yazısı ile muhtelif şekilde Ya-loq-Şan veya Al-Lo-Şan diye geçen bir alp ile birlikte anılıyordu. Al-Lo-Şan bugünkü Şimali Çin'deki Göktürk boylarından birine mensup, kam ve efsunkâr olduğu rivayet edilen bir hatunun oğlu idi. A-Lo-Şan'ın daha pek genç iken Çin fağfuru önünde kasırğa gibi dönerek Türk usulünde raksı Çin'de unutulmaz bir hatıra bırakmıştır."²³²

Bu rakslardaki dönüşleri Çin ozanlarının dizeleri şöyle ifade etmektedir.
*"Döne döne raks eden yabancı kızlar, döne döne raks eden yabancı kızlar...
 Gönlünüz sanki bir saz, elleriniz birer dümbelek. Sazlar ve dümbelekler çalınca*

²²⁹ AND, Metin; "Oyun ve Bügü", Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1974, s. 115

²³⁰ EBERHERD, Wolfram; "Çin'in Kuzey Komşuları" Çev. Nihat Ulutuğ, TTK, Ankara, 1942, s. 70-81

²³¹ LIGETI, Louis; "Bilinmeyen İç-Asya 1", Çev. Sadrettin Karatay, TDKY, Ankara, 1970, s. 78

²³² ESİN, Emel; "Sema", *Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 30, İstanbul, Aralık 1974, s. 12-13

kollarınızı açtınız. Döne döne, durmadan dönerek, kar fırtınası gibi tek ayak üstünde sola ve sağa hiç durmadan bin kere döndünüz." ve bir başka Çin ozanı da "Güzde daldan düşüp titreyen yaprak gibi, kış rüzgarına tutulup döndüler. Sanki, gök kuşağı gibi bir hafif kumaş idiler. Gökte fırtınalı bir rüzgar gibi döndüler."²³³ der. Çin'deki Türk kızlarının bu çok hızlı dönüşlerini bugünkü semahların yeldirmesi dışında düşünemeyiz. Gerçekten semahlardaki yeldirmelerin temelini bu çok hızlı dönüşler oluşturur. İlk Araplar, Türk hakanını Şaman törenleri yaptırarak, Kamların ön-bililerine (kehanet) göre ülkesini yönetir gibi göstermişlerdir.²³⁴

"Moğollar, Müslümanlığa eğilimli görününce Müslüman ve Müslüman olmayan Türklerle Moğollar arasındaki yakınlık arttı. Bu işte özellikle Türk sufileri ön ayak oldular. Bu tür şeyhlerin musiki ve davul sesleri altında Türkçe ölçülü şathiyyat, yani saçma sapan sözlerle hikmet ve dini karıştırarak şiirler söylemeleri, yarı deli olmaları Şaman Kam'larının ayinleri ile hemen hemen birdi. Hanlar bu tür Türk şeyhlerini ordalarına kabul ettiler. Abaka Han, Aybek Baba'yı çok beğenirdi. Oğlu Tekudar Ahmet Han ise, Abdurrahman Baba'yı kendine pir edinerek ona 'baba' diye hitap etti. Arran'da yaşayan İşan Mengli isminde bir Türk şeyhi ile pek canciğer oldu. Kışın Arran'da kışlarken şeyhin derme evini kendi ordasına pek yakın diktirir ve onun evine giderek semâ (yani şarkılı ve musikili zikir) ile meşgul olurdu. Türk-Moğol Tekudar, İslamı kabul ederek Ahmet adını aldı. Hususi hayatını sarayında semâ sahneleri yaptırmak ve bizzat kendisi musiki ile iştigal ederek geçirdi."²³⁵

Görüldüğü gibi Türk-Moğol egemen ve uydularının Müslümanlığa girişlerinde ön yapıyı müzikli tapınma oluşturmaktadır. Müslümanlığın tutucu yanlarıyla ve salt, namaz, oruç koşullarıyla pek ilgilenmeyen Türk toplumu, tapınmasında yolak (tarikât) kurallarına ve bu yolakların da güzel sanat ve eğlence yönüne yakın görünmektedir. Öteden beri getirdikleri tapınmalarındaki ya da törenlerindeki raks alışkanlıklarını yeni dinlerinde de sürdürmektedirler.²³⁶

Bütün bu dans/raksların en yalın biçimi "deveran"dır. Burada ilkellerin "büyüleyici daire" bezekleriyle karşılaşılır. Dairenin özelliği bir şeyi kuşatmak yolu

²³³ a.g.e. , s. 36

²³⁴ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 447

²³⁵ TOĞAN, Zeki Velidi; "Umumi Türk Tarihine Giriş", Enderun Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 254.

²³⁶ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 448

ile "onun gücünden yararlanmak ya da kendi gücünü teslim etmektir." Ateş, ağaç, kutsal taş, mağara önü, su başı v.b. gibi yerlerde de yapılan tavafların, anlamı, bu kutsal gizliliklerin gücünün bir kısmını insan ögesine sızdırmaktır. Eski Ahid'de (2.Sam.6,14) Davut hakkında anlatılan öyküde şunu görüyoruz; "Ve Davut, Rabb'in önünde bütün kuvvetiyle dans ediyordu." Metinden anlaşılacağı gibi Kral, İsrail'in kutsal yeri olan "Rabb'in Sandığı" çevresinde dans edip bu sandığı yeniden kuvvetle doldurmuştur. Tanrıları sevindirmek ve kendilerine en güzel armağanları sunmak için insan, tanrı heykellerinin önünde dans etmiştir, bu danslar da bir tür kurban sayılabilir Eski Mısır'da, Yunanistan'da geçerli olan bu gelenek, Hindistan ve Endonezya'da bugün de sürmektedir.²³⁷

Oysa ki raks/dansın daha çok göze çarpan yanı, insanı coşkunluğa ve kendinden geçiše getirecek yanıdır. Onun bu özelliğinden ilkel insanların dinlerinde yararlanılmıştır. En ünlü örneği, Şamanların rakslarıdır. Yalnızca böyle bir raksın, sonunda Şaman, doğa üstü güçlerle ilişkiye girebilir. Sibiryaya toplulukları gibi, Amerikalı Kızılderililer de (Özellikle Kalifornia'nın yerlileri olan Hupa'lar) törenlerinde bu ekstatik rakslara büyük önem vermektedirler. Eski İsrail'deki Peygamber cemaatleri, bu tür rakslarla coşmuşlardır. Bu tür dönmeli danslarda kişinin kendini yer çekiminden kurtulmuş ve hafiflemiş olarak duyumsaması doğaldır. Coşku da bundan ileri gelir. Coşkuya yer veren dinlerde böyle danslara rastlamamız da bu yüzdendir. Av tanrıçası Artemis'in törenlerinde, önce ölen sonra yeniden dirilen genç Tanrı Attis'in onuruna yapılan törenlerde, dağlardan dans ederek inen Dionysos'a aşık olan kadınların temsilcisi olan törenlerde hep bu tür dansları görmekteyiz. Eski Hıristiyanlığın çevresinde gelişen ve ondan esinlenen Gnostiklerde, Mandaen'lerin törenlerinde bile bu danslarla karşılaşılmaktadır.²³⁸

“Türk oymakları Türkistan'da olduğu gibi Azerbaycan'da ve Anadolu'da da ancak kendilerinin anlayabildikleri Türk şeyhlerini pir olarak tanımışlar ve dinsel işlerini ancak onlardan öğrenmişlerdir. Sultanların da örneğin; Sahabettin Suhraverdi Maktul gibi semâ ve raks törenleri düzenleyen şeyhlere ilgi göstermeleri,

²³⁷ BİRDOĞAN, Nejat; “Anadolu Aleviliği’nde Yol Ayrımı” Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 254

²³⁸ a.g.e., s. 254

kendilerinden cidden ayrılmış buldukları Türkmenlerin ruhuna uymak gereksinimi ile açıklanabilir.”²³⁹

Bir diğer varsayım olan semahların İslam’dan kaynaklandığı görüşü ise bir takım söylencelere dayanır. Semahlarla ilgili dört söylence saptanır.²⁴⁰ Bu söylencelerden en dikkate değer olanı ise bir önceki bölümde İmam Cafer Buyruğu’ndan alarak naklettiğimiz Kırklar Cemi söylencesidir. Ancak İslamiyeti seçen diğer toplumlarda semahlara rastlanmaması ve özellikle İslamiyetin çıkış yeri olan Arap Yarımadası’nda müzikli, çalgılı ve kadın-erkek birlikte yapılan bu tip dinsel nitelikli tören ve dansların yaygın olması bir yana tamamen haram kabul edilmesinden dolayı bu tezin günümüzde geçerliliğini kaybettiğini görülmektedir.

İşte bu aşamada semahların kökenini İslamiyet’e dayandıranlarla, Orta Asya Türk İnançları ve Anadolu’nun geçmiş dönem inanç kaynaklarında olduğu tezini savunanlar arasında önemli sayılabilecek bir fikir ayrılığı oluşmaktadır. Çünkü, semahların İslamiyet kökenli olduğunun savunulmasına kaynaklık eden (Kırklar Cemi örneğinde de olduğu gibi) tüm bilgiler bir takım halk söylencelerine dayanmaktadır. Bu olguya Nejat Birdoğan’ın “Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı” adlı kitabında şöyle dikkat çekilmektedir.

“Her kutsal inançta olduğu gibi Alevi inancında da halkın kimi söylencelere rağbet etmesi bilimle ters düşmektedir, bu inanışları önleme olasılığı yoktur. Önlemeye de gerek yoktur. Halkın destan yaratma gereksinmesi, büyük sevgi ile birleşince ortaya dinsel mitologya çıkıyor. Özellikle Alevi erenlerinde görülen büyük velayetnamelerin kaynağı da burada yatmaktadır. Alevi inancına göre semahların kaynağı Muhammed-Ali-Miraç ve Kırklar Meclisinde bir tek üzüm tanesinin suyu ile herkesin mest olup semaha durmalarında aranmaktadır. Bunun aslı astarı yoktur. Aleviliği eskilerden beri İslam’a dayamak isteyen işbirlikçilerin uydurmalarıdır. Olayın kökenini gene iki büyük dinsel kurguda, Şaman inancı ile Zerdüşt dininde aramak gerekir. Her iki kolda da tapınma sırasında kadın-erkek bir arada bulunur. Demeler, secdeler birlikte yapılır ve birlikte ateş yöresinde dönülür. Yıllar geçip iki

²³⁹ TOGAN; age., s. 210

²⁴⁰ BOZKURT, Fuat; “Semahlar”, Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 1995, s. 37

kültür çeşitli denemeler, çeşitli coğrafyalarda birbiri ile alış verişlerde bulununca bu dinsel danslar daha zenginleşti."²⁴¹

Semâ (Alevilerde semah), İslam çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde tasavvufçuların ilgisini kazanırken öbür yandan da bunun İslamlıkla bağdaşım bağdaşmayacağı üzerindeki tartışmaları getirmiştir. Sema'dan söz eden kaynaklarda onun içeriği ve biçiminden çok bu ikinci özelliği dile getirilmiştir. Bu nedenle semâ özelliği ile ünlenen Mevlana'dan önceki kayıtlarda böyle bir tapıma biçimine resmi İslamlıkta rastlanmaz. Söz gelimi; İmam Gazali'nin "İhya'Ulum'al Din" yapıtında Semâ'nın kendisinden çok dinsel hükümlere uyup uymadığı tartışılmıştır. Oysa ki Mevlana'nın doğumundan (1207) on altı yıl önce (1191) Halep'de şehid edilen İşraki'lerin şeyhi Şehabeddin Suhreverdi Maktul, cesaretle semâ'nın bir tapınma olduğunu açıklamıştı.²⁴²

Açıklamasını önceki bölümlerde de yaptığımız gibi Asya'da boy gösteren Türk devletlerinde yönetici, hangi dinde olursa olsun, devleti oluşturan topluluklardan Türkmen diye anılan bir kesim, kendi eski yaşantısı ve inancını sürdürmeye devam etmiştir. Sultanlar da Müslümanlığa girseler bile geleneklerini bırakamamışlar ya da büyük halk topluluklarına yaranmak için onlardan görünmüşlerdir. Kuşkusuz büyük topluluklarla Anadolu'ya gelen bu insanlar alışkanlıklarını da birlikte getirmişlerdir. Anadolu'da kurulan beyliklerin birkaçında beylerle halk birlikte raks ederler. Anadolu Selçuklu devletinde ise inançların doğurduğu ayrılık yalnız rakslarda görülmüyordu. Kırsal kesim ve kent kesimi, raksı ayrı ayrı biçimlerle ele aldılar. Ancak kesinlikle bırakmadılar. Düşüncede Sünni kuralları ve Bağdat etkisini taşıyan başlangıçta zikr-i cehr (yani müzikli ve danslı zikir töreni) ve semâ yanlısı olmayan Mevlana Celalettin-i Rumi'nin Tebrizli bir dervişin etkisi ile semâ ve cezb yoluna girmesi, cehri Türk sufilerinin sultanlar yanında makbuliyete geçtikten sonra vaki olmuştur."²⁴³

Mudah oğlu Yahya'nın bir şiirinde "Allah'ın aşkı yöresinde, yaşamım boyunca özlemle dönerim" dediği gibi Hallac-ı Mansur da "kelebeğin چراغ yöresinde

²⁴¹ BİRDOĞAN; a.g.e., 1995, s. 260

²⁴² BİRDOĞAN; a.g.e., 1995, s. 257

²⁴³ KÖPRÜLÜ, Fuat: "Anadolu'da İslamiyet", Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1922, s. 52-68.

dönmesini Tanrısal doğruların yöresinde dönen ruhun simgesi" olarak göstermektedir. Semâ'nın Mevlana'nın yaşamındaki önemini ise burada anlatmaya gerek yoktur. O, dörtlüklerinde anlattığı gibi "İksiz ve sonsuz dost, gönül perdesinde dans ederek görünür de aşıklara semâ'da dönme sanatını öğretir."²⁴⁴

"Bu semâlarda Mevlana ve etrafındakilere has gibi görünen dönme de aslında daha önce mevcut idi. Ayrıca Şams-al Din-i Tebrizi'nin yaşadığı devirde ve muhitte Semâ'nın daha çok rağbet gördüğü ve sonraki devirlere ulaşan özelliklerini kazandığı söylenebilir. Nitekim, Mevlana'nın semâ ve semâdaki hareketlerinin birçoğunu daha önce Irak-ı Acem'de Semâ yapan Şems'ten aldığı malumdur."²⁴⁵

Semâ bir yandan mutasavvıflar arasında beğeni kazanırken, öbür yandan İslamlıkla bağdaşıp bağdaşmayacağı üzerinde durulmuştur. "Nefs havasına uyan halk için kesinlikle haram olan raks ve Semâ, aşk ve tasavvuf erbabı için daima caiz görülmüş, hatta bu hususta birçok risaleler yazılmıştır. Büyük mutasavvıfların birçoğu, ruhlarından kopan bir ihtiyaca uyarak Semâ ederlerdi. Sadrüddin Konevi ve Sa'det-Din Hamevi gibi Mevlana ile çağdaş büyük mutasavvıflar da Semâ ederlerdi. Mevlana'nın şiirlerinde "insana canan visalini hayal ettiren Semâ'nın aşıkların gıdası" olduğuna, onun adap ve erkanına dair birçok parçalar vardır. Sipehsalar Menakıb'ın bir faslı, semâ'nın hakikati adap ve erkani hakkındaki tafsilata ayrılmıştır. Alimlerin bir kısmı sufîyenin semâ'nı terviç ve tecviz ettikleri halde, diğer bir kısmı da son zamanlara kadar onu haram saymaktan vazgeçmemişlerdir."²⁴⁶ Aynı dönemlerde Hacı Bektaş Veli de semahları "*Semâ, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Hakkaki, bizim semâmız oyuncak şey değil. İlahi bir sırdır. Mecazi değildir. O kimse ki semâi bir oyun sayar. O, cifedir. Namazı kılınır kimse değildir.*" sözleriyle ifade etmektedir.²⁴⁷

Kaynaklarda Semâ'nın biçim ve içeriğinden çok bu ikinci konu üzerinde durulmuştur. Semâ sözcüğü Kur'an'da geçmediği için Semâ yandaşları, uygunluğu hadislerle açıklamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan özellikle Mevlana'dan sonra gittikçe gelişen biçimi ile ondan önceki biçimi arasında ne gibi ayrıntılar olduğunu

²⁴⁴ BİRDOĞAN; a.g.e., 1995, s. 256-257

²⁴⁵ İslam Ansiklopedisi, TDVY., C. 10, İstanbul, bkz. "Sema" maddesi.

²⁴⁶ TOGAN; a.g.e., s. 210

²⁴⁷ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 464

bilemiyoruz. Kent kesimi, olasıdır ki geleneksel Türk törenlerinin raksını değiştirerek almıştır. Mevlevi Semâ'nın temeli böylece atılırken kırsal kesim, getirdiği kuralları olduğu gibi Anadolu'da sürdürüyordu.²⁴⁸

Orta Asya'da anayurtta olsun, Çin tutsaklığında olsun, "Türk soyundan gelme Tabgaçlar, Kamlık ayinleri yaptırılırdı. Hükümdar ve soydaşları Çin'de bilinmeyen ve hoş görülmeyen bir tarzda gök ayini sırasında raks ediyorlardı."²⁴⁹ Bu tür raksların bugünkü biçimde semah sayılıp sayılmayacağını, kaynaklar elvermediğinden bilemiyoruz. "Semah" sözcüğü Divan-ı Lügat' it Türk'te geçmiyor. Ancak 13. yüzyılda yaşamış Anadolu mutasavvıf ozanı Şeyyad Hamza'nın 18 dizelik bir şiiri var. O yüzyılda Anadolu'da çokça görülen toplumsal sıkıntılar arasında Kalender, Abdal, Haydari, Babai gibi çeşitli adlar altında her yere sokulan Bâtini inançlı babalardan biri de Şeyyad Hamza'dır. Şeyyadlar ilden ile, ilçeden ilçeye gezen başıboş dervişlerdir. Gerek giysi, gerekse inanç bakımından diğer Bâtini topluluklardan sayılırlar. İşte bu Şeyyad Hamza, bir şiirinde şöyle der: "Moğol hanının ya da hanımının kendisine iyi Arap atına binmiş süslü giyinmiş ve başına da samur börk geçirmiş, elinde güzel bir kargı tutmuş bir 'mugal'ı çapardığını (moğol atlısı gönderdiğini), bunlar için ayağcılar (sakiler) suğrak (içki) verirlerse cırgalan (içkili, raksli toplantı) yapacağını..." Bu deyişte bizi ilgilendiren şey "cırgalan" sözcüğüdür. Cırgalan karşılığındaki semah sözcüğü, bugün de Anadolu'da eş anlamda kullanılmaktadır. Isparta'nın İğdecik köyünde, Niğde'nin Bor ilçesinde, samak, samağ, semah biçiminde, Kayseri'nin Bünyan, Talaş ilçeleri ve köylerinde "düğün yemeği, şölen" anlamında bu sözcükle karşılaşırız. Bu biçimiyle sözcüğün Semâ'dan geldiği açıktır. Samah sözcüğü Burdur'un Yeşilova ilçesinde de "ucunda alev çıkararak yanan değnek, meşale" anlamındadır.²⁵⁰ Sözcüğün kökeni belirsiz. Acaba ateş yöresinde dönen Kam'dan mı, yoksa Şaman inancındaki Türklerin ateş yöresini dolanmalarından mı esinlenmedir, bilemiyoruz. İlk Semâ türünün, ateş yöresini dolanmak biçiminde olduğunun bir kanıtı da Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde yer almaktadır. "*Hacı Bektaş Veli'nin abdallarla Hırka Dağı'na gidişi sırasında abdallara Hazreti Pir, 'tez varın ateş yakın' dedi. Abdallar, etraftan*

²⁴⁸ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 450

²⁴⁹ ERÖZ, Mehmet; "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik", Otağ Matbaacılık, İstanbul, 1977, s. 318

²⁵⁰ Derleme Sözlüğü, TDK Yayınları, C. 10

çer-çöp yığdılar. Ateşlediler. Hünkâr, ateş yanınca coşup semaha girdi. Abdallar da ona uydular. Kırk kere ateşi dolandılar."²⁵¹

Yine Hacı Bektaş Veli 'Velayetname'sinde semah bahsinin geçtiği diğer yerler de şunlardır. "Seyyid Mahmut Hayrani, aslana binip yılanı kamçı ederek Hünkâr'a doğru gelirken Hünkârın kendisine doğru bir kayaya binerek sürüp geldiğini görür. Tekkekayanın dibinde oturarak bir hafta semâ, safa ederler."²⁵²

*"Hünkâr, Kayseri'de Bostancı Çelebi'nin evine iner. Cuma vaktine dek muhabbet, semağ, safa olur."*²⁵³

*"Hacı Sultan, Seyyid Gazi dergahına gitmeden kudüm çaldırarak Semâ eder. Seyyid Gazi dergahında da Semâ yapılmaktadır. Hacı Sultan hemen çarh urarak Semâ girer. Etekleri hangi dervişe dokunursa o derviş düşer ölür."*²⁵⁴

*"Hazreti Pir'in önünde Şems-i Tebriz Semâ kalkıp bir Hû ismiyle berheva olup yedi gün yedi gece bu minval üzere Semâ eyletir."*²⁵⁵

Velayetnamelerde de semahların nasıl yapıldığı üstüne bir açıklama yoktur. Abdal Musa Menakıpnamesi'nde Abdal Musa'nın yakılmasında şöyle bir semah olayı var. *"Bu durum Abdal Musa Hazretlerine önceden malûm oldu. Oturduğu yerden 'Ya Allah' diye bir nağra vurdu. Bu hâl üzerine Abdal Musa, dört-beş yüz müridiyle semah ede ede Teke Bey'ine karşı yürümeye başladı. Asitane'nin batısında yüksek bir dağ vardı. Abdal Musa ve müritlerinin Semâ etmesi sırasında bu dağ da onların ardınca yürüdü. Sultan, ona bakınca mübarek eliyle işaret edip 'dur dağım dur' dedi ve dağ durdu. Daha sonra Abdal Musa ile taş ve ağaçlar cuşa gelip Sultan'ın ardınca Teke Bey'ine doğru yürüdüler. Dur Dağı'nda ne kadar ağaç-taş varsa hepsi halka olup Abdal Musa ile semaha girdiler. Sultan ve müritleri semah ederek ateşin içine doğru yürüdüler ve ateşi tamamen mahv edip söndürdüler."*

²⁵¹ Hacı Bektaş Velayetnamesi; "Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli 'Velayetname'" Haz. A. Gölpinarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 36

²⁵² a.g.e., s. 49

²⁵³ a.g.e., s. 67

²⁵⁴ a.g.e., s. 84

²⁵⁵ a.g.e., s. 92

Halk eylemlerinin yazıya geçmemesi bizi ister istemez dolaylı kaynaklardan yararlanmaya götürmektedir.²⁵⁶ Semahın kaynağının ateş yöresindeki raks olması varsayımı törenlerin açık havada olmasıyla geçerlidir. Kutsal ateşin yöresindeki dönüş, Şaman törenlerinin tümünde vardır. Şaman, ev sahibine, karısına ve çocuklarına temsili olarak zırh ve külah giydirir. Sonra ateş etrafında döner. Davulu hızla vurur. Sürekli olarak manzum ilahiler söyler."²⁵⁷

Sanıyoruz ki bu bireysel dönüş, semahların ilk örneğidir. Bugünün Alevi törenlerinde görülen ilk semah (Dede Semahı, Miraçlama) bu dönüşün kalıntısı olsa gerektir. Rahmetli Bilgin, Yenisey'de yaşayan Şamanist Türk boylarından Beltirler'in kutsal dağlarında yaptıkları kurban törenini yerli Şamanist Türk aydını S.D. Maynagaşev'den aktarırken şöyle bir olay anlatır: "Beltirler, başlarını açarak bir küme biçiminde toplanırlar. Tanrı'ya, buldukları dağlara, Teye Irmağı'na ilahiler okurlar. Diğerleri de bu ilahileri okurken 'seek' diye bağırlar. 'Seek' sözcüğünü söylerken bütününün sesleri birleşir. Bu seslerde öyle bir duygu, öyle bir uyum işitilir ki, sanki göğün ruhu ve uzaklardaki bütün ululukların ıssı olan ruhlar bu sesleri dinlerler."²⁵⁸ Biz, bu "seek" sözcüğü ile bugünkü Alevi oturumlarında okunan deyişlerin tümünde dinleyenlerin birlikte bağırdığı "şah" sözcüğü arasında benzerlik buluyoruz. İnan, aktarmasını sürdürüyor: "İkinci kısımda yine ilahilere, katılanlar da ellerini yukarı kaldırarak her yöne eğilmek biçimi ile dağlara saygı gösterirler. Yine güneş yönüne doğru iki daire yaparak dönerler."²⁵⁹

Bu dinsel rakslar, kapalı yerlere girince ateşi bırakmaktadır. Belki de dinsel törenin türüne ve sırasına göre, belki de dinsel tören dışındaki eğlencelerde ateş bırakılıp yalnız raks yapılmaktadır. Yüzyıllar geçince yolağın kapalı kültür biçimine girişi de artık gizlenmesi zor olan ateşin bırakılmasına neden olmakta ateşin kutsallığı, törenin Pir'ine geçmektedir.²⁶⁰

"Rivayet ederler ki Türkler Vasati (orta) Asya yaylalarında ilk göz açtıkları zaman gündüzler sonsuz bir yükseklik ve geceler sayısız yıldızlarla dolu esmer bir

²⁵⁶ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 452

²⁵⁷ İNAN, Abdülkadir; "Eski Türk Dini Tarihi", Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 51

²⁵⁸ İNAN, Abdülkadir; "Tarihle ve Bugün Şamanizm", Ankara, 1949. s. 58

²⁵⁹ a.g.e., s. 58

²⁶⁰ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 454

parlaklık arz eden gökyüzünün büyüklüğüne şaşmışlar. Türk dilinde 'tan' yüce demekmiş. Türkler, yüceliğinden kinaye olarak bu gök kubbeye 'Tan' demişler ve ona bir sahip tasavvur etmek akiydesine yükselince de bu kâinatı yaratana Tanrı diye ad koymuşlar. "Akiyde namına Tanrı'yı göklere yerleştiren, ibadet olarak da kâinatın muazzam ve mevzun harekâtına uyaraktan bir deveran ile mest ü methuş olmak usulünü bulmuşlardır. Onlar yer yer toplanarak bir taraftan ilahi seslerle kâinatın deveranındaki ahenge tempo tutarlar, diğer taraftan da muntazam adımlarla yürüyüp dönerek kendi aralarında cihanların cereyanlarını tanzir ederlermiş."²⁶¹

Bütün bu örneklerde de görüldüğü gibi semahların geçmişle bağlantısı kurulurken birçok araştırmacı ve yazar eski Orta Asya kültürü ve Şaman gelenekleriyle yakından bağlantı kurmaktadır. Ancak bunların dışında az da olsa bu Şamanlık ve semahlar bahsinin doğru olmadığını savunanlar da yok değildir.

---

²⁶¹ SALCI, Vahit Lütfi; "Gizli Türk Dini Oyunları", Numune Matbaası, 1941, s. 8

2.1 Semahların Özellikleri

Semahlar, kentlerde kadının baskı ve peçe altında tutulduğu dönemlerde bile, kadın erkek birlikte dönülür. Semahlar kökünde göçebe toplumun dinsel oyunudur. Göçebe toplumlarda kadın erkek ayrımı yerleşiklerdeki gibi katı kurallarla ayrılmaz. Doğa, kişiyi günlük yaşamın her kesiminde ve dinsel törenlerde eşit kılar. Yalnız erkeklerce oynanan semah türü nerdeyse yok gibidir. Salt erkeklerce oynanan semah türüne Sivas, Malatya, Tokat çevresinde oynanan “Ya Hızır Semahı” örnek verilebilir. Oysa bu semahın da kadın erkek karışık oynandığı olur. Yalnız kadınlarca oynanan semahlar oldukça çoktur. Karışık yapılan semahlarda kadın erkek sayısının birbirine yaklaşık olmasına çalışılır. Çark Semahı’nda olduğu gibi kimi semahların yalnız kadınlarca oynanması kurallaşmıştır.²⁶²

Semah bir başka açıdan değerlendirildiğinde Tanrı/Doğa ilişkisini anlatır. Yaradan’ın, evrene yerleştirmiş olduğu temel kurallara saygıyı içeren, onu kutsal kabul eden bir kabullenmedir. Semah’ın dönülmesi bir bakıma Güneş sistemi ve onun etrafında dönen gezegenleri yansıtır. Tanrının gücü ve yaratılan mekanizma sistemine uyumu içeren bir hayranlık biçimidir. İnsan da mikro düzeyde bir evrensel sistemdir. İradi ve bedensel özellikleriyle, bilgi ve becerisiyle Mutlak-ı Vücutun bir parçası olan insan, semah ile O’nunla hemhal olur.²⁶³ Semah, yüce Tanrı’nın zikredilmesidir. Bu zikir sadece dille yapılan bir zikir değil, tüm bedenle, ruh ve gönülle, olağan üstü bir coşku ve aşkla yapılan bir zikirdir.²⁶⁴

Semahların en önemli özelliği dini törenlerde dönülüyor olmasıdır. Semahları törenlerden ve Cem’lerden bağımsız düşünemeyiz. Küçük Cem’lerde, Cem’in sonuna doğru, Büyük Cem’lerde periyodik zamanlarda semah dönülür. Semahlar, sadece törenlere özgü değildir; aynı zamanda türbeleri kutsamak amacıyla, önemli günleri anmak amacıyla da dönülmektedir. Yani katı kurallara sokulmayan semahlar, edep ve erkan kuralları içerisinde Cem’lerde dönüldüğü gibi, kutlama ve eğlence günlerinde de dönülmektedir. Örneğin; her yıl 16-17-18 Ağustosta Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesinde Hacı Bektaş Veli’yi anma günlerinde semahlar

²⁶² BOZKURT, Fuat; “Semahlar”, Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 1995, s. 24-25

²⁶³ ER, Piri; “Semahlar” (Yayımlanmamış Makale), 1-3,
http://www.aleviforum.com/archive/index.php/t-1329.html

²⁶⁴ http://www.alevikonseyi.com/alevi/14/24/34/44/alevi404.html

dönülmektedir. Anadolu'nun birçok yöresinde 1 Mart'ta Nevruz'u kutlamak için de semahlar dönülmektedir.²⁶⁵

Bazı bölgelerde semahların belli sayıda kişilerce oynanmasına özen gösterilir. Bektaşî semahlarını anlatan kaynaklar, semahların 2-4-6-8-10-12 kişilik öbeklerce yapıldığını bildirirler. M. Tefvik Oytan semahın başlangıcını şöyle anlatır: "İlk önce dört can semaha kalkar. Bu ilk semah açılış semahı olduğu için mürşit ve Cem erenlerinin tümü ayağa kalkarlar."²⁶⁶ Aynı sayılar Vahit Lütfi Salcı,²⁶⁷ Bedri Noyan²⁶⁸ gibi yazarlarca da verilir. Ancak Alevî semahlarının daha çok 3-5-7-9-12 kişilik öbeklerce yapıldığı gözlenir. Gerçekten Alevîler arasında bu sayılara çok önem verilir. Bu sayıların kutsallığına inanılır. Bu sayılar hayırlı dualar durumunda olan gülbeklerde de anılır. "Üçler, beşler, yediler, onlar, on ikiler" den yardım ve şefaah dilenir. Son yıllarda semahları konu edinen incelemelerde semah dönenlerin sayıları olarak bu sayılar gösterilir. Halktan öğrendiğimiz sayılar da çok kez bu sayıları doğrular durumdadır. Bu durumda semahçıların sayısında bir değişiklik söz konusudur. Vahit Lütfi Salcı, M. Tefvik Oytan, Bedri Noyan gibi Bektaşî tarikatının içinden gelen kişilerin böyle bir konuda yanlış yapmış olmaları düşünülemez. Büyük olasılıkla semahçı sayısındaki bu ayrılık, Alevî ve Bektaşî semahlarından kaynaklanır. Bektaşîlerin ve Alevîlerin bir bölümü birinci sayılarla, Alevîler ise ikinci sayılarla semah ederler. Ayrıca on altı kişilik, kırk kişilik ve daha kalabalık toplulukların yaptıkları semahlar da vardır. On altı kişilik semahın dönülüş biçimi başkadır. Dörder kişi karşılıklı dizilirler. Çaprazlama dönerler. Kırk kişilik semah ise Fethiye Tahtacıları arasında kadir geceleri yapılır. Yeniden doğuşu canlandıran kırklar olayının anısına dayanır. Ama bu semahın kapalı yerde yapılması zordur. Nitekim çok kalabalık öbeklerce dönülen Yatır Semahları da böyledir.²⁶⁹

Alevî ve Bektaşîlikte her insan semah dönemez. Semah dönebilmek için "düşkün" olmamak, ikrarının alınmış olması gibi bazı olgular vardır. Musahipli olanlar, düşkünlüğü ve engeli bulunmayanlar semah dönebilir. Musahipli olmayıp ikrar vermiş olanlar da engelleri bulunmadığı takdirde semah dönebilir. Örneğin

²⁶⁵ ELÇİ, Dr. Armağan; "Semah Geleneğinin Uygulanması", Makale,

http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi/11_20_yazilar/sayi_12/12Elci.htm

²⁶⁶ OYTAN, M. Tefvik; "Bektaşîliğin İç Yüzü", Anadolu Matbaası, İstanbul, 1970, s. 217

²⁶⁷ SALCI, Vahit Lütfi; "Gizli Türk Dini Oyunları", Numune Matbaası, 1941

²⁶⁸ NOYAN, Bedri; "Bektaşîlikte Musiki ve Sema", Musiki ve Nota Dergisi, S.12, İzmir, 1972

²⁶⁹ BOZKURT; a.g.e., s. 25-26

“can”ın kabahati vardır. Kabahatli olan kimse Cem'e girebilir, ancak semah dönemez. Bu kıstaslar semahın önemini belirtmesi bakımından dikkat çekicidir.

Semah tek dönülmez, en az iki veya ikiden fazla kişiyle dönülür. Genellikle çift dönüşler tercih edilir. İki musahip eşleri ile birlikte dört kişi olarak dönülür. Müsahiplerden birisinin eşinin vefat etmiş olması halinde üç kişi semah dönerler. Bazen iki, üç Müsahip yani sekiz veya on iki can semah döner. Sayılar kesin sınırlı değildir. Semah'a güzellik ve duygusallık katmak için yapılan uygulamalardır. Kadın erkek eşitliğini dinselileştirmiş Alevi ve Bektaşî toplumunda kadınlar eşleri ile birlikte semah dönerler. Eline, diline, beline tam anlamıyla sahip olmayı, asırların getirdiği eğitimle bilen Alevi-Bektaşî toplumu, semah dönen kadına veya erkeğe kötü gözle bakmayı asla düşünmez.²⁷⁰

Yapılan araştırmalar neticesinde Cem’lerde semahların dönülmesi sırasında giyilen kıyafetlerin çoğunlukla gündelik kıyafetler olduğunu tespit edilmiştir. Bu konuda Alevi-Bektaşî geleneğinde belirlenmiş bir giysi kalıbı yoktur. “Giysilerde eskiye bağlılık söz konusu değildir. Kurallarda biçime değil öze önem verilir. Biçim özü bozmadığı sürece değişebilir. Giysilerde pek çok yerel farklılıklar görülür.”²⁷¹ Ancak daha önce de söz ettiğimiz gibi Cem’e gelen Aleviler kıyafetlerinin temiz olmasına özellikle dikkat ederler. Dolayısıyla semah dönenlerin de üzerlerindeki kıyafetlerin temiz olması dışında giyim kuşamla ilgili genelleme düzeyinde bir kural gözükmemektedir.

Özellikle son 10-15 yıldan beri kurumsallaşmaya başlayan Alevi-Bektaşî dernek, vakıf ve Cem Evi bünyelerinde kurulan semah ekiplerinde semahçıların figürlerinde olduğu gibi kıyafetlerinde de bir standardizasyonlara gidildiği görülmektedir. Bu ekiplerin, semahların yüzyıllardır süregelen inanç ve gelenek kalıplarını çeşitli tören, konser ve gecelerde sembolik birer gösteri mahiyetinde icra ettiklerinden dolayı, onların bu konuda referans olarak alınamayacağı ortaya çıkmaktadır.

²⁷⁰ KAYA, Haydar, “Alevi-Bektaşî Erkanı,Evradı ve Edebiyatı” Engin Yay., İstanbul, 1993, s. 348-349

²⁷¹ a.g.e., s. 27

Semaha kalkışta da kimi töreler söz konusudur. Bu töreler bölgelere göre küçük ayrılıklar gösterir. Doğu illerinde semaha kalkmadan önce el, ayak ve yüz yıkanır. Bu bir tür abdest işlevindedir. Kapalı yerlerde dönülen semahlar yalınayak dönülür. Cem’de semahlar başlayacağı zaman semahçılar kendiliğinden semaha çıkarlar. Herhangi bir üşengenlik, çekingenlik olursa belli kişiler toplumun üstelemesi ile kalkarlar. Genelde semaha kalkmak bir onur sayıldığından böyle üstelemelere karşı direnilmez. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Cem’de ilk semah dönüleceğinde önce semahçılar dedeye niyaz ederler. Bu nişanın çeşitli bölgelerde değişik biçimlerde olduğu görülür.²⁷² Bunun dışında Malatya, Sivas, Erzincan, Kars yörelerinde semah sırası geldiğinde mürşidin bir duası vardır. *“Bism-i Şah, Allah, Allah, Allah... Üçler, beşler, yediler, kırklar aşkına... Allah, Muhammed, Ali, Hüinkar Hacı Bektaş Veli huzurunda, Pir meydanında semahımız vardır. Gerçek erenler demine hü...”*²⁷³

Denizli’de er, bacının önünde niyaz eder. Bacı ise sağ elinin parmakları sol elinin parmakları üzerinde olarak niyaz edenin sırtına hafifçe dokunur biçimde ona niyaz eder. Bu semah iki kişinin döndüğü bir semahtır. Er ayağa kalktığında saz yavaş yavaş semahı başlatır. Kuşkusuz saz ve söz semaha eşlik eder. Bacı bir elinin avucu ile öbür eline tempo tutar. Er kollarını yana açmıştır, bileklerinden başlayarak uygun biçimde kollarını oynatır. Böylece de tempoya uyar. Bunu eşit adımlarla sazın ve sözün vuruşlarına uygun olarak semahçıların semahı sürdürmeleri izler. Er ile bacı arasındaki aralık sürekli korunur. Erzincan-Maraş yöresinde semaha kalkan er semah başlamadan bacının elinin içini öper. Ama bu törenin yaygın biçimi bacının erin sağ omzuna niyaz etmesi biçimindedir. İç Anadolu’da Sivas’tan Toroslar’a değin geniş alanda semahlara böyle başlanır. Alevilerin semaha başlamadan önce birbirlerinin avuç içlerini öpmelerinin sebebi ise Hacı Bektaş Veli’nin Velayetname’sinde de anlatılan aşağıdaki söylencenin Alevi-Bektaş inanişindeki etkisinden başka bir şey değildir.

“Rûm erenleri, Hacı Bektaş Veli’ye gidecekleri vakit Emre’ye haydi dediler, sen de bizimle gel. Emre, çok kuvvetli bir erdi. ‘-Dost divanında bütün erenlere nasip üleştirirken Hacı Bektaş adlı bir er görmedik’ dedi. Hacı Bektaş’a gitmedi.

²⁷² BOZKURT; a.g.e., s. 27-28

²⁷³ BİRDOĞAN, Nejat;“Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik”, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006, s.461

Hacı Bektaş'a Emre'nin sözünü haber verdiler. Hünkâr, Sulucakarahöyük'te, Kadıncık Ana'nın evinde yerleşince her taraftan muhip, mürit gelip ihtirilmıya başladı. Hünkâr, Saru İsmail'i gönderip Emre'yi çağırtdı. Emre, yanına gelince Hacı Bektaş, '-Siz' dedi, '-Dost divanında erenlere nasip üleştirirken Hacı Bektaş adlı bir kimse görmedik demişiniz; o nasip üleştirenin elinin nişanesi vardır, onu da bilir misiniz?' Emre, '-O divanda bir yeşil perde vardı' onun ardından bir el çıktı, bize nasip üleştirdi. O elin avucunda lâtif, yeşil bir ben vardı, şimdi bile görsem tanırım' dedi, Hacı Bektaş, elini açtı. Emre, Hacı Bektaş'ın avucunda, o güzelim yeşil beni görür görmez, üç kere "-Tapduk Hünkârım" dedi. Bundan sonra adı Tapduk Emre kaldı. Emre, başındaki tacı çıkarıp Hünkâra teslim etti. Hünkâr, tâcını tekbirleyip giydirdi. O da, izin alıp makamına döndü."²⁷⁴

Kimi bölgelerde semaha er-bacı selamlaşması ile başlanır. Antalya Alevilerinin bir bölümünde bacı, erin göğsüne bir şedde bağlar. Elmalı'nın Tekke köyünde bu şedde bağlandıktan sonra bacı secdeye varır. Kimi bölgelerde ilk semah yapılacağı zaman dede ve tüm Cem erenleri topluca ayağa kalkarlar. Semahçılar gelip dedenin önünde niyaza dururlar. Niyazdan sonra dede ve Cem erenleri yerlerine otururlar. Dede bir gülbenk okur. Semaha böylece başlanır. Bundan sonraki semahlarda ayağa kalkılmaz. Semah'ın tüm Alevi toplulukları içinde ortak olan yönleri şunlardır;

1. Semah ayakta yapılan bir zikirdir,
2. Semah miracı sembolize eder,
3. Semaha üç aşama halinde girilir,
4. Semahta irşad makamına sırt çevrilmez,
5. Semahın kutsallığına inanılmıştır.²⁷⁵

İlke olarak semahlar dinsel tören olan Cemlerde yapılır. Kutsal inanç bütününün bir birimidir. Salt oyun işlevinde algılanmaz. Semaha kalkıştan oturuşa değin tüm kurallar yörelere göre kimi ayrılıklar gösterse bile, belirlenmiştir. Bu kurallar yerine getirilmeden semah dönülmez. Her işlem zincirin bir halkasını oluşturur. Semahların yapıldığı yerlerde etkin bir sıkıdüzen egemendir. Tüm görgü

²⁷⁴ Hacı Bektaş Velayetnamesi; "Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli/Velayetname" Haz. A. Gölpinarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 21

²⁷⁵ KAYA, Haydar; "Alevi-Bektaşî Erkanı,Evradı ve Edebiyatı" Engin Yay., İstanbul, 1993, s. 348

töreni boyunca olduğu gibi semahlar süresince de gürültü yapılmaz. Ayrıca semahlar çalınıp söylenirken sigara kullanılmaz, bir şey yenip içilmez. Diz üstü ya da bağdaş kurulup oturulur. Gürültü edenler, uygun olmayan davranışta bulunanlara çeşitli cezalar verilir. Bu cezanın biçimi dedenin ve toplumun kararına bağlıdır. Ceza olarak, toplum için yiyecek, içecek gibi bir şey aldırılabilir. Kişi bir süre törenden dışarı atılabilir. Ceza verme konusunda da yerel ayrılıklar vardır. Doğuda suçlunun eline bir kova verilir, bir süre bir kıyıda bekletilir. Sivas-Malatya yöresinde dara çekilir. Kişinin suçu ağır olduğunda asa ile vurularak cezalandırıldığı olur.

Semahları Cem'den ayrı düşünmek ve incelemek yanlıştır. Gerek Aleviliğin temel özelliklerinin anlatıldığı Buyruk'ta; gerekse halk arasında semah on iki hizmetten biri olarak sayılır. Ancak zaman akışı içinde semahların dönüldüğü ortamda da bir yumuşama olmuştur. Giderek dede katında yapılan toplantılarda da dönülmeye başlanmış, bunu daha geniş eğlentilerde dönülmesi izlemiştir. Katı kurallara girmeyen Alevi toplumu "dinsel ortam" kuralında da direnmemiştir. Mutlu günlerde, eğlencelerde bir barış şöleni gibi, barış sevinci içinde yapılır olmuştur. Topluluğu daha canlı, daha neşeli tutabilme işlevini üstlenmiştir. Günümüzde düğünlerde bile dönülmektedir.²⁷⁶ Ancak her ne kadar genel itibariyle hoşgörülle karşılansa da, bu durum semahların ibadet ve inanç boyutunu zaman içerisinde bir eğlence aracına dönüştürmesi açısından önemli denilecek bir çoğunluk tarafından da tepki ile karşılanmaktadır. Bu düşünceyi savunan Aleviler semahların özellikle içkili ve eğlenceye yönelik toplantılarda bir halk oyunu gibi dönülmesini ve semah dönülürken izleyiciler tarafından alkışlayarak tempo tutulmasını hoş karşılamamaktadır.

Anadolu'nun her yöresinde bölgesel semahlar vardır. Bir semah, diğer bölgelerde olmayabilir. Ancak her yörede kesinlikle bilinen ve dönülen bir semah var ki, buna Kırklar Semahı denilir. En yaygın Kırklar Semahı dua, ağırlama ve yeldirme bölümlerini taşır. Semahlar figür, kişi sayısı, ritmik yapı ve ses dizileri bakımından da yörelere göre farklılıklar göstermektedir. Semahın gerek ağırlama, gerekse yeldirme bölümlerinde mürşide kesinlikle arka dönülmez. Yeldirme (pervaz) çok hızlı dönüşler bölümüdür. Mürşidin önüne gelen her oyuncu, baş eğip,

---

²⁷⁶ BOZKURT; a.g.e., s. 31 vd.

el göğüs edip geçer.²⁷⁷ Semahçıların mürşidin bulunduğu posta sırtlarını dönmemelerindeki sebep o makamın Hz. Ali'yi sembolize etmesinde gizlidir. Dedenin yanında çerağ tahtı yer alır. Orası kutsal sayılır. Hz. Ali'nin katı olduğuna inanılır. Hızlı ya da yavaş tüm semahlarda semahçılar o doğrultuya geldiklerinde kıvrak bir dönüşle, yüzleri dededen yana gelecek biçimde oradan geçerler. Geçiş sırasında hafif bir baş eğmesi ile o yerin selamlandığı olur. Bu, çerağa ve dedeye saygı gösterisidir. Yalnız Çark Semahı gibi hızlı dönüşlerden oluşan bir iki semahta ister istemez bu kurala uyulmaz. Bu tür semahlarda dönüşler çok hızlıdır. Semahçılardan oturmak isteyenler deyişin bitiminde dedenin önüne niyaz edip otururlar. Böylece izin alınmış olur. Oturan semahçı kendi yerine semaha kalkmasını istediği bir kimsenin dizine niyaz eder. Bu bir çağrıdır. Önemli bir özür olmadığı sürece kişi bu çağrıya uyar.²⁷⁸

---

²⁷⁷ BİRDOĞAN; a.g.e., 2006, s. 461

²⁷⁸ BOZKURT; a.g.e., s. 34

2.2 Semahların Bölümleri

Semahlar sadece tek bir bölümden oluşabileceği gibi ya ağırlama ve yeldirme (yellendirme, yürütme, yeğınleme, pervaz, çark vb.) olmak üzere iki; ya da ağırlama, karşılama (canlandırma, yürüme) ve yeldirme (dönme, hızlanma) olmak üzere üç bölümlü de olabilir. Ağırlama ile yeldirme arasındaki canlandırma bölümü bir geçiştir. Yer yer değişiklikler göstermesine rağmen semahlarda ağır ve yavaş olan hareketin ardından daha canlı bir bölümün gelmesi değişmez kaidedir. Bazen bunlar hemen birbirinin ardından gelir, bazen de ağırlamadan sonra düvaz okunur. Bazı yeldirmelerin son bölümleri büsbütün canlı, çok süratli ve hareketlidir. Ayrıca öyle semahlarla karşılaşmaktayız ki; bir ağırlama ve yeldirme bölümünden sonra araya düvazlar girerek ikinci bir ağırlama ve yeldirme bölümü tekrar bulunur.²⁷⁹

Semahlara önce yavaş hareketli semahla başlanması genelde yaygın olan kuraldır. Bu, bir giriş bir ısındırma amacı güder. Ardından ivedi hareketli bir bölüm gelir. Genel olarak semahlarda bu kural geçerlidir.

Ağırlama/Karşılama, semahın birinci bölümünün ezgisi anlamında kullanılmaktadır. Doğal olarak ilk semah ağırlamadır. Kişinin semaha hazırlanması amacı güder. Söz ve ezgi bu ağırlamaya göre seçilmiştir. Hareketler de bu düzene uygundur. Genellikle bu bölüm 6+5 ya da 4+4+3 duraklı ve 11 hecelidir. abab, cccb, dddb şeklinde kafiyelidir. Ağırlamada erler kollarını sağa ve sola hareket ettirirler; bacılar da aynı hareketi kollarını omuzdan yukarı kaldırmamak üzere yaparlar; ayaklar müziğin ritmine göre ileri geri gider. Bu bölüm semahın diğer bölümlerine göre daha yavaştır. Düzgün ve aksak tartımlıdır. Bu bölümde bir hazırlık söz konusudur. Müzik, ritim, söz ve hareketler bu bölümün karakterine uymaktadır. Yusuf Ziya, ağırlamayı "cemde ayak kesmeden yapılan bir semah" olarak tanımlar ve biz de doğal olarak ilk semahın ağırlama olduğunu kabul etmekteyiz. Bunun yanında önemle belirtmemiz gereken bir konu vardır ki; bazı yörelerin semahlarında ağırlama bölümü yoktur.

---

²⁷⁹ ELÇİ, a.g.e.

Bazı semahlarda Ağır lama ve Yeldirme bölümlerinin arasında iki bölümü birbirine bağlayan Yürüme adı verilen farklı bir bölüm de bulunmaktadır. Bu bölüm ritmik özellikleri bakımından birbirinden farklılıklar taşıyan Ağır lama ve Yeldirme bölümleri arasında bir köprü görevi görür. Yürüme bölümünün ritmi Yeldirme Bölümü'nden yavaş, Ağır lama Bölümü'nden hızlıdır. Bu bölümde sözler Ağır lama Bölümü'nde okunan sözlerin devamı olabileceği gibi farklı bir deyişin bir veya daha fazla kıtası da okunabilir. Müzik de yine aynı biçimde Ağır lama bölümünde kullanılan müziğin biraz daha hızlandırılarak söylenmesinden oluşabileceği gibi bu bölümde farklı bir müzik cümlesine de yer verilebilir.

Yeldirme/Pervaz, semahların devinimli bölümüdür. 6+5 ya da 4+4+3 duraklı ve 11 hecelidir ya da 4+4 duraklı 8 hecelidir. Bu bölümün çeşitli bölgelerde değişik adlarla anıldığı olur. “Çark”, “Pervaz”, “Hızlı semah” gibi adlarla da adlandırılır. Bazı bölgelerde yeldirmeye geçilirken semahçılar birbirlerine niyaz etmektedirler. Bu bölümde müziğin ritmine uygun beden hareketleri ile yürünür. Semahlara adını veren ve semahın müzik karakterini görebileceğimiz bölüm, bu bölümdür. Bu bölümdeki dönüşler söze ve müziğin ritmine uygundur. Yeldirme bölümünde, ağır lama bölümündeki deyişin bir bölümü hızlı söylenebilir ya da bu bölümde yeni bir deyiş okunur. Bazı semahlardaki yeldirme bölümü kendi içinde küçük bölümlere ayrılır ve burada da yavaştan hızlıya gitmek söz konusudur.²⁸⁰ Yeldirme bölümü ağır bir seyirde de, hızlı bir seyirde de bitebilir. Ozanın adı bulunan son kıtada yani, şah beyitte, ozana gösterilen saygıdan dolayı bir müddet durulmaktadır. Ozanın adı geçen dize bitince tekrar aynı ritme devam edilir. Bazı yörelerde ağır lama ve yeldirme arasında bulunan düvazlar genellikle 11 hecelidir. Semah bittiği zaman, semah dönenler oldukları yerde sağ ayak baş parmağı sol ayak baş parmağı üzerine, sağ el sol el üzerine gelecek şekilde göğüs üstünde bağlanır. Vücut hafifçe öne eğilir, oturanlar da aynı şekilde secde durumuna gelirler. Burada dede semahın bitiş duasını verir. Dedenin semah duasından sonra, semah dönenler düzelir ve niyazlamaya geçilir. Niyazlamada hepsi önce birbirlerine, sonra mürşide niyaz ederler.²⁸¹

---

²⁸⁰ BOZKURT; a.g.e., s. 33

²⁸¹ ELÇİ; a.g.e.

Haydar Kaya'nın "Alevi-Bektaşî Erkanı, Evradı ve Edebiyatı" adlı hacimli eserinde semahların bir başka özelliğinin de Miraç'ı sembolize etmesi olduğuna değinilmiştir. Semahların üç aşamada dönülmesinin sebebi de bundan dolayıdır. Birinci aşamasına karşılama denir. Mekke ile Mescid-i Aksa arasında olan yolculuğun sembolüdür. İkinci aşamasına yürüyüş denilir. Mescid-i Aksa ile Sidre-i Müntehâ arasındaki yolculuğun sembolüdür. Üçüncü aşamasına Pervaz denilir. Sidre-i Müntehâ ile Kaab-ı kavseyin ev edna arasının sembolüdür. Kaab-ı kavseyin, Hazreti Muhammed'in vardığı, Tanrı ile bulunduğu makamdır. Semâ eden kimse ruhen tüm benliğinden sıyrılarak Tanrı ile özdeşleşir. Tanrı'da yok olmanın hazzını duyar. Kısaca, karşılama bekâbillah, yürüyüş seyrillah, pervaza fenâfillah adları verilir. Tanrı'nın ayakta da anılabileceği Nisa suresinin 103. ve Âli İmran suresinin 191. ayetinde bildirilmiştir. Semah'ın ayakta yapılan zikir olması ve miraç olarak kabul edilmesi onu kutsallaştırmıştır. Ve Cemlerin semah ile bitirilmesini kural haline getirmiştir. Semah'ın en sona alınmasının en önemli nedeni Miraç olayını sembolize etmesindedir. Semah dönen can tarikat içinde sembolik olarak miraç aşkını tatmış olur. Semah eden zat, Tanrı aşkı ile kendinden geçer. Öyle ki zaman zaman kendi varlığını da unuttur. O yok olur yalnız Tanrı aşkıyla bütünleşmiş başka bir varlık haline dönüşür. Tüm kötü duygulan silinir gider.²⁸²

Yörelere ve okuyanlara göre bazı farklılıklar gösterse de semahların sonunda şu şekilde dua edilir. *"Allah Allah, semahlar saf ola, günahlar af ola, hayır hizmetiniz kabul ola, muratlarınız hasıl ola, döndüğünüz semahlardan hayır hasenet göresiniz, Aliyyül Mürteza Kırklar Semahı'na kaydede, hizmet piriniz Abuzer Gaffari'nin hüsnü himmetleri üzerinize ola, dil bizden nutuk pirimiz Hünkar Hacı Bektaşî Veli'den ola, gerçeğe hü"*

Gerek semahların dönülüşünde, gerekse semahlarla ilgili öbür törelerde yine yörelere göre küçük ayrılıklar görülür. Sözgelimi, Antalya'nın Elmalı ilçesinde yapılan semahta "çarpma" adlı bir bölüm olduğu söylenir. Bu bölümün dinsel olmadığı bildirilir. Verilen bilgiye göre çarpma "ecebaşı" denen bir baş semahçı tarafından yönetilir. Semaha kırk elli semahçı kalkar. Semah gece oynanır. Delikanlılar başlarına (feslerine) sardıkları yazmalar arasına beş bir yana, beş öbür

²⁸² KAYA, Haydar; "Alevi-Bektaşî Erkanı, Evrad'ı ve Edebiyatı", Ergin Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 347

yana mumlar dikerler. Balmumundan yapılmış telli saçaklı bir maskeyi de yazmalar arasına iliştirirler.²⁸³

Musa Eroğlu'nun Halay Dergisi'nde yaptığı bir söyleşide verdiği bilgilere göre, özellikle Akdeniz Bölgesi'nde semah kendi yorumu içinde Tarikat Semahı, Kırklar Semahı ve İçeri Semahı olmak üzere üçe ayrılır: Tarikat Semahı, evli olmayanların döndüğü bir semahtır. Mengi de denilen bu semahlar gençlere öğretilir. Semahın bütün figürleri, ölçüleri aynıdır. Sözleri lirik, güzelleme türündedir. Kırklar Semahı, orta yaşlılardan oluşan bu gruplarca ikili, dörtlü, altılı şeklinde dönülür. Bu semahta dar ve yürütme kısmından sonra Yeldirme kısmı vardır. Ezgide her Şah sözcüğü geçtiğinde el çırpılır. İçeri Semahı'nı ise herkes dönemez. Çünkü yaşlılar bunu bir ibadet havası içerisinde dönerler. İçeri Semahı denilmesi, hamların olgun, çiğlerin pişmiş, mecazisini anlatır. Söylenen ezginin şiirsel özelliği de dua şeklindedir.²⁸⁴ Bu semahı ikrarı alınmış (ehlibeyt yoluna girmiş) kişiler dönerler. Musahiplik törenlerinde, kurbanlarda, Cuma akşamlarında dönerler. Bu semahlar, "dar" ve "yürütme" olarak iki kısımdır.²⁸⁵

²⁸³ BİRDOĞAN, Nejat; "Semahlar", Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984, İstanbul, 1984, s. 25

²⁸⁴ EROĞLU, Musa; "Semah", Halay dergisi, S. 9, Ankara, Eylül 1981

²⁸⁵ <http://kirtil33.tripod.com/id2.html>

2.3 Semahlarda Söz Unsuru

Semahlar çok nadir olarak Anadolu'da yaşayan diğer halkların dillerinde ortaya çıksa da genel olarak Türkçe sözlü deyişlerle dönülür. Bu deyişler gizemci halk yazınının ürünleridir. Hemen her dönemde Türkçe egemenliğini korumuştur. Başta Hatayi olmak üzere Pir Sultan Abdal, Kaygusuz, Nesimi, Derviş Muhammed, Esiri, Yunus Emre vb. gibi Alevi-Bektaşî ozanların deyişleri semah sözü olarak türküleştirmiştir. Semah deyişlerinin bir bölümü doğrudan semah sözü olarak yazılmış olmalıdır. Halk ozanlarının yaklaşık olarak tümü bağlama çalar. Bu nedenle aşık sözü halk arasında "ozan, bağlama çalan ve türkü söyleyen" gibi geniş anlam içerir. Halk ozanlarının büyük çoğunluğu bu üç yeteneği birlikte taşımışlardır. Böylece kimi ozanların doğrudan semah sözü yazmaları ve türküleştirmeleri doğaldır.²⁸⁶ Bu özellik son dönemlere kadar kendisini geliştirerek yaşamıştır. Son dönem Alevi-Bektaşî ozanları olan Aşık Daimi, Mahzuni Şerif, Davut Sulari ve Muhlis Akarsu gibi ozanlarda da bu geleneğin yaşatıldığı görülmektedir.

Semah sözlerinin içeriğinde Alevi-Bektaşî yolunun inanç özellikleri yoğun bir biçimde gözlemlenmektedir. Bu konular içerisinde çeşitli güzelleme ve insan sevgisi içerikli anlatımların yanı sıra Tevhit, 12 İmam, Hz. Ali sevgisi, yine tabiat varlıklarında sembolleşmiş Batını ifadeler (gül, bülbül, turna vb.) ve genel olarak Alevi-Bektaşî felsefesine ait benliği terbiye etmeyi sağlayacak öğütler yer almaktadır.

Sözler dinsel de olsa, dindışı da olsa hep yaşama sevinci doludur, coşkuludur. Semahlar yaşamı kucaklayan türkülerdir. Gerek içerikleri, gerek müzikleriyle öbür türkülerden ayrılırlar. Başka bir bütünlük oluştururlar. Dinsel çarpıcı sözler çevresinde birleştirilmiştir. Bu sözlerin ardında yüzyılların acıları, başkaldırıları yatar. Nitekim dinsel tören olan Cemlerde söylenen tevhitler de aynı işlevdedir. "Tevhit" sözü birlik, birleşme anlamındadır. Bunlar coşku yüklü çağırışlardır.²⁸⁷ Semahlar ve Tevhit'ler genel olarak bir olmayı ve birliği amaçlar. Alevi-Bektaşî yolunun en coşkun ifade biçimlerinin başında gelirler.

²⁸⁶ BOZKURT; a.g.e., s. 29-30

²⁸⁷ BOZKURT; a.g.e., s. 30

Semah sözlerinde karşımıza çıkan bir diğer unsur da anlatım biçimlerinin, içinden çıktığı toplumun ifade biçimlerine göre şekillenmesidir. Bu hem müzikal açıdan hem de söz açısından geçerlidir. Örneğin farklı yörelere ait iki semahı karşılaştırdığımızda özellikle dil açısından pek çok yöresel farklılıklar göze çarpar. Bu da Halk Müziği'nin tarifi içerisinde de geçen "yöresel dil, şive ve ağız" özelliklerine dayalı farklılıklardan birisidir.

Semahlarda nazım birimi olarak genellikle dörtlüklere rastlamaktayız. Semah sözlerinde mısralardaki hece sayısının eşit olmasına dayanan hece ölçüsü kullanılmaktadır. Türkçe'de heceler uzunluk kısalık bakımından hemen hemen aynı değerdedir. Bu yapısal özellik şiirde hece ölçüsünün kolayca kullanılmasına imkân verir. Semahların ezgi yapılarında pek çok yerde müzikal simetrisinin bulunması, hece vezniyle yazılmış deyişlerin semah güftesi olarak rahatlıkla kullanılmasını sağlamıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra divan edebiyatı ve aruz ölçüsünün yaygınlaşması hece ölçüsünün yalnızca tekke ve aşık edebiyatına özgü bir ölçü olmasına yol açmıştır. Semahların geneline bakıldığında 7-8-11'li hece ölçüleriyle yazılmış olmalarına rağmen bu üç örneğin içinde de en fazla 11 li hece ölçüsünün kullanıldığı koşma türü görülmektedir.

Halk edebiyatının "tasavvufi halk edebiyatı" ya da "tekke edebiyatı" denilen ve 12'nci yüzyılda Ahmed Yesevi ile başlayan bu türü semahlarda kullanılan edebi tarzın birebir yansımından ibarettir. Semahlarda büyük oranda Anadolu'nun bu alandaki en büyük şairleri olan Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Hatayi, Fuzuli, Kul Himmet, Nesimi, Kaygusuz Abdal, Virani, Derviş Muhammed, Genç Abdal gibi ozanların deyiş ve nefeslerine rastlanmaktadır. Anadolu'da 19'uncu yüzyıla değin çeşitli tarikatlarla gelişen bu edebiyat geleneğinin sürmesinde en önemli rolü bu Alevi-Bektaşî ve Melami-Hamzavi şairlerin oynadığı da söylenebilir.

Semahlarda dikkati çeken bir diğer unsur da aynı ezgi üzerine pek çok farklı deyişin söylenmesidir. Semahlarda önemli olan ezginin değişmemesidir. Ezgi yapısı aynı kalmak koşuluyla yukarıda saydığımız Alevi-Bektaşî ozanlarının farklı deyiş ve nefesleri de semahlara koşulu olarak söylenmektedir.

2.4 Semahlarda Figür Özellikleri

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere semahlar, içerisinde yaşadığı kültür ve inanç dünyasının ortak değerlerinden oluşan bir sentezdir. Bundan dolayı semahlarda Anadolu Alevi-Bektaşî felsefesinin yanı sıra, onu oluşturan diğer inanç unsurlarının da müzik, söz ve figürler aracılığıyla anlatıldığını görmekteyiz. Semahlar hem müzikal açıdan, hem içerdiği konular bakımından, hem de dönülürken kullanılan figürlerin anlamları bakımından bazı semboller taşırlar. Semah dönülürken yapılan her hareketin bir anlamı olduğu gibi semahlarda kullanılan figürler de Alevi-Bektaşî inanç sistemindeki bazı öğeleri sembolize eder.

Semahlar kökünde değişik ve güzel figürlere dayanır. Semahlarda bireyin bağımsızlığı ana ilkedir. Hiçbir semah türünde oyuncular arasında el ele tutuşulmaz. Her semahçı kendi içinde bağımsızdır. Semahlarda bağımsız birimlerin bütüne uyumları söz konusudur. Semahlar iki ana figüre dayanır. Bunların başında turnanın uçuşunu andıran kolların aynı anda kalkıp inişi figürü gelir. İkincisi ise yürüyüş ve ayak figürüdür. Semahlarda kol ve ayak figürleri dışında vücudun başka bölümlerinin figürleri bulunmaz. Müziğin akışına göre bunlar ivedi ya da yavaş biçimde uyumlu olarak hareket ettirilir.²⁸⁸

Semahlarda her kişi kendine has bir figür yarattığı gibi, her bölgenin de kendine özgü ufak tefek farkları göze çarpar. Ayrıca her bölge, melodi bakımından da ufak tefek nuanslara sahiptir.²⁸⁹ Halk oyunlarında olduğu gibi semahlarda da çocuklukta başlayan bir öğrenme olayı vardır. Kişi başlangıçta izleyicidir. Belli bir yaşa değin semahları izler. Sonra "gençler", "gönüller" semahı denen semah türü ile semahın içine girer. Bu, alıştırma daha doğrusu çıraklık dönemidir. Kişi daha sonra semah dönüşündeki yeteneğe göre öbür semahlarda yerini alır.

Semah dönülürken semahı bozucu davranışlar hoş karşılanmaz, çünkü semah seyir için değil, Hak için dönülür. Semah dönenlerin ritmini izleyenler de "Allah, Allah", "Ya Şah", "semahlar saf ola, günahlar af ola " gibi ifadelerle katılırlar.²⁹⁰

²⁸⁸ BOZKURT; a.g.e., s. 29

²⁸⁹ YETİŞEN, Rıza; "Tahtacı Aşiretleri", Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1986, s. 126-128

²⁹⁰ http://www.huizen-alevi.nl/Turkce/dosyalar/semah_cem.html

Yine vecd ile semah dönen canlar kendileri de zaman zaman “Hü!” ve “Allah Allah” gibi terennüm sözlerini haykırırlar.

Kişi sayısı, söz yapısı ve ezgileri bakımından yörelere göre göre farklılıklar taşısada bütün semahların en önemli ortak noktası tüm figürlerin saat yönünün ters istikametine doğru dairesel dönüşler eşliğinde yapılmasıdır. Semahlar dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönüyle aynı istikamette dönülür. Bu da semahlardaki dönüşlerin güneş sistemini sembolize ettiğini düşünmemize sebep olmaktadır. Birçok semahın sözlerinde de rastladığımız bu dönüş Seyyid Nizamoğlu'nun deyişinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. “*Aşk odu yürekte yanar / Beni gören mecnun sanar / Gökyüzünde ay gün döner / Ya ben nice dönmeyeyim?*”²⁹¹

Aynı dönüş özelliği Anadolu'nun geçmiş kültürlerinden olduğu kadar, Orta Asya, Hindistan, Orta Doğu ve Afrika gibi pek çok bölgede yapılan dinsel nitelikli danslarla benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Budistlerin dua-çarkı ile derviş dansları arasında da bir bağıntı kurulmaktadır. Budist dua-çarkında oyuncuların dönüş yönü, bir merkez noktasına doğru sağ kolunu uzatmış bir kimsenin o merkez noktası çevresinde dolaşırken izlediği yön, yani güneş yönüdür. Bunun tersi yönünde dönmek ise, uğursuzluk ve saygısızlık sayılmaktadır. Bu dansta, Tanrı'dan kutsama ve güç alındığı, diğer kolun aşağıda olup el içinin yere dönük olduğu, bununla gökten alınanın yeryüzüne dağıtıldığı, ayrıca Brahmanlarda çarkı döndürerek böylece kendilerini gökyüzüne ulaştırdıkları belirtilmektedir.²⁹² Dua çarkında görülen ve “Hak'tan alıp halka saçmak” anlamını taşıyan bu figürlerin benzeri günümüz Alevi-Bektaşî ve Mevlevî semahlarında da görülmektedir.

Bir başka incelemede de, üç yıldızlı Orion ile dervişlerin kuşakları arasında bir bağıntı kurulmaktadır. Brahmanların kabul törenlerinde, bellerine taktıkları kuşakta üç düğüm vardır. Bu, Orion'un 3 yıldızını, yılın üç mevsimden oluşunu simgelemektedir. “Kamberiye” adı verilen üç düğümlü bu kuşağı, daha önceki yüzyıllarda Anadolu'da Bektaşî dervişleri ve sufiler de takmışlardır.²⁹³ Buradaki üç düğüm Allah, Muhammed ve Ali'yi sembolize etmektedir. Yine Anadolu'nun pek

²⁹¹ Bkz. Seyyid Nizamoğlu'nun “YA BEN NİCE DÖNMEYİYİM?” başlıklı deyişi, <http://www.aleviforum.com/archive/index.php/t-1333.html>

²⁹² SIMPSON, William; “The Buddhist Praying Wheel”, Londra, 1896, s. 28

²⁹³ <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>

çok yöresinde semahçıların bellerine bağladıkları üç düğüm taşıyan “tennure” ve Alevi-Bektaşî yoluna talip olanların önce boyunlarına sonra da törenle bellerine bağladıkları “tığbent” denilen kuşak da Brahmanlarınkiyle benzerlik taşımaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Alevî semahlarını içerik ve figür özelliklerini incelediğimizde, içerisinde özellikle “Miraç” örneğinde olduğu gibi İslâmî motifler bulunmasına rağmen temelde pek çok inanç sisteminden izler barındırdığı gerçeğiyle karşılaşırız. Bu özellik semah figürlerinde Alevî-Bektaşî inanç ve kültürünün ağırlıkta yer aldığı içselliği de içinde barındırmaktadır. Semah (ya da semâ) sözcüğü, sözlükteki anlamında olduğu gibi bizi gökyüzüyle, yani semayla ilgili kavramlara götürmektedir. Alevî-Bektaşî inancında Hz. Muhammed güneş, Hz. Ali de ay'dır.²⁹⁴ Bunu Pir Sultan Abdal'ın yazdığı şu deyişte de açıkça görmekteyiz. “*Ay Ali'dir gün Muhammed / Üç yüz altmış altı sünnet / Balıklar da suya hasret / Çarh dönerler göl içinde*”

Semah dönülürken eller yukarı kalkar, müziğin ritmine göre aşağıya bele doğru iner. Bu eski Türk inançlarında görülen Gök-Tanrıya ve Yer-Tanrıya yakarının biçimsel görünümüdür. Semahın kimi figürlerinde, sağ el / kol, ta omuzdan yukarıya kadar kalkar ve müziğin ritmine göre iner. Bu el figürü, Tanrıya olan saygıyı ve duayı, Hak'tan (Yaratan'dan) almayı, Hak'a ulaşmayı, dokunmayı simgelemektedir ki bu Hak da, yukarıdaki, yani gökyüzündeki Gök-Tanrıdan başkası değildir. Yine aynı biçimde, bu figüre karşılık olarak sol el de göğüse kadar çıktıktan sonra aşağıya doğru iner, elin içi yere, toprağa dönüktür, ki bu da Yer-Tanrıya olan saygıyı simgeler, temelinde bereket ve üremenin simgesi olan toprağı, Ana Tanrıça'yı kutsamaktır. Bu el hareketleriyle de Hak'tan (yukarıdan) aldığımız halka (aşağıdaki insanlara) vermek anlatılmaktadır.²⁹⁵

Turnalar semahı, “uçmak” motifini en iyi simgeleyen semahlardan biridir. Bu semahda, semahçılar kollarını yanlara bir kanat gibi açarak ve ayaklarıyla hafif yaylanarak Turna kuşunun gökyüzünde uçuşunu, süzülüşünü taklit ederler. Turna figürünün semahlar içerisinde sıkça görülmesinin en önemli nedeni, turnanın Hz. Ali'nin bir diğer sembolü oluşundan kaynaklanmaktadır.

²⁹⁴ <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>

²⁹⁵ ERSEVEN, İlhan Cem; “Oyun Kavramı Açısından Semahlar”, <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>

Ayak figürlerine gelince, bu hareketlerin daha tartımlı ve hafif yaylanmalı olduğunu görürüz. Gezegenler, güneşin çevresinde dönerlerken bir topaç gibi dönerler. Topaç da bilindiği gibi kendine özgü hafif sıçrama, çok ince bir tartımlılık, yaylanma gösterir ki semahtaki ayak figürleri de böyledir. Semah dönecek semahçılar, Meydan'a çıktıklarında Dede'nin karşısında niyaz'a dururlar, dua alırlar. Yapılan eylemin, semahın sonu gökyüzüne bir yolculuktur, gerçeğe ulaşmaktır. Dede burada güneş, semahçılar da gezegendir. Duadan sonra dairesel harekete geçerler ki bu da güneşin çevresindeki gezegenlerin oluşturduğu yörüngedir. Semah dönülürken, dedenin oturduğu post güneş'i, diğer canlar da gezegenleri ve yıldızları simgeler. Meydanda Cem yapılırken, semahçılar Dede'nin karşısına dizilip yere secde ederler, niyazda bulunurlar. Tüm bu eylemler Semah'ın kendi oyun kavramı içinde yerine getirilen figürler bütünüdür.²⁹⁶

---

²⁹⁶ <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>

2.5 Semahların Ezgi ve Ritim Özellikleri

Semahların ezgisi halk müziğinden kaynaklanır ve türküdür. Türkü ile figürler iç içedir. Yörelere göre ezgilerde, vuruşlarda ayrılıklar görülür. Ezgiler genellikle bağlama ve/veya kemanla çalınır. Vurmalı sazlar kullanılmaz. Böylece semahın kutsallık işlevi korunmuş olur. Çepnilerde Cem’de kesinlikle on iki çalgı bulunur. Bu on iki saz aynı türden olabileceği gibi değişik türlerden de olabilir. Semahlar bu on iki çalgı ile çalınır. Tahtacı Cemlerinde ise en az iki, en çok on iki çalgı bulundurmak töredir. Genelde Çepni Cemleriyle Tahtacı Cemleri büyük benzerlik gösterir. Ezgi ve vuruşlarda yörelere göre ayrımlar görülür. Sözelimi Sıraçlar Köroğlu havası ile semahın yeldirme bölümünü dönerler.²⁹⁷

Semah ezgileri Halk Müziği’mizin en renkli örneklerinden birini teşkil eder. Gerek ezgi yapılarındaki zenginlik gerekse farklı bölümlerden oluşmaları semahların kendine has bir özellik taşımalarına ve yörelere göre dikkate değer bir çeşitlilik göstermelerine sebep olmaktadır. Nitekim Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen derleme çalışmaları bu çeşitliliği sergilemek bakımından önemli veriler elde etmemize olanak sağlamıştır.

Elimizdeki örnekler üzerinde yaptığımız incelemeler sonucu, semahların Anadolu müziği içinde belirli bir usule sahip olmaları nedeniyle “kırık hava” kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaştık. Ancak “Bacılar Semahı” örneğinde istisnai bir durum da karşımıza çıktı. Yine bu ezgilerin sözlü ve çalgısal örnekleriyle dinsel nitelikli halk danslarıyla birlikte icra edilmesi ve bunlara bağlı oluşu, semah müziğinin, kırık hava kategorisi içerisinde “dansa bağlı” bir tür olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Semah ezgilerinde kullanılan ses aralıklarının belirlenmesinde, kullandıkları en kalın ve en ince sesler arasındaki sınır esas alındığında genelleştirilmiş bir alan olarak semahların bir oktavlık bir ses alanı içinde geliştikleri gözlemlenmektedir. Ender durumlarda olmak kaydıyla bazı semahlarda bir kısmı karar sesinin altında olmak üzere bu genişlik bir buçuk oktava kadar gelişme gösterebilmektedir. Semah ezgilerinin icra edildiği çalgıların akort özellikleri, boyutlarına bağlı olarak

---

²⁹⁷ BOZKURT; a.g.e., s. 26-27

değişiklik gösterebilmektedir. Ancak pratik olarak okunabilmesi amacıyla örnek ezgilerin notasyonunda “La merkezli” gösterim tercih edilmiştir.

Semah ezgilerinde, tam ve yarım seslerin yanısıra, batılı kaynaklarda “microtone” olarak adlandırılan, “yarım sesten küçük” aralıklar da kullanılmaktadır. Ancak bu tip perdelerin, transkripsiyonlarda gösterilmesi konusu ülkemizde uzunca bir süre “sorunlu” bir konu olmuştur. Geleneksel ve yerel müziklerin, batı notasıyla ifadesinde, asıl olarak İstanbul Belediye Konservatuarı’nın (eski Dar’ül Elhan), 1923-1929 yılları arasında yapmış olduğu yerel müzik derlemelerine ilişkin nota yayınlarının etkili olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise Türkiye’deki kurumlaşmış uygulamalar, mikrotonal aralıkların, standart diyez bemol işaretleri üzerine, 2 ya da 3 gibi rakamların yazılmasıyla yapılmaktadır. Bu rakamlar bir tam sesin 1/9 una eşit olduğu kabul edilen ve koma (comma) olarak adlandırılan aralıkların, sıra ya da adedini belirtmektedir. İstanbul Belediye Konservatuarı’nda başlayıp TRT çizgisinde halen devam etmesi ve Halk Müziği’imizdeki yaygın kullanımından dolayı, bu çalışmada da semah ezgilerindeki mikrotonal aralıklar diyez ve bemoller üzerine sayılar yazılarak ifade edilmiştir.

Yapılan incelemeler sırasında semahların ritim özellikleriyle ilgili olarak da genelleme halinde bir tespit yapmanın zor olacağı gözlemlenmektedir. Ancak ekteki notalarda da göreceğiniz gibi semahlarda çoğunlukla 9 zamanlı usüller kullanılmaktadır. Bunun dışında en sık olarak karşımıza çıkan ritm kalıpları 2-4-5-7 ve 8 zamanlı usullerdir. Semah ezgilerinde çok nadir olmakla birlikte 10-12-15-18 ve 22 zamanlı usullerin de karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bütün bu tespitlerden sonra semahlarda genel olarak 2-4-5-7-8-9-10-12-18 ve 22 zamanlı usullerin kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.6 Semahlarda Kullanılan Ses Dizileri

Semah ezgilerinin incelenmesi sırasında görülmüştür ki; ezgiler belirli merkez sesler etrafında ve bu seslere bağlı olarak gelişmekte, belirli seslere doğru yönelmekte ve belirli bir ses üzerinde de sona ermektedir. Semah ezgileri bu niteliklerinden dolayı “makam” veya “ses dizisi” olarak nitelendirilen ses organizasyonları içerisinde şekillenmektedir. Bundan dolayı semah ezgilerinde kullanılan sesleri ses dizileri olarak porte üzerinde göstermek uygun görülmüştür.

The image displays nine musical staves, each representing a different semah melodic line. Each staff begins with a treble clef and a key signature symbol. The notes are written in a sequence that typically starts with a specific note and moves through various intervals, often ending on a specific note. The notes are as follows:

- Staff 1: (♯)(♭) (La karar)
- Staff 2: (♯)(♭) (La karar)
- Staff 3: (♭) (La karar)
- Staff 4: (♭) (La karar)
- Staff 5: (♭) (La karar)
- Staff 6: (♯³) (Si karar)
- Staff 7: (♭) (La karar)
- Staff 8: (♯)(♭) (La karar)
- Staff 9: (♭) (La karar)

SONUÇ

Anadolu Kültürü ve semahlarla ilgili olarak hazırlanan bu araştırmada varılan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür.

- Şimdiye kadar semahların kökeni üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde iki farklı görüş olduğu tespit edilmektedir. Bunlardan birincisi, semahların kaynağını İç Asya kökenli inançlardan aldığını savunurken, ikincisi ise semahların kökeninin İslam'a bağlı olduğunu savunmaktadır.
- Bu araştırmada elde edilen bilimsel bulgular, öncelikle semahların kaynağını İslamiyet'ten almadığını göstermektedir. Semah'ların İslamiyet'le olan ilgisi onun Aleviler arasında Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkmasını sembolize eden dinsel nitelikli bir dans olarak kabul edilmesiyle sınırlıdır. Semahların kaynağını İslam'dan aldığı tezini savunanlar gerekçelerini "Kırklar Cemi"²⁹⁸ söylencesi örneğinde olduğu gibi birkaç halk söylencesine dayandırmaktadır. Ancak İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'da semahlarla ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Muhammed dönemini anlatan yazılı kaynaklarda da Hz. Muhammed'in veya Aleviliğin sembolü olan Hz. Ali'nin semah döndüğüyle ilgili hiçbir belge ve bilgiye rastlanmamıştır. Resmi kaynaklarda İslam'la semahın bağdaştırılmasına ilk olarak Bisâti'nin 1017'de yazdığı "Menakıb el-Esrar Behçet el-Ahrar" adlı eserde rastlanmaktadır. Bu da Hz. Muhammed'den neredeyse 400 yıl gibi bir süre sonra gerçekleşmektedir. Ayrıca hem İslam tarihinde hem de günümüz İslam fikhında, semahlara karşı hoşgörülle yaklaşmadığı görülmektedir. Aksine kadın erkek bir arada, çalgı eşliğinde semah dönülmesi yadırganmakta, reddedilmekte ve kesinlikle sünnete uygun bulunmamaktadır. Bu özelliklerinden dolayı semahların kaynağını İslamiyet'ten almadığını söylemek mümkündür.
- Semahların kökenini, sadece İç Asya inançlarında aramak da bilimsel açıdan pek de yeterli bir metot olarak görülmemektedir. Çünkü bu araştırmada sunulan bilgi, belge ve kaynakların ışığında, "semahların kökeni sadece İç

---

²⁹⁸ Bkz. s. 77 vd.

Asya kökenli inançlara bağlıdır” denilemez. Bilimsel veriler semahların tarihi ve coğrafi açıdan çok daha derin ve geniş bir geçmişe sahip olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, Anadolu’da MÖ 2. bin yılın ikinci yarısından itibaren av tanrıçası Artemis’in, Tanrı Attis’in törenlerinde ve Dionysos dininin müritleri Bakkhalar’ın yaptıkları danslarda semah figürleriyle önemli benzerlikler tespit edilmiştir. Bu da Göktürk ve Hun danslarının İç Asya’da görüldüğü 6. yüzyıldan neredeyse 1500-2000 yıl öncedir. Demek oluyor ki semahların kültürel kökenleri öncelikle Anadolu’nun geçmiş inanç sistemlerinde aranmalıdır. Ancak daha sonraki dönemlerde Hıristiyanlık çevresinde gelişen ve ondan esinlenen Gnostik ve Mandaen’lerin törenlerinde, Yunanistan’da, Tibet’te, İ.S. 6. yüzyıldan itibaren Hunlarda ve Göktürklerde, Asyalı Kam ve Şamanlarda, Eski Mısır ve Hindistan’daki kutsal danslarda da semah figürleriyle yine önemli benzerlikler bulunmaktadır.²⁹⁹ Bunun yanı sıra göçler, savaşlar ve ticaret yollarının etkisiyle dolaylı yollardan Anadolu Kültürü’nü etkileyen yakın coğrafyadaki etnik ve inançsal kültürlerin de Anadolu Alevi-Bektaşî kültürü ve semahlar üzerinde önemli bir katkısı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla semahları oluşturan faktörlerin İç Asya ve Anadolu’yla birlikte bu iki coğrafyanın yakın çevresindeki kültürel ve inançsal birikimde de aranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

- Yapılan araştırma neticesinde Anadolu kültürünün ve bu topraklarda yaşayan inanç sistemlerinin geçmiş dönemlerin ortak kültürel değerlerinden oluşan bir “sentez” niteliği taşıdığı görülmektedir. Örneğin Anadolu’da gelişen inanç sistemleri içerisindeki üçlü kutsallık olgusu Lidyalılardan başlayarak, Sümer ve Babil inançlarında, Antik Yunan kültüründe ve sonrasında Hıristiyanlık’la birlikte günümüzde Alevi-Bektaşî inanç sisteminde de görülmektedir. Teslis kavramı, Tanrı, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesine gelmeden çok daha önce doğa dinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Arkeolojik bulgu ve mağara resimleri de bize bu yönde birçok ipucu vermektedir. Yine günümüz Alevi-Bektaşî inancındaki Allah-Muhammed-Ali üçlemesi de bu

---

²⁹⁹ Bkz. s. 94 vd.

inanç sistemlerinin günümüze kadar gelen etkilerini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.³⁰⁰

- Bu kültürel ve inançsal sürekliliğin Anadolu'daki bir başka örneğini de Eskişehir-Afyon yolu yakınındaki Bağlıca Köyü'nde görmekteyiz. Bağlıca Köyü'ndeki Sinan Baba Türbesi'nde bulunan bir ilkçağ kitabesinden burada önceleri bir Zeus tapınağı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yine bulunan bir Bizans kitabesi, sonraki yıllarda aynı yerde bir de Bizans kilisesinin var olduğunu göstermektedir. Eski adı "Pekara" olan bu yerde günümüzde ise Sinan Baba Türbesi bulunmaktadır ve yöre halkı orayı hastalıklarına şifa bulmak amacıyla ziyaret etmektedir. Meryem Ana Evi'nin bulunduğu Arvilia vadisinde yapılan arkeolojik kazılarda Artemis'e ait birçok adak kalıntısı bulunması örneğinde de görüldüğü gibi, inanç ve kültür açısından aynı süreklilik birçok yörede görülmektedir.
- Yine bu araştırmada tespit edilen bir diğer konu da, Anadolu Alevi-Bektaşilerinde görülen inanç ve kültür zenginliğinin sebebi, Türklerin geçmiş dönemlerdeki inanç birikimlerini beraberinde Anadolu'ya taşımaları ve bu inançların da özellikle Alevi-Bektaşi zümreler tarafından benimsenmiş olmasıdır. Günümüz Anadolu'sunda hâlâ devam eden pek çok gelenek bu geçmiş dönem dinlerinin özelliklerini taşımaktadır. Bu gelenek ve inançlardan bir kısmını kısaca özetlemek gerekirse; Ateş ve ocak kültürü³⁰¹, Atalar Kültü, Evliya Kültü, Yatır, Türbe, Ağaç ve Su kültürleri ilk akla gelen örnekleri teşkil etmektedir. Eski tabiat ve atalar kültürlerinden Şamanizm'e, Şamanizm'den Budizm'e ve Zerdüştlük'e, Zerdüşlük'ten Maniheizm ve Mazdeizm'e ve hatta Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe varıncaya kadar Türkler arasında yayılan dinlerin ve mistik kültürlerin inançları, bir dinden ötekine geçerken, sürekli eskisinin yenisi içinde devamı suretiyle katlana katlana ve yeni kalıplara girerek İslam'ı kabul dönemine kadar gelmiştir. Bundan dolayıdır ki; Anadolu Aleviliği'ni incelerken onun İslamiyet'ten çok daha eskilere dayanan bir inançlar zinciri olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu tespitlerden sonra Anadolu Aleviliği'nin bu gün geldiği

---

³⁰⁰ Bkz. s. 11 vd.

³⁰¹ Bkz.s. 36-37

noktada tarihsel süreçten aldığı onlarca inanç ve kültür değerini son olarak İslamiyet'in Batını yorumuyla bütünleştirmiş bir yaşam biçimi olduğunu söylemek mümkündür.

- Bir diğer tespit ise Anadolu'da İslamiyet'in ulusal bir dine dönüşmesinde en önemli etkiyi mutasavvıf dervişler, dedeler ve babaların yapmış olmasıdır. Yapılan araştırma neticesinde bu dedeler ve babaların Türklüğü ve ulusal öğeleri İslam potasında değil, İslamlığı Türklük potasında eritmiş ve yoğurmuş oldukları tespit edilmiştir. Bu inanç önderlerinin en bilinenleri olarak Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli örnek gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- A. Bausani; "Religion in the Saljuq period", The Cambridge History of Iran 5: The Saljuq and Mongol Periods
- AKURGAL, Ekrem; "Anadolu Uygarlıkları", Net Turistik Yayınları AŞ, 7. Baskı, İstanbul, 2000
- AKURGAL, Ekrem; "Hatti Uygarlığı", AÜ DTCF Yayınları, Ankara, 1987
- ALKAN, İ.; "İsa Gerçekten Yaşamış mıydı?", Bilim ve Ütopya Dergisi, S.31, İstanbul, Ocak 1997
- AND, Metin; "Oyun ve Bugü", Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1974
- ANDREWS, Peter Alford, (Ed. By); "Ethnic Groups In The Republic Of Turkey", Wiesbaden, 1989
- AVCIOĞLU, Doğan; "Türklerin Tarihi", Tekin Yayınevi, C.5, İstanbul, 1978
- BARKAN, Ö. Lütfi; "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Cem Dergisi, Yıl 5, S.54, İstanbul, 1995
- BAŞDEMİR, Kürşat; "Bilim ve Ütopya Dergisi", S.52, İstanbul, Ekim 1998
- BEAN, E. G; "Eski Çağda Ege Bölgesi", Çeviren İ. Delemen., Arion Yayınevi, İstanbul, 1995
- BIYIKTAY, Halis; "Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989
- BİRDOĞAN, Nejat; "Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı" Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995
- BİRDOĞAN, Nejat; "Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik", Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2006
- BİRDOĞAN, Nejat; "Semahlar", Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984, İstanbul, 1984
- BOZKURT, Fuat; "Semahlar", Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 1995
- BOZKUŞ, Metin; "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", CUIFD., S.2., Sivas, 1998
- CANDAN, Ergun; "Türkler'in Kültür Kökenleri", Sınır Ötesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005
- ÇAMUROĞLU, Reha; "Tarih, Heterodoksi ve Babailer", Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1992
- Derleme Sözlüğü, TDK Yayınları, C.10
- DOĞAN, İsmail; "Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar", Sistem Yayınları, İstanbul, 2000
- EBERHERD, Wolfram; "Çin'in Kuzey Komşuları" Çev. Nihat Ulutuğ, TTK, Ankara, 1942
- ECER, Vehbi; "İslam Tarihi Dersleri", Kayseri, 1991
- ELÇİ, Dr. Armağan; "Semah Geleneğinin Uygulanması", Makale,
http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi/11_20_yazilar/sayi_12/12Elci.htm
- ELİADE, Mircea; "Şamanizm", Çeviren: İ.Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 1999
- ER, Piri; "Semahlar" (Yayımlanmamış Makale), 1-3, <http://www.aleviform.com/archive/index.php/t-1329.html>
- ERDEM, Mustafa; "Geleneksel Türk Dini ve İslam", Dini Araştırmalar, İstanbul, 1998, C.1, S.2
- ERGİN, Muharrem; "Orhun Abideleri", Boğaziçi Yayınları, 24. Baskı, İstanbul, 1999
- EROĞLU, Musa; "Semah", Halay dergisi, S.9, Ankara, Eylül 1981
- ERÖZ, Mehmet; "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik", Otağ Matbaacılık, İstanbul, 1977
- ERSEVEN, İlhan Cem; "Oyun Kavramı Açısından Semahlar", <http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>
- ERTEM, Hayri; "Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997
- ESİN, Emel; "İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş", İstanbul, 1978
- ESİN, Emel; "Sema", *Türk Edebiyatı* Dergisi, S.30, İstanbul, Aralık 1974
- FIĞLALI, E. Ruhi; "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik", Selçuk Yayınları, Ankara, 1990
- GÖKALP, Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi, C.II, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1974
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; "Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri", İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1977
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; "Türkiye'de Mezhepler Ve Tarikatlar", İnkılap Kitabevi Yayını, İstanbul, 1997

- GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun; “Türk Din Tarihi”, Laçın Yayınları, Kayseri, 1999
- GÜNAY, Ünver; “Din Sosyolojisi”, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998
- GÜNGÖR, Erol; “Tarihte Türkler”, Ötüken Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1999
- GÜNGÖR, Harun; “Geleneksel Türk Dininde Din Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları II (Sempozyum 20-21 Kasım 1998 Konya), Ankara, 2000
- Hacı Bektaş Velayetnamesi; “Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli ‘Velayetname’” Haz. A.Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990
- Halikarnas Balıkcısı; “Merhaba Anadolu”, Bilgi Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, 1997
- HANÇERLİOĞLU, Orhan; “Felsefe Ansiklopedisi”, C.2
<http://arkeoloji.atspace.com/arkeoloji/anadolutarihi.html>
<http://kirtil33.tripod.com/id2.html>
<http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/29/1>
<http://www.alevikonseyi.com/alevi/14/24/34/44/alevi404.html>
<http://www.alewiten.com/semahlar4122002.htm>
<http://www.alewiten.com/tasavvuffelsefesi.htm>
<http://www.arkeo.org/icerik.asp?menu=prehistorya&konu=hurriler>
<http://www.arkeo.org/icerik.asp?menu=prehistorya&konu=urartular>
<http://www.enfal.de/otarih49.htm>
<http://www.geocities.com/rk1iz/osmanlid.htm>
http://www.huizen-alevi.nl/Turkce/dosyalar/semah_cem.html
<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=408>
<http://www.kraloyuncu.net/nedir/mitoloji/bakkhalar.php>
<http://www.turbul.com/bolgeler/bolgeozellik.asp?id=221&nid=smyrakilisesi>
<http://www2.gantep.edu.tr/~at21447/celali.htm>
- İBN-İ BİBİ; “El Evâmiru’l-alaiyye fi’l umûri’l Alaiyye, Ankara, 1956
- İNAN, Abdulkadir; “Makaleler ve İncelemeler”, Haz: Hikmet Tanyu, 1968, Ankara
- İNAN, Abdulkadir; “Tarihte Ve Bugün Şamanizm”, Ankara, 2000
- İNAN, Abdülkadir; “Eski Türk Dini Tarihi”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976
- İNAN, Abdülkadir; “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Ankara, 1949
- İNAN, Afet; “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, TTK Yayınları, 11. Baskı, Ankara 1972
- İncil, Yuhanna; 1. Bölüm, Kaya Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1996
- İslam Ansiklopedisi, TDVY., C.10, İstanbul, bkz. "Sema" maddesi
- KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Bozkır Kültürü”, TKAE Yayınları, Ankara, 1987
- KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Milli Kültürü”, 16.Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997
- KAFESOĞLU; “Eski Türk Dini”, Ötüken Yayınları, Ankara, 1980
- KANTAR, Cemal; “Türklerin İslam Dinini Kabulü”, DİBD, C.11, S.2, Ankara, 1972
- KARA, Mustafa; “Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler”, İstanbul, 1980
- KARA, Seyfullah; “Anadolu Selçuklularında Din ve Din kurumları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002
- KAYA, Hasan; “Alevilik Kızılbaşlık”, Senfoni Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2006
- KAYA, Haydar; “Alevi-Bektaşî Erkanı, Evradı ve Edebiyatı” Engin Yay., İstanbul, 1993
- KILIÇ, Rüya; “Hilafet Mücadelelerinin İslam Tarihinde ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplumsal Yapıdaki İzdüşümü: Seyyid ve Şerifler”, HÜ SBE, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994
- KİTAPÇI, Zekeriya; “İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları”, 2.Baskı, Konya, 1995
- KOCA, Salim; “Türkler ve İslamiyet”, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.8, S.22, İstanbul, 1996

- KOCA, Turgut; "Pir Nefes Üstad", Doğu Matbaacılık, Ankara, 1985
- KOC AOĞLU, Sami; "Türkler ve Müslümanlık", DİBD., C.10 S.114-115, Ankara, 1971
- KORKMAZ, Esat; "Buyruk, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu", Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları, İstanbul, 2002
- KÖPRÜLÜ, Fuad - Franz Babinger; "Anadolu'da İslamiyet" Çev: Ragıp Hulusi, Yay. Haz: Mehmet Konar, İnsan Yay., İstanbul, 2000
- KÖPRÜLÜ, Fuad; "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", 5. Basım, DİBY, Ankara, 1984
- KÖPRÜLÜ, Fuat; "Anadolu'da İslamiyet", Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1922
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad; "Bektaşiliğin Menşe'leri I", Haz: M. Yaman, Cem Dergisi, Yıl.5. S.52 İstanbul, Eylül 1995
- KUTLU, Sönmez; "Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik", DİBY, Ankara, 2003
- LIGETI, Louis; "Bilinmeyen İç-Asya 1", Çev. Sadrettin Karatay, TDKY, Ankara, 1970
- LOFLAND, John and STARK; "Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective", American Sociological Review, Vol.30, Rodney, 1965
- MASSIGNON, Louis; "Hallac-ı Mansur", Der.: Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM, Ant Yayınları, İstanbul, 1994
- MELIKOFF, Irene; "Uyur İdik Uyardılar", Alevilik Bektaşilik Araştırmaları, Çev. T. Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993
- Melikoff, Irène; "Le problème Kizilbas", Turcica, VI, Paris-Strasbourg, 1975
- Meydan Larousse; c.11, "tasavvuf" maddesi
- MOOSA, Matti; "Extremist Shiites", The Ghulat Sects, Syracuse University Pres, Newyork, 1988
- NOYAN, Bedri; "Bektaşilikte Musiki ve Sema", Musiki ve Nota Dergisi, S.12, İzmir, 1972
- OCAK, A. Yaşar; "Babailer İsyanı", Dergah Yayınları, İstanbul, 1980
- OCAK, A. Yaşar; Alevi md., TDVİA, C.II, İstanbul, 1989
- OCAK, A. Yaşar; Bektaşilik md., TDVİA, C.V, İstanbul, 1989
- OCAK, A.Yaşar; "Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksinin Teşekkülü", Dergah Yay., İstanbul, 1996
- OCAK, A.Yaşar; "Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri", Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983
- OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkler, Türkiye ve İslam" İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002
- OYTAN, M. Teyfik; "Bektaşiliğin İç Yüzü", Anadolu Matbaası, İstanbul, 1970
- ÖGEL, Bahaeddin; "Türk Kültürünün Gelişme Çağları", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1988
- ÖGEL, Bahattin; "İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi", Ankara, 1985
- ÖZ, Baki; "Bektaşilik Nedir?", Der Yay., İstanbul, 1997
- ÖZGÜL, Vatan; "Kızılbaşlığın Gelişimi ve Türkmenler Üzerine Bir Deneme", Folklor/Edebiyat Dergisi, S.23, İstanbul, 2000
- ÖZPOLAT, Latife - ERBİL, Hamdullah, "Melûli Divanı ve Aleviliğin, Tsavvufun, Bektaşiliğin Tarihçesi", Demos Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006
- PAKALIN, M. Zeki; "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", C. III, İstanbul, 1993
- SALCI, Vahit Lütfi; "Gizli Türk Dini Oyunları", Numune Matbaası, 1941
- SARIKAYA, M. Saffet; "Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı", Ötüken Yay., İstanbul, 2003
- Seyyid Nizamoglu'nun "YA BEN NİCE DÖNMEYİYİM?" başlıklı deyişi
<http://www.aleviforum.com/archive/index.php/t-1333.html>
- SEZGİN, Abdülkadir; "Alevilik Çalışmalarında Usul ve Osmanlı Arşiv Belgeleri" Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (Yaz 1998/6), 1998

- SEZGİN, Abdülkadir; “Bektaşî Geleneği ve Türkiye Aleviliğinin Karakteristiği”, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi, Ankara, 1999
- SIMPSON,William; “The Buddhist Praying Wheel”, Londra, 1896
- Speros Vryonis Jr.; “The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization”, Berkeley, 1971
- SÜMER, Faruk; “Safevi Devleti ve Kuruluşunda Anadolu Türkleri’nin Rolü”, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976
- SÜMER, Faruk; “Oğuzlar (Türkmenler)”, Ana Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1980
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; “Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi”, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964
- ŞENER,Cemal; “Şamanizm”, Ad Yayıncılık, İstanbul, 1997
- TANİLLİ, Server; “Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş, İlk Çağ”, Say Yayınları, İstanbul, 1988
- TEKİN, Abdullah; “Babalılar Ayaklanması”, Yurt Yayınları, Ankara, 1979
- TEKİN, Talat; “Orhon Yazıtları”, TDK Yayınları, Ankara, 1988
- TEMREN, Prof. Dr. Belkıs; “Tasavvuf ve Bektaşîlik Üzerine Bir Değerlendirme”
<http://www.hbektas.gazi.edu.tr/portal/html/modules.php?name=News&file=article&sid=714>
- The Cultural Atlas of İslâm, İsmail R. Al-Faruqi – Ldis Lamy al-Faruqi, 1986
- TOGAN, A. Zeki Velidi; “Umumi Türk Tarihine Giriş”, 2. Baskı, İstanbul, 1970
- TOGAN, Zeki Velidi; “Umumi Türk Tarihine Giriş”, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1940
- TUNCER, Ömer; “İşte Anadolu”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993
- TURAN, Osman; “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi 1”, Boğaziçi Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1999
- TÜMER, Günay - KÜÇÜK ,Abdurrahman; “Dinler Tarihi”, Ocak Yayınları, Ankara, 1988
- TÜRKDOĞAN, Orhan; “Türk Tarihinin Sosyolojisi”, Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003
- TÜRKDOĞAN, Prof. Dr. Orhan; “ Alevi Bektaşî Kimliği”, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995
- UMAR, Bilge;” Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi”, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998
- ÜLKEN, H. Ziya; “Türk Tefekkür Tarihi”, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1934
- ÜZÜM, İlyas; “Günümüz Aleviliği”, İSAM yayınları, İstanbul, 1997
- WHITE, G.E.; “The Shia Turks”, Transactions Of The Victoria Institute, 43, 1908
- YAMAN, Ali; “Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Cem Dergisi, S.35, İstanbul, Nisan 1994
- YAMAN, Ali; “A’dan Z’ye Alevilik Nedir?”, Ufuk Yayınları, İstanbul, 1999
- YAMAN, Ali; “Alevilik’te Dedelik Kurumu ve İşlevleri”, İÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996
- YAMAN, Dr. Ali; “Orta Asya’dan Anadolu’ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşîlik”, Elips Kitap, Ankara, 2006
- YAMAN, Mehmet; “Alevilik (İnanç, Edeb, Erkan)”, Yayınevi yok, 2. Basım, İstanbul, 1993
- YAMAN, Mehmet;”Alevilikte Cem” Ufuk Matbaacılık, İstanbul, 1998
- YAMAN, Ali; “Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri”, İÜ SBE, Siyasi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, I.cilt
- YAYLA, Ali; “Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Notları”, İ.T.Ü. T.M.D.K. Temel Bilimler Bölümü
- YAZICI, Nesimi; “İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi”, TDV, Ankara, 2002
- YETİŞEN, Rıza; “Tahtacı Aşiretleri”, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1986
- YILDIZ, Hakkı Dursun; “İslamiyet ve Türkler”, DİBD, Özel Sayı, Ankara, 1981
- ZELYUT, Rıza; “Öz Kaynaklarına Göre Alevilik”, Anadolu Kültürü Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1991

EKLER

Semahlarda Kullanılan Güfteler

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere semahlarda aynı ezgi üzerine pek çok farklı deyiş ve nefes söylenmektedir. Yapılan saha araştırmalarında aynı ezgi kalıbı üzerine farklı farklı sözler kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Malatya-Arguvan yöresinde yaygın olarak bilinen Bozok Semahı'nı iki farklı kaynaktan dinlerken müziklerin aynı olmasına rağmen sözlerinin farklı olduğu görülmüştür. Bir diğer örnek olarak da Sivas-Divriği'de söylenen "Gine Dertli Dertli İniliyorsun" isimli Kırklar Semahı'nın aynı yörede farklı zamanlarda farklı sözlerle icra edilmesini gösterebiliriz. Bu semahı TRT'ye 1977 yılında kaynak kişi olarak veren Mahmut ERDAL, günümüzde aynı semahı TRT'ye verdiği sözlerle okumamaktadır. Bu ve bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü gibi pek çok kere ezgi yapısı aynı kalmak koşuluyla Alevi-Bektaşî ozanlarının farklı deyiş ve nefesleri semahlara koşulu olarak söylenmektedir. Bundan dolayı notaların altında yazılı olan sözlerin dışında semahlarda kullanılan güfteleri de ekler bölümünde ayrı bir başlık altında vermek gerekmektedir.

ADIM ADIM HAK YOLUNA VARAYIM

(*Ağırlama / Karşılama Bölümü*)

Adım adım Hak yoluna varayım
 Şahımın olduğu yeri gördün mü
 Birdir derler cümlemizin anası
 Birden solmaz ellerinin kınası
 Şen olsun bizlerin sohbet hanesi

Güvercinlik derler şara vardın mı
 Şahımın olduğu yeri gördün mü

Ulu Bezirgan'ı gelip geçtin mi
 Hamza Pehlivanla güreş tuttun mu
 Türlü kumaşları alıp sattın mı

Güvercinlik derler şara vardın mı
 Şahımın olduğu yeri gördün mü

Pir Sultan'ım incitmeyin deliyi
 Üstümüzden eksik etme doluyu
 Horasan'da buldum derler yurdu sılayı

Güvercinlik derler şara vardın mı
 Şahımın olduğu yeri gördün mü

(*Yürüyüş Bölümü*)

Çıktım seyreyledim ben şu alemi
 Bana da bir kanlı zalimden oldu
 Kendi dilim ile buldum belayı
 Sabır edemedim dilimden oldu

Güzeller karsıya yayını yaymış
Herkes sevdiğini gönülden sevmiş
Erenlerin sözü yolsuzu kesmiş
Yolsuz ağlar bana yolumdan oldu

Pir Sultan'ım geldi de yetti
Herkes ne ettiyse kendini etti
Evrildi çevrildi turnalar öttü
Turnam ağlar bana benimden oldu

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Açıldı Cennet kapısı
Taze gevherdir yapısı
Kıldan incedir köprüsü
Geçebilirsen gel beru

Ben Bahçelerin Gülüyüm
Ayini cem bülbülüym
Kırk kapının kilidiyim
Açabilirsen gel beru

Pir Sultan'ım doldum iman
Dağları bürüdü duman
İşte İncil işte Kur'an
Okuyabilirsen gel beru

ALİ NUR SEMAHI*(Ağırlama / Karşılama Bölümü)*

Ali nurdur Ali nur
 Muhammed nur Ali nur
 Ali gazaya giderken
 Fatm'anam açar fal-ı nur

Ali gazadan gelirken
 Fatm'ana çıkar salınır
 Yoldan çıkma ey Hatayi'm
 Yoldan çıkanlar alınır

(Yürüyüş Bölümü)

Muhammed-Ali'yi candan seversen
 Varınca bir tel ver pirime turnam
 Hasan Hüseyin'den imdat umarsan
 Varınca bir tel ver pirime turnam

Zeynel Abidin' in gonca gülleri
 Bakır kılavuzdur sürer kollan
 Gülyüzlü pirimin Zülfü telleri
 Varınca bir tel ver pirime turnam

Cafer-i Sadıkla Musa-yı Kâzım
 İmam-ı Rızâ ya bağlıdır özüm
 Bir de benim için eyle niyazım
 Varınca bir tel ver pirime turnam

Dedemoğlu Hak'tan tuttuk demanı
 Küfür deryasında bulduk imanı
 Seversen Mehd'yi sahip zamanı
 Varınca bir tel ver pirime turnam

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Silkinip boynun uzatma

Turna ben avcı değilim

Candan kıyıcı değilim

Has nenni nenni nenni

Dost nenni nenni nenni

Turnamın kanadı ala

Sayamadım indi göle

Turna ben avcı değilim

Cana kıyıcı değilim

Has nenni nenni nenni

Dost nenni nenni nenni

BOZOK SEMAHI 2³⁰²*(Ağırlama / Karşılama Bölümü)*

Muhammed Ali'ye ikrar vermeyen
 Gündüzü karanlık gece sayılır
 İkrar verip ikrarına durmayan
 Kırk yıl emek çekse hiçe sayılır

Muhammed Ali'den tutmasa deman
 Onlarda yok idi din ile iman
 Kim Al'evladına eylerse güman
 Cümlesi münafık piçe sayılır

Yüceden yücesi başımın tacı
 Kabe'ye kavuşur zülfünün ucu
 El ele tutuşsak güruhu naci
 Cümle katarlardan yüce sayılır

Veli'm eydür bu sevdaya erdiyse
 Devrin kutb-i alem deva kıldıysa
 Hüseyne Veli'ye pirim dediyse
 Onun niyazı da hacı sayılır

(Yürüme Bölümü)

Çıktım güzelleri seyran eyledim
 Sallanır karşımda durur birisi
 Birisi sağımda biri solumda
 Doldurur badeyi verir ikisi

Has nenni nenni / Dost nenni nenni

---

³⁰² Arguvan Germişi Köyü ozanlarından Cafer Doğan, Bozok Semahı'nın aynı yörede bu sözlerle de söylendiğini aktarmıştır.

(1.Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Yürü yürü yalan dünya
 Yalan dünya değil misin
 Hasan ile Hüseyin'i
 Alan dünya değil misin?

Alim biner düldül ata
 Can mı dayanır firkata
 Bozkurt ile kıyamete
 Kalan dünya değil misin

Bak şu kaşa bak şu göze
 Ciğer kebab oldu köze
 Muhammedi bir ham beze
 Saran dünya değil misin

(2. Ağırlama Bölümü)

Eylen dur sallan dur yerinde
 Bir ulu kervandık çıktık Musul'dan
 Döndü kervanımız Ali'ye doğru
 Hasanla Hüseyin Veliye doğru

(2.Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Hay hay hay hay / Yürü yürü yürü yürü
 Gitti kervan kalma geri
 Has nenni nenni / Dost nenni nenni

Abdal Pir Sultan'ım kubbe göründü
 Biçare gönlümüz şad oldu güldü
 İnşallah yolumuz Hüseyne döndü
 Döndü kervanımız Hüseyne doğru

CEBRAİL SEMAHI*(Ağırlama / Karşılama Bölümü)*

Yerin göğün binasını kurunca
 İptida hidayet arife indi
 Sen kimsin ben kimim diye sorunca
 Sorduğu ol demde kana boyandı

Has nenni nenni, dost nenni nenni

Sen sensin ben benim dedi Cebrail
 Olmadı mürşidin emrine kail
 Havada dolandı tam kırk bin yıl
 Tevekkel batına vardı dayandı

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Mürşitler aradı yedi kat göğü
 Ne dağ koydu ne taş koydu mermeri
 Aleme gizlendi Cenab-ı Bari
 Arşı kürsü arayanlar usandı

Hay hay hay hay
 Arşı kürsü arayanlar usandı

Hak ağaçta olsa dülgerler bulur
 Hak denizde olsa balıklar bulur
 Yerde gökte olsa arada kalır
 Belagatta o dem Adem'e indi

Secdeyi Adem'e buyurdu ol Hak
 Ademden gayriye görünmez mutlak
 Vel'oğlu Hünkar'dan almıştır saddak
 Çok şükür derdimiz Hakka dayandı

ÇAPRAZ SEMAH

Okuyup yazdığım Kur'an için hu
 Nurdan bir ayetsin ey Hacı bektaş
 Hastalara düşkünlere her derde
 Lutf-u inayetsin ey Hacı Bektaş

Bindiğin duvar emrinle yürüdü
 Dağı taşı hep beraber sürüdü
 Mucizatın üstümüzü bürüdü
 Bahr-ı kerametsin ey Hacı Bektaş

Ben de bildim sen de gerçek velisin
 Hakka erenlerin kudret elisin
 Tanrı'nın aslanı Hazret Ali'sin
 Şahı velayetsin ey Hacı Bektaş

Kapında kulundur bu garip Emrah
 Bana sen gösterdin en doğru bir rah
 İnanırım iman ettim biiştibah
 Evvel nihayetsin ey Hacı Bektaş

ÇARK SEMAHI*(Ağırlama / Karşılama Bölümü)*

Dün gün intizarım sana Kerbela
 Varalım İmam Hüseyin aşkına
 Serden başka sermayem yok elimde
 Duralım İmam Hüseyin aşkına

Dergahın önüne akıyor arklar
 Kuruldu semahlar dönüyor çarklar
 Hani bir üzümü kırk bölen kırklar
 Bölelim İmam Hüseyin aşkına

Şah Hatayi'm bu yola beli deyi
 Çığırsırlar Muhammed-Ali deyi
 Cümlemizde ikrarın kulu deyi
 Varalım İmam Hüseyin aşkına

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

İnayettir bize fazlı Huda'dan
 Umarım kurtarsın dertten beladan
 Muhammed'den ola bize şefaath
 Veli himmet Aliyyel Mürtaza'dan

Şah Hasan'da bulduk mihr-i muhabbet
 Şah Hüseyin-i şehid-i Kerbela'dan
 İmam Zeynel, İmam Bakır-ı Cafer
 Delil bize kaldı Musa Rıza'dan

Şah Taki be Naki Asker-i billah
 Mehdi gelecektir Şah evliyadan
 Dediler Şah Hatayi'm ne meşreftensin
 Aşk-i muhabbetten sıtk-ı sefadan

ÇORLU SEMAHI

Niçin inanmazsın ey kanlı Yezit
 Bu çarhın sahibi Ali değil mi?
 Arşta bir hayale uğradı Habip
 Hâtemi indiren Ali değil mi?

Dostlar arasında ne işin senin?
 Hey yezit tükenmez kesretin senin
 Bin üç yüz yıl evvel ol divin bendin
 Bağlayıp da çözen Ali değil mi?

Necef deryasına Zülfikar attı
 Derya bulut olup havaya aktı
 Nisan yağmurları andan halk oldu
 Bu aşkın deryası Ali değil mi?

Tâ ezel Mehdi'dir senin bahşişin
 Anlardan evveldir senin gelişin
 Doksan bin kelâm hep beyân işin
 Okunan Kur'anda Ali değil mi?

Kul Veli'yim söyle sözün hatasın
 Öldür nefs çerisin Hakk'a yetesin
 Uzatma ey kardeş sözün ötesin
 Bu mülkün sahibi Ali değil mi?

DEM ALİ SEMAHI

Dem dem dem dem Ali dem'i
 Erenler sürüyor erkanı yolu
 Ya Hızır, ya Hızır, ya Hızır
 Dem Ali dem dem

Hey erenler bir gül açmış Hicaz'dan
 Yaprığı Muhammed, Deha'sı Ali
 Gönül demden gezer, aşk ile nazdan
 Menzili Muhammed, Pervazı Ali

Ya Hızır, ya Hızır, ya Hızır
 Dem dem dem, Ali dem

Tadına doymadım yeşil donunun
 Viran bağlarının gonca gülünün
 Erenler yolunda Allah çölünün
 Mecnun'u Muhammed, Leyla'sı Ali

Ya Hızır, ya Hızır, Leyla'sı Ali
 Dem dem dem dem Ali dem dem

Çark eyle çark eyle
 Semah erenlerindir
 Doğru görenlerindir
 Bu yola eğri girmez
 Hak'ka girenlerindir

FETHİYE SEMAHI

Karşıdan görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Ala gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan şaha giderim

Eğer göğerüben bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Ben de bu yayladan şaha giderim

Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan şaha giderim

Pir Sultan Abdal'ım dünya durulmaz
Gitti giden ömür geri dönülmez
Gözlerimde şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan şaha giderim

GİNE DERTLİ DERTLİ İNİLİYORSUN

(*Ağırlama / Karşılama Bölümü*)

Gine dertli dertli iniliyorsun
Sarı turnam sinen yaralandı mı
Hiç el değmeden de iniliyorsun
Sarı turnam sinen parelendi mi

(*Yürüyüş Bölümü*)

Yoksa sana yad düzen mi düzdüler
Perdelerin tel tel edip üzdüler
Tellerini sırmadan mı süzdüler
Sarı turnam sinen yaralandı mı

(*Pervaz / Yeldirme Bölümü*)

Hay hay hay hay
Bahar seli gibi akıp çağlama
Dertli ötüp yüreğimi dağlama
Üstadını buldurayım ağlama
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Hay hay hay hay

Yas mı tuttun giyinmişsin karalar
Senin derdin açar bana yaralar
Esiri der nedir buna çareler
Sarı turnam sinen yaralandı mı

Turnam niçin ahvalimi bilmezsin
Bendeki yaralar türlü türlüdür
Öğüt versem öğüdümde almazsın
Bendeki yaralar türlü türlüdür

Uçup havalanma yellere karşı
Bülbül figan eder güllere karşı
Gel beni ağlatma ellere karşı
Bendeki yaralar türlü türlüdür

(Yürüyüş Bölümü)

Pir Sultan Abdal'ım ben de böyleyim
Emir haktan geldi kime neyleyim
Derdim çoktur hangisini söyleyim
Bendeki yaralar türlü türlüdür

GÖNÜLLER SEMAHI

(Ağırlama / Karşılama Bölümü)

Şu dünyanın ötesine
Vardım diyen yalan söyler
Baştan başa sefasını
Sürdüm diyen yalan söyler

Avcılar avlarlar bazı
Hakka eylerler niyazı
Daim beş vakit namazı
Kıldım diyen yalan söyler

Şah Hatayi'm der varılmaz
Varılıp geri dönülmez
İrehbersiz yol bulunmaz
Buldum diyen yalan söyler

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Uzatmış boynunu suna bakışlım
Kalbinde Hak aşkı vara kurbanım
Ak göğsün arası hatem nakışlım
Telli zülüflere tara kurbanım

Eğnine giyinmiş şalvarı şalı
Hüsünü görenler neylesin malı
O hilal kaşların kuduret balı
Alnında parlayan nura kurbanım

İbrahim günahkar vasfını yazar
Mevlam güzellere eylemiş nazar
Şu iki cihanda bir mahdır gezer
Yüzü yeşil benli pire kurbanım

HACI BEKTAŞ SEMAHI

Gece gündüz hayaline yandığım
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkarım günahımdan bizarım
Özüm dara çekip sor Hacı Bektaş

Yandı bu kulunun nedir yaresi
Meğer dost elinden ola çaresi
Onulmaz dertlere derman olası
Şu benim yaramı sar Hacı Bektaş

Gahi bulut olup göğe ağarsın
Gahi yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın gün müsün gökten doğarsın
Ilgıt ılgıt esen yel Hacı Bektaş

Daima Kul Himmet eder niyazı
Bu ulu katardan ayırma bizi
Ol mahşer gününde bekliyor sizi
Muhammed önünde Hacı Bektaş

HUBYAR SEMAHI

Engin ovalarda yurdun tutmadı
 Zerrece işine hile katmadı
 Sayrısının bahçesine gitmedi
 Kendi bahçesine girdi Hubyar

Ab-ı hayat soğuk suyun akıttı
 Tutcasına türlü türlü kokuttu
 Mekanını Tekeli'ye çıkarttı
 Sultan Tekeli'de durdu Hubyar

Sular gibi bir ummana akardı
 Cevlan eder dokuzlara çıkardı
 Mihman gelir diye yola bakardı
 Gelen mihmanları da gördü Hubyar

Gürgen çukuruna çok emek verdi
 İbadet eyledi çiftini sürdü
 Bu yolu da mümin kul için kurdu
 Yolun doğrusunu sürdü Hubyar

Mestane olmuşum şahın derdinden
 Gevherini çıkartamam virdimden
 Der Abdal'im ayırmasın yurdundan
 Dertilere derman verdi Hubyar

KIRAT SEMAHI

Gene kırcılandı dağların başı
 Durmayıp akıyor gözümün yaşı
 Ne yaman firaklı kıratın işi
 Kırat bu dağları aşmalı bugün

Kırat kalk gidelim biz bu odadan
 Kısmetimiz gelir Bârı Hûda'dan
 Nalını kestireni tağ-ı ucadan
 Kıymetin cihanı taşmak bugün

Kırat da gidiyor koştığı zaman
 Dizgini boynundan aştığı zaman
 Deli boran gibi coştığı zaman
 Köpüğü sağrıdan seçmeli bugün

Kırat da gidiyor başı dumanlı
 Hele kaldır gönlündeki gümanı
 Seherden sonraca, kuşluk zamanı
 Dostun ellerini açmalı bugün

Derviş Mehemmed'in piri pir ise
 O yarin ile ahd-ü ma'nın bir ise
 Kırat sende küheylanlık var ise
 Pirin dergâhına düşmeli bugün

KOÇ BABA SEMAHI

İndim Koç Baba'yı tavaf eyledim
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar
 Mübarek cemâlin seyran eyledim
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar

Biri beyaz idi biri kırmızı
 Onlarda seçerdi baharı yazı
 Aynen Zülfikâr'a benzer boynuzu
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar

Alnın ortası yazılı Kur'an
 Hiç mahrum kalır mı cemâlin gören
 Yarın mahşer günü şefaata uman
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar

Yağmur yağar çiselenir izleri
 Elham suresine benzer gözleri
 Ay ile gün gibi parlar yüzleri
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar

Pir Sultan'ım biz çekeriz yasları
 Dört kapıdan beyan olur sesleri
 Âşıklarda söyler bu nefesleri
 Bu gün yaylımdır geliyor koçlar

MUHAMMED ALİ SEMAHI

Çıktım kırklar yaylasına
Çağırdım üçler aşkına
Özümü ummana saldım
Muhammed Ali aşkına

Gelsin Muhammed'im gelsin
Düşmüşlerin elin alsın
Canım Hakka kurban olsun
Muhammed Ali aşkına

Gelin şu faktan geçelim
Akı karayı seçelim
Ab-ı Kevser'den içelim
Muhammed Ali aşkına

Şu dünya bir kurulu faktır
Gerçeklere sözüm yoktur
Allah bir Muhammed haktır
On İki İmamlar aşkına

Şah Hatayi'm der varalım
Anda didarları görelim
Gerçeğe canlar verelim
Muhammed Ali aşkına

NEVRUZ SEMAHI

Gelin ey nazlı cananlar
 Bu gün Nevruz-u sultandır
 Sefalar sürsün ihvanlar
 Bu gün Nevruz-u sultandır

Bütün mümin bütün İslam
 Bu gün etmek gerek bayram
 Hemen sun sakiye gel cam
 Bu gün Nevruz-u sultandır

Aliyyül Mürteza Haydar
 Cihanı gark_1 nur eyler
 Bütün kurt kuş bunu söyler
 Bu gün Nevruz-u sultandır

Ali'nin doğduğu gündür
 Bu gün her günden üstündür
 Hem saki ködeh döndürür
 Bu gün Nevruz-u sultandır

Nice sırlar olur zahir
 Ali'den olur Hak bakir
 Şükreyle sen gel ey Fahir
 Bu gün Nevruz-u sultandır

NURHAK SEMAHI*(Ağırlama / Karşılama Bölümü)*

Bismişah Allah Allah / Hü Allah Hü Eyvallah

Secde haktır Adem'e
 Seyrangahız Aleme
 El ele el Hakka Dedik
 Geldik biz bu deme

Kursanlar tığlanıp gülbenk çekildi
 Gaflet Uykusundan Uyana Geldim
 Dört Kapı sancağı anda dikildi
 Üryan büryan olup meydana geldim

Evvel eşiğine koydum başımı
 İçeri aldılar döktüm yaşımı
 Erenler yolunda gör savaşımı
 Can baş feda edip kurbana geldim

Ol deme uyandı batın çerağı
 Rehberim boynuma bend etti bağı
 Üç Adım İleri Attım Ayağı
 Koç kurban dediler imana geldim

Dört Kapı selamın verip aldılar
 Pirin huzuruna çekip geldiler
 El ele el Hakka olsun dediler
 Henüz masum olup cihana geldim

Pirim kulağıma eyledi telkin
 Şah-ı Vilayet'e olmuşuz yakın
 Mezhebim Cafer -i Sadık-ül Metin
 Allah dost eyvallah peymanı geldim

Yüzüm yerde özüm darda durmuşam
 Muhammed Ali'ye ikrar vermişem
 Sekahüm Hamrini anda görmüşem
 İçip kana kana mestane geldim

Yolumuz On İki İmam'a çıkar
 Mürşidim Muhammed Ahmed-i Muhtar
 Rehberim Ali'dir sahip-Zülfikar
 Kulundur Şahi'ye divana geldim

(Pervaz / Yeldirme Bölümü)

Şah-ı Merdan huruç etti
 Düldüle oldu süvari
 Mazlumun carına yetti
 Ali'm saldı Zülfikarı

Bir Hacı Bektaş var idi
 Ali misali yar idi
 Mürkirler görmez kör idi
 Yürüttü cansız duvarı

Muhyiddin kaynadı taşı
 Gel beri gel tanrı dostu
 Bu idi sözümün kastı
 Haktan ayrı görme yarı

RODOS SEMAHI

Ayıplarım gönül seni
 Hal bilmeze hal sorarsın
 Yanında bülbül dururken
 Kargalardan gül sorarsın

Hudey hudey hudey hudey
 Hudey hudey hudey hudey

Nerden düştüm gizli derde
 Aşkın gözlerimde perde
 Nalbant olmayan şehirde
 Aşk atına nal sorarsın

Hudey hudey hudey hudey
 Hudey hudey hudey hudey

Hak nazar eylemiş göze
 Odur yol gösteren bize
 Kulağı sağır dilsiz
 İklim iklim yol sorarsın

Hudey hudey hudey hudey
 Hudey hudey hudey hudey

Pir Dede'yi beğenmezsin
 Ne söylüyor dinlemezsin
 Kendi kusurun görmezsin
 Elin eksiğin ararsın

Hudey hudey hudey hudey
 Hudey hudey hudey hudey

RUMELİ SEMAHI

Bir gül ile gülistanı seyrettim
 Seher yelleriyle esen Ali'dir
 Muhammed kılavuz Mahşer yerinde
 İslam'ın sancağın çeken Ali'dir

Dayanı gör kardaş gönül gücüne
 Azığın yok mudur ahret göçüne
 On İki İmam gibi Cennet içine
 Ab-ı Kevser ile akan Ali'dir

Bindiler deveye çarka gittiler
 Horasan şehrinde güreş tuttular
 Müminlerin feryadına yettiler
 Bastılar Mervan'ı basan Ali'dir

Münkirin gıdası Hak'tan kesildi
 Nesimî yüzüldü Mansur asıldı
 Dünya yedi kere doldu ıssıldı
 Dolduran Muhammed eken Ali'dir

Kim dokudu bin çiçekli halıyı
 Kim diriltti bin yıl yatan ölüyü
 Kırklar meclisine gelen doluyu
 Dolduran Muhammed içen Ali'dir

Pir Sultan Abdal'ım ağladı güldü
 Kâbe-i Şeriften bir nida geldi
 Hakk'ın emri ile dört kitap indi
 Okuyan Muhammed yazan Ali'dir

TAHTACI SEMAHI

Medet Mürvet dedim kapına geldim
 Muhammed Mustafa Ali gel yetiş
 İsyân deryasında gark oldum kaldım
 Hünkar Hacı Bektaş Veli gel yetiş

Şu benim halimi pirime bildir
 Gönlümün evini nur ile doldur
 Cesedim ölmeden nefsimi söndür
 Hatice Fatıma ulu gel yetiş

Bir yandan nefs-i emarem azar
 Bir yandan vesvese çok hile düzer
 Melekler günahım yazmaktan bezer
 Şah Hasan Hüseyin dolu gel yetiş

Yezitler elinde müşkül halimiz
 Münafıklar faş eyledi yolumuz
 El aman ya Bakır sen al elimiz
 İmam Cafer Sadık dili gel yetiş

Dağlarca günahım gel vurma yüze
 Tamu'nun odunu gösterme bize
 Musayı Kazım'la pir İmam Rıza
 Şahım Taki ile Naki gel yetiş

Noksani didarım arz eder cennet
 Masumu Pak'lardan erişe himmet
 Sana sığınmışım Mehdi Muhammed
 Sarı Saltık kızı deli gel yetiş

VİRAN BAHÇELERDE BÜLBÜL ÖTER Mİ?

Viran bahçelerde bülbül öter mi?
 Gönül eğlencesi gül olmayınca
 Merhemsiz yaralar onar biter mi?
 Bir gerçek veliden el olmayınca?

Nefse uyan Hakka uymuş değildir
 Gaziler namazın kılmış değildir
 Bu gezen abdallar derviş değildir
 Arkasında hırka şal olmayınca

Tabip olmayınca yaram sarılmaz
 Mürşit olmayınca pire varılmaz
 Yüz bin asker olsa Yezid kovulmaz
 Eli Zülfikar'lı Al'olmayınca

Değme arif bunu böyle bilemez
 Bilir ama yine arif olamaz
 Her mürşit ölüyü diri kılamaz
 Hünkar Hacı Bektaş Vel'olmayınca

İki melek gelir sual sorarlar
 Dökerler hurcunu gevher ararlar
 Bir kılın üstüne köprü kurarlar
 Geçemezsin Hakka kul olmayınca

Pir Sultan'ım baştan dalga aşırır
 Bu aşkın dolusu aşka düşürür
 Her gördüğün rehber çiğ mi pişirir
 Yanıp ateşlere kül olmayınca

YATIR SEMAHI

Türbenin üstüne nakşeylediler
 Seni dört köşeye baş eylediler
 Yezit'in başına taş eylediler
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin

Akan sular gibi akasım gelmez
 Şehrine girince çıkasım gelmez
 Yezit'in yüzüne bakasım gelmez
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin

İmam Hüseyin'in kolları bağlı
 Hazreti Fatma'nın ciğeri dağlı
 Hazreti Ali'nin sevgili oğlu
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin

Senin abdalların semaha tutar
 Mezhebimiz İmam Cafer'e uyar
 Kadir geceleri şem olur yanar
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin

Pir sultan'ım Haydar erenler nerde
 Çalışız kayasız bir sahra yerde
 Kerbela çölünde kandilde nurda
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin

Notalarıyla Örnek Semahlar

YÖRESİ:
AYDIN/Bozdoğan/
Alamut Köyü

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

DERLEYEN:
MUSA EROĞLU

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TIMİSİ

ALAMUT SEMAHI

♩

Ağ lar da ge ze rim dağ lar ba şın da
Cev rin ba na mı y dı yok sa ya re mi

dağ lar ba şın da dağ lar ba şın da
yok sa ya re mi yok sa ya re mi

Be ni boş yer le re ağ lat ma A li
Hançer vu rup sı zı lat ma ya re mi

ağ lat ma A li
az gın ya re mi

De ğir men ler dö ner de gö züm ya şın dan
Şah Hü se yin i çin de sar bu ya re mi

gö züm ya şın da n gö züm ya şın da n
sar bu ya re mi sar bu ya re mi

Ku ru çay la rın da
Ya ra mı el le re

-2-
ALAMUT SEMAHI

çağ lat ma A li hün ka rım A li
 bağ lat ma A li bağ lat ma A li

ec da dım A li

Bun ca dert ver din de bir da hi ye ter

Bah çen de bül bül ler şa kı yıp ö ter

Bun ca ağ lat tı ğın

ve li yi ye ter Ya rem a çıp ka nım

çağ lat ma A li çağ lat ma A li

Bun ca dert ver din de bir da hi ye ter

Ya rem a çıp ka nım da çağ lat ma A li

-3-
ALAMUT SEMAHI

-1-
AĞLARDA GEZERİM DAĞLAR BAŞINDA
BENİ BOŞ YERLERE AĞLATMA ALİ
DEĞİRMENLER DÖNER GÖZÜM YAŞINDAN
KURU ÇAYLARINDA ÇAĞLATMA ALİ

-2-
CEVRİN BANA MIYDI YOKSA YARE Mİ
HANÇER VURUP SIZILATMA YAREMİ
ŞAH HÜSEYİN İÇİN SAR BU YAREMİ
YARAMI ELLERE BAĞLATMA ALİ

-3-
BUNCA DERT VERDİN DE BİN DAHİ YETER
BAHÇEDE BÜLBÜLLER ŞAKIYIP ÖTER
BUNCA AĞLATTIĞIN VELİ'Yİ YETER
YARAM AÇIP KANIM ÇAĞLATMA ALİ

YÖRESİ:
MERSİN/Mut

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

DERLEYEN:
SABAHAT AKKIRAZ

DERLEME TARİHİ:
.....

ALİ YAR SEMAHI

NOTAYA ALAN:
MUSA EROĞLU

§

(SAZ.....)

Ya sü ma tem gü nü der dim ye ni le r Yari n se si gu la

ğında cı nı lar A li yar A li yar A li yar A li yar

Can pi re gur ban (SAZ.....)

Sor dum ki dağ la ra ni çin i ni le r De di çek ti ce ği m

ya rin e lin de n ya rin e lin den.

DirilişUsta

-II-

VARIP BİR PİR İLE PAZAR EDERSİN
OTURUPTA İKRARINI GÜDERSİN
SORDUM GARİP BÜLBÜL NİÇİN ÖTERSİN
DEDİ ÇEKTİCEĞİM HARIN ELİNDEN

-III-

SERÇEŞMEDEN GELİR SUYUN DURUSU
NASİBİMİZ VERİR PİPRİN BİRİSİ
DEDİM PİR SULTANIM BENZİN SARISI
DEDİ ÇEKTİCEĞİM YARIN ELİNDEN

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2101
İNCELEME TARİHİ: 21.05.1982

DERLEYEN:
THM İZMİR RAD.
THM MD.LÜĞÜ

YÖRESİ:
MANİSA/Turgutlu

DERLEME TARİHİ:
1977

KİMDEN ALINDIĞI:
MEHMET BULANLAR

NOTAYA ALAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

ARMUT AĞACI

♩=100

Ar mut a ğa cı a r mu t a ğa cı
İ ki tu r na m ge li r pi ri m
ba şı n da ta cı (SAZ.....)
bağ da t e lin den
Kalk sı n sa ma h e y le si n
Dost ka na dı nı kı r mı ş pi ri m
a na y na n ba cı (SAZ.....)
ne ge li n rel de n
Kalk sı n sa ma h e y le si n
Dost ka na dı nı kı r mı ş pi ri m
e be y ne n ba cı (SAZ.....) Nen ni nen ni
ne ge li n ba rel den " " " "

-2-
ARMUT AĞACI

nen ni ne n ni dost ne n ni nen ni (SAZ.....)
nen ni ne n ni has ne n ni nen ni

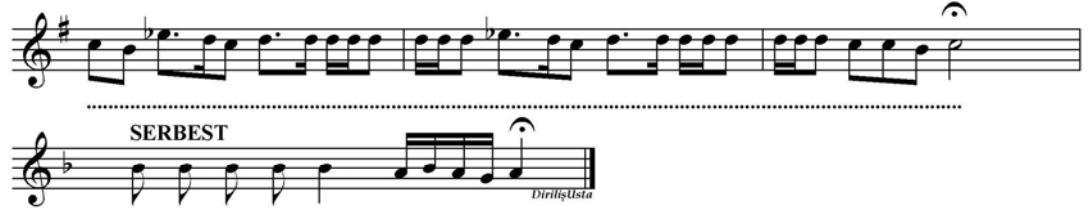
nen ni ne n ni ne n ni ne n ni dost ne n ni nen
ni (SAZ.....)

♩ = 132

.....) Çı ra yı yak
tı mo ca ğa Çı ra yı ya k tı mo ca ğa

Kol ko la da ku cak ku ca ğa Mey da na ge l
me y da na Mey da n e ren le ri n dir
Sa ma h dö nen le ri n dir (SAZ.....)

-3-
ARMUT AĞACI

ARMUT AĞACI ARMUT AĞACI
BAŞINDA TACI
KALKSIN SAMAH EYLESİN ANAYNAN BACI
(EBEYNEB BACI)

NENİ NENİ NENİ NENİ
DOST NENİ NENİ
HAS NENİ NENİ
DOST NENİ NENİ } BAĞLANTI

İKİ TURNAM GELİR PİRİM
BAĞDAT ELİNDEN
DOST KANADINI KIRMIŞ PİRİM
NE GELİR ELDEN

BAĞLANTI

ÇIRAYI YAKTIM OCAĞA
KOLKOLA DA KUCAK KUCAĞA
MEYDANA GEL MEYDANA
MEYDAN ERENLERİNDİR
SAMAH DÖNENLERİNDİR

BAĞLANTI

YÖRESİ:
ELAZIĞ

KAYNAK KİŞİ:
MUSTAFA TOSUN

DERLEYEN:
GANİ PEKŞAN

DERLEME TARİHİ:
11.09.1987

BACILAR SEMAHI

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ
GANİ PEKŞEN

SERBEST

He yi ba cı lar (SAZ) Ba cı la röm
rü möm rüm (SAZ.....)

Gör me nar gı a cı lar

(SAZ.....)

Sal man gel mi
A li nur du ş r

par se der öm rü möm rüm (SAZ.....)
A li nur öm rü möm rüm

.....) Boş gön der me n ba cı
Ye ş i li nu r A li

-2-
BACILAR SEMAHI

$\text{♩} = 184$

lar (SAZ.....) A lim sen gel
nur

o tur (SAZ.....) Ya ra dan

sen gel o tur (SAZ.....)

E la göz lü de göz lü de

göz lü Şa hım sen gel

o tur (SAZ.....)

.....)

-3-
BACILAR SEMAHI

Hey e ren ler (SAZ.....) bu dün ya nın
 Ne ka pı kal dı ne o cak
 Tes lim Ab dal der ne ya man

Ne ta dı ne lez ze ti kal dı
 Bat tı getti a sıl o cak
 Ev lat ba ba ya e der gü man

A le mi rüş ni ve te tap tı
 Va rıp müş kül da nı şa cak
 Ye ri bi re kö tü za man

Ne so fu ne ha cı kal dı
 Gi di ku sur kam maz kal dı
 E vel ki nin a dı kal dı

Öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm
 Öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm
 Öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm

-4-
BACILAR SEMAHI

Öm rü mün va rı dost dost dost
 " " " " " " " " " "

(SAZ.....)

Şa rap i çer ler (SAZ.....)
 Şa rap i çer ler
 Ye di dük ka nın

Ta sı nan ha şa rap i çer
 Sa bah ta n ha şa rap i çer
 Nak kı şı ha ye di de dük ka

ler (SAZ.....) Ta sı nan ha
 ler Sa ba h tan ha
 nm Nak kı şı ha

-5-
BACILAR SEMAHI

Hak kı se ver ler (SAZ.....)
 Hak kı se ver ler
 Cey la na ben zer

Dos tu se ver ler (SAZ.....)
 Dos tu se ver ler
 Kek li ğe ben zer

2.
 Ya sı nan ha (SAZ) ya sı nan ha
 Sa ba h tan ha sa ba h tan ha
 Se ki ši ha se ki ši ha

y ge ley le be (SAZ) ni (SAZ) hey do
 y se ney le be ni hey do
 y se ney le be ni hey do

st ge ley le be (SAZ) ni (SAZ.....)
 st ge ley le be ni
 st ge ley le be ni

.....)

-6-
BACILAR SEMAHI

Ye di de dük kan dan (SAZ.....)

al ma lı ha Dos tu aş ki

le (SAZ.....) ca nı aş ki

le (SAZ.....) sar ma lı ha (SAZ.....)

sev me li ha y ge ley le be (SAZ)

ni (SAZ.....) hey do st ge ley le be (SAZ)

-7-
BACILAR SEMAHI

ni (SAZ.....)

Hey dost hey dost dos tu mun bo yu dal la ra ben zer

Şa ha gi den yol la ra ben zer Gel sin be ri mey da na
Hoş gel di A li gel di

girsin be nim mey da na dost mey dan e ren le rin dir de
ci ha na do lu gel di dost bi re lin de des te gül dost

çar ka gi ren le rin dir çar ke dip çar kın ça la
bi re li do lu gel di me val sey fem me va li

r al na dö ner Â şık lar hoş gel di A li gel di do
pi rim şa hum me va li cen ne tin ka pı sın da do

-8-
BACILAR SEMAHI

st ci ha na do lu gel di bi re lin de des te gül
st a la lm dos tun pa yı

1.

Bi re li do lu gel di Me val Şâ hum me va li

2.

Pi rim Şâ hum me va li dost cen ne tin ka pı sını da dost

Allah Mu ham met A li as lım Ka ra dağ lı dı

r Sıt kım Hak ka bağ lı dır sı hat sız cem yü rü mez do

st cem de ho da bağ lı dır çe ke lim aş

-9-
BACILAR SEMAHI

SERBEST

HEY BACILAR BACILAR (ÖMRÜM ÖMRÜM)
GÖRMEN ARGİ ACILAR
SALMAN GELMİŞ PARS EDER (ÖMRÜM ÖMRÜM)
BOŞ GÖNDERMEN BACILAR
ALİ NURDUR ALİ NUR (ÖMRÜM ÖMRÜM)
YEŞİL NUR ALİ NUR
ALİM SEN GEL OTUR
YARADAN SEN GEL OTUR
ELÂ GÖZLÜ DE GÖZLÜ (DE GÖZLÜ)
ŞAHİM SEN GEL OTUR

HEY ERENLER BU DÜNYANIN
NE TADI LEZZETİ KALDI
ALEMİ RÜŞVETE TAPTI
NE SOFÜ NE HACI KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

NE KAPI KALDI NE OCAK
BATTI GETTİ AŞIL OCAK
VARIP MÜŞKÜL DANIŞACAK
GİDİ KUSUR KALMAZ KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

TESLİM ABDAL DER NE YAMAN
EVLAT BABAYA EDER GÜMAN
YERİ BİRE KÖTÜ ZAMAN
EVVELKİNİN ADI KALDI

ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM ÖMRÜM
ÖMRÜMÜN VARI DOST DOST DOST

ŞARAP İÇERLER TASINAN (HA) ŞARAP İÇERLER TASINAN (HA)
HAKKI SEVERLER (DOSTU SEVERLER) YASINAN (HA YASINAN)
(HAY) GEL EYLE BENİ (HEY) DOST GEL EYLE BENİ

ŞARAP İÇERLER SABAHTAN (HA) ŞARAP İÇERLER SABAHTAN (HA)
HAKKI SEVERLER (DOSTU SEVERLER) SABAHTAN (HA) SABAHTAN
(HAY) SEN EYLE BENİ (HEY) DOST GEL EYLE BENİ

YEDİ DÜKKANIN NAKKIŞI (HA) YEDİ DE DÜKKANIN NAKKIŞI (HA)
CEYLANA BENZER (KEKLİĞE BENZER) SEKIŞİ (HA) SEKIŞİ (HA)
(HAY) SEN EYLE BENİ (HEY) DOST GEL SEN EYLE BENİ
YEDİ (DE) DÜKKANDAN ALMALI (HA) YEDİ DE DÜKKANDAN ALMALI (HA)
DOSTU AŞK İLE (CANI AŞK İLE) SARMALI (HA) SEVMELİ (HA)
(HAY) GEL EYLE BENİ HEY DOST GEL EYLE BENİ
(HEY DOST) DOSTUMUN BOYU DALLARA BENZER
ŞAHA GİDEN YOLLARA BENZER

GELSİN (BERİ) MEYDANA GİRSİN (BENİM MEYDANA DOST)
MEYDAN ERENLERİNDİR (DE) ÇARKA GİRENLERİNDİR
ÇARK EDİP ÇARKIN ÇALAR
ALNA DÖNER AŞIKLAR

HOŞ GELDİ ALİ GELDİ (DOST)
CİHANA DOLU GELDİ
BİR ELİNDE DESTE GÜL
BİR ELİ DOLU GELDİ

HOŞ GELDİ ALİ GELDİ
CİHANA DOLU GELDİ (DOST)
BİR ELİNDE DESTE GÜL (DOST)
BİR ELİ DOLU GELDİ

YÖRESİ:
K. MARAŞ/Elbistan

KİMDEN ALINDIĞI:
KANTARMALI MEHMET DEDE

DERLEYEN:
YAVUZ TOP

DERLEME TARİHİ:
.....

BELİ DEDİM BELİ
(SEMAH)

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

Be li de di ğim be li dön me zem sen den
 Sen in sö zün ah dı ik ra rım ol sun
 Ni çin yüz çe vi rip bak maz sım ba na
 Si yah zül fün te li ke ma nım ol sun
 Hey dost hey dost hey dost ke ma nım ol sun
 Hey pir hey pir hey pir ke me nım ol sun

-2-
BELİ DEDİM BELİ
(SEMAH)

Ha li mi sor ma dın
Kir pik le rin ok tur

has ta o lun ca mi has ta o lun ca mi
kaş lar ha ra mi kaş lar ha ra mi

İ çip aşk ba de si ca nım ca nım ca nım
Sen vur dun si ne mica nım ca nım ca nım

mes te o lun ca Can de ğil pi rim le
sen sar ya ra mı A şık ma şu ku na

can dost o lun ca Ge rek dün ya a lem
ver mez a ra yı Bir ca nım var o da

düş ma nım ol sun hey dost hey dost hey dost
kur ba nım ol sun hey dost hey dost hey dost

düş ma nım ol sun hey pir hey pir hey pir
kur ba nım ol sun hey pir hey pir hey pir

düş ma nım ol sun Al la hAl lah Al la hAl lah
kur ba nım ol sun

Al la hAl lah Al la hAl lah Se mah e ren le rin dir

Çar ka gi ren le rin dir Bu yo la kö tü ler gir mez

Doğ ru sü ren le rin dir

DirilişUsta

YÖRESİ:
ANTALYA/Elmalı

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

BEYLERİMİZ ELVAN ÜSTÜNE
(ABDAL MUSA SEMAHI)

DERLEYEN:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

♩ = 120

-2-
BEYLERİMİZ ELVAN ÜSTÜNE
(ABDAL MUSA SEMAHI)

The musical score is written on ten staves of music. Each staff contains a line of lyrics in Turkish. The lyrics are as follows:

a ba post de yu Has ta
 lar da ge lir der man is te yu
 sağ lar ge lir Şa hım Ab dal
 Mu sa ya A lim de Şah gü lüm de
 Şah Şah dost Kur na
 yi din pı na rı mın ba şı na
 i dim top ra ğı na
 ta şı na Bir ka ran lık çök tü
 ga rip ba şı ma Me det
 mür vet de dem im da da gel dim

-3-
BEYLERİMİZ ELVAN ÜSTÜNE
(ABDAL MUSA SEMAHI)

SERBEST

Me det mür vet de dim im da da gel dim

DirilişUsta

The image shows a musical score for a song. The top staff is a vocal line in a single treble clef with a key signature of one flat (B-flat). It begins with a fermata over a whole note, followed by a series of eighth and quarter notes. The lyrics 'Me det mür vet de dim im da da gel dim' are written below the notes. The word 'SERBEST' is written above the staff. The bottom staff is a piano accompaniment line in a single treble clef with a key signature of one flat. It consists of a series of eighth and quarter notes. The signature 'DirilişUsta' is written at the end of the staff.

YÖRESİ:
MALATYA/Arguvan

KİMDEN ALINDIĞI:
HÜSEYİN ORHAN DEDE

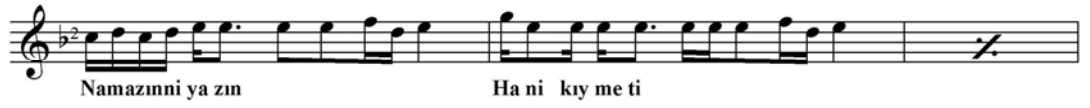
DERLEYEN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

DERLEME TARİHİ:
.....

$\text{♩} = 60$

BOZOK SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

-2-
BOZOK SEMAHI

Kul Hüseyim Ker be la nın çö lün de
 A kargö züm ya şı sel Şa hı Mer dan
 Nen ni ha nen ni A kar gö züm
 ŞAN ya şı sel Şa hı Mer dan Yü zün gör mek
 SAZ
 ŞAN na sip ol du gü zel yar Ham dü lil lah
 SAZ
 ŞAN ha ki pa ya yı sür dük A li şa nım
 SAZ

-3-
BOZOK SEMAHI

ŞAN

sen den baş ka ki mim var yü zün gü neş

SAZ

ŞAN

al nı pa ya yı sür dük

SAZ

♩ = 80

Hay hay hay hay Yü zün gör mek

♩ = 200

Na sip ol du gü zel yar Ham dü lil lah

al nı pa ya yı sür dük A li şa nım

sen den gay rı ki mim var yü zün gü neş

al nı pa ya yı sür dük Al oğ lu sun

sev dan ya nım da ta şa Mer ha met et

-4-
BOZOK SEMAHI

gö züm den a kan ya şa De li gö nül
 yi ne gel di de co şa Ma hi ta ban
 al nı pa ya yı sür dük Ey len dur sal lan dur
 hiç git me den or da dur Biru lu ker van dık A li A li A li
 A li A li A li çık tık Mu sul dan
 Dön dü ker va nı mız A li A li Hü sey ne doğ ru
 A rif o lan an lar an lar tel den u sul dan Döndü ker va
 nı mız A li A li Hü sey ne doğ ru Abdal Pir Sul ta nım
 kub be gö rün dü Bi ça re gön lü müz şad o lup
 gül dü İn şal lah yo lu muz Hü sey ne dön dü

-5-
BOZOK SEMAHI

$\text{♩} = 200$

döndü ker va nı mız Hü sey ne doğ ru Hay hay

Ab dal Pir Sul ta nım kub be gö rün dü Bi ça re gön

lü müz şa do lup gül dü İn şal lah yo lu muz Hü sey

ne dön dü Döndü ker va nı mız Hü sey ne doğ ru

A loğ lu sun sev da ya nın da ta şa Merha met et

gözüm den a kan ya şa De li gö nül yi ne gel di

de co şa Ma hi ta ban al nı pa ya yı sür dü k

$\text{♩} = 70$

Ma hi ta ban al nı pa ya yı sür dü k

Diriliş Usta

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 4012
İNCELEME TARİHİ: 23.02.1995

YÖRE:
ŞANLIURFA/Kısa Köyü

KAYNAK KİŞİ:
VELİ AYDIN- VELİ GÖNCÜ

DERLEYEN:
MELİH DUYGULU

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTALAYAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHI

$\text{♩} = 132$

(SAZ.....)

.....)

Nen ni de nen ni nen ni

Dost nen ni nen ni has nen ni nen ni

(SAZ.....) Bu gün yasta gör düm (SAZ.....)

-2-
BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHİ

-3-
BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHİ

Ah ret a ra rı m (SAZ.....) Aş k ı na kıl dı ğı m (SAZ.....)

Sab r ı ka ra rı m (SAZ.....) Kal ma dı sul ta n ı m (SAZ.....)

Bil mem ne hal dır (SAZ.....) Nen ni de nen ni nen ni

Dost nen ni nen ni has nen ni nen ni

(SAZ.....) O sul tan dır he riş

le rin se be bi Al nı nı nu ğ run da

gör düm ha bi bi ya ra la ra mer he m

sa ran ta bi bi Sar ma dı sul ta n ı m

-4-
BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHI

bil mem ne hal dır sar ma dı sul ta nı m

bil mem ne hal dır Ve lim hü der ak lım

ba şım dan git ti sağ lı ğım da be ni

sa la cak et ti ce na ze kı la rı m

de yi va det ti kıl ma dı sul ta nı m

bil mem ne hal dır Kıl ma dı sul ta nı m

bil mem ne hal dır Ge ce g ü n d ü z dur mak sı z m

yo lu na re va nım se nin

-5-
BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHİ

Her yer de ha zır na zır sın Sen sin ma bu du cüm le nin

E zel e bed sen sin gaf far Var lı ğın bi zim i le var

Gel ih san ey le gū zel yar bi ze gev he ri ma de nin

Mu ham med A li nu run dur Bek ta şı Ve li sır rın dır

Kul se nin giz li va rın dır Gör dük di dâ rı ce la lin

Dert li Di va ni ye him met No la dil ber kıl hi da yet

Bâ ki dir nu ru ve la yet Şa hi di Ku ran ül mü bin

Diriliş/Şta

-6-
BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHİ

BUGÜN YASTA GÖRDÜM ZÜLFÜ SİYAHİ
GÜLMEDİ SULTANIM BİLMEM NE HALDIR
HALI ARZ EYLERİM DİNLE AHVALİ
SORMADI SULTANIM BİLMEM NE HALDIR

NENNİ DE NENNİ NENNİ
DOST NENNİ NENNİ HAS NENNİ NENNİ

O SULTANI ÂŞIK PİRDEN SORARIM
BUGÜN DÜNYA YARIN AHRET ARARIM
AŞKINA KILDIĞIM SABR-I KARARIM
KALMADI SULTANIM BİLMEM NE HALDIR

NENNİ DE NENNİ NENNİ
DOST NENNİ NENNİ HAS NENNİ NENNİ

O SULTANDIR HER İŞLERİN SEBEBİ
ALNININ UĞRUNDA GÖRDÜM HABİBİ
YARALARA MERHEM SARAN TABİBİ
SARMADI SULTANIM BİLMEM NE HALDIR

NENNİ DE NENNİ NENNİ
DOST NENNİ NENNİ HAS NENNİ NENNİ

VELİ'M HU DER AKLIM BAŞIMDAN GİTTİ
SAĞLIĞIMDA BENİ SALACAK ETTİ
CENAZE KILARIM DEYİ VADETTİ
KILMADI SULTANIM BİLMEM NE HALDIR

NENNİ DE NENNİ NENNİ
DOST NENNİ NENNİ HAS NENNİ NENNİ

GECE GÜNDÜZ DURMAKSIZIN
YOLUNA REVANIM SENİN
HER YERDE HAZIR NAZIRSIN
SENSİN MABUDU CÜMLENİN

EZEL EBED SENSİN GAFFAR
VARLIĞIN BİZİM İLE VAR
GEL İHSAN EYLE GÜZEL YAR
BİZE GEVHERİ MADENİN

MUHAMMED ALİ NURUNDUR
BEKTAŞ-I VELİ SIRRINDIR
KUL SENİN GİZLİ VARINDIR
GÖRDÜK DİDÂRİ CELALİN

DERTLİ DİVANİ'YE HİMMET
NOLA DİLBER KIL HİDAYET
BÂKİDİR NURU VELAYET
ŞAHİDİ KUR'AN ÜL MÜBİN

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO: 3131
İNCELEME TARİHİ: 30.11.1988

YÖRESİ:
ERZİNCAN

KİMDEN ALINDIĞI:
AŞIK DAİMİ (İSMAİL AYDIN)

DERLEYEN:
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ:
12.01.1976

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ

EY ŞAHİN BAKIŞLIM
(DEM SEMAHI)

The musical score is written on a single staff in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody begins with a repeat sign and a fermata. The first line contains a triplet of eighth notes. The second line has a fermata. The third line contains another triplet of eighth notes. The lyrics are written below the notes, with some words appearing on two lines. The score ends with a double bar line and a repeat sign.

Ey şa hin ba kış lım
Ta e zel den e zel

Bül bül a vaz lım bir e li ka deh lim
Sev gim sev gin de şu i ki ci han da

Bir e li saz lım İş de ben gi di yom
Kev ni me kan da ni zam baş la rım da

Kal a hu göz lüm Ne sen be ni u nut
U lu di van da

Ne de ben se ni Hü dey hü dey hü dey

-2-
EY ŞAHİN BAKIŞLIM
(DEM SEMAHI)

Dem dem dem dem

Yol da ha ra mi çok En gel a ra da
Kul Hü sey nim ey dir Gül ben zim so luk

A yır ma sev di ğim dem de sı ra da
Se ri mi ze ya zıl mış tır ay rı lık

Ö züm gi der a ma gö nül bu ra da
Valla hi sev di ğim gö nül ler bir lik

Ne sen be ni u nut ne de ben se ni

Hü dey hü dey hü dey dem dem dem dem

Diriliş Usta

-3-
**EY ŞAHİN BAKIŞLIM
 (DEM SEMAHI)**

EY ŞAHİN BAKIŞLIM BÜLBÜL AVAZLIM
 BİR ELİ KADEHLİM BİR ELİ SAZLIM
 İŞDE BEN GİDİYOM KAL AHU GÖZLÜM
 NE SEN BENİ UNUT, NE DE BEN SENİ

HÜDEY HÜDEY HÜDEY] *NAKARAT*
 DEM DEM DEM DEM

YOLDA HARAMİ ÇOK ENGEL ARADA
 AYIRMA SEVDİĞİM DEMDE SIRADA
 ÖZÜM GİDER AMA GÖNÜL BURADA
 NE SEN BENİ UNUT, NE DE BEN SENİ

NAKARAT

TA EZELDEN EZEL SEVGİM SEVGİNDE
 ŞU İKİ CİHANDA KEVNİ MEKÂND
 NİZAM BAŞLARINDA ULU DİVANDA
 NE SEN BENİ UNUT, NE DE BEN SENİ

NAKARAT

KUL HÜSEYNİM EYDİR GÜL BENZİM SOLUK
 SERİMİZE YAZILMIŞTIR AYRILIK
 VALLAHİ SEVDİĞİM GÖNÜLLER BİRLİK
 NE SEN BENİ UNUT, NE DE BEN SENİ

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO: 2924
İNCELEME TARİHİ: 25.07.1987

YÖRESİ:
MANİSA/Kula

KİMDEN ALINDIĞI:
AŞIK HALİL YILDIZ

DİKEN ARASINDA BİR GÜL
(SAMAH)

DERLEYEN:
TRT MÜZİK DAİRESİ
THM MÜDÜRLÜĞÜ

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
HİKMET TAŞAN

Di ken a ra sın da (SAZ.....) birgül a çıl mış (SAZ.....)

Bül bü lümba ğın da (SAZ.....) öt me ye gel dim (SAZ.....)

Be zir ganım yü kü m gevher sa ta rı m (SAZ.....)

-2-
DİKEN ARASINDA BİR GÜL
(SAMAH)

A li pa za rı na dökme ye gel dim

Bacım ver me yin ce yüküm satıl maz

Gevhe rin ha sı na hi le ka tıl maz

İn kar to ru i le şa hin tu tul maz

Bir ger çek to ru na düş me ye gel di

m dost

-3-
DİKEN ARASINDA BİR GÜL
(SAMAH)

PirSul tanAb da lım

yüre ğimdö ğün İmam lar ren gi ne

boyan dım bu ğün İ ren herpi çi ri r

ta li bin çi ğin Bir mür ŝit na rı na

yan ma ya gel di m dost

DİKEN ARASINDA BİR GÜL AÇILMIŞ
BÜLBÜLÜM BAĞINDA ÖTMEYE GELDİM
BEZİRGANIM YÜKÜM GEVHER SATARIM
ALİ PAZARINA DÖKMEYE GELDİM

BACIM VERMEYİNCE YÜKÜM SATILMAZ
GEVHERİN HASINA HİLE KATILMAZ
İNKAR TORU İLE ŞAHİN TUTULMAZ
BİR GERÇEK TORUNA DÜŞMEYE GELDİM

PİR SULTAN ABDALIM YÜREĞİM DOĞÜN
İMAMLAR RENGİNE BOYANDIM BUGÜN
İRENBER PİŞİRİR TALİBİN ÇİĞİN
BİR MÜRŞİT NARINA YANMAYA GELDİM

BAC: Haraç,zorla alınan para.
TOR: Ağ,tuzak.
GEVHER: Cevher,kıymetli taş.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 3787
İNCELEME TARİHİ: 02.07.1997

DERLEYEN:
ADNAN ATAMAN

YÖRESİ:
ERZİNCAN

DERLEME TARİHİ:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
AŞIK DAİMİ

GİTME DURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

NOTAYA ALAN:
ADNAN ATAMAN

Git me dur nam gitme   ner den ge lirsin
Kaş la rı na mimdu   va sı ya zı lır

Ner den ge lir sin   Sen nazlı ca na na
Hay dar ya zı lır   Ce meline tür lü

-2-
GİTME DURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

ben zer sin durnam ..... Her ba kış ta be ni
ben ler dü zü lür Se ni sevmeyen ler

Mec nune der sin Gö nül de mi h ma na
hak ta nü zü lür Pir Ba lım Sul ta na

ben zer sin dur nam Has nenni nen ni
ben zer sin dur nam Dost nenni nen ni

has nenni nen ni -II- Pir Ba lım Sul
dost nenni nen ni

ta na ..... ben zer sin dur

nam ..... yö rü de dil ber

yö rü ..... ca na na yö rü

.....

-3-
GİTME TURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

Dur nam gök yü
zün de ..... per va na
dö ner ..... dert li â şık
la ra ..... ba de ler su nar
..... Â şık la rın
sen den ..... i na yet
u mar ..... Ta bi be lok ma
Pir Ba lım Sul

-4-
GİTME DURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

ma na ..... ben zer sin dur
ta na

nam ..... ben zer sin dur

III.
nam (.....)

Al la hAl lah Al la hAl lah Hü dey Hü dey Hü dey Hü dey

Bugün ben pi ri mi gör düm Ge lir sa lı nı sa lı nı
Se la mı na gar şı dur dum Ba ğrım de li ni de li ni

Hü dey Hü dey Hü dey Hü dey Ba ğrım de li ni de li ni

(SAZ.....)

Gel de dim ya nı ma gel di Gam ze si si ne mi del di
Gy ma tın ba ha bi çil mez Ce ma lın nur dan se çil mez

-5-
GİTME DURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

Bir iz zet li se lam ver di Al dım se vi ni se vi ni
Va kit siz gül le ra çıl maz Derdim gü lü nü gü lü nü

Hü dey hü dey hü dey hü dey Al dım se vi ni se vi ni
Hü dey hü dey hü dey hü dey Der dim gü lü nü gü lü nü

Gay na dı ga rı ş dı ga nım E zel den se ver di ca nım
De dem oğ lu der ağ lat ma Yü re ği mo da dağ lat ma

Sen be nim sin ben de se nin De dim se vi ni se vi ni
Va rıp yad la ra bağ lat ma Zül fün te li ni te li ni

Al la hAl lah Al la hAl lah De dim se vi ni se vi ni
Al la hAl lah Al la hAl lah Zül fün te li ni te li ni

Hü dey hü dey hü dey hü dey De dim se vi ni se vi ni
Hü dey hü dey hü dey hü dey Zül fün te li ni te li ni

DirilişUsta

-6-
GİTME DURNAM GİTME
(KIRKLAR SEMAHI)

1. AĞIRLAMA

GİTME DURNAM GİTME NERDEN GELİRSİN
SEN NAZLI CANANA BENZERSİN DURNAM
HER BAKIŞTA BENİ MECNUN EDERSİN
GÖNÜLDE MİHMANA BENZERSİN DURNAM
HAS NENNİ NENNİ DOST NENNİ NENNİ

KAŞLARINA MİM DUVASI YAZILIR
CEMALİNE TÜRLÜ BENLER DİZİLİR
SENİ SEVMEYENLER HAKTAN ÜZÜLÜR
PİR BALIM SULTANA BENZERSİN DURNAM
HAS NENNİ NENNİ DOST NENNİ NENNİ

2. PERVAZ

PİR BALIM SULTANA BENZERSİN DURNAM
YÖRÜDE DİLBER YÖRÜ CANANA YÖRÜ

DURNAM GÖKYÜZÜNDE PERVANE DÖNER
DERTLİ ÂŞIKLARA BADELER SUNAR
ÂŞIKLARIN SENDEN İNAYET UMAR
TABİBE LOKMANA BENZERSİN DURNAM
PİR BALIM SULTANA BENZERSİN DURNAM

3. YÜRÜTME

ALLAH ALLAH ALLAH ALLAH
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

BUGÜN BEN PİRİMİ GÖRDÜM
GELİR SALINI SALINI
SELAMINA KARŞI DURDUM
BAĞRIM DELİNİ DELİNİ
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

GEL DEDİM YANIMA GELDİ
GAMZESİ SİNEMİ DELDİ
BİR İZZETLİ SELAM VERDİ
ALDIM SEVİNİ SEVİNİ
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

GAYNADI GARIŞTI GANIM
EZELDEN SEVERDİ CANIM
SEN BENİMSİN BEN DE SENİN
DEDİM SEVİNİ SEVİNİ
ALLAH ALLAH ALLAH ALLAH
DEDİM SEVİNİ SEVİNİ
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

GIYMATIN BAHA BİÇİLMEZ
CEMALİN NURDAN SEÇİLMEZ
VAKİTSİZ GÜLLER AÇILMAZ
DERDİM GÜLÜNÜ GÜLÜNÜ
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

DEDEMOĞLU DER AĞLATMA
YÜREĞİM ODA DAĞLATMA
VARIP YADLARA BAĞLATMA
ZÜLFÜN TELİNİ TELİNİ
ALLAH ALLAH ALLAH ALLAH
ZÜLFÜN TELİNİ TELİNİ
HÜDEY HÜDEY HÜDEY HÜDEY

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2190
İNCELEME TARİHİ: 01.03.1983

DERLEYEN:
ARİF MEŞHUR

YÖRESİ:
TOKAT/Zile

EZEL BAHAR GELDİ
(SAMAH)

DERLEME TARİHİ:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

NOTAYA ALAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

$\text{♩} = 126$

E zel ba har gel di
Gül bi tin ce o da

kalk gi de lim
bi le bi ti yor

Ay rı lık çe tin dir
Gü le â şık ol muş

na sıl e de lim
ya nı p tü tü yor

Ge lin hey e ren ler
Se her vak ti ga rip

sey ra ne de lim
ga rip ö tü yor

-2-
EZEL BAHAR GELDİ
(SAMAH)

Bu gün neş ve si var
Ne gü zel se si var

ben li bül bü lün
ben li bül bü lün

EZEL BAHAR GELDİ KALK GİDELİM
AYRILIK ÇETİNDİR NASIL EDELİM
GELİN HEY ERENLER SEYRAN EDELİM
BUGÜN NEŞVESİ VAR BENLİ BÜLBÜLÜN

GÜL BİTİNCE O DA BİTİYOR
GÜLE ÂŞIK OLMUŞ YANIP TÜTÜYOR
SEHER VAKTİ GARİP GARİP ÖTÜYOR
NE GÜZEL SESİ VAR BENLİ BÜLBÜLÜN

YÖRESİ:

.....

KİMDEN ALINDIĞI:
TALİP ÖZKAN**GEL CANANIM BENDEN BİZAR EYLEME**
(SEMAH)**DERLEYEN:**

PLAKTAN YAZILDI

DERLEME TARİHİ:

.....

NOTAYA ALAN:

ALİ HAYDAR TİMİSİ

$\text{♩} = 110$

Gel ca na nım ben den bi zar ey le me

Da im a hu zar da dar da ka la san

Sen bi zar o la sım bu tat lı can dan

U ma rım Al lah tan der de ka la san

Hü hü hü hü canA li A li Dün ya da ol ma sım
Hü sey ni yan dı rır

ha li ni so ran ha li ni so ran
bu aş kın na rı bu aş kın na rı

Gün be gün iş le sin si nen de ya ran Me men do lu kal sım
Gel ca na nım et me senin ti za rı İn ti zar e de rim

be ş i ğin vi ran El i çin de bah tı bah tı ka ra o la san
yandı rır se ni Sen de be nim gi bi gi bi yağ ma ka la san

Hü hü hü hü can A li A li

DirilişUsta

-2-

**GEL CANANIM BENDEN BİZAR EYLEME
(SEMAH)**

-1-

**GEL CANANIM BENDEN BİZAR EYLEME
DAİM AHUZARDA DARDA KALASAN
SEN BİZAR OLASIN BU TATLI CANDAN
UMARIM ALLAHTAN DERDE KALASAN**

**HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ
HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ**

-2-

**DÜNYADA OLMASIN HALİNİ SORAN
GÜNBE GÜN İŞLESİN SİNENDE YARAN
MEMEN DOLU KALSIN BEŞİĞİN VİRAN
EL İÇİNDE BAHTI KARA OLASAN**

**HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ
HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ**

-3-

**HÜSEYİNİ YANDIRIR BU AŞKIN NARI
GEL CANANIM ETME SEN İNTİZARI
İNTİZAR EDERİM YANDIRIR SENİ
SEN DE BENİM GİBİ YAĞMA KALASAN**

**HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ
HÜ HÜ HÜ CAN ALİ ALİ**

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 1603
İNCELEME TARİHİ: 26.09.1977

DERLEYEN:
NİDA TÜFEKÇİ

YÖRESİ:
DİVRİK

DERLEME TARİHİ:
14.01.1970

KİMDEN ALINDIĞI:
MAHMUT ERDAL

GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ

$\text{♩} = 152$

Gi ne dert li dert li

i ni li yor sun Sa rı dur nam si nen

ya ra lan dı mı Hi çel deyme den de

i ni li yor sun Sa rı dur nam si ne n

ya ra lan dı mı Yok sa ci ğer le ri n

$\text{♩} = 160$

pa re len di mi pa re len di mi

mi Yok sa sa na

-2-
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

yad dü zen mi düz dü le r

per de le ri n tel te le di p

üz dü le r tel le ri ni

sır ma dan mı süz dü le r

Al lı da dur nam Tel li de dur nam

si nen de ya ra lan dı mı

Yok sa ci ğe r le rin pa re

len di mi

-3-
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

(SAZ.....)

Ha va yı e yi

de li gö nül ha va yı

Ay doğ ma dan şav kı dut muş

o va yı Türk men kı zı

ka tar et miş ma ya yı

Çe kip gi der bir göz le ri

sür me li (SAZ.....)

Ha yı ha yı Çe ki pi gi der

-4-
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

bi göz le ri sür me li (SAZ.....)

Çe kip gi der bir göz le ri sür me li

(SAZ.....) Ku ru kü tük

yan ma yın ca tü ter mi Ak ger dan da

çif te ben ler bi ter mi Vak ti gel me

yin ce bül bü lö ter mi Ö tüp gi de r

bir göz le ri sür me li (SAZ.....)

.....) Hay ha yı

-5-
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

Hay ha yı de re ke na rın da yer ler

hur ma yı kı la vu ze der ler tel li

dur na yı Ak göğ sü nüs tün de i li k

düğ me yi çö züp gi de r bi göz le ri

sür me li Ha yı ha yı çö züp gi der

bi göz le ri sür me li (SAZ.....)

Ga ra coğ lan der ki geç ti ne fa y da

Bi ve fa kal ma dı o ki

-6-
GİNE DERTLİ İNİLİYORSUN

♩ = 160

le yay da Bi ve fa gal ma dı o ki le yay da

-1-

GİNE DERTLİ DERTLİ İNİLİYORSUN
SARI DURNAM SİNEN YARALANDIMI
HİÇ EL DEĞMEDENDE İNİLİYORSUN
SARI DURNAM SİNEN YARALANDIMI
YOKSA CİĞERLERİN PARELENDİMİ

-2-

YOKSA SANA YADÜZENMİ DÜZDÜLER
PERDELERİN TEL TEL EDİP ÜZDÜLER
TELLERİNİ SIRMADANMI SÜZDÜLER
ALLIDA DURNAM TELLİDE DURNAM
SİNEN YARELENDİMİ
YOKSA CİĞERLERİN PARELENDİMİ

-3-

HAVAYI EY DELİ GÖNÜL HAVAYI
AY DOĞMADAN ŞAVKI DUTMUŞ OVAYI
TÜRKMEN KIZI KATAR ETMİŞ MAYAYI
ÇEKİP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
HAY HAY ÇEKİP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
" " " " " " " "

-4-

KURU KÜTÜK YANMAYINCA TÜTERMİ
AK GERDANDA ÇİFTE BENLER BİTERMİ
VAKTİ GELMEYİNCE BÜLBÜL ÖTERMİ
ÖTÜP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ

-5-

HAY HAY HAY HAY DERE KENARINDA YERLER HURMAYI
KLAVUZ EDERLER TELLİ DURNAYI
AK GÖĞSÜN ÜSTÜNDE İLİK DÜĞMEYİ
ÇÖZÜP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
HAY HAY ÇÖZÜP GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ
GARACOĞLAN DERKİ GEÇTİ NE FAYDA
BİR VEFA KALMADI OK İLE YAYDA
" " " " " "

YÖRESİ:
GİRİT

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

DERLEYEN:
MUSA EROĞLU

DERLEME TARİHİ:
.....

GİRİT BEKTAŞI SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

Ö nü me bir çı ğır gel di İn dim git tim şeh ri
Var dük ka na pa zar ey le Hiş mın çok tur he zar

çin de A rif ler bir dük kan aç mış
ey le A ya gü ne na zar ey le

Ne a rar san var i çin de
Ay A li gün nur i çin de

DirilişUsta

YÖRESİ:
KAHRAMANMARAŞ / Sinemilli

KİMDEN ALINDIĞI:
ALİ MÜRTEZA TOPAL DEDE

DERLEYEN:
KALAN MÜZİK
ARŞİVİNDEN

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

♩ = 90

GÖNÜL NE GEZERSİN SEYRAN YERİNDE
(SEMAH)

-2-
GÖNÜL NE GEZERSİN SEYRAN YERİNDE
(SEMAH)

-3-
KALKTI HAVALANDI GÖNÜLÜN KUŞU
KOĞU GIYBET ETMEK KÖTÜNÜN İŞİ
İKRARIN YETİRSE BUNDAN BİR KİŞİ
MÜRŞİT MEYDANINDA HAL OLMAYINCA

HUDEY HUDEY HUDEY DERMAN YA ALİ
SENSİN HER DERTLERE DERMAN YA ALİ

-4-
YÜRÜ SOFU YÜRÜ YOLUNDAN AZMA
ELİN GIYBETİNE KUYULAR KAZMA
YORULUP BEYHUDE BOŞUNA GEZME
YANINDA MÜRŞİDİN VAROLMAYINCA

HUDEY HUDEY HUDEY DERMAN YA ALİ
SENSİN HER DERTLERE DERMAN YA ALİ

-5-
EYDÜR İSMAİL'EM BU SIRRI BEYAN
KAMİL MİDİR CAHİL SÖZÜNE UYAN
BİR BAŞTAN AĞLAMAK ÖMÜRE ZİYAN
İKİ BAŞTAN MUHİP YAR OLMAYINCA

HUDEY HUDEY HUDEY DERMAN YA ALİ
SENSİN HER DERTLERE DERMAN YA ALİ

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 3519
İNCELEME TARİHİ:

YÖRESİ:
REŞADİYE

KİMDEN ALINDIĞI:
MİHRİCAN BAHAR

GÜL YÜZLÜM GÜL DESTEM
(SEMAH)

DERLEYEN:
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ:
03.04.1978

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ

§

Gül yüz lü m gü l de s te m nem den in cin din
Dostdos tu bi r pu la da sa tar mı böy le
A ra da sö z o lur da el dir e fen dim
Ya del le re de gö nül ka tar mı böy le
Ben ku lu nu m da ha ki pa yı na gel dim
U sul u su l diye de a tar mı böy le
A ra da n no k da yı da kal dır e fen dim
Ba zı ku su r o lur da kul dur e fen dim
Kal dır ko l la rı nı da var git pos tum dan
Se la mı ge tir di n gü lüm gü lüm be nim dos tum dan
Se la m mı ge tir din de be nim dos tum da n gel hele ge l

-2-
GÜL YÜZLÜM GÜL DESTEM
(SEMAH)

U zu no lur u zu n da yo lu n cıl ga sı
Sal lan gü zel sal la n da as lı nı bil mem

yo lu n cıl ga sı yo lu n cıl
as lı nı bil me m as lı nı

ga sı Dur ma yıp ge li yor
bi l me m Va rıp her kö tü ye de

gö nü l ol ga sı gö nü l
mey li mi ve r me m me y li mi

ga sı Se nin gi bi mu ha n
ve r me m Mer doğ lu mer dim ben de

ne ti n dal ga sı ya ri m dal ga sı
sö zü m den dön mem sö zü m den dön me m

gü lü m dal ga sı Kar lı dağ lar
sö zü m den dö n me m

-3-
GÜL YÜZLÜM GÜL DESTEM
(SEMAH)

ol sa da i la zım de ği l
i la zım de ği l Ya re nim ne
di yo n da ya ri m ne di yo n
gü lü m ne di yo n

-1-

GÜL YÜZLÜM GÜLDESTEM NEMDEN İNCİNDİN
ARADA SÖZ OLURDA ELDİR EFENDİM
BEN KULUNUMDA HAKİ PAYINA GELSİN
ARADAN NOKTAYI DA KALDIR EFENDİM
KALDIR KOLLARINI DA VAR GİT POSTUMDAN
SELAMMI GETİRDİN GÜLÜM DE
BENİM DOSTUMDAN

-2-

DOST DOSTU BİR PULA SATARMI BÖYLE
YAD ELLERE DE GÖNÜL KATARMI BÖYLE
USUL USUL DİYE DE ATARMI BÖYLE
BAZI KUSUR OLUR DA KULDUR EFENDİM
KALDIR KOLLARINI DA VAR GİT POSTUMDAN
SELAMMI GETİRDİN GÜLÜM DE
BENİM DOSTUMDAN

-3-

UZUN OLUR UZUN DA YOLUN CILGASI
YOLUN CILGASI YOLUN CILGASI
DURMAYIP GELİYOR GÖNÜL OLGASI
SENİN GİBİ MUHANNETİN DALGASI
YARIM DALGASI, GÜLÜM DALGASI

-4-

KARLI DAĞLAR OLSA DA İLAZIM
DEĞİL İLAZIM DEĞİL
YARENİM NE DİYONDA YARİM
NE DİYON GÜLÜM NE DİYON

-5-

SALLAN GEL SALLAN DA ASLINI BİLMEM
ASLINI BİLMEM ASLINI BİLMEM
VARIP HER KÖTÜYE DE MEYLMİ VERMEM
MERDOĞLU MERDİM BENDE
SÖZÜMDEN DÖNMEM SÖZÜMDEN DÖNMEM
SÖZÜMDEN DÖNMEM

-6-

KARLI DAĞLAR OLSA DA İLAZIM
DEĞİL İLAZIM DEĞİL
YARENİM NE DİYONDA YARİM
NE DİYON GÜLÜM NE DİYON

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 1619
İNCELEME TARİHİ: 26.09.1977

DERLEYEN:
TRT

YÖRESİ:
EGE

DERLEME TARİHİ:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
SELİM KASAP

HAKİKAT GİZLİ SIRDIR
(SEMAH HAVASI)

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ

$\text{♩} = 210$

Ha ki kat bi r giz li sır dı
A çıl dı ce n net ka pı sı

r Ha ki kat bi r giz li sır dı r Bi le mez si
A çıl dı ce n net ka pı sı Ya zıl dı de

-2-
HAKİKAT GİZLİ SIRDIR
(SEMAH HAVASI)

n de me dim mi Bi le mez si
v ran ya zı sı Ya zıl dı de

n de me dim mi
v ran ya zı sı

Bu bir rı za lok ma sı dı
Kıl da nin ce dir köp rü sü

r Bu bir rı za lok ma sı dı r
Kıl da nin ce dir köp rü sü

Yi ye mez si n de me dim mi
Ge çe mez si n de me dim mi

1.
Yi ye mez si n de me dim mi
Ge çe mez si n de me dim mi

2.
Ge çe mez si
" " " "

-3-
HAKİKAT GİZLİ SIRDIR
(SEMAH HAVASI)

n de me dim mi

Gün yüz

lū mū na tı tav la da

bağ lı A na yı na ta yı n yū re ği

kan lı ah ya r yar ya r yar dos t

dost me det yar yar yar

dost ya rim dost dost

Ah ca na ca na ca na Bah şu na şu na şu na

-4-
HAKİKAT GİZLİ SIRDIR
(SEMAH HAVASI)

şu na

Pir Sul ta nAb da lım da

iş te gel di ya z Kal dır

kol la rı nı ey le bir ni

yaz kal dı r kol la rı nı

ey le bir ni yaz

El ma dan kır mı zı

pa muk tan be ya z Ve ral

-5-
HAKİKAT GİZLİ SIRDIR
(SEMAH HAVASI)

lah bir gü ze l gön lü mey le

yim Ve ral lah bi r gü ze l

gön lü mey le yim

Mu ha b be ta rar sa n

sa za sa za Mev lâ

yı se ver se n bi ze gel bi

ze

Diriliğ Usta

-6-
HAKİKAT GİZLİ SIRDİR
(SEMAH HAVASI)

-1-

HAKİKAT BİR GİZLİ SIRDİR
BİLEMEZSİN DEMEDİMMİ
BU BİR RIZA LOKMASIDIR
YİYEMEZSİN DEMEDİMMİ

-2-

GÜN YÜZLÜMÜN ATI TAVLADA BAĞLI
ANAYIN ATAYIN YÜREĞİ KANLI
MEDET YAR YAR YAR DOST YARİM DOST DOST
AH CANA CANA CANA
BAH ŞUNA ŞUNA ŞUNA ŞUNA

-3-

PİR SULTAN ABDALIMDA İŞTE GELDİ YAZ
KALDIR KOLLARIN EYLE BİR NİYAZ
ELMADAN KIRMIZI PAMUKTAN BEYAZ
VERALLAH BİR GÜZEL GÖNLÜM EYLEYİM

-4-

MUHABBET ARARSAN
SAZA GEL SAZA
MEVLÂYI SEVERSEN
BİZE GEL BİZE

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 1452
İNCELEME TARİHİ: 26.09.1977

YÖRESİ:
SİVAS/Yıldızeli

KİMDEN ALINDIĞI:
ALİ SULTAN

YÜCE DAĞ BAŞINDA
(HUBYAR SEMAHI)

DERLEYEN:
İSTANBUL RAD. ARŞİVİ

DERLEME TARİHİ:
05.07.1977

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ

$\text{♩} = 200$

AĞIRLAMA

Yü ce dağ ba şın da bir ku şu çur dum
Yö rü gü zel yö rü yo lun dan kal ma

A na nen ni nen ni bir ku şu çur dum
A na nen ni nen ni yo lun dan kal ma

Ben mey li mi bir gü ze le dü şür düm
Her yü ze gü le ni dos to lur san ma

Dil ber nen ni nen ni yav rum dü şür düm
Dil ber nen ni nen ni dos to lur san ma

-2-
YÜCE DAĞ BAŞINDA
(HUBYAR SEMAHI)

Duy dum naz lı ya rim ya del ler al mış
Ö lüm den kor kup ta sen ge ri dön me

A na nen ni nen ni ya del ler al mış
A na nen ni nen ni sen ge ri dön me

Val lah dost lar ben ak lı mı şa şır dım
Yi ği di nal nı na ya zı lan ge lir

Dil ber nen ni nen ni val lah şa şır dım
Dil ber nen ni nen ni ya zı lan ge lir

=66
YÜRÜTME

-3-
YÜCE DAĞ BAŞINDA
(HUBYAR SEMAHI)

Cey lan ba kı şı na da kur ba nol du ğu m
Bu ka dar sal lan ma da öl dür dün be ni

Cey lan ba kı şı na da kur ba nol du ğu m
Bu ka dar sal lan ma da öl dür dün be ni

Sal lan ma kar şım da da öl dür me be ni Ah gü lüm
Ö lü rü mu nut mamda sev di ğim se ni Ah gü lüm

Gü lüm yö rü se ne yav rum
Gü lüm yö rü se ne yav rum

Mec nu ne dip be ni de dü şür dün
Bı ra kın sal lan sın da naz lı ge

çö le Ke rem gi bi bur da da yan dır ma be ni
li ni Gü ze lin dön dü ğü de mey da nō ğün sün

Ah gü lüm gü lü m yö rü se ne yav rum
Ah gü lüm gü lü m gül se ne ca num

DirilişUsta

-4-
YÜCE DAĞ BAŞINDA
(HUBYAR SEMAHI)

-1-

YÜCE DAĞ BAŞINDA BİR KUŞ UÇURDUM
ANA NENNİ NENNİ BİR KUŞ UÇURDUM
BEN MEYLİMİ BİR GÜZELE DÜŞÜRDÜM
DİLBER NENNİ NENNİ YAVRUM DÜŞÜRDÜM
DUYDUM NAZLI YARIM YADELLER ALMIŞ
ANA NENNİ NENNİ YADELLER ALMIŞ
VALLAH DOSTLAR BEN AKLİMİ ŞAŞIRDIM
DİLBER NENNİ NENNİ AKLİMİ ŞAŞIRDIM

-2-

YÖRÜ GÜZEL YÖRÜ YOLUNDAN KALMA
ANAN NENNİ NENNİ YOLUNDAN KALMA
HER YÜZE GÜLENİ DOST OLUR SANMA
DİLBER NENNİ NENNİ DOST OLUR SANMA
ÖLÜMDEN KORKUPTA SEN GERİ DÖNME
ANA NENNİ NENNİ SEN GERİ DÖNME
YİÇİDİN ALNINA YAZILAN GELİR
DİLBER NENNİ NENNİ YAZILAN GELİR

-3-

CEYLAN BAKIŞINA KURBAN OLDUĞUM
SALLANMA KARŞIMDA ÖLDÜRME BENİ
AH GÜLÜM GÜLÜM YÜRÜSENE YAVRUM
MECNUN EDİP BENİ DE DÜŞÜRDÜN ÇÖLE
KEREM GİBİ BURDA DA YANDIRMA BENİ
AH GÜLÜM GÜLÜM YÜRÜSENE YAVRUM

-4-

BU KADAR SALLANMA DA ÖLDÜRDÜN BENİ
ÖLÜRÜM UNUTMAM DA SEVDİĞİM SENİ
AH GÜLÜM GÜLÜM YÜRÜSENE YAVRUM
BIRAKIN SALLANSIN DA NAZLI GELİNİ
GÜZELİN DÖNDÜĞÜ MEYDAN ÖĞÜNSÜN
AH GÜLÜM GÜLÜM GÜLSENE CANIM

YÖRESİ:
AFYON/Emirdağ

KAYNAK KİŞİ:
YOKSUL DERVİŞ
(SEMSETTİN KUBAT)

DERLEYEN:
MELİH-NURAN DUYGULU
ADNAN DEMİR

DERLEME TARİHİ:
.....

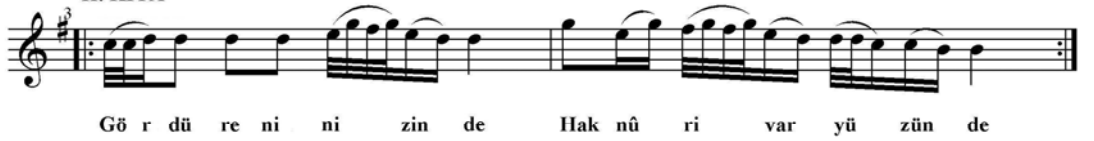
HÜSEYİNİ SEMAHI
(İLLALLAH SEMAHI)

NOTAYA ALAN:
MELİH DUYGYLU

♩=60-65

II. KITA

-2-

HÜSEYİNİ SEMAHI
(İLLALLAH SEMAHI)

Ar zum ga l dı e fen dim se nin e lâ gö zün de

İ l lal la h İ l lal lah dost la r do s tu İ l lal lah

Şa h lar şa hı İ l lal lah i l le aş kım sen dal lah

-3-

ALİ ERENLER HASI
ONDADIR AŞKIN TASI
EHL-İ BEYTİN AŞKINA
ÇEKELİM BİZ BU YASI

İLLALLAH İLLALLAH
DOSTLAR DOSTU İLLALLAH
ŞAHLAR ŞAHI İLLALLAH
ALLAH ALLAH İLLALLAH

NOT: 3. Kıtanın melodisi 1. kıta gibidir.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 1158
İNCELEME TARİHİ: 04.12.1975

DERLEYEN:
M. SARISÖZEN

YÖRESİ:
İZMİR/Narlıdere

DERLEME TARİHİ:
26.12.1953

KİMDEN ALINDIĞI:
RIZA YETİŞEN

ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
(SEMAH)

NOTAYA ALAN:
M. SARISÖZEN

-2-
ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
(SEMAH)

-3-
ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
(SEMAH)

The musical score is written on a single staff in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The melody is in a major mode. The lyrics are written below the notes, with some words split across lines. The score consists of eight lines of music, each with a corresponding line of lyrics. The lyrics are: Ir mak ta uğ ra dım ba bam do lap za rı na do lap za rı na Sey rey le dım e ren le rin va rı na dur nam dur nam va rı na dur nam E ri şil mez şu fe le ğin sır rı na dur nam sır rı na dur nam E zel den bü kük tür bi zim be li miz dur nam dur nam be li miz dur nam. The score ends with a double bar line and repeat dots.

Ir mak ta uğ ra dım ba bam do lap za rı na

do lap za rı na Sey rey le dım e ren le rin

va rı na dur nam dur nam va rı na dur nam

E ri şil mez şu fe le ğin sır rı na dur nam

sır rı na dur nam E zel den bü kük tür bi zim

be li miz dur nam dur nam be li miz dur nam

-4-
ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
(SEMAH)

-5-
ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
(SEMAH)

ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ
YAZICIYA BİLDİR HALİMİZ DURNAM (AH TELLİ DURNAM YAR DURNAM)
BİZ DE SEYREYLEDEDİK YÜCE BELLERİ
GURBET ELE DÜŞTÜ YOLUMUZ DURNAM
ALLI DURNAM DURNAM DURNAM
TELLİ DURNAM DURNAM DURNAM

TUTUŞUBEN AŞK ODUNA YANARIM
ÇARKI VURDUM CÜMLE ÂLEM DÖNERİM(AH TELLİ DURNAM YAR DURNAM)
DAİM DÖRT BUDAKTIR DALIMIZ DURNAM
ALLI DURNAM DURNAM DURNAM
TELLİ DURNAM DURNAM DURNAM

YELDİRME:

IRMAKTA UĞRADIM BABAM DOLAP ZARINA (DOLAP ZARINA)
SEYREYLEDİM ERENLERİN VARINA DURNAM (VARINA DURNAM)
ERİŞİLMEZ ŞU FELEĞİN SIRRINA DURNAM (SIRRINA DURNAM))
EZELDEN BÜKÜKTÜR BİZİM BELİMİZ DURNAM (BELİMİZ DURNAM)

BELİĞ DEDİK BABAM BİR DEM YOLDAN DÖNMEDİK (YOLDAN DÖNMEDİK)
ÜMİDİM VAR CEHENNEMDE YANMADIK DURNAM (YANMADIK DURNAM)
PINARDAN ÇAYLARDAN BABAM GÖLDEN KANMADIK (GÖLDEN KANMADIK)
SÜZÜLÜR UMMANDAN BİZİM YOLUMUZ DURNAM DURNAM (YOLUMUZ DURNAM)
AŞAMAZSIN TELLİ DE DURNAM DÖN GERİ DÖN GERİ DÖN
GİDEMEZSİN ALLIDA DURNAM DÖN GERİ DÖN GERİ DÖN

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 3533
İNCELEME TARİHİ: 19.07.1990

DERLEYEN:
EROL PARLAK

YÖRESİ:
KIRŞEHİR

DERLEME TARİHİ:
06.05.1990

KİMDEN ALINDIĞI:
AYDIN ÇEKİÇ

**KANDİLDEN NUR İKEN SEVMİŞİM SENİ
(SEMAH)**

NOTAYA ALAN:
EROL PARLAK

(SAZ.....)

-2-
KANDİLDEN NUR İKEN SEVMİŞİM SENİ
(SEMAH)

Kan dil den nu ri ken sev mi şim se ni
Al lah Al lah de yip pirl er e ren ler

Gü zel pi rim sul tan pi rim Şah pi rim
Hak kın di da rı nı ay nan gö ren ler

Her gü zel de
Hak yo lu na

-3-
KANDİLDEN NUR İKEN SEVMİŞİM SENİ
(SEMAH)

The musical score is written in two systems, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 2/4. The first system contains the first two lines of the song. The second system contains the third and fourth lines. The lyrics are as follows:

Gü zel gör mü şüm se ni
Can la rı nı ve ren ler

Gü zel pi rim
Gü zel pi rim

Sul tan pi rim Şah pi rim
Sul tan pi rim Şah pi rim oy

-1-
KANDİLDEN NUR İKEN SEVMİŞİM SENİ
GÜZEL PİRİM, SULTAN PİRİM, ŞAH PİRİM
HER GÜZELDE GÜZEL GÖRMÜŞÜM SENİ
GÜZEL PİRİM, SULTAN PİRİM, ŞAH PİRİM

-2-
ALLAH DEYİP PİRLER ERENLER
HAKKIN DİDARINI AYNAN GÖRENLER
HAK YOLUNA CANLARINI VERENLER
GÜZEL PİRİM, SULTAN PİRİM, ŞAH PİRİM

NOT: Ezgi "bozuk düzen"de "RE" sesi karar alınarak çahnmıştır.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 3405
İNCELEME TARİHİ: 19.04.1990

DERLEYEN:
ARIF SAĞ

YÖRESİ:
KIRIKKALE/Keskin

DERLEME TARİHİ:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
HACI TAŞAN

DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

NOTAYA ALAN:
EROL PARLAK

$\text{♩} = 88$

(SAZ.....)

Dön dün mü be
n den de yü zü dö ne si (SAZ.....
.....) Ver di ği ni

-2-
DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

h ra ra sal dı m ben se ni (SAZ....
.....) ih ra rı bo
y nu na ke me n do la sı
Ver di ği ni h ra ra sal dı
m ben se ni o yo y ben se ni (SAZ....
.....)
ih rar ve ri p ih ra rın da
n dö nü cü A ra yıp ta
ken di gi bi si n bu lu cu
Ba to nun da n de ğ si n hak kı

-3-
DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

n ki li ci Ver di ği ni

h ra ra sal dı m ben se ni o

yo y ben se ni

İh rar ver di m

ih ra rı mı gü de r dim

Se ni n ği bi ih rar sı zı be

ni de r di m Va rıp bi ri

h rar lı ya hiz me te de r di m

-4-
DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

ver di ği ni h ra ra sal dı
m ben se ni o yo y ben se ni
U zun yay la nı za çh ma
yim de r di m so ğuh su la
rı nı zı iç me yim de r di m
ser den ge çi p siz den geç me
yim de r di m ver di ği ni

-5-
DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

ra ra sal dı m ben se ni o
yoy ben se ni
Pir Sul ta nA
b da lı mi ma n dır i ma n
Mün kü rün ka l bin den get me
sin gü me n Şe fa at e
t me sin o la hir ze ma n
Ver di ği ni h ra ra sal dı

-6-
DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
(KESKİN SEMAHI)

-1-

DÖNDÜN MÜ BENDEN YÜZÜ DÖNESİ
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ
İHRARI BOYNUNA KEMENT OLASI
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ

-2-

İHRAR VERİP İHRARINDAN DÖNÜCÜ
ARAYIPTA KENDİ GİBİSİN BULUCU
BATONUNDAN DEĞSİN HAKKIN KILICI
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ

-3-

İHRAR VERDİM İHRARIMI GÜDERDİM
SENİN GİBİ İHRARSIZI NİDERDİM
VARIR BİR İHRARLIYA HİZMET EDERDİM
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ

-4-

UZUN YAYLANIZA ÇIHMAYIM DERDİM
SOĞUH SULARINIZI İÇMEYİM DERDİM
SERDEN GEÇİP SİZDEN GEÇMEYİM DERDİM
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ

-5-

PİR SULTAN ABDALIM İMANDIR İMAN
MÜNKÜRÜN KALBİNDEN GETMESİN GÜMEN
ŞEFAAT ETMESİN OL ÂHİR ZEMAN
VERDİĞİN İHRARA SALDIM BEN SENİ

İHRAR (İKRAR) VERMEK: Söz vermek, Şartları kabul etmek.
MÜNKÜR : İnkâr eden.
ŞEFAAT : Büyüğün küçüğe yardım etmesi.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 1460
İNCELEME TARİHİ: 26.09.1977

DERLEYEN:
İST. RADYOSU
THM ŞB. MD.LÜĞÜ

YÖRESİ:
DİVRİK

DERLEME TARİHİ:
10.03.1975

KİMDEN ALINDIĞI:
ALİ KIZILTUĞ

KIRAT
(SEMAH)

NOTAYA ALAN:
NİDA TÜFEKÇİ (07.07.1977)

$\text{♩} \text{♩} = 48$

Kı rat bu dağ la rı aş ma lı bu gün
Dos tu nel le ri ne öm rüm öm rüm
öm rü m öm rü m öm rüm öm rü möm rüm

-2-
KIRAT

Dos tu nel le ri ne düş me li bu gün
 Va ram dos te li ne bir su al e dem
 Ya ri nen dev ra nı m soh be tim bu gün
 Ya ri nen dev ra nı m soh be tim bu gün
 A çıl sın lâ le ler a çıl sın gü l ler
 Gül le rin da lı n da ö m rü m öm rü m
 öm rü m öm rü m öm rü m öm rü m öm rü m
 Gül le rin da lın da öt sün bü l bü l ler
 He le nen ni nen ni de dost nen ni nen ni
 nen ni nen ni nen ni gül nen ni nen ni

-3-
KIRAT

Şu gur be ti i ca de den on ma sın
 Ay doğ su nūs tū ne ö m rü m öm rü m
 ö m rü m ö m rü m öm rü m öm rüm öm rüm
 Ay doğ su nū s tū ne gü neş doğ ma sın
 Vur sun fe le k sil le si ni kalk ma sı ney

♩ = 76

He le ne n ni nen ni ne n ni de
 dur nen ni Aç kol la rın se ma hey le de mi dev ra
 na dön sün Gü lüm nen ni nen ni de nen ni
 He le ne n ni de dur ey len Ga hi bü l bül ga hi gül ler
 Ağ la dık ça ve re me der Ben bül bü lüm aşk de se ler

-4-
KIRAT

de mi dev ran kı lar ö te r he le ne n ni nen ni de nen ni
dost dost dost dost can yol dan dur ay rı lan la rey len dur
ey len dur din len dur Aç kol la rın i ki ta ra
fir ga lan gü lüm nen ni nen ni de nen ni ca nım nen ni de
nen ni de nen ni A hü za re lin den co şe
den dil ber Her ge lip geç ti ğin yol lar
ağ la sın De me dim mi fa ni dün ya
gül dür me
z A şı ko lan de mi dev ran
ey le sin Her dem ca na n aş kı na
Hü Hü Hü Hü Hü Hü

-5-
KIRAT

Gö nül gam lı fend li dün ya nın ha li
 Gös ter yol la
 rı mı Bek ta şı Ve li Hü Hü
 Fe lek nen ni nen ni nen ni dost ne n ni
 De me dim mi fa ni dün ya ba kol maz
 (SAZ.....)
 E ğer yol cu
 yu san yol lar da dur ma Fe lek dön düy
 se yap tı ğı na al dan ma Kim gül müş dün
 ya da kay gol su n fe le

-6-
KIRAT

ğ e Çok yan s ın a ğ la s ın hem can
dan di l ber he le nen ni nen ni nen ni
dost ne n ni Gur ban nen ni Nen ni nen ni de
du rey len ey len dur din len dur

Diriliş Usta

KIRAT BU DAĞLARI AŞMALI BUGÜN
DOSTUN ELLERİNE (ÖMRÜM) DÜŞMELİ BUGÜN
VARAM DOST ELİNE BİR SUAL EDEM
YARINEN DEVRANIM SOHBETİM BUGÜN
NENNİ NENNİ NENNİ, GÜL NENNİ NENNİ

AÇILSIN LÂLELER AÇILSIN GÜLLER
GÜLLERİN DALINDA (ÖMRÜM) ÖTSÜN BÜLBÜLLER
HELE NENNİ NENNİ DE DOST NENNİ
NENNİ NENNİ NENNİ GÜL NENNİ

ŞU GURBETİ İCAD EDEN ONMASIN
AY DOĞSUN ÜSTÜNE (ÖMRÜM) GÜNEŞ DOĞMASIN
VUR SUN FELEK SİLLESİNİ KALKMASIN
HELE NENNİ NENNİ DE DUR NENNİ NENNİ

GEÇİŞ:

AÇ KOLLARIN SEMAH EYLE
DEM-İ DEVRANA DÖNSÜN
GÜLÜM NENNİ NENNİ DE NENNİ
HELE NENNİ NENNİ DE DUR EYLEN

GÂHİ BÜLBÜL GÂHİ GÜLLER
AĞLADIKÇA VEREM EDER
BEN BÜLBÜLÜM AŞK DESELER
DEM-İ DEVRAN KILAR ÖTER
HELE NENNİ NENNİ DE NENNİ

DOST CAN YOLDAN DUR
AYRILANLAR EĞLEN DUR
EĞLEN DUR DİNLEN DUR
AÇ KOLLARIN İKİ TARAF IRGALAN
GÜLÜM NENNİ NENNİ DE NENNİ
CANIM NENNİ NENNİ DE NENNİ

AHÛZAR ELİNDEN COŞ EDEN DİLBER
HER GELİP GEÇTİĞİN YOLLAR AĞLASIN
DEMEDİMMİ FANİ DÜNYA GÜLDÜRMEZ
AŞIK OLAN DEMİ DEVRAN EYLESİN
HERDEM CANAN AŞKINA İHÛ İHÛ....
GÖNÜL GAMLI FENDLİ DÜNYANIN HALİ
GÖSTER YOLLARIMI BEKTAŞI VELİ
FELEK NENNİ NENNİ NENNİ DOST NENNİ
DEMEDİMMİ FANİ DÜNYA BÂKİ OLMAZ

EĞER YOLCUYUSAN YOLLARDA DURMA
FELEK DÖNDÜYSE YAPTIĞINA ALDANMA
KİM GÜLMÜŞ DÜNYADA KAYGI OLSUN FELEGE
ÇOK YANSIN AĞLASIN HEM CANDAN DİLBER
HELE NENNİ NENNİ NENNİ DOST NENNİ
GURBAN NENNİ NENNİ NENNİ DE DUR EYLEN
EYLEN DUR DİNLEN DUR

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2952
İNCELEME TARİHİ: 25.05.1987

DERLEYEN:
TRT MÜZİK D. BŞK.
THM MD.LÜĞÜ

YÖRESİ:
MANİSA/Kula

DERLEME TARİHİ:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
AŞIK HALİL YILDIZ

**KIRKLAR BİATINA VARDIM
(KIRKLAR SEMAHI)**

NOTAYA ALAN:
HİKMET TAŞAN

(SAZ.....)

Kırklar bi a
tı na var dım gel o tur hey ca n de
di ler (SAZ.....) İz ze ti le
se lam ver dım iz ze ti le se lam ver dım.....

-2-
KIRKLAR BİATINA VARDIM
(KIRKLAR SEMAHI)

Gel iş te mey da n de di ler

(SAZ.....)

Kır k la r ın kal

bi du ru dur ge le nin kal bi n a

rı dır (SAZ.....)

Ge li şin ner den be ri dir Ge li şin ner

den be ri dir Söy le sen kim si n de

di ler (SAZ.....)

-3-
KIRKLAR BİATINA VARDIM
(KIRKLAR SEMAHI)

The musical score is written in a single system with ten staves. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 2/4. The melody is written on the top staff, and the lyrics are placed below it. The lyrics are: "Gir sa ma ha bi le oy na a çıl s m si li n si n ay na (SAZ.....) Kırk yıl ka zan da dur kay na Da ha çiğ bu te n de di ler (SAZ....) .....". The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

Gir sa ma ha bi le oy na a çıl s m si
li n si n ay na (SAZ.....)
Kırk yıl ka zan da dur kay na
Da ha çiğ bu te n de di ler (SAZ....)
.....

-4-
KIRKLAR BİATINA VARDIM
(KIRKLAR SEMAHI)

Şah Ha ta yim ne dir ha lim Hak ka şük ret
ka l dı r e lin (SAZ.....)
Gıy bet ten ke se gör di lin
Gıy bet ten ke se gör di lin Her ku la yek
sa n de di ler

DirilişUsta

-1-

KIRKLAR BİATINA VARDIM
GEL OTUR HEY CAN DEDİLER
İZZET İLE SELAM VERDİM
GEL İŞTE MEYDAN DEDİLER

-2-

KIRKLARIN KALBİ DURUDUR
GELENİN KALBİN ARIDIR
GELİŞİN NERDEN BERİDİR
SÖYLE SEN KİMSİN DEDİLER

-3-

GİR SAMAHA BİLE OYNA
AÇILSIN SİLİNSİN AYNA
KIRK YIL KAZANDA DUR KAYNA
DAHA ÇİĞ BU TEN DEDİLER

-4-

ŞAH HATAYI'M NEDİR HALİM
HAKKA ŞÜKRET KALDIR ELİN
GIYBETTEN KESE GÖR DİLİN
HER KULA YEKSAN DEDİLER

YÖRESİ:
ERZİNCAN

KİMDEN ALINDIĞI:

DERLEYEN:
ALİ EKBER ÇİÇEK

DERLEME TARİHİ:

KIRKLAR SAMAHİ

NOTAYA ALAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

I. §

II. §

III.

Diriliş Usta

I.- II.-III. Bölümler istenildiği ya da gerektiği kadar tekrarlanır.

YÖRESİ:
MERSİN/Silifke/Kırtıl Köyü

KİMDEN ALINDIĞI:
NEVZAT ÜÇYILDIZ

DERLEYEN:
MUSA EROĞLU

DERLEME TARİHİ:
.....

KIRTIŁ SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

Aş şa ğı dan ge len de tel li tur na lar tel li tur na lar

İ çi niz de tel li

tur nam yok be nim tur nam yok be nim

Ya ren den yol daş tan

so ran o lur sa so ran o lur sa

Yi ne sol ya nım da

-2-
KIRTIL SEMAHI

der dim çok be nim der dim çok be nim

Gi di yo rum gay rı da gül ben zim so luk

göl ben zim so luk

Od düş tü si ne me ya nık tır ya nık

ya nık tır ya nık

Ö lüm Al lah em ri de za lum ay rı lık

-3-
KIRTIL SEMAHI

za lum ay rı lik

Han gi ne ya na yım da der dim çok be nim

der dim çok be nim

Pir Sul tan Ab da lum da

dost Kırk lar ye di ler Pir Sul tan Ab da lum da

dost Kırklar ye di ler Bu yol lu er ka nı da a ca nım a ca nım da

on lar kur du lar Her kes sev di ği ni de dost bi le

de di ler Her kes sev di ği ni de dost bi le

de di ler Han gi ne ya na yım da a ca nım a ca nım da

der dim çok be nim

DirilişUsta

YÖRE:
URFA/Kısa Köyü

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

DERLEYEN:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
.....

**BAŞIM AÇIK YALIN AYAK YÜRÜTTÜN
(KISAS SEMAHI)**

(Saz.....)

(SAZ.....)

Ba şım a çık ya lın a yak yü rüt tün

(SAZ.....)

Sen mer ha met ey le leb bi ba lım yar

(SAZ.....)

Yü re ği mi ce viz gi bi çü rüt tün

(SAZ.....)

Se nin aş kın bük tü kad di da lım yar

(SAZ.....)

Çek tir me ce fa lar yan dır ma na ra

§

-3-
BAŞIM AÇIK YALIN AYAK YÜRÜTTÜN
(KISSAS SEMAHI)

(SAZ...) (SAZ...)

Ol Hı zır Ne bi de yar dım cın o la
Yav ru şa hın tel le ri ne de yen de
Ol Pir den bir ha ber al da gel tur nam
Mec nun Ley la i çin çöl le ri ge zer

(SAZ) (SAZ)

Gü ru hu Na ci ye ye te sin tur nam
A lim dost dost di ye ö te sin tur nam
Gönlü mün ga mı nı a ta sın tur nam
Canver ki ca na na ye te sin tur nam

(SAZ)

Can ver ki ca na na ye te sin tur nam

DirilişUsta

BAŞIM AÇIK YALIN AYAK YÜRÜTTÜN
SEN MERHAMET EYLE LEBBİ BALIM YAR
YÜREĞİMİ CEVİZ GİBİ ÇÜRÜTTÜN
SENİN AŞKIN BÜKTÜKADDİ DALIM YAR

ÇEKTİRME CEFALAR YANDIRMA NARA
YİTİRDİM AKLIMI KALDIM DİVANE
KÖŞEYİ VAHDETTE KOYMA AVARE
DAR-UL AMAN CEMALETTİN VELİM YAR

SITKI YAKMA ÖMRÜM KIL-U KAL İLE
HAZİNE ARANMAZ KURU FAL İLE
YIRTIK GÖMLEK İLE ESKİ ŞAL İLE
DAHA BÖYLE NASIL OLUR HALİM YAR

KARBELA ÇÖLÜNDEN SAKİNİMİ GELDİN
NE YAMAN FIRGATLI ÖTERSİN TURNAM
İMAM ALİ KATARINA UYUBAN
KIRKLARIN SEMAHIN TUTASIN TURNAM

KIRKLAR SENİN İLE BİLEDİR BİLE
YEDİLER HİZMETİN OL MAİL OLA
OL HIZIR NEBİ DE YARDIMCIN OLA
GÜRHU NACİYE YETESİN TURNAM

EVEL BAHAR YAZ AYLARI DOĞANDA
SEMAH VURUP ÇARKI GÖĞE AĞANDA
YAVRU ŞAHİN TELLERİNE DEĞENDE
ALİM DOST DOST DİYE ÖTESİN TURNAM

ALİNİN AVAZI SENDE BULUNDU
NE YAMAN ÖTERSİN BAĞRIM DELİNDİ
O PİRDEN BİR HABER AL DA GEL ŞİMDİ
GÖNLÜMÜN GAMINI ATASIN TURNAM

YÖRESİ:
SAMSUN/Ladik

DERLEYEN:
.....

KİMDEN ALINDIĞI:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

LADİK SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

♩ = 50

Sa lı nı sal la nı ca na nım ge le ne fen dim
Gel böy le sal lan ma ca na nım yü rü ba ka lım
Hay di ca na nım ca na nım yü rü ba ka lım
Hay di ca na nım ca na nım sal lan ba ka lım
Al ye şil gi yin miş ca na nım dur ma kar şım da
Son ra ra kip ler den gü ze lim söz de ğer sa na
Hay di ca na nım ca na nım yü rü ba ka lım
Hay di ca na nım ca na nım sal lan ba ka lım

-2-
LADİK SEMAHI

♩=130

♩

Be ri gel be ri gel A dem den kaç ma
KulHü sey nim bu dert bi zi al maz mı

A dem den kaç ma Tür lü sır la rı mı
bi zi al maz mı Mu hab be ti kı ya

yad la ra aç ma Her gör dü ğün su dan
me te kal maz mı Bu ya ra yı çe ken

e ği lip iç me de e ği lip iç me
bir ğün öl mez mi de bir ğün öl mez mi

se nin i için bur da da zem zem su lar var
se nin i için ya nan da Mec nun kul lar var

Ah ca nım ca nım da sar ca nım ca nım
Ah ca nım ca nım da sar ca nım ca nım

Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nım
Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nım

Leb le rin den a kan gül ba la kur ba nım
Leb le rin den a kan gül ba la kur ba nım

Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nım
Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nım

Am man yar am man yar am man yar am man yar
Am man yar am man yar am man yar am man yar

-3-
LADİK SEMAHI

Am man yar am man yar am man
Am man yar am man yar am man

Ah ca nim ca nim da sar ca nim ca nim
Ah ca nim ca nim da sar ca nim ca nim

Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nim
Göz le rin den a kan gül ba la kur ba nim

Leb le rin den a kan gül ba la kur ba nim SON
Leb le rin den a kan gül ba la kur ba nim

Diriliş Usta

YÖRESİ:
K. MARAŞ/Elbistan

KİMDEN ALINDIĞI:
MEHMET MUSTAFA DEDE

DERLEYEN:
SABAHAT AKKİRAZ

DERLEME TARİHİ:
.....

LEYLAN MEVLAM

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

Ley lan ley lan ley lan ley lan ley lan ley lan ley lan ley lan

Mev lam mev lam mev lam mev lam mev lam mev lam mev lam mev lam

Am man am man am man a man Am ma am man am man a man

Bu gün dost lar biz de mih man Bu gün can lar biz de mih man

He mi mih man hem mi de man Sen yar dı met Şa hı Mer dan

(SAZ.....)

Kırk lar mey da nı na var dım Kırk lar mey da nı na var dım
Gir se ma ha bi le oy na Gir se ma ha bi le oy na

Gel be ri ey can de di ler İ zet i le se lam ver dim
Si lin sin a çıl sın ay na Kırk yıl ka zan da dur kay na

İ zet i le se lam ver dim Gel iş te mey dan de di ler
Kırk yıl ka zan da dur kay na Da ha çiğ sin can de di ler

Dem dem dem dem dem A li ye Dem mi dem mi dem A li ye
Am man am man am man a man Am man am man am man a man

-2-
LEYLAN MEVLAM

Hem A li ye hem u lu ya Ha cı Bek ta şı Ve li ye
Sen yar dım et Şa hı Merdan Ye tiş ca ra şı ri Yezdan

Al la hAl lah Hay hay Yürü yün yürü yün

şevk i le yürü yün yürü yün yürü yün aşk ile yürü yün yürü yün yürü yün

ah di le yürü yün La lem böy le

bu yur dun kut lu i dim u yur dum E lin le e vi mi yık tın

Tut madın e le du yur dun E lin le e vi mi yık tın Tut madın e le

du yur dun As lım Ka ra bağ lı dır Sıt kım Hak ka bağ lı dır

Va kit siz gül a çıl maz Gül za ma na bağ lı dır Va kit siz gül

a çıl maz Gül za ma na bağ lı dır *DirilişUsta*

YÖRESİ:

.....

KİMDEN ALINDIĞI:

.....

DERLEYEN:

.....

DERLEME TARİHİ:

.....

NOTAYA ALAN:

ALİ HAYDAR TİMİSİ

MERHABA SEMAHI

$\text{♩} = 110$

Söy le ne cek sö züm de var dır e ren ler

Be ni can dan din le yen le re mer ha ba A ri fin di lin den de

an lar ka mil ler Bu der gâ ha post o lan la ra mer ha ba

A li A li A li de can lar mer ha ba Hay dar hay dar hay dar da

dost lar mer ha ba *DirilişUsta*

-2-
ALİYYÜL MÜRTEZA'NIN KADRI BİLİNE
EHLİBEYT KORUYUCUSU OLDUĞU SÖYLENE
BİZDE İKİLİK YOKTUR BU DA BİLİNE
BİRLİKTE AYRILMAYANLARA MERHABA

NAKARAT [ALİ ALİ ALİ DE CANLAR MERHABA
HAYDAR HAYDAR HAYDAR DA DOSTLAR MERHABA

-3-
GERÇEKLERİN ÖZÜNE DE HÜ DİYELİM
KIRKLARIN CEMİNDE DE GÖNÜL VERELİM
HEP BERABER POSTLARA YÜZLER SÜRELİM
İÇTEN HÜDA DİYENLERE DE MERHABA

NAKARAT

-4-
DAİMİ İYİLİK YAPAN İYİLİK BULUR
CENNET KÖŞESİNDE NASİBİN ALIR
KÖTÜLÜK İBLİSLİKTİR HEP BAKİ KALIR
İYİLİĞİ BAKİ EDENLERE MERHABA

NAKARAT

-5-
METİNİ'YEM HEM SÖYLER HEM AĞLARIM
ZATEN OLAN YARAMI TUZLA BAĞLARIM
BAZI COĞI BABAYA DA UĞRARIM
BURADA KENDİNİ PAKLAYANLARA MERHABA

NAKARAT

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2109
İNCELEME TARİHİ: 21.05.1982

DERLEYEN:
TRT İST. RADYOSU
THM ŞB.

YÖRESİ:
ARAPKİR

DERLEME TARİHİ:
17.06.1966

KİMDEN ALINDIĞI:
ARAPKİRLİ
SÜLEYMAN ELVER

MUHABBET EYLEDİM SADIK YAR İLE
(YA HIZIR SEMAHI - FERYADI'DEN)

NOTAYA ALAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

♩ = 70

Mu hab bet ey le dim sa dık ya ri le
Ne hoş yer de ı ras ge l dik yar ya ra
Mü şer re fol mu şam hub ce ma li ne
Ne hoş yer de ı ras ge l dik yar ya ra
o fo fo fo fo fof ge l dik yar ya ra
Mey da nın da do lu ba de i çi lir
Di da rın dan Hak kın nu ru sa çı lır

-2-
 MUHABBET EYLEDİM SADIK YAR İLE
 (YA HIZIR SEMAHI - FERYADI'DEN)

Bah ça nız da go n ca gü l le ra çı lır
 Ne hoş yer de ı ras ge l dik yar ya ra
 o fo fo fo fo fof ge l dik yar ya ra

PERVANE:

Li sa nın dan tür lü ke lam söy le di
 Ö zü tu rap en gin le ri boy la dı Gön lü mü zü
 gam da na za dey le di Ne hoş yer de ı ras gel dik
 ya r ya ra Ne hoş yer de ı ras gel dik ya r ya ra
 Fer ya din çek ti ği şu aş kı no du Si zin dir soh
 be ti lez ze ti ta dı Ha ne dan dır Şa hı Mer dan

-3-
 MUHABBET EYLEDİM SADIK YAR İLE
 (YA HIZIR SEMAHI - FERYADİ'DEN)

ev la dı Ne hoş yer de ı ras gel dik ya r ya ra
 Ne hoş yer de ı ras gel dik yar ya ra Hü Hü
 Hü Hü Hü Hü Ey len du r sal lan du r
 hiç git me den or da dur

DirilişUsta

-1-
 MUHABBET EYLEDİM SADIK YAR İLE
 NE HOŞ YERDE IRAS GELDİK YAR YARA
 MÜŞERREF OLMUŞAM HUB CEMALİNE
 NE HOŞ YERDE IRAS GELDİK YAR YARA
 OF, OF, OF, OF, OF GELDİK YAR YARA

-2-
 MEYDANINDA TÜRLÜ BÂDE İÇİLİR
 DİDARINDAN HAKKIN NURU SEÇİLİR
 BAHÇANIZDA GONCA GÜLLER AÇILIR
 NE HOŞ YERDE IRAS GELDİK YAR YARA
 OF, OF, OF, OF, OF GELDİK YAR YARA

PERVANE:

-3-
 LİSANINDAN TÜRLÜ KELAM SÖYLEDİ
 ÖZÜ TURAP ENGİNLERİ BOYLADI
 GÖNLÜMÜZÜ GAMDAN AZAD EYLEDİ
 NE HOŞ YERDE IRAS GELDİK YAR YARA

-4-
 FERYADİN ÇEKTIĞİ ŞU AŞKIN ODU
 ŞİRİNDİR SOHBETİ LEZZETİ TADI
 HANEDANDIR ŞAHI MERDAN EVLADI
 NE HOŞ YERDE IRAS GELDİK YAR YARA

EYLEN DUR SALLAN DUR
 HİÇ GİTME DEN ORDA DUR

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2696
İNCELEME TARİHİ: 14.03.1985

DERLEYEN:
MEHMET ÖZBEK

YÖRESİ:
TOKAT/Almus

DERLEME TARİHİ:
23.10.1979

KİMDEN ALINDIĞI:

NÂME NAZLI YARİN HAKİ PAYINA
(SAMAH)

NOTAYA ALAN:
MEHMET ÖZBEK

♩ = 126

Nâ me naz lı ya rin gü ze li m ha ki pa yı na
Sıt kı gur bet el de gü ze li m boy nu nu e ğer

Be nim i çin de yü zü n sür ke rem ey le
Yar dan ay rıl ma sı gü ze li m zo ri miş me ğer

Sec de kı lan da kaş la rı nın ya yı na
Lut fe dip ha lim den ley li ley li so rar sa e ğer

Bir dem di va nı na gü ze li m dur ke rem ey le
Sa ğ sa lim ha be rim gü ze li m ver ke rem ey le

Ha di ley li le y li yo lu dos tu mun

-2-
NÂME NAZLI YARİN HAKİ PAYINA
(SAMAH)

The musical score is written for two staves (treble and bass clefs) in a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The tempo and meter are indicated by a '♩' symbol and a '4' in a box, respectively. The score is divided into five systems, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are written below the vocal line.

Şe ker den dat lı dır gı za na m di li do s tu mun

Ha di ley li le y li yo lu do s tu mun

Şe ker den dat lı dır gı za na m di li do s tu mun

Ge l de gel

The score concludes with a double bar line and a repeat sign (two dots) at the end of the first system.

-3-
NÂME NAZLI YARİN HAKİ PAYINA
(SAMAH)

E lâ göz le ri ni sev di ğim dil be r sev di ğim

dil be r Be k le yol la rı mı ge le ne ka dar

Ben se ni se ve rim can i le can da n

can i le can da n Bi ze a y rı lık yok ö le ne

-4-
NÂME NAZLI YARİN HAKİ PAYINA
(SAMAH)

DirilişUsta

NÂME NAZLI YARİN (GÜZELİM) HAK- İ PAYINA
BENİM İÇİN (DE) YÜZÜN SÜR KEREM EYLE
SECDE KILAN (DA) KAŞLARININ YAYINA
BİR DEM DİVANINA (GÜZELİM) DUR KEREM EYLE

HADİ LEYLİ LEYLİ YOLU DOSTUMUN
ŞEKERDEN DATLIDIR (GIZANAM) DİLİ DOSTUMUN

SITKI GURBET ELDE (GÜZELİM) BOYNUNU EĞER
YARDAN AYRILMASI (GÜZELİM) ZORUMUŞ MEĞER
LÜTFEDİP HALİMDEN (LEYLİ LEYLİ) SORARSA EĞER
SAĞ SALİM HABERİM (GÜZELİM) VER KEREM EYLE

ELÂ GÖZLERİNİ SEVDİĞİM DİLBER
BEKLE YOLLARIMI GELENE KADAR
BEN SENİ SEVERİM CAN İLE CANDAN
BİZE AYRILIK YOK ÖLENE KADAR

NOT: Ara sazı olarak "HADİ LEYLİ" diye başlayan
bağlantı bölümü çalınır.

YÖRESİ:
AZERBAYCAN

KİMDEN ALINDIĞI:
KASETTEN YAZILDI

DERLEYEN:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

PİR GELDİ SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

E lâ göz lü pi rim gel di

Du yan gel sin iş te mey dan Dört ka pı yı kırk maka mı

Bi len gel sin iş te mey dan Hu dey hu dey can lar hu dey

Dört ka pı yı kırk ma ka mı Bi len gel sin iş te mey dan DirilişUsta

-1-

BEN PİRİMİ HAK BİLİRİM
YOLUNA KURBAN OLURUM
DÜN DOĞDUM BUGÜN ÖLÜRÜM
ÖLEN GELSİN İŞTE MEYDAN
HUDEY HUDEY CANLAR HUDEY

-2-

ŞAH HATAYI'M DER VARIMIZ
DERGÂHA KOYDUK SERİMİZ
ON İKİ İMAM KATARIMIZ
UYAN GELSİN İŞTE MEYDAN
HUDEY HUDEY CANLAR HUDEY

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 886
İNCELEME TARİHİ: 03.02.1975

DERLEYEN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

YÖRESİ:
ACIPAYAM

DERLEME TARİHİ:
16.09.1973

KİMDEN ALINDIĞI:
ALİ ARAN

SABAHIN YAR SEHER VAKTİNDE
(SAMAH)

NOTAYA ALAN:
YÜCEL PAŞMAKÇI

(SAZ .....)

Sa ba hın sa ba hın yar yar
Sa ba hı na n kal kıp yar yar

Se her vak tın da (SAZ .....) se her vak tın
Bakma nur su za bak ma nur su

da Ö ter bül bül
za Yol daş ol ma

ö ter yar yar gü le ge ti
e dep si ze yar yar ar sı

rir ah ca nım gü le ge ti rir
za ah ca nım yar yar ar sı za

(SAZ .....)

-2-
SABAHIN YAR SEHER VAKTİNDE
(SAMAH)

Bak maz mı sım şu fe le ğin et ti ği i
Sa bah se la mı nı da yar yar ver me pir si
şe (SAZ.....) et ti ği i şe (SAZ.....)
ze ze verme pir si ze
....) Cev ri yi ce fa yı yar yar
A ki bet ba şı na yar yar
gü le ge ti rir ah ca nım gü le ge ti
hi le ge ti rir ah ca nım hi le ge ti
ri .....r (SAZ.....)
ri.....r

-1-

SABAHIN, SABAHIN YAR YAR SEHER VAKTİNDE, SEHER VAKTİNDE
ÖTER BÜLBÜL ÖTER YAR YAR, GÜLE GETİRİR, AH CANIM GÜLE GETİRİR
BAKMAZMISIN ŞU FELEĞİN ETTİĞİ İŞE, ETTİĞİ İŞE
CEVRİYİ CEFAYI YAR YAR GÜLE GETİRİR, AH CANIM GÜLE GETİRİR

-2-

SABAHINAN KALKIP YAR YAR BAKMA NURSUZA, BAKMA NURSUZA
YOLDAŞ OLMA EDEPSİZEYAR YAR ARSIZA, AH CANIM YAR YAR ARSIZA
SABAH SELAMINI DA YAR YAR VERME PİRSİZE, VERME PİRSİZE
AKİBET BAŞINA YAR YAR HİLE GETİRİR, AH CANIM HİLE GETİRİR

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 2143
İNCELEME TARİHİ:.....

YÖRESİ:
ANTALYA/Elmalı-Akçainiş Köyü

KİMDEN ALINDIĞI:
NURİ ve AHMET TURAN
ALİYILMAZ-VELİ GÜRSOY

DERLEYEN:
CEVAT UYANIK

DERLEME TARİHİ:
09.03.1968

NOTAYA ALAN:
ERDEM ÇALIŞKANL

SAMAH

De re ler de o lur çam lı
sö ğü dü a nam ba bam yok tu
r ve r sin ö ğü dü
Kıy ma
na ğa be y l er böy le
yi ği di a çı lın ga pı la

-2-
SAMAH

r dos ta gi de li m

Bö lük bö lü k ol muş

dos tun el le ri a şıp

a şıp gi de r çam lı bel le ri

dost dost

Bi ze de gar şı çı kar

dost bül bül le ri A çı

lin ga pı la r dos ta gi de li

m

-3-
SAMAH

U zak tır yo lu mu z pas tı r gü ma n
dır Ko lum zen cir sık mış ha lim ya ma n
dır do st dost > >
> > > > Bi zim çek ti ği mi z
ik rar i ma n dı r A çı lın ka pı lar
dos ta ği de li m do st dost
& Bı zın çö k tı ği mi z
ik rar i ma n dı r A çı lın ka pı lar
dos ta ği de li m do st dost
2. 2.
Gü zel de de m çık mış
Söy le Pir Sul ta nı m
u lu köş kü ne can bo ya nı r an be
Ya nı p tü tü yo r aşk han çe ri ol si

-4-
SAMAH

ri ne mis ki ne do st dost
ne me ba tı yo r " " "

> > > > > >

Se ni be ni ya ra
Gön lüm gü zel dos ta

da nı n aş kı na A çı
gül ba nk çe ki yo r " "

lm ka pı lar dos ta gi de li m
lm ka pı lar dos ta gi de li m

do st dost

DirilişUsta

-1-
DERELERDE OLUR ÇAMLI SÖĞÜDÜ
ANAM BABAM YOKTUR VERSİN ÖĞÜDÜ
KIYMAN AĞABEYLER BÖYLE YİĞİDİ
AÇILIN KAPILAR DOSTA GİDELİM

-2-
BÖLÜK BÖLÜK OLMUŞ DOSTUN ELLERİ
AŞIP AŞIP GİDER ÇAMLIBELLERİ (DOST DOST)
BİZEDE GARŞI ÇIKAR DOST BÜLBÜLLERİ
AÇILIN KAPILAR DOSTA GİDELİM

-5-
SÖYLE PİR SULTANIM YANIP TUTUYOR
AŞK HANÇERİ OL SİNEME BATIYOR
GÖNLÜM GÜZEL DOSTA GÜLBANK ÇEKİYOR
AÇILIN KAPILAR DOSTA GİDELİM

-3-
UZAKTIR YOLUMUZ PASTIR GÜMANDIR
KOLUM ZENCİR SIKMIŞ HALİM YAMANDIR
BİZİM ÇEKİĞİMİZ İKRAR İMANDIR
AÇILIN KAPILAR DOSTA GİDELİM

-4-
GÜZEL DEDEM ÇIKMIŞ ULU KÖŞKÜNE
CAN BOYANIR ANBERİNE MİSKİNE
SENİ BENİ YARADANIN AŞKINA
AÇILIN KAPILAR DOSTA GİDELİM

NOT: Bazı notaların altına konan (>) işaretli yerlerde topluca el çırpılıyor.

YÖRESİ:
ŞİRAN

KİMDEN ALINDIĞI:
PLAKTAN YAZILDI

DERLEYEN:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

ŞİRAN SEMAHI

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

Ye me nel le rin den be ri ge lir ken be ri ge lir ken
Tur na lar A li mi hey dost gör me di niz mi Ha va ü ze rin de hey dost
se mah dö ner ken Tur na lar A li mi hey dost gör me di niz mi
A man tur nam a man a man A li mi sin sen
A li se vil mez mi hey dost de li mi sin sen
Yok sa Ha cı Bek taş Bek taş Ve li mi sin sen

-2-

ŞAHIM HAYBER KALESİNİ YIKARKEN
NİCE MÜNKİR HELAK OLDU BAKARKEN
BENİM PİRİM MİRACINA ÇIKARKEN
TURNALAR ALİ'Mİ GÖRMEDİNİZ Mİ?

-3-

ŞAH HATAYI'M DER Kİ GEZDİM DÜNYAYI
DİLİM ZİKREYLEDİ GANİ HÜDA'YI
ON İKİ İMAM'I NESLİ ABAYI
TURNALAR ALİ'Mİ GÖRMEDİNİZ Mİ?

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 3844
İNCELEME TARİHİ: 27.01.1993

DERLEYEN:
SÜLEYMAN YILDIZ

YÖRESİ:
TUNCELİ/Ovacık

DERLEME TARİHİ:
1991

KİMDEN ALINDIĞI:
MUSTAFA BATAR

KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

NOTAYA ALAN:
SÜLEYMAN YILDIZ

(SAZ.....) Kalk sını

Kalk sını se ma ya kalk sını (SAZ.....) Ha ki çin

Mus ta fa bi ri se ma gi t sin Dost (SAZ.....)

Dost (SAZ.....)

..... Kal dır Kal dır kol la rı nı kal dır

(SAZ.....) Çek ya yın o ku ya n dol dur

(SAZ.....) İ ki ka şın a ra sını da

(SAZ.....) Kâ be ye gi den doğ ru yol dur

doğ ru yol dur (SAZ.....) Kâ be ye gi den

-2-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

doğ ru yol dur doğ ru yol dur (SAZ.....)

.....) Ba ba der ki Hey ba ba lığ

(SAZ.....) Bu yo la sığ maz ka ba lığ

(SAZ.....) Öy le bir der ya ya gir ki

Ne su du ya ne de ba lığ

ne de ba lığ (SAZ.....)

.....) Ge di şin ka za ben zer

(SAZ.....) Bo yun da şah pa za ben zer

-3-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

-4-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

Ye ri dur nam ye ri sen gi der sen

Bi zi de koy ma ge ri dur nam gi der

Dü züm dü züm ka na dı boy nun dan

u zun Dur nam be nim i ki gö züm

dur nam be nim i ki gö züm

-5-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

Dost dur nam han dan

Ge lir sen han gi de di yar da ka lır sim

Han gi ba ğm gü lü sün Han gi bah çe nin

bül bül sün Al du r nam al du r nam

-6-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

Ka nat la rın sal dur nam ey len si ze

bir ha be ..... r

Dur na mın ka
 Dur na mın ka
 Dur na mın ka

na dı e la dur na mın ka na dı
 na dı e la dur na mın ka na dı
 na dı e la dur na mın ka na dı

-7-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

e la Sa ya ma dım düş tü gö le
ye şil Ka na di boy nu na do la şır
gö gen Gel bi zim yer le ri be gen

Bil mem üç mü beş mi ka la
Aş kın dan ci ha na dü şür
Na merd ol sun se ni dö gen

Dost ..... Dur nam han dan
" " " " " "

Ge li ri sen han gi de di yar da ka lır sım
" " " " " " " " " "

-8-
KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)

Han gi bah çe nin gü lü sün han gi bah çe nin

bü lü bü lü sün Al dur nam al du r nam

Ka nat la rın sal du r nam Ey len si ze

bir ha be r

SON

-9-

**KALKSIN SEMAHA KALKSIN
(TUNCELİ TURNALAR SEMAHI)**

KALKSIN KALKSIN SEMAYA KALKSIN
HAK İÇİN MUSTAFA BİRİ SEMA GİTSİN

DOST DOST
KALDIR KOLLARIN KALDIR
ÇEK YAYIN OKUYAN DOLDUR
İKİ KAŞIN ARASINDA
KÂBEYE GİDEN DOĞRU YOLDUR

BABA DERKİ HEY BABALIĞ
BU YOLA SİGMAZ KABALIĞ
ÖYLE BİR DERYAYA GİR Kİ
NE SU DUYA NE DE BALIĞ

GİDİŞİN KAZA BENZER
BOYNU DA ŞAHBAZ'A BENZER
SEN BURADAN GİTTİN GİDELİ
YAZ GÜNLERİM KIŞA BENZER

YERİ DURNAM YERİ
SEN GİDERSEN BİZİ DE KOYMA GERİ

DURNAM GİDER DÜZÜM DÜZÜM
KANADI BOYNUNDAN UZUN
DURNA BENİM İKİ GÖZÜM

DOST
DURNAM HANDAN GELİRSİN
HANGİ DE DİYARDA KALIRSIN
HANGİ BAĞIN GÜLÜSÜN
HANGİ BAĞÇENİN BÜLBÜLÜSÜN
AL DURNAM AL DURNAM
KANATLARIN SAL DURNAM
EYLEN SİZE BİR HABER

DURNAMIN KANADI ELA
SAYAMADIM DÜŞTÜ GÖLE
BİLMEM ÜÇ MÜ BEŞ Mİ KALA

DOST
DURNAM HANDAN GELİRSİN
HANGİ DE DİYARDA KALIRSIN
HANGİ BAĞIN GÜLÜSÜN
HANGİ BAĞÇENİN BÜLBÜLÜSÜN
AL DURNAM AL DURNAM
KANATLARIN SAL DURNAM
EYLEN SİZE BİR HABER

DURNAMIN KANADI YEŞİL
KANADI BOYNUNA DOLAŞIR
AŞKINDAN CİHANA DÜŞÜR

DOST
DURNAM HANDAN GELİRSİN
HANGİ DE DİYARDA KALIRSIN
HANGİ BAĞIN GÜLÜSÜN
HANGİ BAĞÇENİN BÜLBÜLÜSÜN
AL DURNAM AL DURNAM
KANATLARIN SAL DURNAM
EYLEN SİZE BİR HABER

DURNAMIN KANADI GÖGEN
GEL BİZİM YERLERİ BEGEN
NAMERD OLSUN SENİ DÖGEN

DOST
DURNAM HANDAN GELİRSİN
HANGİ DE DİYARDA KALIRSIN
HANGİ BAĞIN GÜLÜSÜN
HANGİ BAĞÇENİN BÜLBÜLÜSÜN
AL DURNAM AL DURNAM
KANATLARIN SAL DURNAM
EYLEN SİZE BİR HABER

YÖRESİ:
SİVAS/Divriği

KİMDEN ALINDIĞI:
Başören'li MUHAMMET DEDE

DERLEYEN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

DERLEME TARİHİ:
.....

TURNALAR SEMAHI
(KALDIRIN KOLLARI CANANA DOĞRU)

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

$\text{♩} = 120$

Kal dı rın kol la rı
ca na na doğ ru A li i le Mu ham me di naş kı na
Has nen ni nen ni de dost nen ni nen ni ey le nin tur na lar
ben de va ra yım A li i le Mu ham me di naş kı na
Has nen ni nen ni de dost nen ni nen ni
Dev re dip ge zer sin da rı fe na yı da rı fe na yı
Biz de be li de dik biz den u lu ya biz den u lu ya

-2-

TURNALAR SEMAHI
(KALDIRIN KOLLARI CANANA DOĞRU)

Öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm ün
Öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm öm rüm ün
va rı Bağ dat di ya rı na var dın mı tur nam Me di ne şeh
va rı İ man al dık ik rar ver dik ve li ye Ne cef der ya
rin de Fat ma A na yı Ma ka mı an da dır der gör dün mü
sın da İ mam A li ye O der ya ya yüz ler sür dün mü
tur nam Has nen ni nen ni de dost nen ni nen ni Has nen ni
tur nam Has nen ni nen ni de dost nen ni nen ni Has nen ni
nen ni nen ni dost nen ni nen ni
nen ni nen ni dost nen ni nen ni $\text{♩} = 100$
Ne cef derya sın da İ mam A li ye
O der ya ya yüz ler sür dün mü tur nam Sen de o sul ta na
vardın mı tur Hü hü hü hü hü hü hü hü $\text{♩} = 120$
Al la hAl lah Al la hAl lah Çark e de ne ma şal lah
Çark e den gel sin mey da na Aşk i le dal sı nu m ma na

-3-
TURNALAR SEMAHI
 (KALDIRIN KOLLARI CANANA DOĞRU)

The musical score is written in a single system with five staves. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 7/8. The melody is written on a treble clef. The lyrics are written below the notes. The score includes a tempo marking of 90 and a signature 'DirilişUsta' at the end.

Ya zil sım Şa hı Mer da na hū hū hū hū

Al la hAl lah Al la hAl lah Çark e de ne ma şal lah

Gö zü pek mey da na da gel sin E ren ler da rı na da dur sun

Hak kın ik ra rı nı da ver sin hū hū hū hū

$\text{♩} = 90$
 Ey len dur sal lan dur tel li tur nam ey len dur DirilişUsta

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 4050
İNCELEME TARİHİ: 25.03.1996

DERLEYEN:
NİHAT KAYA
SÜLEYMAN KARAKUŞ

YÖRESİ:
İZMİR/Uzundere

DERLEME TARİHİ:
14.01.1995

KİMDEN ALINDIĞI:
ALİ TUTKAC

GÂFİL KALDIR KALBİNDEKİ GÜMANI
(UZUNDERE SEMAHI)

NOTAYA ALAN:
NİHAT KAYA

$\text{♩} = 220$

(SAZ.....) Gâ fil kal dır kal bin
de ki gü ma nı a man gü ma nı
ca nı gü ma nı (SAZ.....)
Bu mül kün sa hi bi sa hi bi A li de ğil mi
A li de ğil mi (SAZ.....)
Ya rat mış Hak on se kız bin den â le mi
can lar â le mi ca nım â le mi
(SAZ.....) Rız kı nı ve ren de
Al lah de ğil mi Al lah de ğil mi

-2-
GÂFİL KALDIR KALBİNDEKİ GÜMANI
(UZUNDERE SEMAHI)

(SAZ.....)

Ge lin ge çe lim biz böy le gü man da n

böy le gü man da n böy le gü man dan

(SAZ.....) Sa kın çık ma ya lım da

din den i man dan din den i man dan

(SAZ.....) Şe fa a tu ma lım da

o ni ki i mam da n o ni ki i mam da

n o ni ki i mam dan İ mam la ra ta sı da

A li de ğil mi A li de ğil mi

YELDİRME:

(SAZ.....)

-3-
GÂFİL KALDIR KALBİNDEKİ GÜMANI
(UZUNDERE SEMAHI)

.....) KulHim me tim der ki

ben bir fu ka ra A ra dım bul dum der di me

bir ça re ça re (SAZ.....)

Yü zü ka ra na sıl var sın der gâ ha Der gâh ta

o tu ran A li de ğil mi Dost Dost Dost Dost ca nım

Dost A li dost Yâr Yâr Yâr

(SAZ.....)

SERBEST

DirilişUsta

-1-

GÂFİL KALDIR KALBİNDEKİ GÜMANI
BU MÜLKÜN(YOLUN) SAHİBİ ALİ DEĞİL Mİ
YARATMIŞ HAK ON SEKİZ BİN ÂLEMİ
RIZKINI VEREN DE ALLAH DEĞİLMİ

-2-

GELİN GECELİM BİZ BÖYLE GÜMANDAN
SAKIN ÇIKMAYALIM DİNDEN İMANDAN
ŞEFAAT UMALIM ONİKİ İMAMDAN
İMAMLAR ATASI ALİ DEĞİL Mİ

-3-

KUL HİMMETİM DER Kİ BEN BİR FIKARA
ARADIM BULDUM DERDİME BİR ÇARE
YÜZÜ KARA NASIL VARSIN DERGÂHA
DERGÂHTA OTURAN ALİ DEĞİL Mİ

YÖRESİ:
ELEZİĞ/ŞİH HASAN(BASKİL)

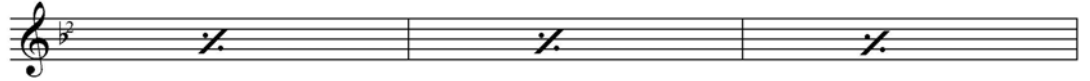
KAYNAK KİŞİ:
MUSTAFA TOSUN

YA HIZIR SEMAHI

DERLEYEN:
GANİ PEKŞEN

DERLEME TARİHİ:
16.02.1986

NOTAYA ALAN:
GANİ PEKŞEN

Kalk dım se fer et tim Ya Hı zar

U rum dan Şa ma Şam da kul Yu su fu m

gör me ye gel dim En dim ni yaz et tim et tim

us ta ha li li Ha lil di va nı na hey dost

dur ma ya gel dim Ha lil di va nı na

-2-
YA HIZIR SEMAHI

dur maya gel dim

E lim at tım ye ri ye ri ye ri de gur ban ye ri ye ri
Yapı su va rımla " " " " " " " "

ye ri ye ri ye ri gül hak i le pos ta ra
" " " " kul la ya nıp ya pı lır

Yav ru şa hin ka fes ler de bes le rim
Kul la rı var ho ca sı na da pı nır

Yü küm la lül gev her müş te ris terim
Bir şar gördüm üç yüz alt mış ka pı lı

A lan gar daş la ra sat ma ya gel dim
Ki mi ni a çıp ki min ört me ye gel dim

A lan gar daş la ra hey dost sat maya gel dim
Ki mi ni a çıp ki min ki min ört me ye gel dim

-3-
YA HIZIR SEMAHI

Eyle nindur nalar

Sal la nın sev di ğim din le nin gül le rim
Din le nin sev di ğim ey le nin gül le rim

ken dide yō rū dü
" " " " "

Abdal Pir Sul ta nım da yō rū yō rū gur ban yō rū yō rū

Yō rū yō rū yō rū gö ğe kim uç tu

İ di ris pey gam ber i le don biç ti

-4-
YA HIZIR SEMAHI

Su yun su ya köp rey le yip kim geç ti

A li den bir ha ber al ma ya gel dim

Şa him dan bir ha ber ha ber al ma ya gel dim

Eyle nin sev di ğim

Dinle nin gül le rim dinle nina zi zim

Ken di de yö rü sün Şah tan bir el ma gel di

Ne gü ze lel ma gel di i çi tu runç dı şı tu runç

Negü ze lel ma gel di Al la hll lal lah İl lal lah

-5-
YA HIZIR SEMAHI

Ne gü zel Şa hum ey val lah Ey le nin din le nin

Din le nin ken di de yō rū dū dost yi ne de yō rū

dü E vel ba har

do ğun ca do ğun ca do ğun ca i çün per vaz

du rur dö nün dur na lar dur na lar dur na lar

Ga rip lik gur bet lik bağ rı

mı del di do

-6-
YA HIZIR SEMAHI

st bi de bi zim i çin dö nün

dur na lar hay nen ni haynen ni bi de bi zim

i çin dö nün dur na lar dur na lar ya rın bey da

ğ ı ğın dan a şar

yo lu nuz yo lu nuz hay dar hay dar hay dar hay dar

hay dara gur ban yarın Bey da ğın dan a şar yo lu nuz

yo lu nuz yo lu nuz ha ni bi zim has bah ça da

gü lü müz gü lü müz gü lü müz

-7-
YA HIZIR SEMAHI

KulHim me ti ko yup git men ya lı nız do st

i çi ni ze bi le ka tın dur na lar dur na lar

SERBEST.....

dur na lar i çi ni ze bi le ka tın dur na lar do st dost

DirilişUsta

NOT: Arguvan ve civar köylerde icra edilmektedir.

YÖRESİ:
SIVAS/Divriği

KİMDEN ALINDIĞI:
FEYZULLAH ÇINAR

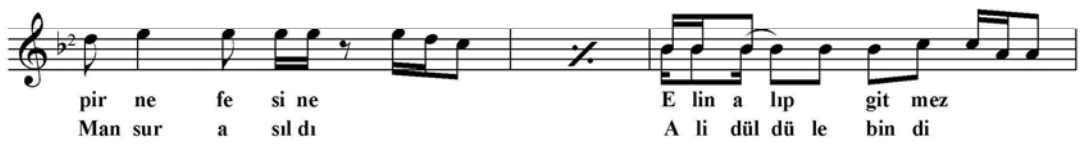
DERLEYEN:
.....

DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

♩ = 96

YA HIZIR SEMAHI

-2-
YA HIZIR SEMAHI

ol du ya sı na Dağ lar sin di te pe
küf far ba sil di Ni ce u lu su lar

ler göl ge si ne Bü yü dü te pe ler
ark tan ke sil di Ak tı kör pı nar lar

ne dağ lar ol du Ya Hı zır ya hı zır ya hı zır
ne çağ lar ol du Ya Hı zır ya hı zır ya hı zır

ne dağ lar ol du
ne dağ lar ol du

Diriliş Usta

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR NO: 616
İNCELEME TARİHİ: 15.03.1974

DERLEYEN:
AHMET GÜNDAY

YÖRESİ:
FETHİYE/Günlük Baş

DERLEME TARİHİ:
1966

KİMDEN ALINDIĞI:
AHMET GÜNDAY

YÜCE DAĞ BAŞINDA BİR GOYUN MELER
(ÜÇ BÖLÜMLÜ SEMAH)

NOTAYA ALAN:
TALİP ÖZKAN

$\text{♩} = 220$

(SAZ.....) Yü ce

dağ ba şın da yar ya ra man da

bir go yun me ler ya ra man da

bir go yun me ler (SAZ.....)

go yu nun se s le ri de yar ya ra man da

bağ rı mı de ler ya ra man da

bağ rı mı de ler (SAZ.....)

Ne me ler sin go yu num

yar ya ra man da vaz geç gu zu

-2-

YÜCE DAĞ BAŞINDA BİR GOYUN MELER
(ÜÇ BÖLÜMLÜ SEMAH)

dan ya ra man da Vaz geç gu zu

dan (SAZ.....)

Go yu nu gü dersin

gu zu gü t mez sin Gü t dü

ce ğin yer ler de ot lar bit me sin ah

yâr yâr dost dost me det yâr yâr yâr

dost yâ rim yâr yâr (SAZ.....)

Kız ba
El ma

na ge ley din ö lür mü na cın dan Kız ba na ge ley di n ö lür mü
ni ni ri si ni yü ke du tar lar El ma ni ni ri si ni yü ke

na cın dan Ö gü t ler mi al dın a nan dan
du tar lar Çü rük ça rı ğı nı ya ba na

-4-

YÜCE DAĞ BAŞINDA BİR GOYUN MELER
(ÜÇ BÖLÜMLÜ SEMAH)

ba cın dan a tar lar Ö ğüt ler mi al dın a nan dan Çü rük ça rı ğı nı ya ba na

ba cın dan a tar lar Kız be nō lü yo rum a ha ma Kı zı len ge li ni " " "

na ma na man se ni nō cün den Es ki bir mi tu tar lar Yor ma

den sev di yim sen de ğil mi sin Ye ni le sev di ğim sen de ğil ge lin yor ma sey ran se nin dir Yor ma ge lin yor ma sey ran

mi sin se nin dir hün kâ rım be yi ma man sul ta nım

ca nı mam man dō nū ver u sul boy lum mey da na ge li nam man hün kâ rım

be yi ma man sul ta nım ca nı mam man dō nū ver

u sul boy lum mey da na ge lin yar ge lin

DirilişUsta

-4-

YÜCE DAĞ BAŞINDA BİR GOYUN MELER
(ÜÇ BÖLÜMLÜ SEMAH)

-1-

YÜCE DAĞ BAŞINDA YÂR AMANDA BİR GOYUN MELER
GOYUNUN SESLERİ DE YÂR AMANDA, BAĞRIMI DELER
NE MELERSİN GOYUNUM YÂR AMANDA VAZ GEÇ GUZUDAN
GOYUNU GÜDERSİN GUZU GÜTMEZSİN
GÜTTÜCEĞİN YERLERDE OTLAR BİTMESİN
AH YÂR YÂR, DOST DOST MEDET, YÂR YÂR DOST YÂRİM YÂR YÂR

-2-

KIZ BANA GELEYDİN ÖLÜRMÜN ACINDAN
ÖĞÜTLERMİ ALDIN ANANDAN BACINDAN
KIZ BEN ÖLÜYORUM(AH AMAN AMAN AMAN) SENİN ÖCÜNDEN
ESKİDEN SEVDİĞİM SEN DEĞİLMİSİN
YENİLE SEVDİĞİM SEN DEĞİLMİSİN

-3-

ELMANIN İRİŞİNİ YÜKE TUTARLAR
ÇÜRÜK ÇARIĞINIYABANA ATARLAR
KIZ İLEN GELİNİ (AH AMAN AMAN AMAN) BİRMİ TUTARLAR
YORMA GELİN YORMA, SEYRAN SENİNDİR

-4-

HÜNKÂRIM BEYİM AMAN, SULTANIM CANIM AMAN
DÖNÜVER USUL BOYLUM, MEYDANA GELİN AMAN
HÜNKÂRIM BEYİM AMAN, SULTANIM CANIM AMAN
DÖNÜVER USUL BOYLUM, MEYDANA GELİN YÂR GELİN

YÖRESİ:
SIVAS

KİMDEN ALINDIĞI:
YÖRE SEMAH EKİBİ

DERLEYEN:
.....

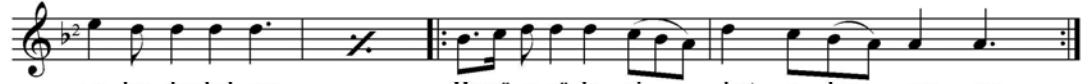
DERLEME TARİHİ:
.....

NOTAYA ALAN:
ALİ HAYDAR TİMİSİ

YÜRÜ GÜZEL YÜRÜ
(SEMAH)

Yü rü gü zel yü rü
KulHü sey nim der ki

yo lun dan kal ma Heryü ze gü le ni dost o lur san ma
gül ben zim so luk Al nı mı za ya zıl mı ş tır ay rı lık

Ö lümden kor kup ta sen ge ri kal ma Yi ği din al nı na
Val la hi sev di ğim gö nül ler bir lik Ne sen be ni u nut

ya zı lan ge lir
ne de ben se ni

DirilişUsta

Fotoğraflar

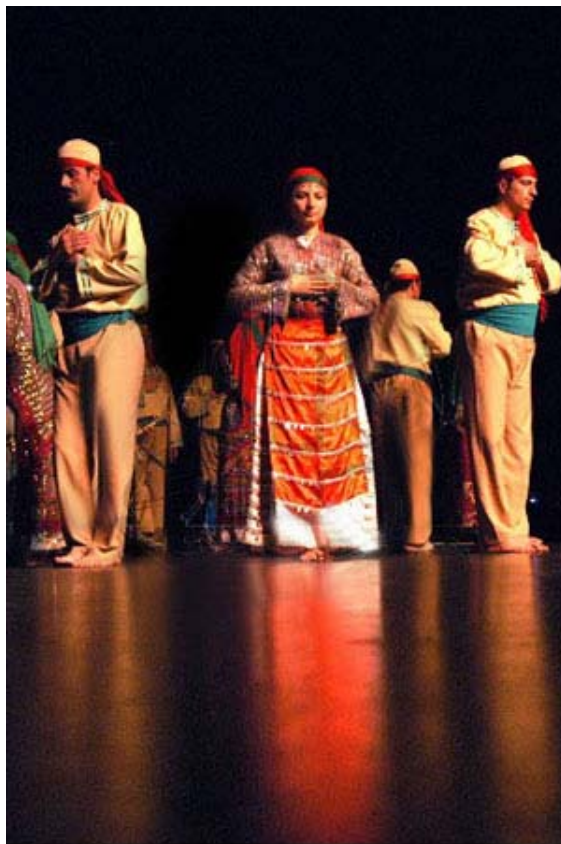

ÖZGEÇMİŞ

1974 de Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı. 1994 senesinde İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı’na girdi. 1994 senesinden itibaren bir çok sanatçının müzik albümlerine bağlaması ve sesi ile eşlik etti. 1996 dan itibaren İTÜ bünyesinde kurulan THM ve çoksesli korolarda ses ve saz sanatçısı olarak görev aldı. 1997-1998 yılları arasında Avcılar Halk Eğitim Merkezi ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde bağlama ve solfej öğretmeni olarak görev yaptı. 1997 yılından itibaren çeşitli radyolarda halk müziği ve halk kültürü konulu radyo programlarında program yapımcılığı ve sunuculuk yaptı. 1998 yılında genel sanat yönetmenliğini Altan Günbay’ın, orkestra şefliğini Doç. Dr. Serdar Öztürk’ün yaptığı “*Yunus Emre*” müzikalinde solist ve korist olarak görev aldı. 1998 yılından itibaren çeşitli sanatçılara ait albümlerde müzik yönetmenliği ve aranjörlük yapmaya başladı. Nisan 2002 de “*Emeğimsin*” , Mart 2005 de “*Umut*” adlı adlı iki müzik albümü yayınlandı. Türk Halk Müziği, Anadolu Halk Kültürü ve Folkloru üzerine araştırma yazıları ve bitirme çalışması olarak hazırladığı “*Rubi Su*” konulu bir tez çalışması bulunan Ali Haydar Timisi, Ekim 2002 de gerçekleştirilen 1500 bağlama ve senfoni orkestrasının bir arada çalarak dünya rekoru kırdığı “*Bin Yılın Türküsü*” adlı organizasyonda genel koordinatör olarak görev aldı. Mart 2003 de ilk şiir kitabı “*Bir deli mavi...*” Günizi Yayıncılık tarafından yayımlandı. MESAM’a kayıtlı 200’den fazla müzik eseri bulunan Ali Haydar Timisi’nin bu eserlerinin bir kısmı çeşitli sanatçıların albümlerinde seslendirildi. 2005 de Yüksek Lisans eğitimine başladığı Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Bölümü’nden Mart 2007 de mezun oldu. Halen Sivas, Kangal, Çetinkaya İlköğretim Okulu’nda Müzik Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.